

FoU SJUHÄRAD
VÄRFÄRD

Sista socialisationen

Berättelser som livskraft på äldreboendet

Lars Rönmark

Sista socialisationen

Berättelser som livskraft på äldreboendet

Lars Rönmark

Sista socialisationen

Berättelser som livskraft på äldreboendet

FoU Sjuhärad Vårld | *Slutrapport*

Författare

Lars Rönmark

RAPPORT NR 33, 2014
ISBN 978-91-85025-29-9

Redigering
PIA MATTZON, FoU SJUHÄRAD VÄLFÄRD

Tryck
RESPONSTRYCK, FEBRUARI 2014

© **Författaren**

Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna rapport
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande av författaren.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FoU Sjuhärad Valfärd | Rapport nr 33, 2014

Kapitel 1. Idé och initiativ	9
1.1 Inblick som anhörig.....	9
1.2 En teaterhändelse.....	11
1.3 Syfte	12
1.4 FoU-cirkelns organisation.....	14
1.5 Terminologi.....	16
1.6 Rapportens disposition	18
Kapitel 2. Vad innebär det att flytta till ett äldreboende och leva återstoden av livet där?	21
2.1 Fler gamla men färre platser på äldreboenden	21
2.2 Flyttens innebörder.....	22
2.3 Gamla som föremål för omsorg eller föremål i omsorgen	24
2.4 Livsberättelsen och andra berättelser	26
Kapitel 3. Mötas kring vårdtagarnas berättelser	29
Kapitel 4. Sonderande samtal med äldreomsorgens chefer i Borås och Svenljunga	33
4.1 Inledning.....	33
4.2 Sonderande samtal i Svenljunga.....	34
4.3 Sonderande samtal i Borås	37
4.4 Reflektioner	39
Kapitel 5. Ledsagande teorier	41
5.1 Inledning.....	41
5.2 Ålderdom och fjärde ålderns beroenden	43
5.3 Social interaktion och konstruktionen av identitet.....	48
5.4 Berättelse, mening och identitet.....	55
Kapitel 6. FoU-cirkelns metoder och praktiskt genomförande	59
6.1 Inledning.....	59
6.2 Utbildning av medforskare	61
6.3 Arbetet med frågeguiden.....	64
6.4 Story/dialogue method	71
6.5 Kunskapsspridning som kom av sig	75

Kapitel 7. Livsberättelsens praktik och kontext:

Exemplet Kapplandsgatan 8	77
7.1 Sista socialisationen på Kapplandsgatan 8	77
7.2 Jag heter Elsie Holmström	79
7.3 Reflektioner kring det Elsie uttrycker i berättelserna	95
7.4 Undersköterskan som medforskare	102
7.5 Berättelsens roll i ett personcentrerat arbetssätt	108
7.6 Att uppfylla en önskan	120

Kapitel 8. Elva berättelser om livet och om tillvaron

på äldreboendet	123
Jag heter Alma Landström <i>av Cecilia Johansson</i>	125
Jag heter Kajsa Olsson <i>av Markus Granroth</i>	138
Jag heter Eskil Isaksson <i>av Inga-Lill Thorén</i>	149
Jag heter Sigrid Blomdal <i>av Gudrun Hylak</i>	158
Jag heter John Fransson <i>av Heidi Larsson</i>	164
Jag heter Anders Melving <i>av Gun-Britt Larsson</i>	175
Jag heter Roland Millström <i>av Sems Trncic</i>	184
Jag heter Greta Eriksson <i>av Britt-Marie Lyckhede</i>	188
Jag heter Hans Bauer <i>av Leila Hajdarevic och Sofia Almgren</i>	194
Jag heter Erik Widegren <i>av Korshid Drost</i>	204
Jag heter Elin Karlsson <i>av Gunilla Ström</i>	214

Kapitel 9. Avslutning .....

9.1 Reflektioner kring lärande i Sista socialisationen	223
9.2 Berättelser som kunskapsförmedlare	228
9.3 Sista dansen – nya steg.....	230

Referenser .....

Bilaga 1. Frågeguide. Sista socialisationen, 2011-08-26

Kapitel 1.

Idé och initiativ

Vi har alla en väg in i det som engagerar oss. Jag vill lyfta fram två specifika omständigheter till mitt engagemang i omsorgen om våra gamla på äldreboenden: förtvivlad anhörig och hoppfull teaterbesökare.

Jag som skriver denna rapport heter Lars Rönmark, och är forskare vid FoU Sjuhärad Valfärd och lektor vid Göteborgs universitet. Jag är initiativtagare till *Sista socialisationen*, en forskarledd FoU-cirkel med omsorgspersonal (medforskare) på fem äldreboenden i Borås och Svenljunga, med start på våren 2011. FoU-cirkeln syftade till att synliggöra de gamlas liv och tillvaro, och genom livsberättelser få fram kunskap om hur man kan bistå gamla att leva ett värdigt liv på äldreboendet.

Det finns en avsiktlig spänning i rubriksättningen: *Sista socialisationen* – Berättelse som livskraft på äldreboenden. Spänningen mellan å ena sidan en disciplinerande, avpersonifierande socialisation på en i det närmaste total institution, och å andra sidan, berättelsernas gestaltning av den unika personen, hennes liv, kunskaper och identitet. *Sista socialisationen* är mitt och mina medforskares bidrag till en humanisering av omsorgsarbetet på äldreboenden.

Uppmärksamheten i rapporten är främst riktad på medforskarnas process i FoU-cirkeln, deras forskande roll och det narrativa arbetssättet, och mindre på hur vårdtagare faktiskt socialiseras på ett äldreboende. Det kan bli nästa steg.

1.1 Inblick som anhörig

Jag är vid det här laget en rutinerad anhörig i äldreomsorgen. I 15 år har jag följt föräldrar och svärföräldrar in i den så kallade fjärde åldern, den period i slutet av livet när man inte på egen hand klarar av att leva ett vardagsliv. Jag har sett hur de behandlats i sjukvård, hemsjukvård och på äldreboenden och har följt dem avsluta sina liv, svärfar så sent som i somras. Jag har ingående tvingats fundera över vad det är för slags liv en gammal människa lever på ett äldreboende, hur människan förvandlas när kroppsfunktioner bryts ned och av att befinna sig i en institutionell miljö,

hur mycket man själv kan bestämma över sitt liv i den sista livsperioden och hur mycket strukturer och arbetsrutiner på ett boende bestämmer i de gamla människornas liv.

Som anhörig har jag blivit bemött på olika sätt. Bemötandet varierar sannerligen starkt på olika boenden, och med olika personal. Jag har många erfarenheter av personal som månat om mina föräldrar och svärföräldrar, och som underlättat för oss anhöriga att finna oss tillrätta i miljön och bidra till våra närståendes välbefinnande för en stund. Det finns dessvärre otaliga exempel på det motsatta, när jag som anhörig blivit avvisad eller uppfattad som besvärlig. Värst är att bli helt osynliggjord av personalen. Det har hänt att jag kryssat mig fram mellan personal i dagrummet utan att någon tittat upp, sagt hej eller på annat sätt bekräftat att jag finns till. Det har också hänt att kontaktpersonen slutat att hälsa sedan hon blivit kontaktperson för en annan vårdtagare än min anhörig. Plötsligt försvann vänligheten. När vi besökt svärfar har det hänt mer än en gång att personal stormat in i lägenheten, gjort sin yrkesinsats – vanligen medicinutdelning – och lämnat rummet utan ett ord till oss anhöriga. Jag sitter där och känner mig överklig och tillintetgjord. Denna surrealistiska sekvens bryter tvärt mot gängse mänskligt bemötande. När man som anhörig får sådana upplevelser vid ett kort besök, hur ska det då inte vara för de gamla som lever dagens alla timmar och återstoden av sina liv i en sådan social och psykologisk miljö?

Jag har också varit med om att personal riktat våld mot en förälder, och blivit varse personalens och organisationens förfärande okunskap om demenssjukdomars olika former och yttringar. Detta har gjort mig både förfärad och ursinnig, och fört med sig djupa känslor av hopplöshet och desperation. När personalen orsakat rädsla och ilska hos svårt dementa personer, har jag många gånger tänkt på vikten i det Bo Hejlskov (2009) kallar lågaffektivt bemötande.

Som anhörig har jag samlat erfarenheter från en lång rad situationer i äldreomsorgen och det har uppstått många frågor kring de livsvillkor som våra gamla har på äldreboenden. Jag har ofta känt mig väldigt svag och hjälplös av det faktum att de gamla är så starkt beroende av personalens omdöme och omsorg, liksom av den miljö de vistas i dygnet runt. Och vad tänker omsorgstagarna själva om sin livssituation och om den hjälp de får?

Mina förväntningar på ett offentligt samtal kring dessa frågor väcktes när jag såg att Carin Mannheimer skulle göra en scenisk gestaltning av livet på ett äldreboende. *Sista dansen* hade premiär på Göteborgs Stadsteaters stora scen den 5 september 2008. Den blev publiksuccé. Föreställningen spelades hela 133 gånger.

1.2 En teaterhändelse

Jag såg fram emot hur en så erkänd och skicklig kulturarbetare som Carin Mannheimer skulle skildra villkoren för gamla människor som lever på ett äldreboende. Det var ju inte första gången Mannheimer skildrade ålderdom och utsatthet. 2003 visades hennes serie *Solbacken avd. E* på tv. Också den utspelade sig på ett äldreboende. Att Mannheimer genom åren så finstämt och mästerligt skildrat det svenska folkhemmets vardag, till exempel i tv-serien *Svenska hjärtan*, höjde mina förväntningar ytterligare. Nu hade hon skrivit en ny pjäs om den gömda ålderdomen. Äntligen någon som gav sig i kast med att belysa och gestalta den ofta dramatiska livsperioden när en människas livsområden krymper och döden kommer allt närmare med allt vad det kan tänkas innebära.

Föreställningen handlar om sju gamla som i hård konkurrens vinner en plats på äldreboendet. Den ofrivilliga gemenskapen på avdelningen skildras och man får en inblick i rollfigurernas livsöden och aktuella livssituation.

Förutom inledningsscenen och en och annan inblick i rollfigurernas tankevärld, blev föreställningen en besvikelse. Jag tycker att föreställningen fuskade bort frågeställningar kring vad det är att vara människa i "fjärde åldern" och att i livets slutskede på nytt bli beroende av hjälp för att klara av att leva. Inga nya insikter om de sista åren i en människas liv och inga idéer om hur vi kan bistå henne tillkom.

Istället valde regissören att satsa på underhållning. Rollfigurerna var starkt karikerade och replikerna ofta burleska. Sexskämten drog ned skratt från publiken, liksom lustiga ord och beteenden hos den demenssjuka rollfiguren. Den åldrande publiken var med på noterna, skrattade och ojade sig växelvis på rätt ställe. Jag såg föreställningen igen ett halvt år senare. Det första intrycket bestod.

Teaterbesvikelsen blev ett avstamp och en drivkraft för mig. Det här att regissören avstått från att undersöka det mänskliga livets slutfas ur de

gamlas perspektiv, berörde mig personligen djupt, inte minst moraliskt. Ur upplevelsen växte en idé fram att själv göra något med de kunskaper och erfarenheter jag fått som anhörig och medmänniska i den offentliga äldreomsorgen. Det var i eftertankarna hemma kring köksbordet tillsammans med min fru Mia, som idén till Sista socialisationen uppstod.

1.3 Syfte

På hösten 2010 träffade jag och mina kollegor från FoU Sjuhärad Valfärd företrädare för äldreomsorgen i Svenljunga och Borås, för att sondera intresset för att starta en FoU-cirkel¹ kring gamlas flytt till äldreboende och vilket slags liv man kan utforma där. I en rad samtal med äldreomsorgschefer framkom ett intresse att undersöka saken, liksom hur personal kan bistå äldre medborgare i denna omställning. Samtidigt formulerades ett antal frågeområden där kommunen önskade mer kunskaper (se kapitel 4).

Marita Karlsson är enhetschef i Svenljunga kommun och svarar för äldreboendet Lysjölid och hemtjänsten i Sexdrega. Hon påpekade att pensionärerna relativt snabbt passiviserar efter flytten till boendet:

Fogligheten kommer fort på ett äldreboende. Personalen har ofta fokus på fysiska behov. Det finns mekanismer i omsorgsarbetet som passiviserar den äldre, och tonar ned hennes kvarvarande förmågor att sköta om sig själv och vardagslivets bestyr. En viktig faktor är att personalen betonar vårdinslaget, menade Marita Karlsson.

Denna betoning på vård innebär ofta att den äldre anpassar sig till personalens serviceutbud och rutiner istället för tvärtom, till ett arbetssätt som involverar den äldre i utformningen av den dagliga omsorgens innehåll och tidsschema.

Ofta användes ordet *inskolning* för att beteckna processen när gamla lär sig att leva på ett äldreboende, och de uppgifter som då uppstår för omsorgspersonalen. Termen är avsiktligt vald för att associera till inskolning på dagis och i skolan. Uttrycket indikerar att det finns en pedagogisk ambition i ett sådant omsorgsarbete.

¹ En FoU-cirkel är en arbetsform för undersökning av yrkespraktiker inom välfärdsområdet, som leds av en person med forskarerfarenhet. Se Holmer & Starrin 1993; Socialstyrelsen 2002. FoU är en förkortning av forskning och utveckling.

Det var rätt entydigt att cheferna i de båda kommunerna ville få kunskap om hur "brukaren" själv uppfattade inskolningen på äldreboenden och hur den kunde förbättras. Skälet härtill torde vara att inskolningen berör en livsperiod som sammanfaller med socialtjänstens lagliga ansvar. Man var mindre intresserad av att få kunskap om vem som skulle inskolas, dvs. få kunskap om de gamlas personliga livshistoria och identitet.

De sonderande samtalen med kommunernas äldreomsorgschefer summerades i undersökningsplaner, där även riktningsgivande syften för FoU-arbetet i Sista socialisationen formulerades: "Syftet med inskolningsstudien är att få kunskap om hur äldre 'inskolas' på ett särskilt boende, och vad inskolningen gör med de äldre, samt hur äldre uppfattar förväntningar som riktas mot dem och vad de gör för att inordna sig på boendet." (Undersökningsplan för Borås 12/1 2011). I Svenljunga riktades FoU-aktiviteterna av följande syfte: "Det övergripande syftet är att ur den boendes perspektiv undersöka lärande och socialisation vid anpassning till ett liv på ett trygghetsboende/särskilt boende. (Undersökningsplan för Sista socialisationen i Svenljunga 19/10 2010).

FoU-cirkeln startade ett halvår senare. De första cirkelträffarna ägnades åt att definiera cirkelns frågor och syfte, och stämma av dessa mot deltagarnas yrkeserfarenheter och idéer. Då startades en process där undersökningsobjektet ringades in och belystes med frågor från olika håll. Processen ledde fram till att syfte och undersökningsfrågor formulerades. Då bestämdes även cirkelns uppdelning i två delar: utbildning/undersökning det första året samt aktion, kunskapsspridning det andra året. Resonemangen sammanställdes som två syftesformuleringar:

Syftet med undersökningarna är att få kunskap om hur den gamla personen upplever flytten till äldreboendet, hur personen tänker kring att starta en ny livsperiod på äldreboendet och hur han eller hon reflekterar kring vad det innebär att leva i äldreboendets miljö och sammanhang. Undersökningens aktionsdel syftar till att mot bakgrund av personkännedom och i dialog med den boende, avpassa hjälp och service efter den boendes behov och önskemål. Hur kan organisation och personal vid äldreboendet medverka till utformning av en individanpassad äldreomsorg? (Frågeguide. Sista socialisationen 2011-08-26)

I FoU-cirkelns tidiga diskussioner uppstod en glidning i fokus från ”in-skolning” av vårdtagaren till att lära känna personen ”bakom” vårdtagaren, och att dokumentera personens livshistoria, och vad personen tänker och känner kring tillvaron på boendet. Detta återspeglade sig i undersökningsuppgiften, där varje medforskare skulle genomföra en fallstudie, som bestod i att samla in material och skriva en livsberättelse tillsammans med en vårdtagare på ett äldreboende. Aktionsdelen handlade för det första om att tillämpa den förstahandskunskap som vårdtagaren delat med sig av i sina berättelser, i praktiskt vård- och omsorgsarbete. För det andra handlade aktionsdelen om att sprida kunskap om det berättelseorienterade arbetssättet till kollegor och till andra äldreboenden. I kunskapsspridningen hade projektets referensgrupp en mycket viktig uppgift i att bana väg för vårdtagarnas berättelser i omsorgsarbetet, såvida det uppfattades som ett tillskott i omsorgsarbetet. Medforskarnas roll skiftade i aktionsfasen till förändringsagentens (Philips 1988).

1.4 FoU-cirkelns organisation

På våren 2011, 2,5 år efter att jag sett föreställningen av *Sista dansen*, startade det praktiska undersökningsarbetet i Sista socialisationen. En FoU-cirkel med åtta medforskare startade i Borås och en cirkel med sju medforskare startade i Svenljunga. Marita Karlsson, enhetschef i Svenljunga, och Marie Elm, sjuksköterska och FoU-medarbetare, har tillsammans med mig svarat för organisering, dokumentation och ledning av arbetet.

Undersökningsplanerna i Borås och Svenljunga bifogades ansökan om etikprövning hos etikprövningsnämnden i Göteborg. Upplägget godkändes.

Fem äldreboenden medverkade. Enhetscheferna utsåg deltagande medforskare ur sin personal. Kriterier för urvalet var att personen ”gärna delade med sig av sina tankar och idéer, var nyfiken, och intresserad av att skriva”. I Borås var åldern hos medforskarna 35–45 år och i Svenljunga 50–60. 13 av 15 medforskare fullföljde sin medverkan, i den meningen att de genomförde fallstudien.

Varje medforskare fick en fallstudie i uppgift, dvs. att lära känna en vårdtagare på boendet och utforma en berättelse kring personens livshistoria,

och upplevelser och erfarenheter av att flytta till och leva på äldreboendet. Tilltänkta intervjupersoner erbjöds att delta i undersökningen och upplystes i ett informationsbrev om vad undersökningen handlade om:

I Borås/Svenljunga kommun vill vi få ökad kunskap om äldres upplevelser för att utveckla vården. Tillsammans med FoU Sjuhärad Valfärd gör vi en studie där du blir en av huvudpersonerna. Studien innebär att du berättar för en utvald nära personal på boendet om hur det var att komma till vård- och omsorgsboendet och om dina tankar i vardagen.

De som tackade ja, ombads att signera ett skriftligt samtycke att delta.

FoU-cirklarna utformade en frågeguide som ett stöd i insamling av berättelser. Guiden omfattade frågor om tre perioder i vårdtagarens liv: livshistorien, flytt historien och berättelser om tillvaron på äldreboendet. Arbetet med guiden och dess användning i intervjuerna kom att bli ett nav i FoU-cirklarnas arbete. I kapitel 6 beskrivs frågeguiden och dess funktioner mer ingående.

Deltagarnas berättelser samlades in genom flera korta intervjuer i passande situationer, del för del skrevs ned och återkopplades till intervjupersonerna för innehållskontroll. Information om de gamlas dagliga tillvaro inhämtades även genom observation. Varannan vecka redovisade medforskarna arbetet med berättelserna i FoU-cirkeln, delberättelser lästes upp, och frågor från gruppen gav författaren idéer på att utveckla berättelsen.

FoU-cirklarna i Borås och Svenljunga träffades var fjortonde dag under den semesterfria delen av det första året, och betydligt glesare under år 2. Drygt 20 träffar om cirka 2,5 timme blev det sammantaget. Referensgruppen med chefer och politiker hade tre träffar.

Medverkande kommuner bidrog till finansiering av ledning och samordning, Borås med 80 000 kronor och Svenljunga med 40 000 årligen i två år. I Borås finansierades medverkan av Socialstyrelsens stimulansmedel till äldreomsorgen. Vikarier sattes in vid medforskarnas träffar och tiden som användes i undersökningarna bokfördes och ersattes med dessa medel. I Svenljunga bekostades medforskarnas insatser av befintlig budget.

1.5 Terminologi

Under de år som jag arbetat med det här utvecklingsarbetet, har det gång på gång uppstått diskussioner kring beteckningen på den person som bor på ett äldreboende. En rad termer har använts som till exempel pensionär, boende, hyresgäst, vårdtagare, klient, patient, brukare, kund, person, individ, den gamla, den äldre och medborgaren. Ofta har orden använts synonymt, trots att de har olika lexikala betydelser och trots att de är associerade till olika perspektiv, sammanhang och praktiker.

Den varierade terminologin indikerar att det finns många samhällsliga aktörer på äldreomsorgens sociala fält, och att de olika beteckningarna faller tillbaka på involverade institutioners och yrkens språkbruk. Jag vill inte ge mig ut på någon filologisk expedition, men ändå göra några reflektioner kring den terminologiska oredan och diskutera några av dessa beteckningar. Jag kommer dessutom själv att bli ett exempel på den terminologiska oredan, eftersom beteckningarna varierar även i denna text.

Termen *boende* betecknar att personen har en lägenhet på äldreboendets adress och stadigvarande uppehåller sig i denna bostad, medan beteckningen *hyresgäst* också tar fasta på personens relation till sin bostad, men betonar kontraktsförhållande när det gäller denna bostad med en hyresvärd. När vi i vardagsspråket talar om livet på ett äldreboende, så framhålls att den gamla människans bor, har sin bostad, på en bestämd plats. Det kan kontrasteras mot beteckningar från folkhemmets dagar, där motsvarande institutioner kallades *ålderdomshem* och *sjukhem*. Det är en väsentlig betydelskillnad på orden *bostad* och *hem*. Det blir en smula paradoxalt. Sannolikt kan man ordna sitt liv mer hemlikt i en modern lägenhet på ett modernt äldreboende, än kring säng och sängbord i en sal på ett ålderdomshem förr i tiden.

Jag vill också göra en reflektion kring beteckningen *pensionär*, som förefaller bli allt mer populär. Pensionär är den som uppbär pension, från latinska *pensio* 'utbetalning' och *pendo* 'hänga på vågen', 'väga upp', 'betala'. Pension är en regelbunden inkomst för en person som på grund av ålder eller arbetsförmåga fått minskade arbetsinkomster eller upphört helt med förvärvsarbete, enligt Nationalencyklopedin. Det stämmer att alla som bor på ett äldreboende är pensionärer, men det är inte därför de bor på äldre-

boendet. De flesta pensionärer bor hemma. Och här ligger möjligen skälet till att man använder beteckningen *pensionär* om personer som bor på ett äldreboende. Ordet pensionär har en förhållandevis positiv laddning och markerar ett visst oberoende. Det kan vara ett sätt att undvika stigmatisering hos ord som *vårdtagare* och *patient*, som associerar personen till en passiv sjukroll. I den viktiga och sevärda SVT-dokumentären från hösten 2013, *Sveriges bästa äldreboende*, lade jag märke till att geriatrikprofessorn Yngve Gustavsson och andra experter genomgående använde ordet pensionär för att beteckna personer som bodde på Smedsbergets äldreboende i Lycksele. Även när man gick igenom medicinlistorna. Troligen för att motverka att människan blir definierad efter vård- och omsorgssystemet logik, behov och förväntningar.

Även termen *brukare* förefaller bli allt vanligare. Vårdighetsutredningens förarbete och införandet av nationell värdegrund i äldreomsorgen med tilläggsbestämmelser i Socialtjänstlagen motiverades av ökat brukarinflytande. Termen brukare betecknar personer som använder tjänster som ges inom det offentliga välfärdssystemet (Karlsson & Börjesson, 2011). Med ordet vill man tilldela personen en aktiv, medskapande roll i utformningen av service. Statsvetaren Evert Vedung menar med brukare en slutanvändare av en produkt eller tjänst, som framställs i välfärdssystemet. Medforskarna från Borås använde genomgående ordet brukare, som var den officiella beteckningen i Borås Stad, medan medforskarna i Svenljunga växlade mellan brukare, boende, vårdtagare och pensionär.

Vårdtagare och *omsorgstagare* är beteckningar som lyfter fram något av det som motiverar att personen bor på äldreboendet, det vill säga för att få tillgång till vård och omsorg. Används ordet *patient* så räknas personen in i medicinens praktiker, och det kan motiveras när vårdbehovet är omfattande. De flesta personer som bor på äldreboende är multisjuka och har omfattande vårdbehov, men betecknas inte som patient för huvudmannen kommunen, men väl för den medicinska personalen på boendet. Termerna vårdtagare och omsorgstagare betecknar vad personalen gör i förhållande till vårdtagaren, de ger vård och omsorg; och vårdtagaren tar emot. Problemet med beteckningarna vårdtagare, omsorgstagare, och för övrigt även patient, är att termerna reducerar människan och definierar henne utifrån

personalens yrkesinsatser. Termerna döljer det mänskligt holistiska sammanhanget för att urskilja hjälpbehoven, vilka därför snävas in till vad den aktuella personalen kan göra. Termerna bortser felaktigt från ömsidigheten i relationen mellan den äldre och personal.

Trots dessa tunga invändningar kommer jag ganska ofta att använda termen *vårdtagare* om den person som genom ett biståndsbeslut får hyra en lägenhet på ett äldreboende, betalar hyran och vårdavgift med sin pension, och lever sitt liv på denna plats. Skälet är att vårdtagare liksom omsorgstagare betecknar behov som motiverar att personen överhuvudtaget bor på äldreboendet. Jag kommer även att använda beteckningen *den gamla*, som en existensiell kategori på människor som befinner sig i livets slutskede. Personalens förmåga att genom berättelser få kunskap om vårdtagarens behov och önskemål, historia och personlighet är själva cloun i Sista socialisationens FoU-arbete.

1.6 Rapportens disposition

Tanken med kapitel 2 är att resonera kring innebörden av att flytta till ett äldreboende. Flytten är en milstolpe i livsloppet och är förknippad med stora omställningar som ofta väcker oro. Genom att lyssna på personens berättelse kan personalen lära känna personen, och på så vis bekräfta identiteten och bistå den unika individen i att leva i den avslutande livsperioden.

När arbetet i FoU-cirkeln kommit halvvägs samlades medforskare och berörda chefer och politiker till ett seminarium, där medforskarna lyfte fram frågor i de aktuella undersökningarna. Kapitel 3 vill visa hur man med enkla medel kan skapa en meningsfull dialog kring äldreomsorgen mellan parter som är hierarkiskt åtskilda.

Äldreomsorgen är en utmaning för alla Sveriges kommuner. Det är en framtidsfråga. Tanken med kapitel 4 är att ge en inblick i hur äldreomsorgens chefer i värdkommunerna Borås och Svenljunga tänker kring framtiden och den offentliga äldreomsorgens uppgifter.

Kapitel 5 beskriver några teoretiska hörnstenar när det gäller förståelsen av gamlas livssituation efter flytten till ett äldreboende och beroendeförhållanden i fjärde åldern. Namnet Sista socialisationen antyder att under-

sökningarna utförts i ljuset av interaktionistisk samhällsteori. Vidare redovisas en fenomenologisk ansats hos FoU-cirkeln i försöken att sätta förförståelse inom parentes och verkligen lyssna på vad de gamla har att berätta, och förstå berättelsens mening ur de gamlas perspektiv.

I kapitel 6 redovisas Sista socialisationens undersökningsmetoder och genomförandet av berättelsearbetet. Medforskarnas huvuduppgift var att intervjua en vårdtagare och sammanställa intervjun till en skriftlig jagberättelse. I processen ingick att fortlöpande stämna av berättelsen med den intervjuade personen och med gruppen av medforskare. I centrum står alltså arbetet med livsberättelserna. En viktig del i förberedelserna var utveckling av en frågeguide, som även innehöll ett viktigt utbildningsmoment. I arbetet med frågeguiden konkretiserades det allmänna syftet och medforskarna fick tillfälle att reflektera kring sina egna yrkeserfarenheter.

I kapitel 7 redovisas en av Sista socialisationens berättelser. Elsie Holmström berättar om livet och tillvaron för medforskaren och undersköterskan Lena Larsson. Här framkommer hur berättelsen har utformats, relationen som har utvecklats i samtalen mellan Elsie och medforskaren, och hur detta påverkat liv och omsorgsarbete. Boendets enhetschefer reflekterar kring livsberättelsens roll i det pågående förnyelsearbetet i linje med en personcentrerad vård och omsorg.

Jag hade givetvis önskat att alla berättelser hade kunnat kontextualiseras så tydligt som Elsie Holmströms berättelse, men det hade sprängt alla tidsramar för Sista socialisationen. I kapitel 8 redovisas elva berättelser om livet och om tillvaron på äldreboendet, som medforskare och boende utformat tillsammans. Flera av berättelserna avslutas med medforskarens kortfattade reflektioner.

Kapitel 9 rundar av rapporten med reflektioner kring medforskarnas process och lärande. Främst handlar det om att vara öppen för och lyssna till vårdtagarnas röst och erfarenheter, och omsätta lärandet från berättelserna till ett personcentrerat omsorgsarbete.

Kapitel 2.

Vad innebär det att flytta till ett äldreboende och leva återstoden av livet där?

Tanken med detta kapitel är resonera kring innebörden av att flytta till ett äldreboende och kring de uppgifter personen ställs inför vad gäller att utforma ett vardagsliv i denna miljö. Kapitlet resonerar också om i vilken mån personen kan behålla sin identitet och vad livsberättelserna kan tänkas betyda i denna situation av ofta dramatiska förändringar. Men först några statistiska uppgifter om kvarboendepolitikens konsekvenser för äldreboendena.

2.1 Fler gamla men färre platser på äldreboenden

Omkring 90 000 gamla lever idag på äldreboenden runt om i landet. Antalet platser har minskat med 31 000 sedan kulmen år 2000, rapporterar tidskriften *Senioren* (2011-12-06). Minskningen har varit kraftigast de senaste åren, trots att andelen äldre i befolkningen ökar. Lennarth Johansson (2013), socialgerontolog vid Aging Research Center, menar att kvarboendepolitiken medfört att 25 000 institutionsplatser i äldreomsorgen lagts ned det senaste dryga decenniet. Han påpekar vidare att 60 procent av landets 80-åringar fick äldreomsorg på 1980-talet medan andelen 30 år senare har krympt till 35 procent.

Av detta kan man dra vissa slutsatser. För det första att de som idag får plats på ett äldreboende har större behov av vård och omsorg än tidigare. För det andra att allt fler vårdas i hemmet, att det därför blir ett större tryck på primärvård och hemsjukvård samt anhöriga. Kvarboendepolitiken leder alltså till att äldreboendet befolkas av de allra sjukaste bland de äldre och det betyder vidare att gamla lever kortare tid på äldreboendet än tidigare.

Med denna utveckling kommer äldreboendet med allt större rätt att uppfattas som en plats dit man kommer när döden är nära förestående, en plats att dö på, en slutstation. För den människa som kan och vill ha ett socialt liv och ingå i en social gemenskap med sina grannar på ett äldre-

boende, blir detta allt svårare ju sjukare grannarna är. Och som vi vet är social gemenskap en positiv hälsofaktor.

Politik och samhällets välfärdsarrangemang ger vissa förutsättningar för den enskilde personen att träffa val och att hantera sin ålderdom och avslutningen av sitt liv. Redan i Äldreberedningen från 1987 uttalades att samhället har ett förstahandsansvar för att tillgodose behoven hos äldre.

2.2 Flyttens innebörder

Flytten till ett äldreboende innebär för de flesta människor en stor omställning i livet. Flytten är en markör för inträde till den fjärde åldern, en livsperiod där människan åter blir beroende av hjälp och omsorg för att klara vardag och slutligen överlevnad (Laslett 1991). Det är som om cirkeln sluts. Den gamla blir återigen beroende av en omsorgsgivande omgivning, likt den tid i livets början då personen var ett spädbarn. Men på gamla dagar är processen omvänd och den slutar alltid med döden.

Människor reagerar olika på att komma till ett äldreboende. En del blommar upp när de får kontakt med andra människor, andra förlorar livsgnist. Vi har träffat båda sorterna i våra undersökningar.

En del söker plats på äldreboendet för att avbördas anhörigas eller närståendes omsorgsplikter. För andra har vardagens uppgifter och sysslor blivit för tunga eller svåra att utföra. Kanske har makar hjälpts åt tidigare, men sedan partnern blivit sjuk eller gått bort klarar man inte hus och hem själv. Ett sådant exempel har medforskare Markus Granroth tecknat ned efter samtal med Kajsa Olsson (fingerat) som flyttade med sin sjuke make till ett boende:

Vi var tvungna att flytta för det gick inte längre.
I början skötte jag Ragnar själv,
men han blev tröttare och tröttare.
Sedan fick hemtjänsten ta över tills vi flyttade in hit.

Vi hade inga större förväntningar vid flytten.
Man får ta det som det kommer.
Det var lite trångt i början men det gick.
Jag trivs bra, det gjorde vi båda två.

Syster Siv var med vid mötet vi hade om flytten.
Hela köket var fullt med människor, men henne kommer jag ihåg.
Vi fick gott om tid att gå igenom allt.
Saker vi ville behålla och resten som familjen ville ha.

Allt kunde vi inte få med.
Spinnrocken hade jag velat ha kvar, men det gick inte.
Det är skönt att inte behöva ha så mycket saker med sig hit;
en slipper allt dammande.

Efter femtio år i samma lägenhet har man bott in sig lite.
Särskilt Ragnar, som var så hemmakär,
förutom när han var ute på sina resor.
Men han protesterade inte.
Det skulle ju bli lättare för mig om jag slapp ta hand om det mesta.
Flytten gick bra.

Jag hade inte orkat sköta honom hemma.
Han var inte svår och så, men man var inte fri riktigt.
Han var dålig i många år.
Även om jag inte var dålig, så följde jag med som medflyttande.
Har man levt ett helt liv ihop, så vill man vara ihop till slutet också.

Flytten till äldreboendet är en händelse som markerar brottet i det självständiga livet och signalerar inträdet i en livsfas där personen är beroende av hjälp och stöd för att klara det vardagliga livet. Den innebär att säga farväl till ett hem där vardagen är självklar: ”Efter femtio år i samma lägenhet har man bott in sig lite” säger Kajsa. Med flytten upplöses vanor och rutiner, som håller tillvaron och identiteten på plats.

Nedsatta funktioner och/eller förluster drabbar i växande utsträckning den gamla människan i denna livsperiod: förlust av kära människor, försämring eller förlust av hörsel, syn, kroppskontroll, motorisk rörlighet, minne, hälsa, identitet, sammanhang. Ofta blir det värre och värre, en kumulativ process med förluster av olika slag som samvarierar, och som utsätter människan för starka påfrestningar. Ibland räcker inte kapaciteten till för att upprätthålla vardagliga funktioner, och det finns inga reserver att ta till. Personer i fjärde åldern är sköra.

Hur en människa hanterar kriser som hör samman med förluster varierar, liksom stödet man kan få från omgivningen. Det finns sannolikt gamla som väljer att dö när svårigheterna hopar sig (Gurt, 2012), medan andra lever vidare med en obändig livskraft (min svärfar, Johansson 1996). Hur personer i omgivningen – anhöriga, vänner liksom vård- och omsorgspersonal – reagerar på gamla människors svårigheter och kriser varierar givetvis också. Människor som kommer till ett äldreboende är alltid sårbara och i detta livsskede beroende av omgivningens tillskott av resurser, uppmärksamhet och omsorg.

2.3 Gamla som föremål för omsorg eller föremål i omsorgen

Föremål för omsorg

Vi gamla är föremål för omsorg.

Visst är det underbart!

Bara vi inte blir föremål
i omsorgen.

Ragnar Thoursie, *Sånger från äldreomsorgen*, 2009

Den här dikten uttrycker den spänning som jag tror att all äldreomsorg befinner sig i, den ständiga spänningen och pågående växlingen mellan att möta den gamla människan som subjekt eller att hantera henne som objekt. Å ena sidan människan som en menings- och ordningsskapande individ, med historia och framtid, social tillhörighet, identitet och objektrelationer, som ett viljande, tolkande och verkande subjekt, visserligen med sinande krafter och förmågor, en människa som existentiellt befinner sig i livets slutskede. Å andra sidan, en vårdtagare i och för omsorgssystemet och föremål för yrkesinsatser, ett objekt, utbytbar, sönderdelad efter omsorgssystemets insatser och dokumentationssystem. Det är inte ovanligt att omsorg om omsorgssystemet – äldreboendet som arbetsplats – går före omsorg om vårdtagaren, personcentrerad omsorg. Här är det personalen som jobbar och omsorgstagarna är passiva. Inte att undra på att gamla så fort tappar sina kunskaper och förmågor, som enhetschef Marita Karlsson larmade om (se kap 1.). Ingen efterfrågar kunskaperna. Vårdtagarna har ingen aktiv roll att spela i omsorgsarbetet, de har inget att ge.

Sociologen Bo G. Eriksson har i sina undersökningar av äldreomsorgen betonat komplexitet och variationer hos gamla människor, eftersom ”ju äldre vi blir, desto mer olika blir vi” (Eriksson 2010, se även Randedell 2007). Just denna variation uppmanar vård och omsorg att anpassa sin service till individens särskilda situation och behov. Ett individuellt bemötande som tar hänsyn till komplexitet, personlighet och trygghet hos den gamla människan står i strid mot omsorgssystemets behov av enkelhet, opersonlighet och utbytbarhet (jfr Lysgaard 1961).

Den gamla befinner sig ofta all sin tid på äldreboendet. Kontakt och utbyte med omgivning förekommer mycket sällan. Det är en sluten värld. Boendet är med andra ord en total institution (Goffman, 2004) vars kultur och sociala liv bärs upp av personalen.

Den som i hård konkurrens fått en plats på boendet ställs inför uppgiften att lära sig att fungera i den nya livsmiljön. Socialisationen är ett omedvetet lärande där den gamla tillägnar sig boendets beteenderegler och känner av vilka rollförväntningar som finns på boendet. Den gamla anpassar sitt beteende till de strukturer och regler som följer boendet som arbetsplats, där den gamla ska passa in i den dagliga rutinen och inte vara till besvär. Hårdraget kan man säga att socialisation innebär de gamlas anpassning till en redan utformad fysisk och social miljö, där personalen står för kontinuitet och är kulturbärare. Anpassningen sker huvudsakligen i en omedveten process, även om det finns inslag av medveten inskolning.

Den gamla människan ställs inför uppgiften att lära sig leva i en ny livsmiljö där den tidigare vardagskunskapen och identiteten ställs inför svåra prövningar. Den gamla människans berättelser kommer här in som en humaniserande motkraft till omsorgssystemets objektifiering av människan. Berättelserna ger personen ett sammanhang och en röst att säga vem hon är, vill vara och vill göra, och uttrycker hennes erfarenheter, värderingar och normer. De boendes berättelser ger därför lyhörd personal vägledning i omsorgsarbetet. Genom att lyssna på och dokumentera de gamlas berättelser om livet, tillvaron och framtiden växer bilden av personen fram, och personalen får på så vis kunskap om hur man kan bistå den gamla människan. Detta kunnande kan föras in som mål i genomförandeplanen och följas upp av arbetsledningen. Den gamla blir härigenom i högre grad

delaktig i omsorgsarbetet och får en ökad kontroll på sin livssituation och över boendets service. Det kan kallas personcentrerad äldreomsorg.

Det finns ingen given definition på personcentrerad äldreomsorg, och det är ett relativt nytt begrepp i svensk välfärd. I Storbritannien har termen använts längre. Det är ett bärande begrepp i den omfattande undersökning av brittisk social omsorg (social care) som utförts i projektet Standards We Expect. Undersökningarna har genomförts i ett brukarperspektiv och redovisas i boken Supporting People (2011). Personcentrerad omsorg och personcentrerat stöd anger en förändringsinriktning mot ett större inflytande för brukare av social omsorg. I beskrivningar av personcentrerat stöd (MacCormack 2004) betonas vikten av att ta hänsyn till ”personen som en individ i en kontext av egna relationer och socialt sammanhang.” Det råder enligt Beresford et al. (2011) konsensus kring att personcentrerad omsorg:

- fokuserar på klienterna/brukarna
- främjar oberoende och autonomi snarare än kontroll
- innefattar service som är pålitlig och flexibel, och vald av brukarna
- tenderar att erbjudas av personal som arbetar i en samarbets-/teamfilosofi. [min översättning]

Rapportens huvudrubrik och dess underrubrik avser att påminna om den spänning mellan organisationernas produktionssystem och människans livsvärld, och att både de gamla på boendet och personalen relaterar sitt handlande och varande till båda dessa logiker.

Personalens förmåga att lyssna på och förstå den gamla människan blir avgörande för omsorgsarbetets precision och relevans. När omsorgsarbetet grundas i kunskap om vårdtagarens inre värld och livssituation, har vi stärkt möjligheten för våra gamla medmänniskor att leva ett värdigt liv på äldreboendet och göra ett bra avslut på livet. Det är grundtankar i detta utvecklingsarbete som jag vill redovisa i rapporten.

2.4 Livsberättelsen och andra berättelser

En bärande idé med Sista socialisationen är att utforma ett omsorgsarbete som bekräftar personens identitet och tar hänsyn till hans eller hennes

livskunskap och livshållning. Dessa egenskaper finns inbäddade i pensionärens livsberättelse. Jerome Bruner (1987) kopplar liv och berättelse: ”Life as Narrative”. Berättelse eller det latinska ordet ”narration” är centrala begrepp i ett personcentrerat arbetssätt.

Medforskaren inhämtade berättelser från olika livsperioder: livsberättelsen, flyttberättelsen och berättelser om tillvaron på äldreboendet. Vi tänkte oss livsberättelsen som en återgivning av hur personen berättar om sitt levda liv. I den meningen handlar livsberättelsen om förfluten tid: om livet ”där och då” medan berättelser om tillvaron på äldreboendet handlar om nutid: om livet ”här och nu”. Mellan dessa tider har vi placerat flyttberättelsen, en berättelse som för många har något att säga om passagen mellan tredje och fjärde åldern, och inträdet i en livsperiod med ökat beroende av omsorg och stöd.

Samtidigt som intervjuguiden växte fram tränades medforskarna i intervjuteknik och i vad man kan kalla empatiskt lyssnande. ”Det empatiska lyssnandet”, menar Clarence Crafoord, ”kan beskrivas som ett lyssnande, där vi parallellt med att höra på den talandes text också lyssnar oss in i hans eller hennes känslor” (2005, s. 55). Inkännande, eller empatiskt lyssnande, öppnar för en förståelse av det berättade utifrån den gamla människans känslor och värderingar av det berättade.

Vad är då en livsberättelse? Sociologen Peter Öberg (2002, s. 15) föreslår en definition som J.P. Roos utformat: ”En livsberättelse, eller självbiografi är en berättelse (eller samling av berättelser) som bygger på personens eget liv, där den person som berättar är representerad som berättelsens subjekt och där han själv definierar vad som skall – och inte skall – inkluderas i berättelsen” (Roos 1988, s. 140) Men, fortsätter Öberg, livsberättelser är också identitetskonstruktioner. ”Här kan jag ses som en ’historieberättare’ som strävar efter att integrera olika livshändelser i en koherent berättelse” (a.a.).

För gamla som flyttat till äldreboende kan berättandet vara en viktig aktivitet för att upprätthålla och möjligen uppgradera identiteten i den institutionella boendemiljön, som saknar påminnelser om vem personen är. Att föra en dialog, om så blott en dialog med sig själv, om tidigare händelser – reminiscenser – ger för gamla en bekräftelse på den egna iden-

titeten. Robert Butler (1963) visade att ”människor som gick tillbaka och erinrade sig händelser i sina liv fick det bättre. Den ’irriterande’ benägenheten många gamla har att leva sig tillbaka i sina tidigare liv skulle alltså kunna ha en jag-bevarande funktion” (Tornstam 2010, s. 133).

Kapitel 3. Mötas kring vårddagarnas berättelser

På ett seminarium den 7 februari 2012 redovisade medforskarna det pågående arbetet för berörda chefer och politiker. Vid det laget hade arbetet pågått ett knappt år. Jag väljer att ta med händelsen i rapporten, eftersom den blev en milstolpe i FoU-cirklarnas korta liv. Seminariet gav ett erkännande till undersköterskornas mod att reflektera över sin egen yrkespraktik och modet att möta vårddagarna med nyfikenhet och öppet sinne. Det blev ett känslösamt seminarium, där flera medforskare satte ord på yrkesinsatser för att bistå människor vars livslåga flämtade svagt och en dag slocknade. Berättelserna väckte känslor också av det skälet att medforskarna så tydligt och äkta talade utifrån sin erfarenhet. Det gav också bekräftelse på Sista socialisationens strävan att lyssna på vårddagaren, och det metodiska arbetet med vårddagarens berättelser.

Vi samlades på Högskolan i Borås. De var allt lite nervösa medforskare som sökte sig en plats vid den stora fyrkanten av bord i lektionssalen, innan klockan blev 9 på morgonen.

För de flesta var det en ny situation och en ny roll; högskolan, seminarium och en omvänd talordning – idag berättar undersköterskor för chefer och politiker! Arbetet med frågeguiden, intervjuarbetet och skrivandet hade då pågått knappt ett år, och vi ville redovisa lite av det som framkommit och öppna för ett tankeutbyte mellan äldreomsorgens brukare, fotfolk, chefer och politiker.

Så började seminariet. Medforskarna läste upp berättelser som samlats in och utformats tillsammans med vårddagarna. Så här såg programpunkterna ut:

Jag. Cecilia Johansson läser ur sin undersökning: ”Vem är personen?” och reflekterar kring hur man lär känna brukaren och hur personkännedom öppnar för individanpassat stöd och service.

Paret flyttar. Marcus Granroth berättar om paret som flyttar till äldreboendet och om hur livet på äldreboendet kan te sig för medflyttaren. Hur fattar gamla beslutet att flytta?

En vårdtagares dag. Gunbritt Larsson beskriver vad en boende gör en dag, vem han interagerar med och vad som gör dagen meningsfull.

Man anpassar sig. Khorshid Drost återger de gamlas existentiella tankar och utsatthet.

Ge och få stöd vid bortgång. Gunilla Ström och Inga-Lill Thorén berättar om personalens reaktioner vid en omtyckt vårdtagares bortgång.

Tant Grön och alla dessa vykort. Leila Hajdarevic och Sofia Almgren återger erfarenheter av mötet och arbetet med en brukare med psykisk ohälsa.

Vem företräder vårdtagaren? Heidi Larssons frågeställning handlar om hur kontaktpersonen handskas med vårdtagarens beroende och hjälplöshet. Under vilka förutsättningar är det en uppgift för kontaktpersonen att föra vårdtagarens talan, att ge röst till röstlösa vårdtagare?

Kommunikation. Britt-Marie Lyckhede och Gudrun Hylak. ”Om jag inte pratar blir det tyst”, säger undersköterskan. Beskrivning av kommunikationen mellan vårdtagarna på boendet och hur personalen kan medverka till att koppla ihop vårdtagare i samtal.

Prinsessbakelsen har Lena Larsson kallat sitt bidrag och tids nog kommer vi att veta varför. Att skriva brukarens berättelse innebär samarbete och förutsätter att det finns en god relation och tillit. Vi kan se att relation och samarbete också är något som utvecklas i samarbetet att skriva berättelsen. En god cirkel som kan komma omsorgsarbetet till godo.

Varje medforskare valde ut och presenterade något som de lärt eller upptäckt av de berättelser som samlats in och utformats tillsammans med vårdtagarna. Där fanns livsberättelser om livet förr men också berättelser om hur vårdtagarna uppfattar livet på äldreboendet och vad som ger mening i tillvaron. Flera medforskare tog upp etiska frågor och frågor kring metoder, arbetssätt och ansvar.

Ett exempel. Två medforskare ville veta varför de gamla på boendet inte

själva kommunicerade med varandra. De verkade behöva impulser utifrån som satte fart på samtalen.

Varför blir det så tyst vid kaffebordet?” Vi frågar dem som sitter vid bordet vad det kommer sig. Några svarar: ”Vi blir lite trötta, och vi kan inte koncentrera oss på samtalsämnet och så är vi lite glömska. Men det är trevligt att dricka kaffe tillsammans ändå, även om vi inte säger så mycket till varandra. Vi kan ändå prata om vädret till exempel och om saker som kanske har hänt under dagen hos oss. Ibland kommer det några gubbar och skojar med oss, det lättar upp stämningen.

Men så hände det en dag. En av våra boende blev änkekan och han kände sig ensam. Han fick då ha sin dotters hund, en liten så kallad tempelhund vid namn Tindra på prov. Och han tog hunden med sig till kaffet på eftermiddagarna. Detta blev en dörröppnare till livliga samtal. Det visade sig att nästan alla hade haft hund någon gång i livet. Detta ledde fram till andra samtalsämnen. Även om hur det var när de bodde och levde sina liv innan de flyttade till äldreboendet.

Nu kommer de mangrant till eftermiddagskaffet bara för hundens skull. Vi blev mycket överraskade av att en liten hund kan väcka så många känslor till liv.

Och så skjuter de kreativa tankekedjorna fart, som de kan göra i innovativa FoU-sammanhang. Frågan om djur i äldreboenden framkallade en mängd tankar och idéer hos seminariedeltagarna. Många vittnade om katters och hundars upplivande effekter på många vårdtagare. Det börjar också finnas en rätt så omfattande forskning om hur djur kan användas för att stödja behandling och arbete med människor (Chandler 2011; Fine 2010).

I Storbritannien kallas det *animal assisted therapy* och syftar till att främja patienters sociala, emotionella eller kognitiva funktioner. Till detta kan man lägga fysiska funktioner som tränas med stöd av vårddjur. Alla dessa funktioner väcktes och tränades förmodligen hos de vårdtagare som relaterade till tempelhunden Tindra. Minnen kom tillbaka och man började dela tankar och upplevelser med andra som klappade, kelade och lekte med Tindra. Här finns det mycket för äldrepedagogiken att utveckla, men redan nu finns som bekant utbildade vårdhundar på äldreboenden runtom i landet.

Berättelser som denna gav upphov till en berikande dialog mellan omsorgspersonal, chefer, utvecklingsledare, politiker och forskare. Det var en dag då FoU-arbetet är som bäst – ett kreativt mellanrum för jämbördigt möte mellan olika berörda kring det praktiska omsorgsarbetet och dess organisering.

Det blev ett lyckat seminarium.

Kapitel 4. Sonderande samtal med äldreomsorgens chefer i Borås och Svenljunga

4.1 Inledning

FoU-cirkeln Sista socialisationen har som sagtts bedrivits på fem äldreboenden i Borås och Svenljunga och har därmed verkat i specifika kontexter för äldreomsorg. Därmed också i relation till föreställningar och idéer kring framtidens äldreomsorg hos politiker, chefer och allmänhet i dessa kommuner. Tanken med kapitlet är att ge en inblick i vilka frågor som är aktuella hos äldreomsorgens chefer, och därmed visa på några områden där FoU och verksamheterna kan mötas i ett utvecklingsarbete.

Vid två tillfällen under våren 2010 träffade vi från FoU Sjuhärad Valfärd företrädare för Svenljungas äldreomsorg och vid ett tillfälle företrädare för äldreomsorgen i Borås. Syftet var att invitera till en FoU-cirkel kring idén om Sista socialisationen och sondera vilka frågeställningar som var aktuella i kommunerna. *En idéskiss: Den sista socialisationen – om lärande och anpassning vid flyttning till äldreboende* (Rönmark, 2010b) hade skickats ut med kallelsen, och den kom att bidra till att avgränsa samarbetsområdet. Idéer och önskemål från dessa samtal arbetades in i undersökningsplaner för Sista socialisationen (se bilaga 1 och 2.). Vid dessa möten märktes att det fanns ett stort behov av att reflektera kring äldreomsorgen, dess förnyelse och inte minst dess etiska dimensioner.

De sonderande samtalen avsåg givetvis även att förankra FoU-cirkeln. Det är avgörande för ett utvecklingsarbets framgång och spridning av resultat, att politiker och chefer deltar i planering och sedan ger tid, stöd och mandat till utvecklingsarbetet. Utan förvaltningsledningens stöd och medverkan kommer man ingen vart. Tyvärr deltog inte äldreomsorgspolitiker i detta förberedande skede.

I kapitlet skisseras värdkommunernas äldreomsorg och ett antal konkreta idéer kring den kommunala äldreomsorgens utveckling återges kortfattat.

4.2 Sonderande samtal i Svenljunga

Svenljunga kommun sträcker ut sig över ett varierat kulturlandskap, med skogklädda höjder och odlade dalar, glittrande sjöar och ett kajakvänligt vattensystem längs Ätrons slingriga sträckning, med tätorter som Hillared, Sexdrega, Svenljunga, Östra Frölunda och Mårdaklev. 10 000 invånare bor i kommunen, en minskning med 10 procent sedan 1990. Andelen småföretagare är stor i bygden, men här finns också några större företag, t.ex. Blåkläders fabrik i Svenljunga.

Svenljunga är en landsbygdskommun med sina speciella villkor. Det är glest mellan stugorna. Medborgarna är vana att klara sig själva. Man delar en kultur med relativt stark gemenskap och hjälps åt grannar och släktingar emellan.

Ett centralt mål i Svenljunga kommuns äldreomsorg är att möjliggöra för äldre personer att bo kvar i det egna hemmet så länge som de vill. Kommunen försöker finna serviceformer som medverkar till ett gott liv i eget hem på äldre dagar, bland annat genom att med förebyggande insatser minska risker för skador och ohälsa.

I projektet Förebyggande hembesök har kommunens 80+ intervjuats. Det framkom bland annat att 99 procent av de tillfrågade var nöjda eller mycket nöjda med sin bostad. Samtidigt framkom önskemål om kommunal service för skötsel av hus och gårdar, till exempel snöskottning och fönstertvätt. Det stora behovet av hjälp till skötsel av bostaden blir förstäligt av det faktum att 86 procent av kommunens gamla, 80 år och äldre, bor i eget hus eller på en gård, som kräver omfattande skötsel. När orken och förmågan tryter på gamla dagar, ser många med stigande vanmakt hur gården förfaller. Många känner sig också ensamma på gården, trots hemtjänst, och uppskattar att få komma till trygghetsboende eller särskilt boende. Andra har svårt att trivas i ett kollektivt boende.

”Svenljunga kommun befinner sig i ett paradigmskifte”, säger områdeschefen Stefan Augustsson. ”Sista undantagsgenerationen går ur tiden och vi får nya generationer av äldre, vana vid att finna den egna lösningen. Hur möter kommunen det?”

Han anger fyra kännetecken på den framtida äldreomsorgen:

- att främja individuellt anpassat stöd till äldre kommuninvånare och tona ned ett ”standardiserat omsorgsarbete”.
- att finna nya aktörer och nya resurser i familj, nätverk, samhälle och kommun som kan bidra till att höja kvaliteten i omsorgen om de äldre i kommunen.
- att förbättra kommunikation och bemötande i äldreomsorgen, så att man i högre utsträckning tar hänsyn till gamlas önskemål och främjar deras kvarvarande förmågor och kunskaper.
- att bedriva förebyggande verksamheter, så att äldre kan hållas sig friska längre och öka deras delaktighet och ansvar i livet.

Fyra kunskapsområden kring äldreomsorgen

I samtalen med tjänstemän och politiker kunde jag urskilja ett antal frågeställningar som berör äldreomsorgens förnyelse och som man från kommunens sida vill veta mer om. Jag redovisar dessa nedan och återger resonemangen kring dessa frågeställningar.

Område 1

Hur kan äldre kommuninvånare förbereda sig bättre för ett liv med stöd från kommunen? Och hur kan kommunen möta upp de behövande i ett tidigare skede?

Det framkom i våra samtal att det bland kommunens äldre finns en inställning att ”klara sig så länge det går”, och sedan, som förbrukad ”överlämna sig till samhället för vård”. Det är en inställning som är ansvarsöverlämnande, och där de gamlas aktivitet ofta handlar om att anpassa sig till den vård och omsorg som samhället erbjuder. Beslutet att söka hjälp från kommunen bottnar inte alltid i de gamlas hjälpbehov, utan ofta är skälet att inte längre belasta barnen, som har nog med sitt.

I båda dessa fall sker det ingen medveten planering från den äldres sida för ett liv i den nya livssituationen, utan det överläts till kommunens omsorgspersonal. Här hamnar man redan innan den äldre kommer i kontakt med kommunens äldreomsorg, i ett förhållande som passar med ett standardiserat omsorgsarbete, och som hotar att passivisera den gamla och missa centrala behov, eftersom de inte artikuleras.

Område 2

Vilka resurser och attityder finns i lokalsamhället kring äldres hjälpbehov, och livet i fjärde åldern?

Det finns förmodligen mycket att fundera kring vad som händer med omsorgskapaciteten och omtanken om varandra i ett samhälle där generationerna dras isär och de uppväxande generationerna mer och mer lever i den virtuella världen, orienterar sig med knapptryckningar och nya förebilder och med egocentriska värderingar. Är det önskvärt att arbeta med ökat medborgaransvar, och fostran i hjälpsamhet och medborgaranda för de uppväxande generationerna, och hur skulle det i så fall gå till?

Område 3

Marita Karlssons iakttagelse: ”Fogligheten kommer fort på ett äldreboende.” Denna iakttagelse genererade en tredje frågeställning: *Hur kommer det sig att de gamla anpassar sig till serviceutbudet och personalens rutiner istället för, som det var tänkt, att personal och gamla utformar tjänster och service efter de gamlas behov och önskemål? Hur går det till när den gamla anpassar sig till ett liv på ett äldreboende?*

Det var förstas en provocerande iakttagelse och den väckte tankar kring levnadsregler och dygder hos gamla människor. Någon framhöll att livet har lärt många av de gamla att anpassa sig till omständigheterna, att justera det egna beteendet och förväntningarna för att mildra gnisslet i den nya omständigheten. Många gamla har levt efter regeln: ta seden dit man kommer! Den regeln betonar värdet av anpassning. Kanske är detta egenskaper som håller på att försvinna. Risken med denna ”copingstil” är att de gamla anpassar sig till äldreboendet som arbetsplats för omsorgspersonal, och då är vi långt ifrån en individanpassad äldreomsorg. När man talar om individuellt utformad äldreomsorg, så bör man titta efter vem som sätter agendan i vardagslivet.

Område 4

Förbättra kommunikation och språkbruk i äldreomsorgen.

I samtalen framkom att det fanns brister och slarv i personalens kommunikation med de äldre. Ofta kommunicerar man utan att först ha försäkrat

sig om att det finns kontakt och att man har rattat in samma kanal. Många i personalen ruschar på och ger sig inte tid att förklara vad de menar. En del personal talar dålig svenska, medan de flesta av brukarna inte kan något annat språk än svenska, och svenskans kroppsspråk. Många gamla hör dåligt, och upplevs som tjatiga när de frågar om. För att inte bli tjatig så är det många som låtsas förstå men inte gör det. Det innebär att det blir missförstånd, och den gamla upplever inte att han eller hon blir lyssnad på. Det förekommer ofta att man tilltalar vårdtagaren som vore han eller hon ett litet barn. Bristerna kan vid första anblicken tyckas bero på bristande kunskaper och respekt hos personalen, men arbetsplatskultur, arbetsorganisation och brister i ledning kan vara nog så viktiga orsaker. Hur främjar man de mänskliga och kommunikativa kapaciteterna hos personalen?

4.3 Sonderande samtal i Borås

Borås är en stad med 100 000 invånare. 1992 infördes en decentraliserad organisation av stadens förvaltning med 10 kommundelar. Sedan 2011 har man fört samman kommundelar i tre stadsdelar. Det finns en central utvecklingsenhet för äldreomsorgen.

Äldreomsorgen i Borås har uppmärksammats i nationella media bland annat genom statsminister Reinfeldts två besök på Distansgatan 7, ett särskilt boende för demenssjuka. Verksamheten har gjort sig känd för ett okonventionellt arbetssätt och ledarskap – management by love – ett koncept som utformats av enhetschefen Erika Lörinczy. Distansgatan 7 blev 2010 utnämnd till Sveriges bästa äldreboende.

TV4 spelade in ”Borås Superstars” på Distansgatan 7, en tv-serie i åtta avsnitt som sändes på våren 2012. Där vände man upp och ned på föreställningarna om vad som kan ske på ett demensboende och vad en demenssjuk människa kan åstadkomma. Medforskarna i Sista socialisationen var ganska kritiska till hur demensvården skildrades i ”Borås Superstars”, men okej då: detta var ju tv-underhållning.

Äldreminister Maria Larsson berömde Borås Stad vid besöket den 18 april 2012. Ministern besökte då Ekekullens äldreboende i Sandhult för att lära sig mer om hur *Lär ut* fungerar i praktiken. *Lär ut* är ett strukturerat arbete att förbättra läkemedelshandling för äldre. Ekekullen har varit

med sedan starten 2006. I projektet utbildas sjuksköterskor om äldre och läkemedel, och de utbildar i sin tur omvårdnadspersonalen. En speciellt framtagen blankett används av både sjuksköterska och omvårdnadspersonal för att uppmärksamma och skatta läkemedelsrelaterade symptom vid exempelvis ordinationsändringar eller läkemedelsgenomgångar (Borås Stad hemsida, Lär ut). Ministern uppskattade besöket:

”Det känns så hemtrevligt här och jag har fått ett fantastiskt bemötande, det känns verkligen som att ni jobbar kontinuerligt med förändringar och det är väldigt kul att få konkreta exempel på lyckade arbetssätt”, sade Maria Larsson.

Som en röd tråd i de statliga satsningarna finns ambitionen att stärka brukarnas ställning och inflytande över vård och omsorg. Ministern kunde på besöket i Borås se flera effekter av den statliga satsningen på äldreområden, de så kallade stimulansmedlen. Under åren 2006–2010 fick Borås 45 miljoner i statliga stimulansmedel. Användningen av dessa medel redovisas i en video på Borås stads hemsida: Stimulansmedel². Här presenteras *Lär ut* och en rad andra projekt, däribland Sista socialisationen.

Det finns alltså flera pågående förändringsarbeten i kommunen som gör anspråk på att främja brukarnas ställning i äldreomsorgen. Utvecklingsenheten för äldreomsorgen rattar en mängd projekt.

Termen *brukare* är den politiskt korrekta termen i det kommunala lexikonet på personer som mottar äldreomsorg, och termen används både av chefer och omsorgspersonal. Det finns i kommunen ett intresse att vidga kunskapen kring brukarperspektivet i äldreomsorgen. Det kan vara ett viktigt skäl till att idéerna bakom Sista socialisation mottogs väl.

Forskningsfrågor och utvecklingsarbete

En rad kunskapsfrågor formulerades vid sonderande samtal med chefer i Borås. Det man efterfrågade var främst kunskaper om den äldres upplevelser, känslor och tankar, och hennes själv- och världsförståelse i samband med flytten till ett äldreboende. I samtalen framkom konkreta frågor att undersöka. Dessa redovisas utan kommentarer och förklaringar.

² Borås Stad, 2013. Borås Stad Stimulansmedel äldre 2007-2012- slutrapport. <http://www.youtube.com/watch?v=ebbytFShrK8&list=TLPOyh-glcjGTFy8spCPQUPOzeFJ9F5IBh> [Använd 24 maj 2013].

Område 1

Hur förbereder sig personen för att flytta till ett äldreboende – och hur interagerar hon med omgivningen under denna förberedelseperiod? Vilka är de gamlas förväntningar? Vad sker sedan under de första 100 dagarna vid boendet?

Område 2

Att lära sig att leva i äldreboendet. Hur inlemmas den äldre i den nya miljön? Vilken inskolning sker formellt och informellt? Vem är och hur gör socialisationsagenterna?

Område 3

Den äldres oro. Vad betyder känslorna i denna utsatta livssituation?

4.4 Reflektioner

Som framgått av detta kapitel saknas inte idéer om kunskapsutveckling och förändringsarbete hos äldreomsorgens ledning i de två kommunerna. Det saknas heller inte nyfikenhet inför de utmaningar äldreomsorgen står inför. Uppslagen till studier hos cheferna visar att det finns gemensam strävan mot ett ökat brukarinflytande i äldreomsorgen.

Med hänsyn till att idéer till konkreta studier så snabbt uppkom i våra samtal, är det konstigt att kunskapsutvecklingen är så svag i äldreomsorgens praktiker. Äldreomsorgens arbete hör till de mest kunskapsintensiva man kan tänka sig, såvida man intar ett brukarperspektiv. Därför borde en utforskande inställning till vårdtagarens historia och aktuella situation välkomnas, liksom organisationens nyfikenhet på det man i praktiken gör med sina anställda och sina boenden.

Den förväntade ökningen av trycket mot äldreomsorgen är gemensam för de båda kommunerna, vilket har med demografiska förhållanden att göra. Om livslängden fortsätter att öka i samma takt som tidigare, kommer fler än vartannat barn fött 2000 och senare att uppleva sin 100-årsdag (Christensen m.fl., 2009). I en prognos från SCB beräknas medellivslängden år 2100 vara ungefär 90 år och 40–45 procent av 90-åringarna ha en demenssjukdom.

Det finns också en del skillnader som bör noteras. Borås är en förtätad kommun med drygt 100 000 invånare, medan Svenljunga har 10 000

invånare med glesbygdens problem med utflyttning av de yngre. Den demografiska utmaningen för äldreomsorgen är mer tillspetsad i glesbygden Svenljunga, men även den mellanstora staden med en större andel unga människor kommer att behöva bygga ut äldreomsorgen.

Äldreomsorgsorganisationen i Svenljunga är överblickbar och linjen tydlig. Det finns ingen sidoordnad organisation utan utvecklingsarbetet sker inom befintlig organisation. Det sociala avståndet är kort, både inom organisationen och mellan personal och vårdtagare. Det visade sig att medforskarna i Sista socialisationen ofta personligen kände de personer som de arbetat med i hemtjänst och på äldreboende. Inte sällan var de skolkamrat med vårdtagarnas barn. Jag antar att det med personkännedom följer ett ökat ansvar för hur man relaterar och vad man gör i omsorgsarbetet enligt principen om social närhet.

I Borås är det annorlunda. Där finns en kommungemensam utvecklingsenhet, där en viktig uppgift är att vara skicklig på att ansöka om statliga projektmedel och förbruka dessa på ett vettigt sätt. På politikernas uppdrag implementeras förändringsarbetet av en stab anställda ”utvecklare”, och det finns en specifik diskurs kring utvecklingsarbetet på äldreområdet. Det är också tydligt att detta utvecklingsarbete är starkt beroende av externa medel, och därmed känsligt för politiska trender och tillfälliga prioriteringar.

Kapitel 5. Ledsagande teorier

Inom mig bär jag mina tidigare ansikten,
som ett träd har sina årsringar.
Det är summan av dem som är ’jag’.
Spegeln ser bara mitt senaste ansikte,
jag känner av alla mina tidigare.

Tomas Tranströmer, *Minnena ser mig 1993*

5.1 Inledning

Det finns flera teoriområden som bidrar till belysning av Sista socialisationens utvecklingsarbete. Den fenomenologiska ansatsen med utgångspunkt i Edmund Husserls erfarenhetsfilosofi, är i sin strävan att gå tillbaka till ”sakerna själva” en vattendelare i vetenskapen.

I fenomenologin gäller det att varken ta vetenskapliga teorier, sunda förnuftet eller vilka som helst åsikter för givna; det gäller istället att göra full rättvisa åt de objekt som är föremål för undersökning – må det vara matematiska eller logiska objekt, känslor, fysiska ting, kulturobjekt, sociala institutioner m.m. Detta är *sakerna själva* och vår tillgång till dem är *erfarenheten*. Det är i den som de visar sig och det är således utifrån erfarenheten som sakerna måste klargöras. Likaså är erfarenheten en *stum början*, eftersom alla teorier, begrepp, åsikter o.l. har sitt ursprung i erfarenheten; de förra utgör ett försök att tanke-mässigt och språkligt bemästra de erfarna realiteterna. Det är det som fenomenologin går ut på, att i någon betydelse få grepp om sakerna, begreppslägga dem, men utan att våldföra sig på dem; tvärtom fordras en öppenhet, följsamhet och sensibilitet till skillnad från en burdus subsumering eller klassifikation under fasta kategorier erfarenheter (Bengtsson 1988, s.19).

En fenomenologisk forskningsansats har en syster i omsorgspraktikerna, nämligen i omsorgspersonalens strävan att gå tillbaka till ”sakerna själva”,

till den unika människan som lever på äldreboendet, och *erfara henne som något som visar sig för ett varseblivande medvetande* (Bengtsson 1988, s.20), och följsamt begreppslägga denna kunskap. Det är här kommunikationen med brukarna och arbetet med berättelserna kommer in. En äldreomsorg med denna empatiska och utforskande ambition är mycket kunskapsintensiv och den involverar den gamla på olika sätt, framförallt som kommunikationsdeltagare.

Den gamla vårdtagarens delaktighet i livet på äldreboendet och förmåga att påverka sin situation, förutsätter att vård- och omsorgspersonal förstår hur vård, stöd och service kommer in i de gamlas livssammanhang, och hur de gamlas tolkningsramar och värderingar ser ut. Nyfikenhet på just den specifika människan blir en skapande kraft, och svaren på frågor som springer ur nyfikenheten ger trådar att spinna till en förståelse av människan som finns framför en. Den kunskap som ligger till grund för en *personcentrerad service* uppstår i förståelsen av de gamlas livssituation genom att lyssna till de gamlas ord och berättelser, tyda gester och kroppsspråk, och lära sig att uppfatta budskap trots en kommunikation som ofta är störd av olika skäl. Kort sagt: en fenomenologisk ansats i äldreomsorgen syftar till att se livssituationen ur de gamlas perspektiv. Det är här kommunikation och arbetet med berättelser kommer in i bilden.

Peter Lasletts teori om fyra åldrar har varit till hjälp att förstå nya relationer mellan generationer av människor i det senmoderna samhället och den beroendesituation som livet i fjärde åldern innebär. Bo G. Eriksson (2010) och William Randall (2007) har bland andra forskare påvisat den tilltagande variationen hos människor och befolkning med stigande ålder, vilket påkallar en personcentrerad äldreomsorg med lyhördhet för denna variation.

Undersökningarna har tagit sin utgångspunkt i ett interaktionistiskt synsätt och föreställningen att människan formas och omformas av sin miljö och i samspel med andra människor. Socialisation betecknar hur människor formas till samhällsmedlemmar och klarar av att ingå i sociala grupper. Socialisationen uppkommer i samspel med andra människor och med miljön. Socialisationens mekanismer kan förstås med en interaktionistisk teori, som utvecklades för 100 år sedan inom den så kallade

Chicagoskolan. I denna sociologiska tradition finns också en gren som började använda berättelser som data i forskning. Sista socialisationens undersökningar av vårdtagarnas berättelser har inspirerats av berättelse-teori och berättelseanalys (se bland andra Bruner 1967; 2002; Ricoeur 1984; Öberg 2002, Rissman Kohler 1993; Hydén & Hydén 1997; Labonte & Feather 1996; Pérez 2006).

5.2 Ålderdom och fjärde ålderns beroenden

Åldersbegreppet varierar i olika delar av världen, konstaterar världshälsorganisationen WHO på sin hälsosajt (2013-08-03). Särskilt varierar synen på kronologisk ålder:

The ageing process is of course a biological reality which has its own dynamic, largely beyond human control. However, it is also subject to the constructions by which each society makes sense of old age. In the developed world, chronological time plays a paramount role. The age of 60 or 65, roughly equivalent to retirement ages in most developed countries, is said to be the beginning of old age. In many parts of the developing world, chronological time has little or no importance in the meaning of old age. Other socially constructed meanings of age are more significant such as the roles assigned to older people; in some cases it is the loss of roles accompanying physical decline which is significant in defining old age. Thus, in contrast to the chronological milestones which mark life stages in the developed world, old age in many developing countries is seen to begin at the point when active contribution is no longer possible (Gorman, 2000).

Sociologen Lars Andersson framhäver distinktionen mellan kronologisk ålder och funktionell ålder: ”Det finns grovt sett två typer av åldersskiktning; funktionell och kronologisk. En funktionell åldersskiktning har funnits länge. En av de vanligare är uppdelningarna i barn, vuxna och gamla. Den kronologiska åldersskiktningen är ett nyare påfund som förenklar organisationen och administrationen i ett modernt samhälle. Vid en viss ålder ska man börja skolan, bli myndig, få köpa alkohol, gå i pension m.m.” (Andersson 2006, s. 19–20.)

Sociologen Lars Tornstam tar sin utgångspunkt i det biologiska åldrandet, som innebär biologiska förändringar, något som pågår hela livet:

Ålderdomen, med dess villkor och upplevelser, är ingenting som plötsligt inträffar när vi blir gamla. Istället bär vi redan en hel del av vår kommande unika ålderdom med oss när vi går genom livet. Ålderdomen är i detta perspektiv en integrerad del av hela livet. Detta är en insikt som lätt faller bort i de traditionella kvantitativa och kausalt orienterade forskningsmetoderna, vilket också lett till att man kritiserat gerontologin för att bortse från variationsvidden i äldre människors liv (Binstock & Shanas, 1985) (Tornstam 2011, s. 55).

Hos barn sker biologiska förändringar i snabb takt. Barn växer i vissa perioder så det knakar. Hos vuxna sker biologiska förändringar i långsammare takt men en vacker dag ger kroppen tecken på ålderdom: stelhet, gråa hår, rynkor. Det biologiska systemet bromsar in. Cellförnyelsen sker alltmer långsamt. Efter ytterligare år kanske kroppen behöver hjälpmedel och förses med rollator och inkontinensskydd. Hjälpmedlen påverkar individens syn på sig själv. Den medicinska modellen förknippar åldrandet med skröplighet, sjukdom och senilitet. Åldrandet uppfattas som ett ”problem och en hälsorisk”, menar Pia Kontos (1999, s. 32).

Ålderdomen är förknippad med många slags förluster och den slutar alltid med förlusten av det egna livet. Vägen dit är kantad med förluster av förmågor och kapaciteter, ting och viktiga människor. Ibland sker förlusterna dramatiskt och radikalt, som vid sjukdom, olycka och död, men ofta successivt och smygande, som när hörseln försämras. I något skede i denna utveckling kan individen inte längre fungera i sin vardag utan omfattande stöd. Hon har på nytt blivit beroende av andra för att leva ett liv. Med den engelske sociologen Peter Laslett (1991) kan vi säga att människan nu har nått fram till ”fjärde åldern”.

First comes an era of dependence, socialization, immaturity and education; second an era of independence, maturity and responsibility, of earning and of saving; third an era of personal fulfillment; and fourth an era of final dependence, decrepitude and death (Laslett 1991, p. 4).

Den här indelningen av tiden med olika livsåldrar har ingenting med

födelsedagar att göra utan relateras, lite förenklat, till beroende och självständighet. Den första åldern handlar om att lära sig att leva, utbilda sig, träna sig inför vuxenlivet. Den andra åldern består av den vuxna, mogna människans arbete och familjeliv. Tredje åldern är pensionärstillvaron, en arbetsfri tillvaro där man har sin försörjning tryggad genom pensionsutbetalningar, och där man fungerar väl i kropp och tanke. Det är den period i livet när man kan sätta guldkant på tillvaron och ägna sig åt sina intressen (Andersson 2006, s. 22–23). Fjärde åldern är perioden då en människa inte längre klarar att leva sitt vardagsliv utan betydande stöd. Hon bli återigen beroende av omsorgspersoner som kompenserar för förlorade förmågor, som föräldrar gör med sina små barn men där riktningen i omsorgen är omkastad.

Laslett lyfter fram tredje åldern som livets höjdpunkt, en slags skördetid och visar också hur andra och tredje åldern är relaterade till varandra:

Since the Third Age is identified here as that during which the apogee of personal life is achieved, anyone who reaches the goal at the same time as money is being earned and accumulated, a family founded and sustained, a successful career brought to a pitch of attainment, could be said to live the Third Age alongside the Second (a.a.).

Tillkomsten av den tredje åldern är historiskt unik och sätts i samband med ett ökat välstånd i samhället under efterkrigstiden då välfärdsstaten växte fram. Livslängden ökade och man byggde upp pensionskassor för försörjning under pensionärsperioden.

Jag antar att övergången från tredje ålderns oberoende och självförverkligande till fjärde ålderns tilltagande beroende, är den mest dramatiska levnadsperioden hos flertalet människor som upplever detta skifte. Det berör hela livssituationen och ifrågasätter identiteten. Med en stigande ålder hos befolkningen sker inträdet i fjärde åldern allt senare. Människor håller sig friska och välfungerande allt högre upp i åldrarna. Tredje ålderns ökande utsträckning är ett uttryck för detta.

Anhopning av förluster

När en gammal människa förbereder sig och sedan bryter upp från sitt hem och flyttar till ett äldreboende, sker många förändringar i hennes liv.

Man kan se detta skifte som en stark indikation på övergång från tredje åldern till fjärde åldern, och detta skifte betyder ett tilltagande beroende av stöd och hjälp, och en krympande framtid (Laslett, 1991).

Förlusten av det egna hemmet har ofta en rad omstörtande följder. När man flyttar till ett äldreboende lämnar man sitt egna hem. Magnus Öhlander (2007) har visat att det egna hemmet förknippas med begrepp som autonomi, livskvalitet, värdighet, självbestämmande och gemenskap. ”Även god hälsa förknippas med äldre personers hemmiljö, på grund av hemmets antagna anknytning till trygghet, aktivitet och delaktighet”, skriver etnologen Åsa Alftberg. Att förlora sitt hem är för många att förlora sitt livssammanhang, navet i en vardag där kända ting, platser, personer, vanor och rutiner skapar mening och trygghet. Vardagssammanhanget påminner på ett oproblematiskt sätt den gamla människan om vem hon är och hon orienterar sig självklart med vanor och rutiner. Med flytten från hemmet förloras ofta hela eller delar av det vardagliga livets sammanhang, och därmed riskerar människor att förlora kontrollen över sina liv. Det är hälsovådligt att tappa kontrollen över livet.

Förutom förluster av kapaciteter och förmågor som resulterar i nya beroenderelationer, så byter personen genom flytten livsmiljö. Hon kommer till en ny, och främmande miljö, där kropp och vardag blir problematiska. En stor skillnad inträder. På äldreboendet blir den gamlas kropp föremål för vård och omsorg och förflyttningar sker i ett nytt landskap i en ny tidsstruktur. Därmed flyttas gränser för det privata och det intima. ’Inflyttaren’ konfronteras med befintliga vanor och rutiner på boendet. Nu är den gamla människan där, på hemmet. Ska hon klara av att skapa sig ett liv i den nya miljön?

Dessutom går livet in i en ny fas med existentiella frågor att möta eller stöta bort – det inre psykologiska livet får nya frågor att syssla med. Framtiden kortas ned. En del tittar framåt för att möta döden, en del tittar bakåt för att undslippa tankar på livets slut. Laslett betonar att rädsla (fear) blir en allt mer påträngande följeslagare i livsloppet. Han formulerar en lista med 14 urskiljbara orsaker till ångest (anxiety) inför att bli gammal. Dessa olika skäl till oro och ångest hör inte bara till tredje åldern, utan uppstår när man börjar fundera kring om livet som gammal person. Jag vill nämna några av dessa rädslor kring åldrande och död.

- First, is the fear of death; it is now almost exclusively the elderly who die.
- Second, is the fear of the final enemy of old, senile decay, the best known form of which is called by the doctors Alzheimer’s Disease.
- Third, is the fear of life-destroying, bed-enforcing diseases of decline, cancer above all, but heart disease and so on ... (uppräknningen är nedkortad av utrymmesskäl)
- Fourteenth, is the fear of the contraction of the future, frustration in fulfilling the chosen plan of live (Laslett 1991, p. 14).

Rädslorna i förteckningen står i förbindelse med varandra. Om en person blir medveten om en av dem, tenderar det att leda till att han eller hon blir medveten om alla de andra, menar Laslett. När en människa får insikt om den egna dödligheten, så mattas känslan av ”osårbarhet”, och därmed blir människan mer sårbar för dessa rädslor. Förlusten av känslan av osårbarhet är en omskakande erfarenhet, för med ens blir världen så farlig. Det kan också vara en bra idé att använda KASAM-begreppet för att förklara vad som går förlorat.

Vill man undersöka hur existentiell anspänning i kombination med förluster i fjärde åldern påverkar välbefinnandet hos en gammal människa, och vill man som hjälpare undersöka vad man kan göra för att bistå den gamla, då är det motiverat att ha en holistisk syn på människan och ett holistiskt hälsobegrepp. Med holistiskt menas ett synsätt som omfattar flera aspekter och dimensioner på välbefinnande och hälsa. Ofta ställs ett holistiskt tänkande mot ett biostatistiskt hälsotänkande, där full hälsa är det normala och avvikelser härifrån definieras som sjukdom. WHO:s klassiska definition från 1946 pekar i en holistisk riktning: ”hälsa är ett tillstånd av fullständigt fysiskt, psykiskt och socialt välbefinnande och inte blott frånvaro av sjukdom”. Ett holistiskt synsätt på en människas hälsa beaktar inte bara kroppsliga och mentala aspekter utan WHO anger därtill:

- *Emotionell hälsa*, möjlighet att känna och ge uttryck för olika känslor och utveckla känslomässiga relationer med andra.
- *Psykosocial hälsa*, stöd från familj och vänner och möjlighet att prata och utöva aktiviteter med andra.

- *Andlig hälsa*, möjlighet att utöva principer baserade på moral, tro och religion och känna att man har ett syfte med livet.
- *Sexuell hälsa*, möjlighet att få utöva sin sexualitet.
- *Social hälsa*, länken mellan hälsa och hur samhället är utformat (avseende till exempel bostad, föda, inkomst).
- *Miljö*, den yttre fysiska miljön man lever i (sanitet, vattenrening, transportmöjligheter o.s.v.). (Naidoo & Willis, 2009, p. 4–5).

Man kan studera anpassningen till ett liv på äldreboende som skavande mellan personens vanor, identitet och kunskaper i en välkänd vardagsvärld och de rollförväntningar som möter personen i äldreboendets okända miljö. En del klarar att läsa av koderna, anpassa sig till den nya miljön och leva hälsosamt med bibehållen identitet. Andra antar rollen som vårdobjekt och ”överlämnar sig” till vården. Detta sker märkvärdigt snabbt.

5.3 Social interaktion och konstruktionen av identitet

Namnet – Sista socialisationen – antyder att interaktionen spelade en stor roll i undersökningarna. Det är en tankefigur som utgår ifrån att människan påverkas och konstrueras i interaktion med andra och i en speciell miljö och att denna process pågår över hela livsspanset. Undersökningen ville alltså komma åt hur de gamla människorna på boendet påverkas av det sociala samspelet i miljön, och hur ännu ett skikt av identitet framställs i den nya livsmiljön (Läs gärna på nytt Tranströmers dikt i kapitlets inledning!). Samspeletsfiguren var central i våra undersökningar.

Kärnan i den symboliska interaktionismen ligger i tanken att vi interagerar (samspekar) med varandra med hjälp av gester, minspel, ord och andra symboler som vi lärt oss lägga en viss men inte en annan mening i. Som en konsekvens tar vi människor form som personer i ett samspel med andra, där var och en utformar sitt sätt att tänka, känna och vara enligt innebörden i de ”symboler” (ord, gester, m.m.) som gäller i situationer av olika slag. Vi införlivar oss med vår sociala miljö genom att förstå saker och ting enligt de tolkningar som gäller där (Psykologiguiden 2012-08-16).

Vad menas med ”socialisation”?

Människan föds till världen som en bräcklig och sårbar varelse, men med enorma kapaciteter att kommunicera och lära. Lärandet är nödvändigt för att barnet ska växa upp och fungera i sin miljö, och för att utforma sin identitet. Sociologen Anthony Giddens (1998, s. 42) beskriver det lilla barnets socialisation, så kallad primär socialisation, på följande sätt:

Socialisation kallas den process varigenom det hjälplösa barnet gradvis blir medvetet och skaffar sig kunskaper och färdigheter som passar in i den kultur där han eller hon blivit född. Socialisationen innebär inte någon ”kulturell programmering” där barnen passivt absorberar den påverkan de utsätts för. Även ett nyfött barn har behov och ställer krav som påverkar beteendet hos den eller dem som har hand om barnet.

Det finns en växelverkan redan i den primära socialisationen. Det nyfödda barnets behov av gensvar på sina försök att få kontakt och kommunicera är utomordentligt betydelsefullt. Med gensvar följer att barnet blir bekräftat och förstått, och därmed uppmuntrad till förnyat samspel med världen och det lärande som därmed har tagit fart. Gensvaret medverkar till hur anknytning mellan barn och föräldrafigur utvecklas. En trygg anknytning är en fantastisk tillgång genom hela livsloppet.

Med det lilla nyfödda barnet uppstår samtidigt föräldraskapets roller och uppgifter, som tillägnas efter förmåga. Rollen som mor- eller farföräldrar uppkommer också som en effekt av att det första barnbarnet föds och rollen tillägnas genom olika former av lärande för att motsvara rollförväntningar – vad en mor- eller farförälder förväntas göra och bete sig. ”Socialisationen kopplar samman olika generationer med varandra” (a.a.). Det här har vi alla erfarenhet av. Hur en individ lär sig att leva och bete sig i ett visst socialt sammanhang kan man kalla socialisation:

Individens inväxande i samhället varvid värdering, attityder, normer osv. blir en del av personligheten. Som socialisationsagenter betecknar man de faktorer som påverkar eller medverkar till socialisationen, t.ex. personer och annat som har inverkan på människors inväxande i sociala sammanhang. (Psykologiguiden.se).

Socialisationen upphör inte när barnet blir vuxet utan fortsätter genom hela livsloppet i samspel med andra människor och i hantering av nya uppgifter. Man socialiseras till exempel in i sin skolklass i en viss skola, och i sitt yrke på en viss arbetsplats. Och vilket som är poängen i detta sammanhang: jo, inflyttaren socialiseras på äldreboendet; lär sig hur saker och ting fungerar, och anpassar sig till det sociala sammanhanget. Klarar man inte av att läsa av koderna och bete sig enligt den oskrivna regelboken, då märker man det på omgivningens reaktioner och eventuella tillsägelser.

"Sista" socialisationen

Attributet "sista" betyder förstås att personen i sin livsbana nu har kommit till den sista anhalten i livet – äldreboendet är det sista sociala sammanhang hon söker inträde till. Socialisationen syftar där till att lära sig leva och fungera i detta sammanhang.

Socialisationen är ett samspel. Den nyinflyttade lär och lär om, påverkar och påverkas. I det här fallet finns en tydlig att påverkan från den befintliga livsmiljön, dess befolkning, materialitet, tid-rum, objekt, rutiner och vanor och historia. Personal och andra boende utgör den sociala miljön. Inflyttaren kan i liten grad påverka miljön, omvänt är miljöns påverkan kraftfull på inflyttaren och näst intill omöjlig att undslippa. Personalens arbetsrutiner bestämmer i hög grad vardagslivets strukturer och rollförväntningar, vid måltider till exempel:

En upphostning

En gammal dam vid vårt matbord
fick en häftig uppstötning. Biträdet
vid samma bord hejade den
i samma ögonblick med sin egen serviätt.
Tack vare hennes spontana reaktion
kunde måltiden fortsätta utan obehag.

En slump? En bagatell? Eller en oskattbar yrkesinstinkt?

Ragnar Thoursie, *Sånger från äldreomsorgen 2009*

Många personer på ett äldreboende har svårt att förflytta sig och har nedsatta förmågor att kommunicera. Kontakt med personer utanför boendet blir

ofta allt mer sporadiska, och därmed uttunnas kontakten med det liv man levde förr. De personer som kan bekräfta de gamlas identitet blir allt färre, liksom tillfällena när det sker. Äldreboendet blir för många boende ett slutet sammanhang, en social enhet med en stark struktur och starka vanor; en *total institution* som sociologen Erving Goffman (1973) skulle säga. De gamla blir därmed utlämnade till att hämta sin livsnäring i äldreboendets fysiska, sociala och kulturella miljö. Här finns det givetvis en variation: det finns mer eller mindre slutna/öppna äldreboende, och det finns mer eller mindre stimulans och kommunikation på äldreboenden.

Med flytten följer för många en påfrestande roll- och identitetsupplösning. Inte enbart för den gamla själv. Glöm inte att de vuxna barnen ofta hamnar i en rollförvirring när föräldrarnas beroende av hjälp svämmar över anhörigstödets kapacitet och man inte längre orkar. En del fyller sitt sinne med skuld och förtvivlan över sin otillräcklighet, som Maj Fant så fint fångar upp i boken "Att bli mamma till sin mamma" (1988).

För anhöriga sker en stor förändring. Nya roller skapas i familjen. Jag tror att man kan jämföra med när par får barn och blir föräldrar. Händelsen skapar nya roller och uppgifter för familjemedlemmar. Det gör gamla föräldrars flytt till äldreboendet också. Det saknas dock en kulturell övergångsrit vid denna familjhändelse, som hjälper till att hantera omställningen, som en motsvarighet till firandet av födelsen och dopceremoni där vänner och bekanta kan delta och visa uppskattning. Familjhändelsen flytt till äldreboende är nedtystat. Inga festligheter. Inga riter. Gångse gemenskaper omsluter inte denna familjhändelse på ett självklart sätt.

När sociala och emotionella band brister eller omvandlas vid sjukdom och död, spelas följderna upp hos anknytningspersoner i parallella processer. Den partner som bor kvar hemma när den andre flyttar in till ett äldreboende, genomgår ofta en kris som följd av att de invanda rollerna och rollförväntningarna upphör och vardagsrutinerna ställs på ända. I krisens nyorientering kan man förhoppningsvis utforma en ny och mer adekvat roll som stämmer med de nya förutsättningarna för relationen. Det gäller både dem som bor kvar och dem som flyttar. Båda handskas med separationen och dess följder.

Frågan är hur stort inflytande inflyttaren kan utöva på äldreboende i

den psykologiska belastning han eller hon befinner sig i. Sannolikt knappt någon alls. När den ena förlusten följer på den andra är det svårt att hålla isär olika förlustkriser, vilket ställer identiteten på svåra prov. Vem är jag här?

Den person som flyttat in till boendet lever tillsammans med människor som man inte valt att leva tillsammans med. Dessa främlingar är en del av den sociala miljön. En viktig del i vardagslivet är hur individen umgås med andra boende som han eller hon stöter på i vardagen, delar måltider med och spelar bingo med, säger god natt till, firar högtider med, osv. I vilken utsträckning bygger den inflyttade en ny vardagsvärld med andra människor på boendet och i vilken utsträckning behåller hon vardagen som tidigare minnen och umgås med tingen och minnena från förr: Vart pekar livet? Framåt eller bakåt?

Hur lär sig inflyttaren?

Vid flytten ställs individen inför uppgiften att lära sig att fungera i ett nytt socialt sammanhang. Det är ingen enkel sak. Det är många roller och rollförväntningar som måste omförhandlas i denna situation. Dessa förvandlingar och förändringar sker i samspel med personer och med omgivningens materialitet (tingen och platserna) och är förknippade med lärande och omlärande.

Ibland finns det broschyrer med information som inflyttaren kan använda sig av för att bilda sig en uppfattning om vad som väntar, vilka saker och ting man vill ta med sig, vilken mat som serveras, osv. Men det ger ingen tillförlitlig bild av den verklighet som väntar. Jag tror inte att någon kan föreställa sig med någorlunda träffsäkerhet hur det är att leva ett liv på äldreboendet. Det lär sig inflyttaren först i praktiken, i konkret samspel med miljön, medboenden och personal. Det är också i detta samspel som rollerna utformas och bekräftas, och dessa kan starkt variera med kulturen på olika äldreboenden. Det betyder att individen lär sig hur vardagen fungerar på äldreboendet och hur hon själv bör bete sig, uteslutande genom observation och "trial & error", men mot bakgrund av en otroligt stor mängd erfarenheter av socialt samspel i olika situationer som en erfaren gammal människa vanligen har. Det är alltså fråga om ett informellt lärande som James Gee (1992, s. 113) kallar *acquisition*. I långt mindre

omfattning lär sig den boende genom formellt lärande, *learning*, även om det kan förekomma information, välkomstsamtal, broschyrer och liknande.

I början av arbetet med Sista socialisationen använde vi ibland uttrycket "inskolning" synonymt med socialisation, främst för att mildra den dramatiska innebörden av "Sista socialisationen", men även för att få fram positiva associationer till inskolning av barn på förskola och i skolan. Då markerar inskolning en aktivitet och har karaktären av en formaliserad uppgift – att hjälpa barnet att lära sig att förstå det aktuella skolsammanhanget och lära sig ett beteende som ingår i elevens rollrepertoar. Inskolning lutar sig mer mot *learning* än mot *acquisition*. Om inskolning är en målstyrd och medveten aktivitet, är socialisation ett omedvetet och oplanerat formande av personen som sker som en följd av att personen tillhör och vistas i det aktuella sammanhanget. Den gamla på äldreboendet formas i interaktionen med andra personer som vistas i äldreboendets miljö. Det finns ingen "socialisationsansvarig" och inga "socialisationsplaner" men det finns många, många regler, föreställningar och normer och maktförhållanden som är utsagda.

Uppsträckning

Den vänliga personalen

kan ibland bli ovänlig.

En av de gamla hade självsvaldigt bytt plats

vid matbordet, tillrättavisas

bryskt, med hög röst. Alla lystrar.

"Har du förstått? Bordsplaceringen

bestämmer vi, inte du!"

Tystnad i den stora salen.

Ragnar Thoursie, *Sånger från äldreomsorgen 2009*

Gamla uppfattar omgivningen på olika sätt och svarar på olika sätt an till omgivningens förväntningar, i den mån man är i stånd att relatera till omgivningen. En del gamla är lyhörda för omgivningen och andra inte alls. Socialisationsprocessen är alltså unik för varje person och i varje miljö, men det som förenar alla variationer är att socialisationsprocessen är

avgörande för hur det fortsatta livet kommer att gestalta sig för varje individ på ett äldreboende.

Socialisation och kultur

Socialisation vore ett tomt begrepp utan att relatera det till de föreställningar, värderingar och sociala normer som finns lagrade i ett äldreboendes kultur. Det är svårt att exakt ange vad kultur är, men alla har vi ett hum om vad som menas med kultur. I någon mån har vi nog alla – inte minst på turistresan – hamnat i situationer där vi känner oss vilsna och obekväma för att vi inte vet hur vi ska göra, vad vi ska säga, eller vem vi bör tilltala. Vi saknar då kulturell kompetens, kan man säga.

Antropologin var den forskningsgren som först utvecklade kulturbegreppet i undersökningar av hur olika samhällen fungerade. Redan 1871 formulerade den engelske antropologen Edward Burnett Taylor en definition som fortfarande åberopas: ”Kultur är den komplexa helhet som består av kunskap, övertygelser, konst, moral, sedvänjor och skick, förutom alla andra färdigheter eller vanor som förvärvas av människan som medlem av ett samhälle” (återgiven i Bang 1999). Flera av elementen finns fortfarande kvar i moderna definitioner: ”Kultur är ett system av normer för hur man ska uppfatta, tro, utvärdera och handla ... Kultur består av allt som man måste ha kunskap om eller tro på för att fungera på ett sätt som är acceptabelt för dess [samhällets] medlemmar” (Goodenough 1971, citerad i Bang 1999, s. 21).

Vi märker att kultur relateras till samhälle i båda dessa definitioner. ”Ett samhälle är ett *system av ömsesidigt beroende relationer* som binder ihop individerna med varandra” (Giddens 1998, s. 34). Ingen kultur kan existera utan ett samhälle, men å andra sidan kan ett samhälle inte finnas utan kultur, fortsätter Giddens. ”Kultur innebär detsamma som den livsstil som medlemmarna i ett samhälle eller i en grupp uppvisar. Det inbegriper konst och litteratur men också företeelser som klädsel, sedvänjor, värderingar och normer samt religiösa ceremonier” (Giddens 1998, s. 65).

I en mening kan man påstå att kultur både är socialisationens innehåll (vad som tillägnas) och dess redskap (hur det går till). En huvudtes i Jerome Bruners bok *Kulturens väv* (2002) är att ”kulturen formar medvetandet eller intellektet, att kulturen förser oss med det råmaterial eller

den ’verktygslåda’ med vars hjälp vi konstruerar vår värld och vår syn på oss själva och våra förmågor.”

Så, vad är det för kulturellt vetande som nyinflyttade till äldreboendet förväntas tillägna sig för att fungera i miljön? Och omvänt: Hur kan vardagen på äldreboendet struktureras så att individen kan använda sitt kulturella vetande? Medger kulturen att tala om det som ligger inflyttaren närmast om hjärtat?

Tystnadens värde

Är den inte förfärlig denna kompakta tystnad som lägrar sig över äldreomsorgen? Gamla i rader som inget säger eller gamla på eget rum, ingen att tala med. Ett värde dock, då tigen är: att ej förtala.

Ragnar Thoursie, *Sånger från äldreomsorgen 2009*

5.4 Berättelse, mening och identitet

För att verkligen *förstå* hur olika slags ålderdomar är integrerade i olika slags liv, måste vi också lämna den invanda positivistiska forskningsansatsen, där vi betraktar våra forskningsobjekt utifrån. Istället måste vi försöka att förstå ålderdomens plats i livet som helhet, på det sätt det upplevs av människorna själva. Genom att låta människor berätta om sina erfarenheter och upplevelser kommer vi dem närmare än vad vi gör med de statistiska genomsnittsmåtten. Genom sådana berättelser, narrativ, kan vi kanske bättre fånga föränderligheten och variationsrikedomen i de mänskliga livet. Med denna forskningssyn kommer berättelserna om det levda livet, och därmed den biografiska metoden, i förgrunden.

En biografi är en livsberättelse, som kan vara muntlig eller skriftlig, framställd av föremålet självt (självbiografi) eller av någon annan. I det gerontologiska sammanhanget är det självbiografen som står i centrum. Det är en berättelse där berättaren själv står i centrum för berättelsen och också själv bestämmer vad som ska berättas (Tornstam 2011, s. 55–56).

Lars Tornstam hänvisar till den bibliografiska metoden, som kan ge kunskap om hur ålderdomen upplevs av de äldsta själva. Livsberättelsen har en central roll i denna förståelse och i självförståelsen, och självbiografin blir en stark kanal för människans förmåga att beskriva och känna sig själv. Det subjektiva, det partikulära och det unika är en tillgång för livsberättelsen, inte ett objektivitetsproblem.

Denna forskningssyn som faller tillbaka på fenomenologin, har en system i personalens narrativa arbets sätt i omsorgs arbetet. Syftet är detsamma; att få kunskap om hur de gamla människorna upplever sin tillvaro, och därmed kunna bistå dem på grundval av denna kunskap.

Narrativ

It is difficult to give a single definition of narrative, or draw a precise boundary around its meaning. In part, this is because it means different things to different people and is used in a variety of ways by different disciplines, often synonymously with story (Phoenix, Smith & Sparkes 2010 p. 2).

Narrativ används som samlingsbegrepp på alla slags historier och berättelser, alltifrån tjocka romaner till noveller och små episoder i en människas liv. ”Det är en beteckning på mänsklighetens historia såväl som på individens eller familjens historia” (Lundby 2002, s. 61). Nationalencyklopedin förklarar narrativ på följande sätt:

narrativ [-ti:’v eller na’-] (latin *narrati ’vus* ’berättande’, av *na ’rro* ’berätta’, ’omtala’, ’meddela’), berättande, framför allt om texter som framställer händelserna i ett verkligt eller påhittat förlopp i tidsordning.

The Free Dictionary förklarar:

A narrative is a story that is created in a constructive format (as a work of speech, literature, song, motion pictures, television, video games, theatre, musical theatre, or dance) that describes a sequence of fictional or non-fictional events.

Narrationens koppling till betydelsen *veta* är intressant. Innan skriftspråket utvecklades, bevarades och överfördes kunskap via berättelser. Det

latinska verbet *narrare* kan härledas till ”att veta”: ”The word derives from the Latin verb *narrare*, ’to recount’, and is related to the adjective *gnarus*, ’knowing’ or ’skilled’. Ultimately its origin is found in the Proto-Indo-European root *gna-*, ’to know’.” (The Free Dictionary).

Narrativ har alltså flera betydelser: (1) en historia eller redogörelse av verkliga eller påhittade händelser, upplevelser eller liknande, (2) olika former för att organisera och förmedla sådana historier, (3) narrativ i meningens konst, teknik eller process att berätta – berättarkonst helt enkelt, och (4) att veta, att redogöra för.

Berättelsen har varit den form, med vilken människan har organiserat sin värld och kunskap, och fört den vidare till nästa generation. Den har följt människosläktet genom historien. Livsberättelser, skriver Geir Lundby, är ett sätt att skapa ordning och mening:

Vår – mänsklighetens – sätt att organisera våra upplevelser och erfarenheter i historier för att konstruera mening och sammanhang, är inget vi har hittat på i modern eller postmodern tid. Det har alltid funnits, ”djupt begravt i vårt språk och kultur”, för att låna ett uttryck från Jerome Bruner (1990) (2002, s. 63).

Livsberättelsen

Människors berättelser om sina liv eller om olika aspekter av det de har varit med om utgör utgångspunkten för livsberättelseansatsen. Dessa berättelsers sammanflätning av personliga erfarenheter, sociala förhållanden, historiska omständigheter och kulturella referensramar gör dem till lämpliga verktyg för studier av sociala processer, där samspelen mellan det personliga och det sociala står i fokus för intresset. (Pérez Prieto, 2006, s. 7).

Det är i detta samspel som berättelser – livsberättelser och berättelser om tillvaron – utformas. Genom livsberättelsen får man ett sammanhang som kastar ljus och tolkningsmöjligheter över vårdtagarens aktuella situation och upplevelser. Med livsberättelse menas här

en berättelse (eller en samling berättelser) som bygger på personens eget liv, där den personen som berättar är representerad som berätt-

telsens subjekt och där han själv definierar vad som skall – och inte skall – inkluderas i berättelsen (Roos 1988, cit. ur Öberg 2002, s. 15).

Livsberättelsen har flera funktioner. Den ger som sagt tolkningsramar och referenser till hur personen uppfattar aktuella situationer och händelser. Livsberättelsen är också mycket central för framställning av berättarens identitet och samhörighet: ”Livsberättelsen förmedlar en bild av vem informanten är och varför informanten har blivit den han eller hon är” (Öberg 2002, s. 15). Dessutom kan personalen utifrån berättelserna få reda på vad vårdtagaren kan, vill och behöver, och då kommer vi tydligt in på hur livsberättelser kan användas i omsorgsarbetet.

Den amerikanske psykologiforskaren Jerome Bruner (2002) visar hur människan konstruerar och omkonstruerar sig själv genom livet med något han kallar ”self making narratives”. Det är en ständigt pågående aktivitet där ”jag själv” uppkommer i samspelet mellan inre faktorer – minnen, känslor, idéer, föreställningar, subjektivitet – och yttre faktorer – människor omkring oss, miljön och kulturen. Samspelet förser oss med tolkningar om ”mig själv”:

Vi konstruerar och rekonstruerar hela tiden oss själva för att möta behoven i de situationer vi möter, och vi gör detta med vägledning av våra minnen av det förflutna, och våra förhoppningar och rädslor inför framtiden. Att berätta om sig själv för sig själv är som att sätta ihop (make up) en historia om vem och vad vi är, vad som har hänt och varför vi gör det vi gör (Bruner 2002, s. 64, min övers.).

Livsberättelsen förändras allteftersom en berättare får nya erfarenheter, påpekar Mishler (2006). ”Det vi berättar om som viktiga händelser och erfarenheter i våra liv omformuleras ständigt utifrån de nya erfarenheter vi gör. Oavsett om vi berättar om förflutna eller framtida händelser så kan själva berättandets tid förstås som ett skapelseögonblick” (Pérez Prieto 2010). Livsberättelsen anpassas till livets händelser och berättarens uppfattning om dem. Det är en spännande tanke inte minst med tanke på hur livsberättelsen kan förändras vid flytten till äldreboendet och i anpassning till livet där.

Kapitel 6. FoU-cirkelns metoder och praktiskt genomförande

6.1 Inledning

Medforskarnas roll i Sista socialisationen är fokus i detta kapitel. Syftet är att beskriva metoder och synsätt som medforskarna tillägnade sig under två år i Sista socialisationen, samt hur dessa användes vid genomförandet av insamling, bearbetning och reflektion kring de intervjuade vårdtagarnas berättelser. Idén med arbetet var, som sagt, att genom berättelser få ta del av vårdtagarnas förstahandskunskaper, och utifrån dessa på ett mer precist sätt svara an till den gamla människans behov och önskemål. På så vis skulle omsorgen kunna individanpassas. Insamling och bearbetning av vårdtagarens berättelse blev här en viktig metod.

Insamling och bearbetning av data anknöts till Labonte och Feathers story-dialogmetod (1996), som utgår ifrån deltagarnas fallbeskrivningar av det som undersöks. Medforskarnas beskrivningar av intervjuade vårdtagares berättelser blev materialet för FoU-cirkelns bearbetning.

Arbetet organiserades i två FoU-cirklar, en i Borås och en i Svenljunga. Bland de första uppgifterna var att formulera ett syfte för arbetet som låg i linje med de undersökningsplaner som upprättats efter sonderande samtal med äldreomsorgschefer i de båda kommunerna. Syftet har redovisats redan i kapitel ett men jag vill här påminna om FoU-cirkelns formuleringar:

Att få kunskap om hur den gamla personen upplever flytten till äldreboendet, hur personen tänker kring att starta en ny livsperiod på äldreboendet och hur han eller hon reflekterar kring vad det innebär att leva i äldreboendets miljö och sammanhang.

Undersökningens aktionsdel syftar till att mot bakgrund av personkännedom och i dialog med den boende, avpassa hjälp och service efter den boendes behov och önskemål. Hur kan organisation och personal vid äldreboendet medverka till utformning av en individanpassad äldreomsorg? (Frågeguide Sista socialisationen 2011-08-26).

Den första delen av syftet handlar om att få kunskap om hur vårdtagarna uppfattar sin situation. Den andra delen av syftet handlar om att göra förändringar i omsorgsarbetet tillsammans med vårdtagarna. I dessa formuleringar är personkännedom och dialog nyckelord.

Undersökningens aktionsdel handlade om att systematisera kunskaper och därmed bana väg för kollegor att använda sig av vårdtagarens berättelser i det dagliga arbetet. Kontaktpersonen kunde lägga in berättelsearbetet som en del i uppdraget. Berättelsearbetets metoder och dess relationella arbetssätt var det som skulle föras vidare i aktionsmomentet.

Spridning av det berättelseorienterade arbetssättet förutsatte att berörda aktörer tyckte att det var ett positivt tillskott. Utan chefernas aktiva stöd sker ingen förändring. Utan omsorgspersonalens engagemang sker heller ingen förändring. Ett personcentrerat arbetssätt måste få stöd från en organisation, en arbetsplatskultur, ett tänkande och en struktur, annars är det stor risk att arbetsrutiner och stereotypiskt tänkande lägger hinder i vägen. Här hoppades vi på referensgruppen.

Begreppet medforskare och metoder för samarbete med undersköterskorna har inspirerats av *handlingsorienterat forskningssamarbete*, en samling metoder och kunskapssteoretiska utgångspunkter som Jan Kåre Hummelvoll och hans forskargrupp vid Høgskolen i Hedmark, Norge, har utvecklat utifrån *co-operative inquiry* (Reason & Heron, 2006; Hummelvoll 2003, 2006, 2011).

FoU-cirkelns möten hade flera viktiga funktioner i arbetet. Framför allt när det gäller arbetet med frågeguiden (se bilaga 1). Förberedelse och utbildning för arbetet med vårdtagarnas berättelser kanaliserades i utformning av frågeguiden. Även när det gäller insamling och framställning av vårdtagarnas berättelser spelade FoU-cirkeln en viktig roll som kritisk lyssnare och reflektör. I bakgrunden för dessa bidrag fanns storytellingmetoden. FoU-cirkeln hade också en viktig stödjande funktion. Mer om detta senare.

Projektet Sista socialisationen har haft en livscykel. Olika uppgifter har varit i fokus under vissa tidsperioder. Jag kan se sex sådana faser som var och en har sina förutsättningar, uppgifter och metoder, och därmed specifika syften:

- (1) 2008. Idéutveckling.
- (2) 2010. Förberedelser och planering på FoU Sjuhärad och i kommunerna.
- (3) Våren 2011. Utbildning av medforskarna och utveckling av frågeguiden.
- (4) Hösten 2011– hösten 2012. Insamling av berättelser, bearbetning, skrivning, validering, textbearbetning och återlämning av berättelser. Sprida kunskap om användning av livsberättelser i omsorgsarbetet.
- (5) Våren 2013 – fortsättningsvis. Sprida kunskap om hur man i omsorgsarbetet kan arbeta med vårdtagarnas berättelser – inspirera till ett narrativt, personcentrerat arbetssätt.
- (6) Våren 2013 – hösten 2013. Skriva rapport.

Punkt (1 och 2) har redan redovisats. Här ska jag gå in på (3) och (4).

6.2 Utbildning av medforskare

I mars/april 2011 startade det praktiska undersökningsarbetet. I Borås bildade åtta medforskare från tre äldreboenden en FoU-cirkel tillsammans med mig och sjuksköterskan Marie Elm. I Svenljunga bildade sju medforskare från två boenden en cirkel tillsammans med enhetschefen Marita Karlsson och mig. I Borås hölls träffarna i Högskolans lokaler. På hösten 2011 förlades tre möten till medforskarnas arbetsplats. Det var mycket uppskattat att se flera saker som medforskarna tidigare berättat om. I Svenljunga alternerade cirkeln sina träffar mellan äldreboenden i Svenljunga, Överlida och Sexdrega. Starten hölls i kommunhuset, där äldreomsorgschefen symboliskt delade ut en penna och ett anteckningsblock till medforskarna.

Tillsammans med Marie Elm och Marita Karlsson planerades åtta träffar under våren 2011 fram till semesterperioden, och på hösten planerades ytterligare fem träffar kring berättelserna. År 1 skulle avslutas med ett hel-dagsseminarium där arbetet redovisades för politiker och chefer.

Vid de första träffarna utbildades medforskarna i intervjumetodik, teorier om åldrandet, fjärde åldern, berättandet och livsberättelsers betydelse

för identitet. FoU-cirkeln utformade parallellt en frågeguide för intervjuarbetet. Guidens frågeområden diskuterades ingående, liksom hur man gör för att samla in vårdtagarens tankar, idéer och åsikter, och hur man samarbetar med vårdtagaren för att få fram dennes livsberättelser.

Takten i medforskarnas lärande och förberedelser var alltför optimistiskt planerad. Det redovisande seminariet hölls flera månader senare, nämligen den 7 februari, som beskrevs i kapitel 3. Det var en orealistisk planering som inte på djupet hade förstått skavningen mellan det befintliga arbetssättet och det möjliga personcentrerade arbetssättet, och den dramatik som utspelade sig inom medforskarna i denna spänning.

De första träffarna visade klart och tydligt att medforskarna hade ett stort uppdämt behov av att prata av sig om sitt jobb, om dilemman, om att inte kunna göra det rätta, emotionell belastning, slit och glädje. Det bubblade fram frågor som var viktiga och en hel del kritiska berättelser om brister i omsorgsarbetet. Det kom också att dröja en tid innan vi började lyssna på varandra, och tillsammans kunde hantera och strukturera det som sades på våra träffar. Jag upplevde att det inte var någon mening att pressa på planeringen av berättelsearbetet så länge medforskarna i tankarna hanterade klyftan mellan ett rutinbaserat och ett personcenterat arbetssätt, och när det fanns ett stort behov av sortering och avlastning av yrkes-svårigheter.

Om man som personal är så upptagen av egna frågor kring omsorgsarbetet och dess organisation, är det svårt att lyssna på vad vårdtagaren har på hjärtat, sätta sig in i hur hans eller hennes värld ser ut och vad vårdtagarna med tunna röster vill uttrycka. Vi återkom ständigt till vad det innebär att lyssna på en annan människa. Min direkta reflektion var att undersköterskorna behövde kvalificerad handledning för att hantera känslor och tankar som uppstår i arbetet med vårdtagarna och anhöriga.

Vi lät oss inspireras av historikern Anna Götlinds och etnologen Helena Kåks arbete kring att skriva mikrohistoria. Författarna hade med stor uppmuntran skänkt oss var sitt exemplar av ”Handbok i konsten att skriva mikro-historia”. Deras genomgående exempel – mikrohistorien om Bönhus-Anna – visar på ett tydligt sätt hur kunskapen om en historisk person växer fram genom frågor man ställer och källor man kan leta i. Det var en

bra metodbok. Vi kunde följa författarnas arbetssätt och se hur de med olika slags historiskt material framställde bilden av en människas liv och gärning. Det var inspirerande att ta del av denna sakkunskap, och väldigt passande. I Sista socialisationen skulle vi göra samma sak, men skillnaden var att våra Bönhus-Annor levde, och kunde minnas och själva berätta. För vårt arbete var kapitlen om intervjuer, bilder och skrivande särskilt relevanta.

Ja, nu blev inte vårens arbete som vi planerat. Processerna skapade ett eget spår. Det blev egentligen mycket mer intressant än vad jag vågat hoppas på, och medforskarna tog vara på möjligheter till reflektion och kreativitet. Mycket tid lades på arbetet med frågeguiden och i det arbetet uppkom flera kunskapsbehov. Planeringen hade inte tagit tillräcklig hänsyn till den tid medforskarna behövde för att skapa sig ett reflektivt tänkande och verktyg för ett arbetssätt styrt av brukarperspektiv – att se saker och ting så som de syns för vårdtagaren. Flera av medforskarna blev mycket engagerade och troligen gick deras tänkande kring omsorgsarbetet på högvarv även mellan träffarna. Jag uppfattar att flera medforskare genomgick en stark lärandeprocess under den här perioden. Mycket av vardagens förgivet-tagna belystes nu på ett medvetet sätt. De egna tankarna kring omsorgsarbete prövades och omprövades, liksom den sociala organisationen av omsorgsarbetet. Det behövdes verkligen tid för reflektion och omlärande.

På sätt och vis arbetade vi med ett koncept som åskådliggjorde två paradigmer i omsorgsarbetet, ett parternalistiskt paradigm, där likheter hos vårdtagarna betonas och ett personcentrerat paradigm, där variationen hos vårdtagarna betonas. Medforskarna var lärda och socialiserade i den första versionen. Att tänka i linje med en personcentrerad omsorg kommer i strid med vanor, ritualer, och kultur på arbetsplatsen.

Innehållet i höstträffarna preciserades inför uppstarten i augusti 2011 i samband med att frågeguiden sammanställdes, och uppmärksamheten riktades nu mot insamling och bearbetning av berättelser.

En utmaning var givetvis att kanalisera det engagemang som fanns i ivrigheten att diskutera och dela med sig av erfarenheter till den uppgift som låg framför oss. På sätt och vis var jag lugnad av det faktum att många av medforskarna själva var goda historieberättare, när de berättade om vad de själva upplevt.

6.3 Arbetet med frågeguiden

Frågeguiden kom att bli ett nav i arbetet. Utbildning av medforskarna och utveckling av frågeområden för guiden gick hand i hand. Under träffarna på våren 2011 prövade cirkeln relevansen hos flera teman, till exempel gamlas skörhet, om behovet av social gemenskap, om vad som händer med identiteten i detta livsskede, om hur berättelse och identitet hör ihop, om kommunikationens förutsättningar, om gamlas separationer och anknytning, personalens anknytning och separationer med vårdtagare, om etisk stress, bland annat. Givetvis diskuterades också arbetsvillkoren och förutsättningar för att kunna göra ett bra jobb. På detta sätt prövade och utvecklade FoU-cirkeln frågeområden och formuleringar av konkreta frågor som uppfattades som viktiga och relevanta att fråga vårdtagaren om.

Frågeguiden växte successivt fram. Deltagarna föreslog frågor och motiverade dessa inför gruppen. Arbetet med guiden sammanställdes i flera versioner, testades och reviderades. Alla frågeområden var på plats i en version som blev klar 13 juni 2011. Men arbetet fortsatte, bland annat med att ge metodanvisningar till dess den fick en ”tillräckligt bra utformning” i augusti 2011. Jag hade en slags sekreterarroll i den processen, och dessutom var jag den ende personen som deltog i båda cirkelarna.

Arbetet med att utforma frågeguiden förde medforskarna närmare varandra. Det blev en gemensam uppgift som kanaliserade deras erfarenheter och kunskaper i en planerande aktivitet. Jag antar att arbetet med att utforma frågeguiden också signalerade att medforskarna hade stort inflytande på vad som skulle undersökas och hur.

FoU-cirkelns kreativa arbete med intervjuguiden sammanställdes så småningom i en slutgiltig version (se bilaga 1). Innan jag presenterar hur frågeguiden är konstruerad och tänkt att fungera, så vill jag poängtera att guidens är avsedd att användas vid insamling av livsberättelser och intervjuer av vårdtagare som kognitivt klarar av att berätta om förgången tid och nutid, och är medvetna om vad som pågår. För vårdtagare med demenssjukdomar är det självklart långt svårare att få fram deras livsberättelser och i synnerhet deras tankar kring vad som händer med dem här-och-nu.

6.3.1 Frågeguidens konstruktion

Arbetet med frågeguiden är som framgått helt central i detta utvecklingsarbete. Jag summerade vårens diskussioner som en inledning till Frågeguiden 2011-08-26. Det innehållsiga avstampet i undersökningarna formulerades som följer:

I vårens förberedelser av frågeområden till undersökningen har vi blivit alltmer medvetna om vilken dramatisk period detta kan vara i en människas liv. Även om det kan vara stora variationer mellan olika människor, så ställs alla personer som flyttar till ett äldreboende inför den dubbla uppgiften att separera från hemmets välkändhet och sociala tillhörighet, och att anknyta till äldreboendet, dess livsform och människor och lära sig dess kultur, sociala mönster och förväntningar. Att flytta till och anpassa sig till regler och kultur på ett äldreboende ställer i normalfallet personen inför omfattande psykologiska och sociala påfrestningar och anpassningskrav, men också vinster. Men vad tänker de gamla själva kring den här livsperioden och hur hantlar de gamla förändringar, påfrestningar och nya möjligheter att leva: det är frågan.

Guiden strukturerades i tre huvudområden: (1) Vem är personen? (2) Flyttberättelsen och (3) Personen berättar om sin bostad, tillvaro och samvaro på boendet. Till varje frågeområde fanns metodanvisningar och ”att tänka på” inskrivna i guiden.

6.3.2 Vem är personen?

Medforskarna skulle tänka på att ge vårdtagaren möjlighet att fritt berätta om sig själv och sitt liv, fram till den tidpunkt då tankar om flytten till äldreboendet kom fram. Det finns alltså oerhört många minnen att välja bland för den intervjuade. Frågeguiden hade också en rad stödfrågor kring viktiga livshändelser. Svaret på: Vem är personen? hör nära samman med vad vi här menar med livsberättelser – personens berättelse om livet där-och-då. Det är personens berättelse om händelser och skeden i historisk tid.

Intervjuaren fick instruktionen att stödja den intervjuade vårdtagaren att berätta vad personen hade på hjärtat, och uppmuntra personen att

utveckla sina berättelser, så att de blev förstådda. Då kan det vara en bra idé att intervjuaren summerar upp berättelsen då och då, och så att säga kvitterar hur man har uppfattat berättelsen. Vi resonerade om att intervjuaren på olika sätt medverkar i berättandet, till exempel genom att skapa en trygg situation, vara uppmärksam, vara en empatisk lyssnare.

Intervjuövningar

Som en förberedelse fick medforskarna göra en provintervju kring frågan: *Vem är personen?* Intervjun spelades in och redovisades för gruppen, som gav återkoppling. Det var en mycket lärorik och nyttig övning. När de lyssnade till inspelningen var alla medforskare överraskade av hur rösten lät och vad som sas i intervjun. En del var obekväma med vad de hörde. Medforskarna var alla ovana vid att genomföra en intervju. Jag är rätt säker på att det var den första formella intervjun för alla medforskare.

Vi lyssnade på professionella intervjuare och analyserade hur de gjorde. Till exempel lyssnade vi på den legendariske radiomannen Bertil Perrolf i det lika legendariska programmet *Skivor till kaffet*. I det aktuella programmet från den 23 februari 1988 intervjuade han personal vid Gäddvikens kafferosteri.

<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=1602&artikel=514549>

Bertil Perrolfs styrka förefaller dock inte ha varit att skapa förutsättningar för gästerna att berätta sina livsberättelser. Nej, inte alls. Korta frågor och svar, men först önsknigen om vilken skiva man ville lyssna till. Av det kunde man lära: fråga inte som Bertil Perrolf om du vill få fram en livsberättelse, och lyssna inte som han med ett halvt öra. Det var dock upplyftande att ta del av miljöbeskrivningar som han lät ljuda över FM-bandet. Det var något medforskarna inspirerades av. De kom att lägga märke till miljömarkörer samtidigt som de gamla berättade om sin tillvaro på boendet.

Vi tittade även på författaren Lars Ulvenstams intervjuteknik i tv-serien *Nyfiken* på.

http://svtplay.se/v/1473527/oppet_arkiv/nyfiken_pa_-_maj_fant

I det aktuella programmet var han *nyfiken* på Maj Fant, författare, folkbildare och RFSU-kämpe. Det var ju passande för Sista socialisationen,

eftersom hon skrivit personligt kring åldrandet och ansvaret för våra gamla. Vi fick ta del av Maj Fants livsberättelse, så som den framkom just i den här situationen när Maj Fant intervjuades av Lars Ulvenstam.

Vi kunde konstatera att intervjuaren var väl förberedd. Det märktes på de händelsebeskrivningar som intervjufrågan växte fram ur. Ulvenstam ställde frågor som inbjöd till berättande och som fördjupade berättelserna om Maj Fants olika karriärer och livsöden. Vi kunde också se hur de två samarbetade i själva intervjusituationen, för att få fram berättelsen.

Medforskarna fick senare egen erfarenhet av samarbetet med intervjupersonen. De skapade en intervjusituation, genomförde intervjun, och utförde därefter det mödosamma arbetet med att transkribera och redigera intervjuer till en sammanhållen jag-berättelse.

6.3.3 Flyttberättelsen

I flyttberättelsen var frågorna mer precisa. I förberedelserna hade vi gjort oss en bild av flyttprocessen strukturerad i fem delar. Dessa delar blev flyttberättelsens frågeområden.

- (a) Hur uppkom tanken på att flytta till ett äldreboende, och hur växte beslutet fram? Vi var intresserade av hur och varför flytttanken uppstod och vilka personer som fanns med i det sammanhanget.
- (b) Kontakt med socialtjänsten och kommunen i samband med flytten. Här var vi intresserade av vad vårdtagaren mindes av kontakten med kommunens biståndsbedömare och i vilken mån vårdtagaren involverats i beslutsprocessen.
- (c) Den praktiska flytten. Vi ville veta hur den gick till och vilka som hjälpte till.
- (d) Vad hände med ditt hem och dina saker?
- (e) Sammanfattning av personens erfarenheter av att bryta upp och flytta till äldreboendet.
- (f) Evaluering. När de olika delarna i en flyttberättelse kommit fram var tanken med den avslutande frågedelen att få fram innebörder av flytten.

6.3.4 Att lära och leva på äldreboendet: tillvaroberättelser

Frågeguidens tredje område handlade om tillvaron på äldreboendet, hur det var att leva – och att lära sig att leva – på äldreboendet. Det var berättelser om här-och-nu. Först genom dessa frågor nådde vi fram till Sista socialisationen. Vi kom inte på någon bra beteckning som skiljer ut dessa berättelser från livsberättelsen, men tillvaroberättelse får duga så länge.

Syftet med intervjuens tredje del var alltså att få kunskap om hur personen uppfattade livet på äldreboendet och sig själv i denna livssituation. Vi ville även att personen jämförde med tillvaron i det egna hemmet för att få fram skillnader och hur deltagaren anpassat sig till dessa förändringar. I jämförelsen gissade vi att det kunde uppstå konkreta förslag på vad omsorgsarbetet kan bidra med.

Ett så sammansatt fenomen som tillvaron, behöver en mångdimensionell beskrivning. Det blev en ganska komplicerad datainsamling på flera nivåer.

- (3a) Brukaren visar sin lägenhet och berättar vad som sker en vanlig dag.
- (3b) Medforskaren gör en observation av vad brukaren gör under ett dygn.
- (3c) I beskrivning av tillvaron samlar medforskaren in brukarens tematiska berättelser om mat, medicin, kropp, hälsa, inre och yttre boendemiljö, etc.
- (3d) Medforskare samlar in brukarens berättelser om gemenskap och det sociala livet på äldreboendet.
- (3e) Medforskaren samlar in brukarens berättelser om tillvarons psykologiska aspekter.
- (3f) Medforskaren frågar: Hur förändrades ditt liv när du flyttade till äldreboendet.

Jag ska inte trötta läsaren med att förklara metoder och tekniker som användes för att få kunskap om dessa förhållanden i vårdtagarens vardagstillvaro. Jag vill bara kommentera (3b) observationen under ett dygn, eftersom denna information gav medforskarna påtagliga insikter.

Medforskaren observerar vad vårdtagaren gör under ett dygn

När vi i FoU-cirkelns diskussioner kom fram till att det fanns ett stort värde i att veta konkret hur en dag gestaltades för en vårdtagare, kom de praktiska frågorna: Vad ska observeras? Hur gör man det? Observation under ett helt dygn? Sådana arbetstider har vi inte.

Ganska snart kom medforskarna fram till idén att samarbeta med nattpersonalen. Medforskarna löste uppgiften på lite olika sätt. De flesta samarbetade med kollegor och ”skuggade” personen under ett dygn. Någon fick ihop en dag i allmänhet genom att sätta ihop observationer från flera dagar.

Observationen avsåg att kartlägga vad vårdtagaren gjorde under ett dygn, vem personen interagerade med och vad som skedde i interaktionen. Ett observationsprotokoll ifylldes där aktiviteter registrerades. Aktiviteterna kategoriserades som

- (I) Verksamhetens aktiviteter: Vad gör personalen med personen? Registrera olika stationer (vad som görs, hur det görs, tiden) där omsorgspersonal utför ett dagligt arbete i relation till personen.
- (II) Egna aktiviteter: Vad gör personen själv?
- (III) Gemensamma aktiviteter: Vad gör personen tillsammans med andra boende eller personer som inte tillhör personalen.

Medforskaren valde ett passande verb för att beteckna aktiviteten och angav ungefär hur länge aktiviteten pågick. Till exempel: NN pratar med DD om någonting, 7 minuter; NN går i korridoren med sin rullator, 13 minuter; NN vilar sig på sin säng, 130 minuter; NN går till middagen stödd av en sköterska, 5 minuter; NN äter sin kvällsmat, 32 minuter; NN pratar med sin bordsgranne några gånger om något; sitter på en stol försjunken i egna tankar, 40 minuter; NN tittar ut genom fönstret, 2 minuter; NN har besök, dricker kaffe och pratar med släktingar, 140 minuter.

Flera medforskare upplevde observationsrollen som ovanlig och lite besvärande. Vad skulle arbetskamrater tänka om att medforskaren fanns på arbetsplatsen utan att jobba eller ens hjälpa till? Och vad skulle vårdtagarna säga om man bara stod där utan att göra det som förväntas av en personal? Någon frågade: ska medforskaren ha en tröja på sig där det står:

Jag är ledig idag – stör ej! Observationens synbara passivitet kom i konflikt med en aktivistisk arbetsmoral och påbudet om hjälpsamhet.

På cirkelträffarna pratade vi en hel del om hur observationen kunde genomföras, och att man som observatör ganska tydligt märker vilka rollförväntningar som finns på arbetsplatsen/boendet. Medforskarna tyckte att de var rätt så ansträngande att observera och skriva in observationerna i observationsschemat.

Medforskarna tyckte att de lärde sig mycket om vårdtagaren genom att göra observationer. Man lade också märke till arbetsrutiner och språk-jargong genom att observera det välbekanta på ett kritiskt, medvetet sätt. Vardagens lunk blev satt under observationens forskande blick, och blev därmed inte så självklar längre.

6.3.5 Intervjuerna

Intervjuguidens frågeområden blev mycket omfattande, framför allt frågor kring tillvaroberättelsen. Livsberättelsen och flyttberättelsen fick gå före. De prioriterades. Det blev också allt mer klart att samarbetet kring livsberättelsen mellan medforskaren och intervjupersonen lade grund för de lite svårare frågorna, som hörde ihop med tillvaroberättelsen. I några fall lyckades medforskaren och intervjupersonen nå fram till berättelser om tillvaro, och börja ge några svar på frågan om hur socialisationen på boendet gått till och hur den upplevts av vårdtagaren.

Man får nog säga att arbetet med att framställa intervjuguiden hör till det mest kreativa och utvecklade i projektet. Det innebar att medforskarna reflekterade över sin yrkesuppgift och sin yrkespraktik på ett djupgående sätt. Arbetet med guiden skapade mening och känsla av inflytande, och därmed motivation att fortsätta arbetet med berättelserna.

Arbetet med att göra frågeguiden gav medforskarna en trygghet vid intervjuerna. Flera medforskare ville inte använda ordet intervju, utan föredrog att kalla det samtal. Det var inte så enkelt att man bestämde en tid, och kunde räkna med att göra intervjun vid detta tillfälle. Istället gjordes intervjun i återkommande samtal när vårdtagaren orkade och ville, och på en plats som kändes bekväm. Många medforskare gjorde lite extra kring samtalsstunden, exempelvis man tog med en kaffekorg och man drog sig undan till en plats där vårdtagaren kände att tiden var just till för henne eller honom.

När det gäller hur intervjuerna utfördes kan man betona olikheterna och en anpassning till vårdtagarens kommunikationsförmåga. Medforskarna betonade personkännedom och förtroende som förutsättningar för den intervjuade vårdtagaren att berätta om sitt liv och sina tankar kring tillvaron. Man höll för troligt att intervjupersonerna inte skulle ha berättat lika öppet för främmande personer.

De intervjuade vårdtagarna var i allmänhet mycket glada över att bli intervjuade. Man satte värde på att någon person var intresserad av att lyssna just på hans eller hennes berättelser så omsorgsfullt. Flera var spända över hur resultatet skulle bli, vad som stod i deras livsberättelse. En del blev mycket stolta över berättelsen, och ville medverka med sitt riktiga namn. Tyvärr dog några av de gamla som medverkat i Sista socialisationen innan deras berättelse var helt klar.

6.4 Story/dialogue method

På hösten 2011 riktades uppmärksamheten mot insamling och bearbetning av intervjupersonernas berättelser. Cirkeln kom att bli en s.k. storytellinggrupp, som vid sina träffar arbetade med berättelserna med den s.k. strukturerade dialogen. Metoden för förädling av berättelser har hämtat inspiration från *the story/dialogue method*, beskriven av Ronald Labonte och Joan Feather (1996). De har framför allt tillämpat metoden i folkhälsoarbete. Deras ”Handbook of using stories in health promotion practice” delades ut till medforskarna. Även Margareta Hydéns artikel, den berättelsefokuserade intervjun (2000), delades ut för läsning till medforskarna när arbetet startade.

Story-dialogometoden går ut på att gruppen har mer kunskaper än en individ, och att metoden gör det möjligt för individen att få del av storytellinggruppens kunskaper och kritiska reflektioner. Man pekar på användningen inom kvinnorörelsen och sätter berättelsemetoden i relation till Paulo Freires filosofi kring ’critical consciousness’ och språkets makt i utformning av tankar och handlingar.

Fallbeskrivningen

Det börjar med storyn. Labonte och Feather skriver att en bra fallbeskrivning (case story) ska handla om ett generativt tema, ett tema som

ger upphov till många associationer och tankeaktiviteter. En bra fallbeskrivning väljs för ett särskilt ändamål. Den anknyter exempelvis till ett tema eller ett ämne. Fallbeskrivningen är uttryck för författarens egen erfarenhet. Den skrivs i 1:a person, alltså i jag- eller vi-form. Den är utformad innan den berättas i story telling-gruppen. Den innehåller nyckel-elementen beskrivning, förklaring och reflektion.

Redan när det gäller jag-form och berättarens egna erfarenheter slirar vår användning. Tanken var inte att berättelserna skulle vara uttryck för medforskarens primära erfarenheter, utan uttryck för vårdtagarnas erfarenheter. Det perfekta hade förstås varit att bilda en story telling-grupp bestående av vårdtagare på äldreboenden och arbetat med deras berättelser i den strukturella dialogen. Då hade det varit helt naturligt att be dem skriva i jag-form. I Sista socialisationen är medforskarna en förmedlande länk, och det har givetvis påverkat berättelserna en hel del. Medforskarna kan inte återberätta annat än vad de har uppfattat, och de uppfattar selektivt beroende av egna tolkningschema. Vi har varit medvetna om denna svårighet hela tiden. För att nå förbättrad korrespondens mellan de gamla intervjupersonernas tankar och upplevelser och medforskarens berättelse om dessa, har vi ständigt påmint om ett empatiskt lyssnande till vad den intervjuade personen säger och menar. Upprepade återkopplingar genom uppläsningar av berättelser för den intervjuade personen var en viktig del i valideringen.

Sedan dialog

I dialogen kommer berättelsen i kontakt med andra personers kunskaper och frågor uppstår vars svar medverkar till att bättre förstå det berättade. Dialogen är ett strukturerat sätt att utfråga berättelsen och få del av dess mening och kunskap. Tanken är också att en mängd berättelser kring samma tema kan ge mer generell kunskap om ett förhållande, liksom att det i dialogen kring berättelsen sker ett lärande hos medlemmarna i story telling-gruppen.

Dialogen är hos Labonte och Feather strukturerad, dvs. den följer vissa regler och frågeord. Men det finns hos författarna en öppenhet för anpassning av metoden till specifika frågor och verkliga förhållanden. I vårt arbete inriktade vi metoden på att stödja utformningen av skriftliga berättelser,

eller fallbeskrivning i jag-form, som Labonte och Feather kallar berättelsematerialet i sin metod.

Uppläsning och strukturerad dialog i FoU-cirkeln

Medforskaren sammanställde alltså intervjun till en skriftlig jag-berättelse. Denna berättelse lästes sedan upp för cirkeldeltagarna och bearbetades i den strukturerade dialogen. Den strukturerade dialogen är avsiktligt utformad för att tillåta berättaren att

- göra en detaljerad beskrivning av det som hände i berättelsen
- erbjuda en eller flera förklaringar till det som hände
- lyfta fram de viktigaste lärdomarna
- förbereda nya sätt att agera på grundval av nya insikter.

I dessa punkter uttrycker sig olika kvaliteter i en berättelse – den handlar om något, förklarar det som sker, drar slutsatser och pekar ut nya handlingsvägar. Men ofta är berättelsen oklar. Berättaren är så inne i sin värld med utsagda referenser i berättelsen, att han eller hon inte ger lyssnaren tillräcklig information. Det kan finnas många underförstådda förhållanden som lyssnarna missar och därmed missförstår meningen. Och det kan finnas olika slags mening och följder av det berättade, som författaren inte ännu sett.

Nu går metoden ut på att klarlägga berättelsen på olika nivåer. Konkret börjar det med att författaren läser upp berättelsen, och gruppens medlemmar lyssnar noga och koncentrerat. Efter uppläsningen är det lämpligt att ta en runda i story telling-gruppen, där deltagarna kort reflekterar kring berättelsen. Därefter startar dialogen. Då är det ”lyssnarnas” uppgift att fråga efter sådant som är oklart eller kanske obegripligt. I tur och ordning ställer lyssnarna öppna frågor till berättaren, och man är tydlig med på vilken nivå i berättelsen man frågar. Varje nivå markeras med ett frågeord, som framgår av tabell 1, nästa sida.

Nivå	Frågeord	Innebörd
Beskrivning	What	Berättelsens omständigheter, tid/rum/personer etc.
Förklaring	Why	Orsaksförhållanden: vad orsakar vad?
Mening	So What	Berättelsens mening: vad betyder det här?
Handling	Now What	När vi nu vet detta: hur gör vi då?

Tabell 1. Den strukturerade dialogens frågeord och frågenivåer.

Enligt metoden har man en protokollförare som svarar för att anteckna så kallade insiktskort, det vill säga nedtecknade meningar där berättelsen uttrycker sig på en bestämd punkt och nivå:

I våra undersökningar hade vi en protokollförare vid dessa tillfällen som svarade för att sammanfatta det viktigaste som kom fram i dialogen. Vi hade ofta svårt att särskilja nivåerna i utfrågningen. Trots denna story-dialog *light* var frågerundorna ofta till god hjälp för att utveckla berättelserna, fylla på med information och dra slutsatser.

Så efter medforskaren fått återkoppling från FoU-cirkeln fortsatte skrivandet och berättelsen fylldes på, slutfördes, och kontrollerades av den intervjuade personen samtidigt som nya intervjuer gjordes.

Under arbetets gång har Marita, Marie och jag i begränsad utsträckning gett individuellt skrivstöd. I slutskedet redigerade jag texterna och gjorde språkbearbetning. Den slutliga berättelsen lämnades över till vårdtagaren av medforskaren. Då gjordes också en oidentifierad version som publiceras i kapitlen 7 och 8 i denna rapport.

Sammanfattning

Medforskarna kom mer eller mindre att arbeta efter den här metoden. Några var ivriga att använda sig av dialogen med gruppen, andra drog sig för att läsa upp berättelserna och jobbade ganska mycket själva. För de som följde dialogen kom arbetet att omfatta dessa moment i en återkommande rörelse:

Förbereda intervju och intervjufrågor, intervju vårdtagaren, transkribera, skriva en berättelse, läsa upp berättelsen för cirkelns medforskare, arbeta om efter synpunkter som framkommit i dialogen, kontrollera med vårdtagaren, förbereda för nästa intervjutillfälle ... och så vidare ... språkbearbetning, redigering, layout och återlämna den färdiga berättelsen till intervjupersonen.

För medforskarna var Sista socialisationen ett konkret sätt att tillämpa ett brukarperspektiv i omsorgsarbetet på boendet. De har lärt känna vårdtagarna på ett nytt och fördjupat sätt. Nya sidor av personerna har blivit synliga. ”Vilken spännande människa. Varför har vi inte gjort så här tidigare?”, undrade en av medforskarna. Vårdtagare som deltagit i undersökningen har i allmänhet uppskattat att bli lyssnade på och blivit stimulerade av att medforskarna så uppmärksamt ville ta del av deras tankar, kunskaper och upplevelser.

En lärdom är också att förtroende och samarbete förefaller uppkomma som en följd av att medforskaren lyssnar till och skriver livsberättelsen. Samarbetet är en dörröppnare. Dels ger livsberättelsen ett biografiskt material mot vilket aktuella livshändelser kan tolkas på mening. Vårdtagaren blir i någon mening förstådd av personalen. Dels förefaller ett lyckat samarbete kring livsberättelsen ge trygghet att gå vidare till flyttberättelsen och tillvaroberättelsen. Som jag ser det utvecklas en relation som bär fram fördjupning och mening. Dessa här-och-nu-berättelser rör sig inom vårdtagarens och medforskarens gemensamma livsvärld och tillvaro, och blir därför också långt mer berörande för medforskaren än vårdtagarens barndomsminnen och yrkeskarriär, som hör till livsberättelsen. Det öppnar för en vi-känsla, en känsla hos vårdtagare och personal att man delar tillvaro.

6.5 Kunskapsspridning som kom av sig

Enligt planen för Sista socialisationen fanns en avslutande aktionsdel. Kunskaper om hur man med berättelser kan blåsa nytt liv i håglösa vårdtagare och i äldreboendet som livsmiljö, skulle spridas av medforskarna till kollegor på andra avdelningar och på andra äldreboenden. FoU-cirkeln var dock inte mogen för detta ganska stora steg som planeras på hösten 2012. Vi arbetade då fortfarande i ojämna takt med att färdigställa indivi-

duella berättelser. Det var inte realistiskt att övergå till kunskapsspridning på hösten 2012. Medforskarna hade kommit olika långt och var i olika grad motiverade för att gå ut till kollegor vid andra äldreboenden och berätta om berättelsemetoden. Det hade krävts ett nytt avstamp för detta. Till exempel borde den rapport jag nu skrivit ha varit en del i ett sådant avstamp. Det hade krävts ett bra pedagogiskt material om berättelsernas livskraft i äldreomsorgen och entusiastiska förändringsagenter. Cirklarna hade behövt minst ett år för att samla vetande och sprida det narrativa arbetssättet. Vi var inte där.

FoU Sjuhärad gjorde ansträngningar på våren 2013 att få till en förlängning för kunskapsspridning, men det lyckades tyvärr inte. Och här någonstans på våren 2013 tog det gemensamma projektet slut och cirklarna skingrades.

Kapitel 7. Livsberättelsens praktik och kontext: Exemplet Kapplandsgatan 8

7.1 Sista socialisationen på Kapplandsgatan 8

Arbetet med insamling och utformning av vårdtagarens berättelser sker alltid i ett bestämt sammanhang, och sammanhanget inverkar på vad som sker i praktiken. Det här kapitlet ska ge ett exempel på hur sista socialisationen har fungerat i praktiken på ett av de medverkande äldreboendena, Vård- och omsorgsboendet Kapplandsgatan 8 i Borås.

Kapplandsgatan 8 består av två ombyggda bostadshus med en liten innergård mellan sig. Det finns sex avdelningar med tolv platser vardera: tre avdelningar för vårdtagare med demenssjukdomar med Petra Abrahamsson som enhetschef, och tre somatiska avdelningar med Maija Jäppinen som enhetschef.

”På Kapplandsgatan erbjuder vi varje boende en meningsfull vardag med livskvalité – genom trygghet, kontinuitet och kompetens. Här ger vi varje boende stöd för att klara sin vardag”, anges i två av verksamhetsidéns punkter. Verksamhetsidé, vision och värdegrund genomsyras av hänsyn till vårdtagarens personlighet och individuella behov och önskemål. Värdegrunden anges med orden: ”Att personalen bemöter och behandlar boende som en unik och speciell människa på ett individuellt och flexibelt sätt”.

En förfrågan om att delta i Sista socialisationen kom från verksamhetschefen IngaLill Lindberg på hösten 2010. Då var äldreomsorgen i Borås Stad uppdelad i tio kommundelar. 2011 slogs dessa samman och bildade tre stadsdelar. Verksamhetschefen hade med sig en bakgrundsbeskrivning av projektet (Idéskiss av Lars Rönnmark 2010). Enhetscheferna läste och bestämde sig direkt för att delta. Sista socialisationens betoning på vårdtagarnas livsberättelser föll på ett naturligt sätt in i det pågående förändringsarbetet. Värdegrundsarbetet hade kommit igång och man försökte göra omsorgsarbetet mer personcentrerat. Sista socialisationens fokus på kunskap inbäddad i personliga berättelser passade väl in i utvecklings-

arbetet, men även dess kunskapssyn, liksom undersköterskans aktiva roll i att utforma en personligt anpassad omsorg. Man såg Sista socialisationens fokus på personens berättelser som en motvikt till den danande kraft som finns i äldreboendet som institution.

Enhetscheferna valde ut Lena, Cecilia och Korshid som Kapplandsgatans medforskare i Sista socialisationen. Tillsammans med kollegor valde Lena, Cecilia och Korshid i sin tur ut vårdtagare som erbjöds delta i projektet. Lena och Cecilia valdes ut därför att de var intresserade: ”De är nyfikna och hoppar gärna på nya uppgifter och de är heller inte rädda att framföra kunskaper till andra”, säger Petra. Khorsid hade visat en speciell förmåga att möta brukare. Det framkom till exempel att hon regelbundet träffade Erik, en vårdtagare, och läste dikter tillsammans med honom som ett uppskattat inslag i omsorgsarbetet.

Man gjorde ingen speciell organisation på boendet kring medforskarnas uppgifter. De fanns inga bokade möten med cheferna, men informationen om Sista socialisationen kom fram ändå: ”De var pigga på att berätta om arbetet, de var väldigt engagerade och entusiastiska, så vi fick veta vad de tänkte på och vad de hade lärt”, säger Petra.

Vårdtagarna var stolta över sina berättelser när de överlämnades på hösten 2012. Även anhöriga satte värde på arbetet med livsberättelse liksom den uppmärksamhet och bekräftelse av personen som fanns i arbetet med berättelserna. Berättelserna lästes med vårdtagarnas medgivande upp på arbetsplatsträffar och i andra sammanhang. Kollegor blev berörda av att lyssna till dessa berättelser, där vårdtagarens personlighet och livshistoria växte fram. Genom att dela berättelsen i personalen uppstod en gemensam kunskap om vårdtagaren och hennes behov, kunskaper som gav vägledning till en mer personcentrerad vård och omsorg.

En av undersökningsdeltagarna har vi kallat Elsie Holmström. Hon intervjuades av undersköterskan Lena Larsson vid en rad tillfällen, när det passade. Lena föredrog att använda ordet ”samtala” framför ”intervjua”. Vi ska längre fram se att ordvalet har med relation och ömsesidighet att göra. Dessa samtal spelades in med en diktafon och transkriberades. Det transkriberade materialet omformades därefter till en sammanhållen jag-berättelse, som fortlöpande stämde av med Elsie genom uppläsningar. Texten strukturerades i tre delar: livsberättelsen, flytten till äldreboendet och till-

varon på boendet. Elsies berättelse redovisas i 7.2. Därefter följer avsnitt 7.3 där olika innebörder av Elsies berättelser lyfts fram och reflekteras över.

Lena Larsson har en särställning bland Sista socialisationens medforskare. Hon har ett samordnaruppdrag på Kapplandsgatan 8:s äldreboende med fokus, inte på administration, utan på metodutveckling. Lena Larsson har sitt uppdrag och främsta stöd ifrån Kapplandsgatan 8:s två enhetschefer. I avsnitt 7.4 belyser Lena Larsson rollen som medforskare och reflekterar kring samarbetet med Elsie och det narrativa arbetssättet. Avsnittet är baserat på en intervju med Lena den 4 december 2013. I avsnitt 7.5 sätts Sista socialisationen in i ett förändringssammanhang och kommenteras av enhetscheferna. Avsnittet bygger på en parintervju med enhetscheferna den 10 december 2013.

Kapitlet avslutas med en skildring av att få en önskan uppfylld, en önskan som Elsie formulerade i samtalen med Lena. Också denna berättelse är skriven av Lena utifrån Elsies perspektiv. Elsie har hört berättelsen läsas upp, och sagt att hon känner igen alltsammans som hände på utflykten den här höstdagen. När jag skriver dessa rader har det gått en tid sedan Elsie gick bort.

7.2 Jag heter Elsie Holmström

Introduktion av Lena Larsson.

Det är måndag förmiddag 5 september 2011 och regnet öser ner utanför fönstret. Jag har stämt möte med Elsie i hennes lägenhet och har med mig kaffe och Anthon Bergs marsipanbröd. Jag ringer på och får ett Kom in! som välkomstord. Jag placerar brickan med kaffe och godiset framför henne på ett sängbord. Jag sätter mig ner på en stol vid sängkanten. Elsie har valt att inte komma upp på förmiddagen, så jag hjälper henne att få en bekväm sittställning i sängen. Lägenheten är ljus och möblerad med ett bokskåp, tv, ett gammalt bord med två stolar som har ett broderat mönster av blommor på sitsen. Elsie har blommor i fönstren och gardiner i blå nyanser med blommor som motiv.

Jag ber henne att berätta lite om sig själv. Hon säger: ”Det är inte mycket att berätta.” Men så börjar hon ändå berätta om sitt liv.

Vi träffades vid flera tillfällen på hösten 2011 och pratade om teman som finns i frågeguiden. För varje träff så fick jag lära känna Elsie på ett djupare

sätt. Det var nog sedan vi fick till en riktig bra kontakt med varandra, som hon berättade om mer personliga förhållanden och hur hon tänkte och kände kring sin livssituation.

Livsberättelsen

Del 1

Jag är uppväxt i Sigtuna men jag föddes 1929 i Stockholm i Hedvig Eleonora församling. Min familj bestod av mor och far, och broder som tyvärr rycktes bort alldeles för tidigt vid 70 års ålder.

Jag gick i skola i Sigtuna där min far var lärare på internatskola. Lärarens barn fick gå på skolan även om man var flicka. Vi undervisades ihop pojkar och flickor i klassen. Vad jag kan minnas var vi 13 elever i klassen. Jag var ensam flicka i min klass.

Ibland hittade pojkarna på hyss. Jag minns en gång när jag öppnade bänkklocket och där låg en huggorm.

Skolan var egentligen till för pojkar men de fick för sig att ta in flickor och det var inte lyckat. Skolan ångrade detta beslut då det uppstod problem.

1948 tog jag studenten och det firades med en stor middag i gymnastiksalen på Sigtuna. Till förrätt åt vi ostpaj som var väldigt god. Det är svårt att minnas vad som serverades till huvudrätt.

Viktigaste händelser i mitt liv är nog kanske, eller var, att man tog studenten. Det var då pappa lärde mig *Sjungom studentens lyckliga dag* på latin: "cantom studiosi extra bonjour." Då hade han lagt om vissa latinska ord. Det blir så roligt så man kan skratta på sig. Jag har försökt med mina barn att de skulle lära sig "cantom studiosi extra bonjour, lassom galeja in spring juvenalis". Det är faktiskt ganska roligt.

Jag bodde kvar hemma tills jag var 26 år. Då flyttade jag till Borås och skulle gå på Textilinstitutet, som det hette då, och gick en utbildning till textilingenjör i ett år.

Sedan gifte jag mig 1955 och fick barn. Jag kommer att tänka på när jag skulle ha barn och hamnade på Sköndals BB. Det var stora skynken upphängda mellan olika sängar och så låg man där bakom ett stort lakan. Så hörde man hur de kom dragande med en bår och så säger

de: om jag hör att kvinnan där borta börjar krysta, skulle jag då kunna tänka mig att trycka på larmet. Då skulle jag ligga där med egna värkar och hålla koll på en annan människa.

Jag var hemma när barnen var små. Vi fick tre barn. Först en flicka, Karin, sedan en son, Per. Och sedan en flicka till, Elin.

Det var spännande att man fick en pojke. Syster Hjördis på barnavårdscentralen sa en gång att hon tyckte synd om Per som var "klämmebarn". Då tänkte jag: vad vet hon om han blev klämd, för det var inget exceptionellt med det som hände då? Hon hade själv fyra flickor. Jag kommer ihåg när han låg på skötbordet och kissade en stråle rakt på Karin: O, gud vad hon duckade fort. Det glömmes man aldrig. Sen så fick vi en flicka som vi kallade Mitt i natta. Det berodde på att hon alltid vaknade klockan ett på natten.

Vi skilde oss 1980. Då hade vi varit gifta i nästan 25 år. Han tyckte att jag var en galning. Då flyttade jag till Liljeberget, tror jag och barnen fick egna lägenheter. Det ordnade min före detta man.

Skolan och arbete

Jag gick en kontorskurs som AMS ordnade och fick jobb som skolassistent på ett skolkontor. Kontorister kunde få jobbassistenter men det var ingen skillnad i lönepotten.

Jobbet bestod av att föra elevregister, svara i telefon, prata med eleverna när de önskade hjälp. Jag trivdes väldigt bra, jag hade väldigt god kontakt med mina chefer och arbetskamrater. Rektor Maj var rolig: "Inte konstigt att vi blir trötta du och jag, så mycket som vi har upplevt med telefon, tv och allting", sa hon. Så satt vi trötta inne på hennes expedition, och fnissade och småskattade. Jag jobbade på skolan i 20 år.

Jag har inte haft några speciella värderingar och livsmål i livet. Jag har bara hängt med i nuet. Men man var man tvungen att klara skolan; det var sådana krav om betyg och sådant.

Jag gjorde en ganska bra sak. Jag samlade alla avgångsklasser på vårdlinjen i en pärm. Den tyckte min arbetskamrat Kristina var rätt bra. Det var bara att slå upp ett årtal, så fick man veta vilken klass man tänkte på och vad eleverna hette. Men den pärmen slängde de när jag slutade. Det var ju inget att ha. Det var ingen som kunde leta i de papprena.

Intressen

Allt sedan ungdomen har mitt stora intresse varit att sy och handarbeta. Jag vill ju gärna sy broderier med korsstyggn men jag kan inte göra sådana fina broderier med mycket stjälkstyggn och plattsöm. Det går inte längre. Men att sy hardangersömnad är ju väldigt roligt. För att inte tala om när jag sydde den stora duken som är 240 cm gånger 140 cm, där alla landskapsblommorna är med. Jag sydde en sådan duk till min kusin. Den hade hon i geografielektioner med sina barnbarn. Närke är gullviva, Västergötland är ljung, Värmland är skogsstjärna, en liten oansenlig blomma.

Jag har stickat och virkat väldigt mycket; jag vet inte hur mycket sängöverkast jag virkat i min dag. Till mina döttrar Elin och Karin och mitt barnbarn och Susanne liksom till en god vän till Karin som bad att jag skulle virka ett överkast till henne. Så hon kom dragande med mönster och garn. Det var lite besvärligt när man kom till mitten av mönstret då var det lite svårt att hålla reda på var man var på mönstret. Jag måste alltid ha ett handarbete på gång, stickning eller något sådant.

Mina bästa egenskaper är att jag en gång i världen var duktig på att sy kläder och sådant. Jag till och med gjorde mönster på allting. Jag lyckades nog bra med det mesta. Jag vet att när jag var i Stockholm första terminen, så varenda 10-öring och 25-öring jag aldrig betalade med när jag var och handlade, de sparade jag. Sedan hade jag 40 kronor i 25- och 10-öringar. När terminen var slut köpte jag ett tyg till klänning till mamma. Den klänningen hade jag gjort ur huvudet. Det här med att sy kläder växer ju fram; det är inte något som man gör i tomme. Jag har varit mycket för skapande egenskaper.

Jag sydde en klänning till mamma en gång när vi skulle på bröllop. Vi var bjudna hela familjen och hon hade ett brokadtyg som gick i rosa och som skimrade i grått. När jag talade om hur jag ville sy klänningen och sa att jag måste göra små smala veck mitt på magen, så slog hon ifrån sig med båda händerna. Det gillade hon inte så mycket. Men så gjorde jag en stor krage på den klänningen med långa ärmar, så var den lite längre bak än fram. Då frågade de andra fruarna om mamma varit och köpt klänningen i Kristinehamn. Då sa mamma att det var jag som gjort den, men det trodde de andra fruarna inte på men undrade

om jag inte ville sy åt dem. Det ville jag inte; jag syr inte åt gamla sura kärringar.

Sedan var det en annan klänning, den i blåa tyget. På den skulle jag göra en infälld våd från sidan och rakt ut, så att den skulle klocka ut litegrann. Mamma höll på att få slag: "Du kan väl inte klippa sönder en hel kjol så", sa hon.

Läst mycket har jag gjort. Jag tyckte mycket om Alice Lyttkens. Hon skrev om familjen Tollman och Catrin Ambrosia. Hennes beskrivning av familjen Tollman var ju väldigt rolig. Det var lite historiekunskap.

Jag hade också en kolonilott som låg på ett gammalt gärde på Flymader förbi Dammsvedjan och jämte Flysjön någonstans. Trädgårdsodlingar är kul.

Badstugan

Sedan hade jag en stuga på kusten, en badhytt var det. Där trivdes jag väldigt bra. Man fick bära vatten och då fick man muskler. Det första man gjorde när man kom dit var att städa. Det var spindelnät och myror inomhus så det skulle man sopa ut. De byggde en ny toalett, som vi kallade fyrkanten och så fanns det en stor byggnad dit man kunde gå och duscha och hämta varmvatten men bara om man hade polletter. Det var väldigt skönt att kunna duscha varmt där nere. Jag kunde gå ner tidigt på eftermiddagen och ta mig en dusch och sedan gick jag hem och satte mig och tog det lugnt och så bryggde jag en kopp kaffe och drack. Stugan skaffade jag, när var det, 1970 eller?

Vi var tre kärringar som gick och badade tillsammans, mina vänner Gun och Alice och jag. Gubbarna runt omkring kollade på oss när vi gick ner till stranden. Jag hade en badtermometer i högsta hugg i handen. När vi kom upp igen, ropade alla och frågade: "hur varmt var det?" Första gången jag badade var det 13 grader och det var väldigt skönt efteråt. Jag doppade mig flera gånger innan jag kunde gå upp. När vi kom upp då var det dags att dricka kaffe, då skulle antingen Maj-Britt eller Kerstin bjuda på kaffe.

Jag har inga bilder på stugan som jag vet. Jag hade satt rosor på gaveln på stugan, en sort som hette Flammentanz. Den var röd och blommade som en enda röd vägg. Det var enormt vad den blommade. Det var en klätterros. Men så var det så att mina rosor skulle ha en näve gödning varje måndag. Jag var noga med det. Och så mycket man

kunde så slängde man vatten där när man tvättade händerna. Om jag hade handvatten kvar, så slängde jag det vattnet på rosorna så de fick lite blött ner till rötterna. Sedan hade jag ett jättestort cementrör utanför, som jag egentligen inte vet vad det var i den, men jag fyllde på jord i det, satte krasse och det blev ju alldeles vackert när det blommade på hösten. Med alla krasseblommorna kunde det bli väldigt färgrikt.

Mina vänner är Kristina och Birgitta. Jag visste att Kristina alltid stod på min sida. Man känner en viss trygghet. Det var den person jag hade mest förtroende för. Sedan har jag min kusin Eva i Stockholm. Vi kan prata väldigt länge om vi kommer in på barndomen och om tokiga saker som vi gjorde. Jag hade aldrig den kontakten med min kusin Per, hennes bror. Jag är väldigt orolig hur det skall gå för henne, hon har ju ett stort hjärtfel.

Det gjorde mig ledsen och arg

Jag glömmer aldrig när min svärmor sa till mig att hon inte trodde att min make Bengt skulle hitta en flicka som inte var förmögen. Hon ville att han skulle hitta en flicka som var förmögen. Jag dög inte. Det var en skitkärring. Hon hade inte så mycket att falla tillbaka på själv och jag visste att hon själv var uä-barn, som vi sa. Det betyder utom äkten-skapsbarn. Man blir ju ledsen. Man tänkte på mamma och pappa.

Och en annan sak jag inte glömmer. Min dotter Karin fick ett väldigt fint ametistkors när hon konfirmerades. Då säger den kärringen att det kan ju inte vara så mycket värt. Mamma hade haft det, men min mamma kunde inte haft något som var värt någonting eftersom hon bara var en lärarens fru, tyckte hon.

Mamma hade det inte fattigt när hon var barn. De hade det väldigt bra, tror jag.

Min svärmor skröt så väldigt mycket, att hon hade köpt den och den byrån för så och så mycket. De tillhörde kalsonggrevarna och vi hade ingen egen villa som de. Deras villa låg på Hedvigsborg. Där bodde man bara om man tjänade pengar. Namnet kalsonggrevarna fanns i hela textilbygden innan jag hamnade i Borås. De var ju så himla stora, trodde de och så var det väldigt fint att bli direktör och disponent och det levde fruarna på; disponent si och så. De var väldigt fina, men de hade inte någon som helst utbildning i vett och etikett eller om kultur. Det enda som betydde något var om man hade pengar.

Hemskt att bli pensionär

Jag tyckte det var hemskt att bli pensionär. Det blev ju så jäkla tyst. Jag var ju van vid att telefonen ringde från morgon till kväll. Det var en sådan där snabbtelefon och det var ju bara att trycka in den lilla knappen och rätt som det var så tjoade någon i snabbtelefonen. Man fick ingen arbetsro egentligen, men det var ju ganska roligt. Rätt som det var kom eleverna upp och frågade om de fick sitta hos mig och det fick de.

Så var det någon elev som sagt till någon annan att det inte är farligt att gå till Elsie, för hon säger aldrig något eller blir arg. Det var värre att gå till syo eller kuratorn. Då blir det så jobbigt; de frågar så mycket. De visste att jag hade ungdomar själv, så de kände väl att jag förstod vad de sa.

Den dagen jag blev pensionär gick jag hem och lagade lite mat, tror jag. Jag tänkte: O gud vad trist! Sedan var det ofta så att jag ringde upp till barnen och tänkte att nu är de ju hemma. Då var jag sällskaps-sjuk och frågade om de var hungriga och det var de. "Jag har lagat för mycket mat", sa jag. Sedan kunde barnbarnen ringa ibland och fråga: "Mormor har du lagat för mycket mat idag?"

Del 2. Flytten till äldreboendet

Jag blev sjuk i slutet av maj 2003. Jag fick en varbildning i min hjärna, som de fick borra upp och tömma. Efter det blev jag svag i min vänstra sida. Jag kommer inte ihåg vad som hände med mig under den tiden. Efter lasarettsvistelsen var jag på ett annat boende innan jag flyttade hit. Det var ett korttidsboende och där fick jag vara några månader.

Det var ett trevligt ställe och ett lustigt ställe. Det var en äldre dam i personalen som styrde och ställde och det skulle vara som hon bestämde. På det stället hade jag en bostad som låg så till att när det blåste så blåste grenarna mot fönstren. Jag kunde inte bo kvar och ha det så när jag inte sov på nätterna, för vem vill bli störd dygnet runt.

Sedan var det flickorna som ordnade så jag fick söka plats på ett särskilt boende. Det var nog min dotter Elin som pratade med någon kurator någonstans. De tyckte att det verkade som jag inte klarade av att ... Jag blandade ihop saker och kom inte ihåg årtal och sådant. De tyckte nog att jag började bli dement. Men det var inte jag som tog kon-

takt med någon myndighet eller sådant. Inte jag själv. Jag hade aldrig i livet tidigare tänkt tanken om äldreboende, men vi var överens om att jag inte klarade av att flytta hem igen, eftersom jag bodde på tredje våning i ett hus utan hiss och inte kunde gå. Jag kunde inte begära att Elin skulle göra allt det som jag behövde ha gjort. Och Karin, som mådde så dåligt psykiskt. Hon kunde inte köra bil på grund av att hon åt så starka mediciner. Jag var mest bekymrad över Karin.

När jag flyttade till äldreboendet på Solgläntan så var jag aldrig innan och tittade på lägenheten utan det gjorde nog Elin och Karin. Det var väl flickorna som sa: "Vi har varit och tittat på lägenhet åt dig mamma på äldreboende. Den är ljus och fin." Jag hade innan flytten inga förväntningar på boendet och jag fick ingen information innan.

Det jag saknar idag är att det skulle finnas beskrivna regler vad som bestäms i huset. Jag bestämmer ju inget. Här bestämmer alla andra. Det skall ju släckas tidigt och så skall det vara tyst och så skall man sova. Jag vill släcka klockan nio men det är ofta klockan sju som de säger god natt och släcker ner. Och så ligger man här och så har de släckt lampan vid huvudändan, så det blir pätt mörkt. Lampan i taket har varit sönder i månader. Jag tyckte inte om att flytta till äldreboendet. Jag tyckte inte att det var speciellt roligt.

Jag kommer inte ihåg när jag flyttade till den här lägenheten på äldreboendet. Nej, det gör jag inte. Jag bara kommer ihåg att jag blev förvånad över att det fanns möbler som var mina när jag kom hit. De hade Karin och Elin släpat hit.

Minnessaker

Min lägenhet ligger på tredje våning. Jag har utsikt över entrén till boendet. Lägenheten är ljus. Det finns tre fönster med gardiner som går i blå nyanser. Utanför fönstret har jag markiser som går ut om det blir solsken och så går de in om det blir molnigt och börjar blåsa kraftigt. Så lägenheten är mycket ljus och trivsamt.

Där borta står pappas gamla bokskåp, ett brunt högt skåp med glasskivor med en utsmyckning längst upp. Väldigt värdefullt tydligen. Pappa hade med sig skåpet ifrån tiden i Uppsala där han studerade. Jag vet att mamma sa att pappa inte skulle gilla att jag hade prydnadssaker i det skåpet. Skåpet var hans liv. Han hade hand om skolans bibliotek och till slut hamnade jag där också. Jag blev befalld

att varje fredag halv fem skulle jag vara på biblioteket och låsa upp. Man skulle föra in alla som hade lånat böcker och kräva tillbaka böcker hos den som glömde bort att lämna tillbaka. Det var faktiskt roligt. Man kunde kliva upp på en stege och läsa författarnamn. Det var väldigt kul och intressant och spännande.

De hade också fått hit soffbordet och två handbroderade stolar, som vi bara fyllt med stramaljen runt. Mamma köpte dem i en handarbetsaffär på Österlånggatan. Hon tyckte det var roligt att gå dit. Mamma tyckte mycket om handarbeten också. Hon lärde sig sticka under finska vinterkriget. Det var då alla satt hemma och stickade raggsockor och hjälmskydd. Hon blev aldrig haj på att sticka. Jag skrattade där hon satt. Det gick så sakta för henne och då kunde jag inte låta bli att skratta. När man skrattade åt henne blev hon arg och då pratade hon närkingska, och då skrattade man ju ännu mer. Jag saknade mamma enormt mycket.

Ovanför kylskåpet har jag en gammal kaffekokare i koppar med tre ben och handtag, en sådan som mormor hade i Närke. Sedan har jag en koppargryta och en plumpuddingsform. Plumpudding är någonting äckligt i fårtarm, blandat ihop med mjöl och grädde som skulle det kokas i den där plumpuddingsformen. Sedan serverades det med någon söt sockrig sås. Jag lärde mig aldrig att det smakade gott. Dan före julafton skulle vi alltid äta stuvad lake och sedan äta surkål någon av juldagarna. Det var någonting som pappa hade med sig. Han skulle ha det på någon av juldagarna.

Jag har en byrå där jag har mina grejer. I lägenheten finns ett stort badrum med fasta badrumsskåp och så har de tagit med sig min pappas bokskåp med prydnadssakerna som jag hade i skåpet även när jag bodde på Brämhultsvägen.

I skåpet har jag en sockerskål som jag kallar Aladdinlampan. Just nu är den oputsad. Den är ganska kul. Den har en oval form med en platta längst ner, som har ett hålmönster och knoppar längst ner som ben för att den skall stå stadigt. Den har två öron upptill men de skall man inte lyfta i för jag är rädd att de ska gå av och då måste jag ha hjälp att löda fast dem igen. Skålen hade jag stående på matbordet med socker i, så kunde man sockra om det var någon efterrätt som man ville sockra. Jag fyllde på den efterhand sockret tog slut. Aladdinlampan fick jag efter mormor. Hon hade den i sin stuga i Marsvinshov, som lig-

ger i Hidinge socken i Närke, två, tre mil från Örebro och två mil från Karlskoga. Mormor hade den alltid framme. Jag tror att den kom från Klockaregården i Knista och att mormor hade med sig den därifrån. Hon hade fått den av sina föräldrar. Min moster Svea, hon sockrade massor i grönsakssoppan och min mamma tyckte att det var fånigt när jag ville göra likadant som moster Svea. När jag tittar på den tycker jag den är söt. Jag tänker på min mormor och ser henne framför mig; en liten gråhårig tant med knut i nacken. Hon var inte stor. Hon hade alltid förkläde på sig som mamma hade sytt, oftast var de randiga med stora fickor där hon kunde stoppa sina glasögon. Herregud, vad många gånger vi letade efter dom glasögonen.

Andra saker som betyder mycket för mig är min kristallbonbonjär som står därborta på bordet. Den tycker jag är fin. Den har stått i mormors hem en gång i världen. Jag har fått den av en kusin till mamma. Den lilla bonbonjären var insvept i massa silkespapper. De hade packat med sig den från Simonstorp. Jag blev lite förvånad. Jag visste för det första inte vad det var för någonting. Jag var inte så gammal när jag fick den.

Britta fick väl den av sin mamma någon gång i tiden. Britta var folkskolelärare och organist i Simonstorp i sin aktiva tid. Det är skojigt att ha en så gammal sak; den är ju över 100 år. Jag har haft godis och karameller i den men egentligen hade man den på stora fina middagar att ha sötsaker i. Man hade en stående på bordet vid varje kuvert. Det är skoj med gamla grejer som man kan anknyta till någon i slakten.

Tavlan, som hänger till vänster om min säng, betyder mycket. Den är målad av Kalle Sundberg, en granne till oss på Sigtuna. Det var så här att pappa älskade sina båtar. Han beställde sina båtar av en snickare långt borta. Varifrån kommer jag inte ihåg. Han ville att de skulle se ut på ett visst sätt. Motivet på tavlan är nere vid Hällsjön, där vår bastu låg. Det man ser är förrådet där veden förvarades. Det fanns också stora stenar och jag tror att det var björk eller al som växte vid strandkanten och pappas två ekor, den ena var större och den andra mindre. En av dem ligger nervänd. Pappas ekor var målade med grön färg upptill och mönjefärg i botten för att stoppa röta. Jag var ofta ute och rodde båt med min pappa. Han hade en speciell roddteknik när han rodde och det lärde han mig. Det som var skoj var när man fick abborre och mört, helst abborre, och man rensade och stekte fisken till honom

till kvällsmat. Då njöt han verkligen. Jag kommer ihåg en annan gång när min pappa hade spikat upp en ål mot väggen och jag skulle dra av skinnet från ålen. Då slängde stjärten till mig rakt i ansiktet. Då skratade pappa så att han kunde gå åt. Men jag tyckte han var dum då och tänkte att det var synd att det inte träffade honom istället. När jag ser på bilden tänker jag: där har jag själv suttit och metat.

Mina minnessaker tycker jag mycket om annars skulle jag inte vilja ha dem här.

Fängslad

Om jag fått bestämma så hade jag inte hamnat så här. Jag hade velat bo som på de gamla ålderdomshemmen, när man tänker tillbaka. De gamla träffade varandra, de umgicks på de gamla ålderdomshemmen och så kände de varandra sedan lång tid tillbaka. De umgicks och då var det gamla minnen de pratade om och om gamla gemensamma bekanta som de kunde sitta och skvallra om. Den enda jag pratar med här är Evert. Den här miljön gör mig fängslad. Jag tycker att det är förskräckligt.

Det här att jag inte fått stå på mina ben, det som jag brukade göra. Jag har aldrig fått försöka. Sjukgymnasten har visst sagt att det skall jag inte överhuvudtaget få. Och så vill jag ha kontakt med en ortoped och hur skall man ordna det då? Sjukgymnasten gillade inte att jag begärde någonting. Det får man inte göra om man är på ett ålderdomshem.

Det var inte hemma att flytta till äldreboendet. Brämhultsvägen är hemma för mig. Där flyttade jag in 1980 i två rum och kök. Det var inte så kul när man fick in rättor. Jag hade haft balkongdörren öppen så en dag. När jag kommer hem hittade jag på golvet ett kuvert som nästan var halvt uppätet. Och sedan upptäckte jag att jag hade haft en påse med mohairgarn och det var söndertuggat. Då pratade jag med vaktmästaren: vad gör jag åt detta då? "Du får skaffa dig en rättfälla", sa han. Det var en bur så på nätterna hörde man hur rättorna sprang i den jädrans buren. Det var störande. Sedan satte vi ut den på balkongen och då frös rättorna ihjäl. Sedan var det bara att öppna buren och tömma de döda rättorna i soppåsen, dum som man är.

Lägenheten på Brämhultsvägen det är ju mitt hem, det här är inte mitt hem. Jag är främmande här. Det känns inte som mitt hem. Här inne går det inte att förändra så att det känns som min lägenhet. Rätt

som det är kommer det in folk, dröser in folk. Knackar på är det många som gör och så där kvart i elva, halv tolv och så kommer en personal som jag kallar Ugglan; hon hörs när hon kommer och ropar: ho ho! ho ho!

Del 3. Tillvaron på boendet

Mitt liv förändrades när jag var tvungen att flytta in på äldreboendet. Det är så fullständigt meningslöst. Det finns ingen mening med någonting. Det är inte likt det liv jag levde innan. Nej! Då träffade man lite folk faktiskt. Jag var med i PRO:s sycirkel. Det var lite roligt. Jag vet inte hur många kärringar som satt där och sydde. Somliga var väldigt roliga och liksom lite så här, vad ska jag säga, småroliga. Jag saknar så väldigt mycket en som har gått bort.

Jag var ingen aktiv människa, så. Bara jag hade ett handarbete på gång, så var det bra. Ibland var man ju tvungen att gå och handla, så att man hade mjölk hemma, och handla ägg på Frukt och grönt, för de hade så fina ägg.

Tänk om jag var hemma i min lägenhet. Det funderar jag mycket på. Jag finns ju inte längre, känns det som. Man känner sig övergiven, för många av dem man träffade är borta. När jag var hemma kunde jag gå vart som helst och hälsa på folk. Här i stan är det inte vanligt att man bara går och hälsar på någon. Det gör man inte i stan men det gör man på landet. Där kunde man dimpa ner när som helst och gå in någonstans och hälsa på, och få en kopp kaffe och nybakade kakor.

Jag sover väldigt mycket. Ibland hör jag att det är folk som rör sig runt i kring fastän jag sover. Jag brukar vakna vid sju halv åtta. Det är inte så tidigt så det stör. Då borde jag vara utsövd efter en nattsömn. Ibland tänker jag: O herre gud, är det dag igen?

Jag tycker inte om morgnarna när personal kommer in och plaskar med vatten. Det bästa med morgonen skulle vara att komma ur sängen och gå på toaletten och kissa ifred. Man vill vara vaken några minuter innan de kommer in och skall hjälpa mig, och att de inte är så hurtfriska.

Maten

Det bästa med frukosten är smörgås och kaffe på sängen. Mmmm. Jag som inte ätit smörgås förrän jag kom hit. Jag har lärt mig äta smörgås här. Helst ska det vara ljust bröd med lite ost eller prickekorv på. Sedan finns det rökt och kokt skinka. Det är inte dumt det heller. Grönsaker tycker jag om, bara jag slipper rå purjolök.

Jag klarar bra av att äta själv. Jag slafsar så bra själv, tack. Ibland behöver jag hjälp att dela maten. Det är inte lätt när man skall skära med en hand och hålla emot med gaffeln. Det kan jag inte göra.

När det gäller lunchen är det är inte alla gånger man har hunnit bli hungrig efter frukosten, men det är ett avbrott i tristessen. Om man blir hungrig till lunchen skulle det vara därför att maten luktade så där vansinnigt gott. Min favoritmat fläskfilé har vi många gånger faktiskt, och kassler är inte dumt heller. De har fin kassler men ibland är ju kasslern stenhård. Det var inte länge sedan det fanns väldigt fin kassler, mjuk och fin och mör. Fiskpudding med skirat smör är vansinnigt gott. Det var nog ett tag sedan jag fick det.

Min favoritmat när jag var hemma var champinjongratinerad fläskfilé. Det är ganska gott. Jag skar upp fläskfilén och hällde champinjonsås över och sedan in i ugnen. Det var populärt. Jag gjorde en bottenredning, som Elin sa. Men jag kallade det för fräserredning. Lite stekta champinjoner på en brödbit och lite salladsblad. Det är inte dumt. Bara jag slipper broccoli och små gröna grejer.

Jag äter väldigt mycket. Jag äter mer än jag brukar göra. Ibland sitter jag i köket och trivs. Det beror mycket vem som tokar sig, vem som säger något tokigt utav personalen. Då tycker jag det är roligt att sitta i köket. Men jag tycker inte om att vara påpassad. Jag vill inte vara observerad. Jag skulle vilja ta min mat själv och inte få den framsatt på bordet. Det är alldeles för mycket mat man får på tallriken. Jag orkar inte äta upp.

Kaffe och kakor det är gott med olika variationer av kakor.

Kvällsmaten går för det mesta ner. Ibland kokar de olika sorters gröt, ibland mannagrynsgröt, ibland risgrynsgröt. Bara jag slipper havregrynsgröt. Maten vi får är inte mycket kryddad. De glömmer oftast att det finns för lite salt men jag har ett saltkar som jag använder flitigt.

Sömnen

Jag brukar somna ganska bra. Jag gottar till mig och känner att jag ligger skönt i min säng. Det känns skönt att inte behöva äta medicin för att somna. Jag har ingen aning när jag somnar, men det är en människa som jobbar natt som gläntar på dörren ibland och då vaknar jag många gånger utav ljudet när dörren öppnas.

På dagen somnar jag ibland till en liten stund mellan varven. Det är väldigt skönt. Min dygnsrytm är jag inte nöjd med. Jag trivs inte riktigt med den för jag sover mycket. Jag skulle vilja ha något att göra med mina händer. Jag kan inte göra någonting.

Mening

Det som skänker mig mening i det dagliga livet är att läsa dagens tidning. Då hänger man med lite vad som händer. Det som känns meningsfullt idag var när Lena kom hit. Jag fnittrar och småmyser när hon är här och pratar med mig. Det är så jäkla tråkigt annars. Det som skulle göra det roligare är att ta upp min sömnad igen. Det saknar jag väldigt mycket. Ibland tycker jag att det är trist och då blir man förbannad och led på allting. Man känner sig värdelös.

En bra dag för mig, det skulle vara att sitta och titta på mina handarbeten. Det skulle vara intressant. Och se om man kom ihåg vad jag har tänkt och hur jag har tänkt. Jag skulle vilja ha nya glasögon så jag kan läsa, för jag har med mig alla Strindbergs böcker. Och jag vill att det här jäkla benet slutar att värka. Annars längtar jag inte efter någon eller något.

Jag känner mig som en helt utanförstående människa. Jag har inga kvar. Jag kan ju inte göra något. Jag som alltid jobbat med mina händer. Jag brukar bläddra i Margaretas handarbetskatalog. Det finns två saker där som jag skulle vilja göra, men jag kan inte längre hålla med den handen. Den hugger vi av! När man äter kommer den bara upp på bordet och hamnar mitt i tallriken och så rakar den mat rakt ner i knät. Jag tror att Elin tycker det är svårt att se mig så här, och att jag inte gör någonting.

Jag som hade kolonilott, vet du. Tänk vad roligt det var när man grävde och man krattade och gjorde snygga land och sådde, satte potatis och hade sig. Per var därute och tog upp potatis och bjöd sina

kompisar och sa att det var hans potatis, men han var ärlig och sa att mamma satt dem. Jag kunde rita mönster till kläder och så. Och många av de gamla som man hade kontakt med, är ju borta nu. Det är aldrig någonting som händer, och att vara sängliggandes är inte bra.

Mina vanor har ändrats totalt och mina ritualer, som jag gjorde hemma, har förändrats när man blev rörelsehindrad. Förr hade jag som vana att varje morgon gå upp på toaletten och tvätta ansiktet, tvätta av mig, kamma till håret, ta av mig nattlinnet och ta på mig lite kläder.

Jag har funderat på operation av starr, för jag ser inte med vänster öga. Som när jag läser, om det är ett flerstavigt ord, då ser jag inte den sista bokstaven. Det är irriterande. Tidningen får jag upp så småningom och läser, det har jag lärt mig att hantera.

Jag har inte mycket kontakt med sjuksköterskan på boendet. Jag har värkmediciner. Bästa tabletten, tycker jag, är Ipren och så får jag morfintabletter någon gång. Det får räcka. Jag kommer inte ihåg om jag träffat läkaren men det var en liten kille här som inte var förtroendegivande alls.

Mitt motto och ledstjärna idag är att komma härifrån och komma till min bostad, till mitt hem. Då får jag krypa uppför tre trappor om jag skall dit. Det pratades så mycket för några år sedan om att alla trevåningshus skulle ha hiss, med tanke på att äldre blir äldre och äldre och inte kan klara trappor. Det första när jag kommer hem är nog det att jag ska ringa Gun i Skrea och så skall jag ringa min kusin Eva och så hon som bodde i Tranemo; vi hade mycket kontakt genom åren och pratade i telefon minst en gång i veckan.

Vara till besvär

Jag skulle vilja vara ute lite mer. När jag vill komma ut, känner jag att jag besvärar. Jag är bara till besvär. Eftersom jag inte klarar själv att komma ut i friska luften, så får jag hjälp att komma ut ungefär varannan dag på balkongen och lufta mig. Tyvärr har duvorna skitit ner på balkongen men det finns krukor med ljung, hängväxterna snöflinga och ett stånd med purjolök. Vi har haft en tomatplanta i sommar på balkongen och nu har jag fått in tomaterna. De är jättegodas. De smakar ju så annorlunda mot de man köper. Jag ber personalen skära ner så jag kan ta en klyfta på smörgåsen.

Ana och jag brukar röka ihop. Hon är min rökkompis och jag lär

henne dumma grejer, ramsor och sånt, till exempel: Herrskapet Hallbergs Halta Höna Hade Hackhosta Hela Hösten och den ramsan kämpade hon tappert med. Sedan: Sex laxar i en laxask. Det har hon lärt sig. Ana kämpar på med sitt svenska uttal. Hon kommer och frågar vad det betyder och då försöker man omskriva det med andra lätta ord och det är inte så lätt alla gånger.

Det är mycket sällan jag går någon annanstans. Jag har varit på innergården någon gång och tittat på guldfiskarna. Nu har personalen berättat att de har flyttats till akvariet. På innergården finns en damm, två äppelträd och så har vi en stensatt terrass med tak över. Den är nyligen i ordninggjord. Och så har vi buskar och blommor fast nu är det snart vinter så blommorna får vi vänta på till sommaren.

Väntan

Jag tycker att det känns tryggt, men det är så mycket olika personal. Ängslig är jag inte, men jag vill härifrån. Jag är helt avstängd från yttervärlden, och då kan man känna lite ångest av och till. Speciellt om man hör något, så kanske man sätter igång en tanke och då får jag associationer. Jag har inget knep för hur jag skall hantera det.

Jag har ingen att prata med på avdelningen, någon som jag kan anförtro mig åt. Jag ligger här och pratar med mig själv. Det enda jag säger till Elin är att jag vill komma härifrån. De vet hur jag känner mig och till Karin vågar man inte säga någonting. Hon har sina dåliga nerver. Jag är förbannad på flickorna för att de flyttade mig hit.

När jag ser på mig själv ser jag mig som en skitunge, som inte har något värde här i världen. Att ligga som ett kolli är jag inte van vid. Jag menar, att leva så här är inte ett roligt liv. Det är en ingång till dödens väntrum.

Jag vet bara att jag skall brännas. Jag tycker det är så äckligt med kistbegravningar.

Hela livet går ut på att vänta. Den är meningslös, väntan, kan man tycka. Väntan, det är min tillvaro. Att titta på tv, inte är det speciellt roligt. Det är så mycket skit på tv. Den dämpar inte min väntan. Lena frågade mig vid ett av våra samtal om jag väntar på någon. Jag svarade: Jag inte vet vem det skulle vara.

7.3 Reflektioner kring det Elsie uttrycker i berättelserna

7.3.1 Elsie berättar om identitetsförlust och meningsförlust

Det finns en stark spänning mellan Elsies berättelser om sig själv förr och nu. Skillnaden i livssituation är så stora att Elsie förefaller vara två olika personer. I berättelsen ger hon uttryck för en inre strid om identiteten – vem är jag här och nu? Hon säger:

Tänk om jag var hemma i min lägenhet. Det funderar jag mycket på. Jag finns ju inte längre, känns det som. Man känner sig övergiven, för många av dem man träffade är borta. När jag var hemma kunde jag gå vart som helst och hälsa på folk. Här i stan är det inte vanligt att man bara går och hälsar på någon. Det gör man inte i stan men det gör man på landet. Där kunde man dimpa ner när som helst och gå in någonstans och hälsa på, och få en kopp kaffe och nybakade kakor. Jag känner mig som en helt utanförstående människa.

Elsie saknar människor omkring sig, som kan bekräfta den bild som hon ger av sig själv i livsberättelsen. Hon känner sig ensam på äldreboendet. Hon saknar andra människor att umgås med, och att skratta tillsammans med. Det framgår av hennes berättelse. Hon ger ett exempel som blyt-belyser dessa skillnader mellan livet förr och livet på äldreboendet.

Det är inte likt det liv jag levde innan. Nej! Då träffade man lite folk faktiskt. Jag var med i PRO:s sycirkel. Det var lite roligt. Jag vet inte hur många kärringar som satt där och sydde. Somliga var väldigt roliga och liksom lite så här, vad ska jag säga, småroliga. Jag saknar så väldigt mycket en som har gått bort, säger Elsie.

Tidigare i livet var Elsie en aktiv människa, och hon klarade sig själv. Nu är passivitet och beroende nyckelord. Det tycks vara fråga om två oförenliga liv som leder fram till en mycket besvärande konsekvens. Hon står inte längre på egna ben, symboliskt och faktiskt:

Det här att jag inte fått stå på mina ben, det som jag brukade göra. Jag har aldrig fått försöka. Sjukgymnasten har visst sagt att det skall jag inte överhuvudtaget få. Och så vill jag ha kontakt med en ortoped och hur skall man ordna det då? Sjukgymnasten gillade inte att jag

begärde någonting. Det får man inte göra om man är på ett ålderdomshem, säger Elsie.

Elsie kan inte förflytta sig för egen maskin och hon känner sig fångslad:

Om jag fått bestämma så hade jag inte hamnat så här. Jag hade velat bo som på det gamla ålderdomshemmet, när man tänker tillbaka. De gamla träffade varandra, de umgicks på de gamla ålderdomshemmen och så kände de varandra sedan lång tid tillbaka. De umgicks och då var det gamla minnen de pratade om och om gamla gemensamma bekanta, som de kunde sitta och skvallra om. Den enda jag pratar med här är Evert. Den här miljön gör mig fångslad. Jag tycker att det är förskräckligt.

På ålderdomshemmet förr i tiden fanns det personer som delade minnen med varandra. Där hade man gemensamma bekanta som visste vem man var och varifrån man kom. Där fanns människor som bekräftade identiteten, vem man var i livet. På boendet finns bara en enda person som Elsie pratar med, Evert. Och frågan är om ens han känner Elsie från förr så väl att han kan bekräfta hennes självbild.

Om ingen känner vårdtagaren, då kan heller ingen bekräfta hennes personliga identitet, genuint. Då återstår identitet som just vårdtagare. Det finns ett helt personalkollektiv som kan bekräfta identiteten som vårdtagare, som i sin dagliga praktik utformar den. Det är vad sista socialisationen i värsta fall handlar om.

Det finns några riktigt svåra passager i Elsies berättelse. Hennes formulering av känslan av meningslöshet är en sådan.

Hela livet går ut på att vänta. Den är meningslös, väntan, kan man tycka. Väntan, det är min tillvaro. Mitt liv förändrades när jag var tvungen att flytta in på äldreboendet. Det är så fullständigt meningslöst. Det finns ingen mening med någonting. Det är inte likt det liv jag levde innan.

Elsie vill inte bo på äldreboendet. Hon känner sig förd bakom ljuset när det bestämdes att hon skulle flytta dit. För Elise är hemmet någon annanstans. ”Mitt motto och ledstjärna idag är att komma härifrån och komma till min bostad, till mitt hem”. Med hem menas lägenheten på Brämhultsvägen.

Det är besvärande för omsorgspersonalen när vårdtagaren riktar sin önskan bort från vad man kan tillgodose vid äldreboendet till en verklighet som fanns förr och som personen har måst lämna för att hon inte klarat av att leva i den miljön. Det är besvärande för Elise att leva med denna vämjelse inför sin nuvarande situation och att förlägga lösningen i en historisk tid, som idag är omöjlig. Det blir en låsning av det här och båda parter blir ledsna, om man inte kan förena motsatserna i något ”tredje”, ett liv värt att leva på äldreboendet.

Lena kopplar identitetsförlusten till den sjukdom som handikappade Elsie.

I berättelserna speglar sig att man har varit med om olika saker i livet. Det var inget liv! Elsie tyckte inte att det var något liv för sjukdomen ställde till det för henne, hon accepterade det aldrig. Så man ser två helt olika personer. Den personen som levde före sjukdomen och den person som lever med sjukdomen, säger Lena.

7.3.2 Omsorgsuppgifter finns i berättelserna

Elsie berättar om sig själv som en glad och social människa i livsberättelsen, men sedan mörknar berättelsen betydligt och slutar i en svartsyn. Det finns bara en enda människa på boendet som hon pratar med, förutom personalen då. Hennes högsta önskan är att komma hem. Elsies berättelse om den existentiella misären kommer fram efter många samtal med Lena. Det är ett resultat av att det finns en uppmärksam lyssnare.

Det behöver inte alls vara negativt att vårdtagarna formulerar sina hemska tankar och sätter ord på känslorna, utan det kan snarare bli en början till att göra något kring den här existentiella uttorkningen. Man behöver förstås tid och kompetens för detta.

Det är lätt gjort för personalen att ta fasta på den glada berättelsen. Det sker inte sällan i kombination av att infantiliserar vårdtagaren. Genom sin attityd trycker man undan vårdtagares dystra berättelser om att förlora mening, sammanhang, identitet, etc. Dystra berättelser blir sällan hörda av personalen av det enkla skälet att de berättas så sällan. Och de berättas sällan, eftersom det inte finns en uppmärksam lyssnare som tar emot dem. Merparten av personalen vill inte eller förmår inte lyssna på vad vårdtagaren

har att säga om sin existentiella och sociala nödsituation. Ett skäl kan vara att de inte vet vad de kan göra med den kunskap som kommer fram och hur de ska omsätta det etiska kravet att hjälpa. Då uppstår lätt en känsla av hjälplöshet även hos personalen. Det är inte konstigt att personalen bygger upp skydd mot att drabbas av hjälplöshet, men det är förfärligt sett utifrån den nödställda och hjälplösa vårdtagaren. Det finns många frågor som inte är ställda och alltför många tomma svar kring dessa frågor.

Lena Larsson påpekar att det dystra ibland kan hindra det ljusa att komma fram, det finns så mycket osagt. Det är ingen sensationell nyhet att en människa då och då har behov att prata av sig:

En viktig sak i samtalen kring berättelserna har varit möjligheten för brukaren att prata av sig om det som inte varit så roligt, att få ventilerat en del svårigheter, för ingen annan har lyssnat. Det upplevde i alla fall jag när jag samtalade med Elsie. Ibland kunde hon bli riktigt arg, bland annat när hon talade om sin svärmor. Hon hade nog inte fått utlopp för det, men nu satt jag ju där och lyssnade och då berättade hon också om svårigheter och det hon var ledsen över. Ibland fick jag vända och prata om någonting roligt, för att det arga inte skulle stanna kvar. Vissa teman som man frågade om gjorde att hon blommade upp.

Det finns i Elsies berättelser en mängd uppslag till hur omsorgsarbetet kan utformas så det möter de behov som Elsie har uttryckt i sin berättelse. Morgonbestyren kan förbättras, med ett ökat välbefinnande som följd. Elsie säger:

Jag tycker inte om morgnarna när personal kommer in och plaskar med vatten. Det bästa med morgonen skulle vara att komma ur sängen och gå på toaletten och kissa ifred. Man vill vara vaken några minuter innan de kommer in och skall hjälpa mig, och att de inte är så hurtfriska.

Elsie berättar om tidningsläsningens mening och om meningsfullheten av att ha samtal med Lena Larsson:

Det som skänker mig mening i det dagliga livet är att läsa dagens tidning. Då hänger man med lite vad som händer. Det som känns

meningsfullt idag var när Lena kom hit. Jag fnittrar och småmyser när hon är här och pratar med mig. Det är så jäkla tråkigt annars. Det som skulle göra det roligare är att ta upp min sömnad igen. Det saknar jag väldigt mycket. Ibland tycker jag att det är trist och då blir man förbannad och led på allting. Man känner sig värdelös.

En bra dag för mig, det skulle vara att sitta och titta på mina handarbeten. Det skulle vara intressant. Och se om man kom ihåg vad jag har tänkt och hur jag har tänkt. Jag skulle vilja ha nya glasögon så jag kan läsa, för jag har med mig alla Strindbergs böcker. Och jag vill att det här jäkla benet slutar att värka. Annars längtar jag inte efter någon eller något, berättar Elsie.

Här ser man tydligt att Elsie berättar om att det är vardagliga sysslor och händelser som gör livet värt att leva, trots att det levs på ett äldreboende. Den information som kommer fram i samtalen mellan Elsie och Lena dokumenteras i berättelser, och får genom berättelsen ett sammanhang. Då förstår man till exempel att nya glasögon är en förutsättning för att ge sig i kast med omläsning av Strindbergsböckerna, eller åtminstone att med skärpa se styggen i broderiet.

För Elsies del verkar gamla handarbeten vara en motsvarighet till ett fotoalbum, där hon ser sig själv i hantverket och kommer ihåg hur hon tänkte då hon sydde eller broderade. Att gamla handarbeten kunde vara den sortens reminiscens hade jag inte en aning om innan jag läste Elsies berättelse. Hur många i omsorgspersonalen känner till denna innebörd i handarbetet?

Det är alldeles uppenbart att Elsie berättar om meningsskapande aktiviteter som direkt kan kopplas till angelägna arbetsuppgifter för vårdpersonalen och ges särskild tyngd genom att formuleras i genomförandeplanen. Inga stora saker. Men viktiga för vårdtagaren. Exemplet visar hur omsorgsarbetet kan förbättras med små medel, men kanske med stort resultat, om personalen är lyhörd och skapar förutsättningar för att höra vad vårdtagaren har på hjärtat. Det är en iakttagelse som Lena Larsson formulerar på följande sätt:

Man kan ha användning av berättelserna för att skapa mening; en meningsfull dag, just det här att vårdtagaren inte blir uttråkad utan

att han har en meningsfull vardag, och i levnadsberättelsen kan du leta fram vad du ska hitta på. Det kan vara en person som är väldigt svår att få med på vissa saker, han kanske inte vill göra de här sakerna längre, och då vet jag att det är en aktivitet som personen tyckt om förr men inte vill syssla med idag. Men jag vet samtidigt att man kan locka fram intresse. Till exempel kan man ta fram en duk till en person som tidigare tyckt om att handarbete, att känna på tyget med händerna och på så vis få fram minnen kan starta ett samtal. Man kan starta med ett föremål som betyder något särskilt för vårdtagaren. Man kan använda levnadsberättelsen på så många olika sätt.

7.3.3 Kunskap i relation

Medforskaren Lena Larsson träffade alltså Elsie vid ett flertal tillfällen och frågade henne kring de teman som fanns i frågeguiden. Samtidigt lyssnade hon på det Elsie spontant hade på hjärtat just den stunden de träffades. Till en början handlade det om att skapa en trygg och ömsesidig relation, som bar fram berättelserna. Detta förutsatte förstås att Elsie ville delta i de här samtalen; att hon ville berätta sin livshistoria och dela med sig av sina funderingar om tillvaron med Lena. En förutsättning för att få fram kunskap om vårdtagarens historia och tillvaro är en drivkraft som kan kallas motivation och att vårdtagaren och undersköterskan kommer i relation. Lena Larsson berörde detta i introduktionen till Elsies berättelse:

För varje samtal fick jag lära känna Elsie på ett djupare sätt. Det var nog sedan vi fick en riktigt bra kontakt med varandra som hon berättade om mer personliga förhållanden och hur hon tänker och känner kring sin livssituation.

Det här tror jag är en mycket viktig insikt med dramatiska konsekvenser. Man kan se samarbetet kring livsberättelsen, kring livet förr, som en prövosten för undersköterskan. Här prövas om hon håller måttet och är att lita på. Lyssnar hon? Tar hon emot det jag berättar? Förstår hon det jag säger? Vad betyder det för henne?

Det finns ett viktigt filter som vårdtagaren har makt över, och det är om man väljer att prata eller om man väljer att tiga. Personalen kan inbjuda till en sådan relation, och den kan fördjupas allt eftersom kunskapen växer fram.

Så var det av allt att döma i relationen mellan Lena och Elsie. Att fråga är en inbjudan till relation, menar Lena Larsson:

Att lära sig fråga, när man är tvungen att fråga, då skapar man en relation. Och samtidigt ha respekten för att personen inte vill lämna ut sig. Om vårdtagaren inte känner tillit eller trygghet, då öppnar man heller sig inte. Det tror jag inte. Då blir det en väldigt ytlig bekantskap, säger Lena.

Vad undersköterskan gör av det berättade påverkar förstås relationen. Blir vårdtagaren besviken så bryts sannolikt relationen, och berättandet tystnar.

I våra träffar i FoU-cirkeln återkom vi ofta till ordet ”intoning”. Att man inte har för bråttom när man inbjuder vårdtagaren till att berätta om livet och tillvaron, och att ett samtal också hänger på undersköterskans uppmärksamhet, lyhördhet och förmåga att möta vårdtagaren just där hon eller han befinner sig. Om undersköterskan är att lita på, så kommer vårdtagaren att berätta mer om personliga förhållanden och dela tankar kring det liv hon lever på äldreboendet. Är hon inte att lita på, då tystnar rösten.

Man ser i berättelsens del 3, om tillvaron på boendet, att Elsie brottas med svåra frågor. Flera olyckliga och skrämmande förhållanden verbaliserar, vilket förvånade många som kände Elsie.

Om man arbetar strukturerat och inkännande med vårdtagarnas livserfarenheter och tankar kring tillvaron och därmed uppövar förmågan att se vård och omsorg ur personens perspektiv, så kommer många gamla att bli hörda och bekräftade, och framför allt så kommer de att få rätt omsorg. Lena återkommer till relationens avgörande betydelse och förmågan att lyssna:

Man knyter relationer genom att sätta sig ned och fråga dom här grejerna. Det har man tryckt på när jag varit ute och berättat är det här med att skapa en relation. När man skapar en relation med en vårdtagare får man veta så mycket mer. Skapar man ingen relation är det ingen som berättar.

Relation är ett nyckelord. Och när det inte lyssnar någon, finns det ingen som berättar heller. Att inte bara jaga vidare utan stanna till och lyssna.

7.4 Undersköterskan som medforskare

Sista socialisationen är ett exempel på participatorisk aktionsforskning (Hummelvoll 2003, 2006; 2011; Heron & Reason 2006), eller kanske hellre deltagarorienterad kunskapsutveckling. Sista socialisationens aktiviteter hade olika mål och riktningar. Det var en undersökning för att levandegöra vårdtagarnas liv och situation på äldreboendet, och samtidigt en utveckling av undersköterskans yrkeskunskaper och yrkesuppgift. Vidare fanns ett förändringssyfte i riktning mot ett personcentrerat omsorgsarbete, som hämtade näring från vårdtagarens berättelser.

Det började med att vi inviterade undersköterskor till en ny och ovanlig roll som medforskare, och skapa ett undersökningssammanhang i de båda FoU-cirklarna. Det var en inbjudan till ett samarbete som berörde flera områden: utforma syfte och frågor, utveckla en frågeguide, lära sig intervju- och samtalsteknik, samla in berättelser, transkribera och utforma jag-berättelser i samarbete med vårdtagaren och med stöd av FoU-cirkeln, och sprida kunskaperna om det berättelseorienterade arbetssättet till kollegor på andra boenden och deras chefer. Det var många moment i Sista socialisationens aktionsforskning som berör och medvetandegör undersköterskornas dagliga yrkespraktik.

Ingen av deltagarna hade varit med om en sådan inbjudan tidigare, och förväntningarna var allt annat än klara. De flesta hade föreställt sig att rollen som medforskare innebar att förse forskaren med data och vara behjälplig i forskningen, som Lena uttrycker nedan:

Vi hade inte fattat. Att vi skulle vara medforskare innebar att vi skulle samla in lite material till dig. Inte att vi skulle skriva berättelser. Det tror jag inte att någon av oss trodde.

Vi tänkte nog att vi skulle hjälpa till litegrann. Men så fick man ju nästan en chock. Inte ska jag. Inte kan väl jag. Så kände jag de första gångerna. Jag tänkte: Gud, ska jag göra detta? Sedan var det en utmaning också, att verkligen göra det.

Arbetet i Sista socialisationens FoU-cirklar började som sagt med att formulera syften och frågor värda att söka svar på. Sedan blev det utbildning i undersökningsmetodik och övningar och därpå var uppgiften att samla

in och sammanställa en berättelse i samarbete med en vårdtagare. Alltsammans rörde sig inom undersköterskornas yrkespraktik, och en kunskapsutveckling av vardagspraktiken.

På senhösten 2012 bad jag Lena skriva ned några reflektioner kring vad det har betytt att vara medforskare i Sista socialisationen. Det Lena skrev då kastar också ytterligare ljus över arbetet tillsammans med Elsie, inte minst den vederkvickelse som uppstod i samtalen med Lena. Metoden för att samla in berättelser verkade ha en positiv effekt på välbefinnandet hos Elsie. Lena Larsson skriver:

Min upplevelse av att vara medforskare i Sista Socialisationen är att det har varit utvecklande. Jag har lärt mig att våga fråga mer om personen, be henne berätta om sig själv, och då har det kommit fram en bild av henne som hon var innan sjukdomen och då har det också blivit synligt vilka intressen hon saknar idag.

I början var det ovanan som gjorde det svårt att skriva ner samtalen i berättelser. Jag har fått hitta ett eget sätt att jobba fram berättelserna men det har varit ett intressant sätt att jobba. När jag har gjort dessa samtal har jag lärt känna personen som vistas och bor på enheten, och i denna nära kontakt har vi skapat en rolig och bra relation.

Under hösten 2011 träffade jag Elsie vid flera tillfällen och samtalade med henne. Tidigare var hon i stort sett sängliggande men nu ökade hon sin uppevistelse. Elsie blev piggare och gladare av att uppevistelsen ökade. Flera gånger i veckan tog hon sig upp ur sängen för att äta måltider tillsammans med andra brukare i matsalen. Hon följde med på utepromenader i närområdet. I samtalen med henne kom det fram att hon så gärna ville gå på konditori och äta prinsessbakelse. I avslutningen av detta kapitel vill jag visa hur denna dröm gick i uppfyllelse och det blev en mycket givande utflykt både för mig och Elsie.

Det som gett mest är den bild och kunskap om personen som man får genom att ställa fler frågor kring hennes liv innan sjukdomen, kunskap om den unika person som flyttar in. Nu är hon mycket begränsad i sin livssituation från att tidigare varit en mycket aktiv människa med ett stort intresse för att sy och handarbeta.

Det har varit en stark upplevelse att se Elsie blomma upp när det

händer lite mer saker runt omkring henne. Det är ett privilegium att få bidra till sådana glädjande förbättringar i sinnesstämning och livsglädje; att få Elsie förtroende att vara den som bidrar till denna glädje.

Tack vare att vi hade en frågeguide med frågor att ställa, underlättades arbetet att återge känslor och tankar som speglar personens erfarenheter och möten.

När jag samtalat med Elsie har jag märkt att hon inte alltid är med i nuet och att berättelse och upplevelser inte alltid stämmer överens. Jag har också förstått att hon inte alltid kommer ihåg sin delaktighet i olika beslut som tagits sedan hon blivit sjuk. Det som återberättats i våra samtal är vad Elsie upplever i nuet under samtalen.

Personen som jag intervjuat har en stark personlig integritet. Jag har märkt att det finns en saknad hos henne över att hon inte var med och bestämde vid flytten till äldreboendet. Det verkar som hon upplever att hon har tappat kontrollen när hon inte längre bor hemma i sin trygga hemmiljö. Hon saknar att inte få välja där hon vill bo. I de olika samtalen är det återkommande att hon är missnöjd över att inte kunna bestämma vart hon ska flytta in och se de olika alternativen. Kanske var hon i samband med flytten så dålig att hon inte hade möjlighet att aktivt delta i biståndsbedömning.

//Lena

Lena Larsson skrev dessa rader för ett drygt år sedan. Hon betonar att arbetet med berättelserna ger kunskap om hur vårdtagaren uppfattar sin livssituation.

Hon betonar även några av berättelsearbetets effekter för omsorgsarbetet:

- Elsie blommar upp av samtalen med Lena.
- Lena har lärt känna personen och skapat en rolig och bra relation.
- Lena har utvecklat sin kompetens, speciellt genom att lära sig att ställa frågor.

Att ge en trygg ram för berättandet

Man kan använda levnadsberättelsen på så många olika sätt. Men att lära sig fråga, när man är tvungen att fråga, då skapar man en relation. Och samtidigt ha respekten för att personen inte vill lämna ut sig. Om vårdtagaren inte känner tillit eller trygghet, då öppnar man heller sig inte. Det tror jag inte. Då blir det en väldigt ytlig bekantskap, säger Lena Larsson.

När det gäller att få fram Elsie berättelse föredrar hon som sagt ordet "samtal" framför ordet "intervju". Hon har en viktig poäng med ordvalet. Lena menar att den goda berättelsen behöver trygghet, relation och samarbete för att utvecklas. Hon pekar på några enkla saker att tänka på.

Man ska tänka på att befinna sig på samma nivå som personen man intervjuar. Man ska ha samma ögonhöjd, inte så att vårdpersonalen står upp och talar ned till vårdtagaren, som vid en läkarrond.

Så handlar det om att förbereda vårdtagaren på vad som kommer att hända, att beskriva vad arbetet med berättelsen kommer att innebära och vad det syftar till. Så här beskriver Lena denna förberedelse:

Man fick förklara hur det skulle gå till, att jag kommer då och då och ställer några frågor, och fråga henne: Är det något du vill att jag ska ta med mig när jag kommer?

Elsie såg fram emot vår pratstund och jag tog med kaffe eller choklad och kaka. Och jag kunde fråga dagen innan: är det okej att jag kommer till dig i morgon. Jag gick alltid upp och frågade om det gick bra att jag kom till henne, till exempel på onsdag klockan 10. Går det bra, tror du? Är du vaken då? Och när jag kom så knackade jag på och sa: "Hej, här kommer jag. Du har inte glömt bort att vi skulle träffas idag?" eller något liknande. Och hon säger: "Nej, vad roligt att du kommer." Jag var alltid välkommen.

Berättelsen samlades in bitvis, och där kom frågeguidens strukturering att bli ett bra hjälpmedel.

Vi hade i Sista socialisationen många frågor att ställa, men i dagligt arbete med berättelser räcker det nog med att ta två, tre frågor vid

varje tillfälle. Att man samlar in berättelserna under längre tid, men ställer färre frågor vid varje gång. Och man ställer frågor i samband med den personliga vården, eller när man är inne och städar eller att man tar tillfället i akt, att man går omkring och grejar lite hos vårdtagaren, sätter sig på huk och fortsätter att samtala samtidigt som man gör någonting.

Berättelsen utvecklades över tid, och de teman som skulle ingå introducerades innan Elsie och Lena pratade om dem. Det satte fart på tankarna mellan samtalsträffarna. Lena Larsson:

Det fungerade bäst när jag förberedde vilka frågor som jag ville ta upp följande gång. Jag tror att det berodde på att vi kom överens om en speciell dag, och att hon var förberedd på vad som skulle hända, vad jag skulle fråga om. Jag kunde säga: ”Nästa gång tänker jag fråga litegrann om dina gymnasieår och studenten, och fram till dess vi träffades hade hon funderat kring det och kunde alltid svara.

När Lena blev mer van att hantera frågeformuläret, då blev det lättare att ställa fördjupande frågor. Det är som att man släpper manuskriptet och pratar fritt.

I början när jag inte var så van och inte visste vilka frågor jag skulle ställa, då hade jag stödfrågorna med mig. När jag inte längre behövde lappen med frågor så uppstod flera frågor, då kom det underfrågor kring hur, varför och när gjorde du det, osv. Och då kom det fram mer detaljer och det blev en tydligare berättelse. I guiden hade vi bara ställt frågor kring själva området, t.ex. barndom, men inte alla fördjupande frågor, säger Lena.

Uppmärksamheten är viktig här. När Lena blev säkrare över de teman som man skulle samtala kring, då öppnades också för tekniker som mer fokuserade på svaret än på att formulera frågan. Och därmed blev det mer uppmärksamhet på lyssnandet. Då kunde nyfikenheten på svaret lotsas av nya frågeord som fördjupade berättelsen. Det var också en trygghet att samtalet med Elsie spelades in på diktafon:

Det var tack vare att jag inte behövde skriva, utan spelade in allting, jag kunde ställa så mycket frågor jag ville och allting spelades in. Jag behövde inte anteckna utan bara sitta här och fråga och lyssna. Då är man koncentrerad på samtalet. Man behövde inte lagra svaren genom anteckningar, utan det lagrade maskinen åt dig.

Om man ska skriva samtidigt som man samtalar, då störs ju den här följsamheten, för då koncentrerar man sig på att skriva, vid sidan av att lyssna. Det kan vara skillnad person till person hur man hantlar det. Vissa kan vara duktiga på att lagra allt i huvudet när man sitter där.

Det inspelade samtalet transkriberades sedan till text, och den texten omvandlades till en jagberättelse – den som redovisats i avsnitt 7.2. Det kräver stor uppmärksamhet och uthållighet för en ovan person att klara detta. Det sker också någonting betydelsefullt i förståelsen av Elsies berättelse i denna omsorgsfulla behandling:

Jag skrev ned allt som sades i intervjun på papper, för att sedan kopiera över delar i en berättelse. När jag skrev ned så lagrades alla delarna i berättelsen i hjärnan på mig, och jag kom ihåg det bättre när jag skrivit ned det. Och det betydde att jag var bättre förberedd nästa gång vi träffades.

Lena påpekade tidigare vikten av att vara på samma nivå, att prata i ögonhöjd. Men här tillkommer tillägg när det gäller den sociala hierarkin, och strävan hos Lena att skapa en jämlik situation i samtalen, där det ömsesidiga utbytet är en ledstjärna. Det är också viktigt för kontakten att man berättar lite om sig själv och skapar en god atmosfär kring samtalet, menar Lena. I detta finns en påminnelse om att det finns en ömsesidighet i samtalet, och ömsesidigheten ger näring till relationens kvalitet.

Det är viktigt för kontakten att man berättar lite om sig själv, att öppna samtalet med: ”Vet du vad jag har gjort idag?” Ofta går samtalet igång av det.

Att du sitter ned, bjuder på en kopp kaffe. Hur du inbjuder dig själv till att vara en lyssnare.

Frågorna har lett till att man har sett personerna med andra ögon, menar Lena och hon vidgar sitt perspektiv och berättar om en undersökningsdeltagare som medverkade i en film om hur man i Borås använt statliga projektmedel inom äldreomsorgen.

Personerna har levt upp genom att vara med i arbetet. Det såg man när tv-teamet var här för att göra filmen om hur Borås använt stimulansmedlen. Jag kommer så väl ihåg när de skulle filma Alma, för hon skulle vara med. Hon berättade för hela filmteamet och man såg hur stolt hon var att få berätta för filmteamet om vad hon hade gjort. Jag har aldrig sett henne så pigg som då hon berättade för filmteamet, säger Lena.

7.5 Berättelsens roll i ett personcentrerat arbetsätt

Avsnittet beskriver det pågående förändringsarbetet i riktning mot ett personcentrerat arbetsätt, och hur livsberättelser och kunskaper från Sista socialisationen kommer in i detta sammanhang. Därefter följer ett avsnitt som kallas ”berättelsen som ögonöppnare”, och som handlar om effekter av Sista socialisationens berättelsearbete.

7.5.1 Mot ett personcentrerat arbetsätt

Visionen som startpunkt

Sedan 2004 pågår ett lokalt förändringsarbete på Kapplandsgatan 8 med inriktning på ökad hänsyn till vårdtagarnas individuella behov och önskemål, eller brukarna, som är den påbjudna beteckningen. Först arbetade personalen i så kallade förbättringsteam, och fick till uppgift att utforma en vision för verksamheten. Startpunkten 2004 hör ihop med födelsen av denna vision: *Det personliga äldreboendet – Du kan vara den du är!* Det lokala förändringsarbetet föddes med utformning av visionen, säger Maija Jäppinen, som själv började som enhetschef vid den tiden. Visionen har enligt cheferna varit till stor nytta för att markera riktningen för det lokala utvecklingsarbetet på Kapplandsgatan 8, som allt sedan dess har pågått med hjälp av metoder som teambildning, förbättringsgrupper och LEAN.

Det finns en röd tråd som går igen oavsett hur förändringsarbetet organiseras, och det är riktningen mot ett arbetsätt där personligheten

hos vårdtagaren får framträda tydligare och där vårdtagarnas behov styr omsorgsarbetet. Enhetschef Maija Jäppinen framhäver att den röda tråden i förnyelsearbetet spänns i arbetet med visionen:

Redan då [2004] kom vi att prata om rutiner och om att vi ska försöka anpassa vårt arbete så att personen kan få vara den den är och inte baka in personer i våra rutiner.

Visionen sätter fingret på identiteten och gör utfästelsen om att personen kan behålla sina egenskaper – att vara den du är – även som vårdtagare på boendet. Det är ett ytterst viktigt löfte, eftersom personens identitet hotas vid en flytt till ett äldreboende, av det enkla skälet att personens sociala och kulturella sammanhang försvinner, och därmed vanor och människor som bekräftar personens identitet (Alftberg 2012). Man utlovar också ett personligt äldreboende och det betyder rimligen att man som vårdtagare ska få behålla sina personliga egenskaper, och inte riskera att bli inbakad i personalens rutiner, som Maija antyder ovan.

Utfästelsen är i ordets mening livsviktig, men det är förknippat med vissa svårigheter att leva upp till en sådan utfästelse. Man kan inte infria att allt ska vara som förr, för det har hänt något omstörtande i och med flytten. Personen har förlorat sitt sammanhang. Med *person* inom filosofi och psykologi avses oftast ”benämning på en medveten, självreflekterande och talande mänsklig individ som handlar inom ett konkret historiskt, socialt och fysiskt sammanhang”, föreslår Nationalencyklopedin. Personens nya sammanhang är äldreboendet, och här utformas personligheten i växelverkan med miljön. Man får väl se visionen som en strävan hos personalen att bistå vårdtagaren att upprätthålla personliga egenskaper och karaktärsdrag, men man kan inte undgå den strukturella förvandlingen – personen får ett nytt sammanhang att leva i och han eller hon kan inte undgå att påverkas i den nya miljön, såvida personen inte bara lever i sina minnen.

Visionen har under åren prövats och befunnits användbar för att rikta in det pågående förändringsarbetet och bedöma inspel från olika håll. Det är många som har åsikter om äldreomsorgen och dess utveckling. Media har gång efter annan larmat om missförhållanden i äldreomsorgen. Regeringen har gjort stora satsningar i kompetenshöjning och värdegrund, och det har satt fart på ett kommunalt utvecklingsarbete. Och på senare år

finns det många förändringsagenter nationellt och i stadens förvaltning som vill förbättra äldreomsorgen: kompetensstegen, social dokumentation, värdegrundsarbete, LEAN, kvalitetsregistret BPSD, Senior Alert, Lär ut, för att nämna några projekt och initiativ. Trots en viss projekttrötthet ser Petra och Maija med glädje hur olika delar i förändringsarbetet stärker varandra.

Vi har sagt så mycket de senaste två åren. Vi har dels varit med i Sista socialisationen. Både Maija och jag har gått värdegrundsutbildning och vi har jobbat med samtalsledarna. Vi har jobbat med våra dokumentationsombud, det har varit nationella riktlinjer och allt det här. Det kommer initiativ från så många olika håll, men nu ser vi helheten. Nu ser vi ett sätt där man kan använda alla de här delarna. Det blir en helhet i det också. Det är lite häftigt att vi kan knyta ihop det som tidigare spretade i olika riktningar, det syftar åt samma håll allting, säger Petra Abrahamsson.

Hot mot identitet och personlighet

Det går så fort att forma sig för en gammal person som flyttar in på boendet. Verksamhetens rutiner styr så otroligt mycket fast vi försöker jobba i motsatt riktning. Det var det som fångade mitt intresse och att Sista socialisationen passade in i vårt pågående utvecklingsarbete, säger Petra Abrahamsson.

Betoningen på vårdtagarens personlighet i visionen och hos cheferna ska alltså ses i ljuset av den formande, och avpersonifierande makt som finns i institutionens vardagsrutiner. Maija ger ett exempel på hur vårdtagarens föreställning kring läggdags konstrueras i relation till verksamhetens vardagliga rutin.

Hon berättar om en kvinna som nyligen kommit till boendet. En undersköterska hade pratat med henne om sovtider. Hon ville gå och lägga sig vid halvelvatiden, precis som hon gjort hemma. Men det visade sig att hon samma kväll gick och lade sig betydligt tidigare, vid åttatiden. Maija sätter sig i kvinnans ställe och försöker sig ur hennes perspektiv på en förklaring.

Men så blir det att man ser att andra runt omkring börjar gå och lägga sig, och man vet att personalen snart går hem, då blir det liksom att ... Ja, ja, det är nog bäst att jag också går och lägger mig nu.

Det här är en ordlös anpassning. Man ser hur andra gör, och så gör man som dom andra. Man vet ju själv hur man är när man går till ett ställe man inte har varit på tidigare. Man observerar: hur gör man här nu då? Och man tar efter andra. Och så anpassar man sig och hoppas att man inte gör något som någon annan inte gör.

Det är ett tydligt exempel på hur en person socialiseras av det nya sammanhanget kring henne. Hon bryter en vana och överger en vilja, hon läser av ordlösa förväntningar i det nya sammanhanget och tar efter andras beteende genom härmning. Arbetsrutinerna är en kraftfull aktör som verkar i det tysta. Jag har hört andra förklaringar i liknande situationer: ”Man vill inte bli lämnad ensam uppe sist av alla.” Det är ju lika illa oavsett vilken.

Stereotypier och personkunskap

Stereotypa föreställningar om vårdtagarna hos personalen är också hot mot vårdtagarnas identitet. Till exempel föreställningen att egenskaper hos personer är kopplade till en viss ålder. Här får man titta på personalens språkbruk och omedvetna yrkesrutiner. Det är lätt hänt att vårdtagarnas personliga egenskaper skymms av tillskrivna gruppegenskaper:

Man blir liksom någon annan när man flyttar in på boendet. I morse diskuterade vi: Varför tror vi att personerna tänker annorlunda när de bor här än de gjorde innan flytten? Jag har en syster som är 80 år, och jag ser henne aldrig som i en viss ålder, utan hon är min galna syster och jag driver med henne och hon driver med mig precis som vi alltid har gjort. Och jag tänker att de som bor här är också någons galna syster eller bror, och de är som de är.

Det är ju vi [personalen] som pressar dem och säger att ”våra är så dåliga”, att man klumpar ihop brukarna i en grupp och säger någonting om hela gruppen. Man tänker om dem som bor här som en grupp, och glömmer att de är olika individer, säger Maija Jäppinen.

Sista socialisationens berättelser kan motverka stereotypa föreställningar om vårdtagaren, och bidra till kunskapen om det personliga hos vårdtagaren: Personliga kunskaper, önskemål, dygder, smärtor, drömmar, uttryck, etc. och det personligas referens till en meningsskapande livsvärld (Bengtsson 1988, s. 37 ff.; Svanström 2009, s. 29 ff.). Mot bakgrund av kunskap om personen finns möjligheten att mer träffsäkert bistå vårdtagaren. Man kan säga att levnadsberättelserna innehåller kunskap om *det personliga* i visionen ”det personliga boendet”.

Just berättelsernas förmåga att få fram kunskap om varje brukares unika livshistoria och unika sätt att fungera var ett viktigt skäl till att Sista socialisationen uppfattades som ett positivt tillskott i förändringsarbetet på Kapplandsgatan 8:s äldreboende. Berättelserna gav ett individuellt material till genomförandeplanen, dvs. det dokument som upprättas för varje vårdtagare och som blir den karta personalen använder när det gäller ett möta den enskildes behov. Samtidigt som Sista socialisationen kom med ett er-bjudande om deltagande, fanns det på Kapplandsgatan 8 ett aktivt arbete att förbättra dokumentationen på boendet, för att ge personalen bättre vägledning i omsorgsarbetet:

De [genomförandeplanerna] är fortfarande en mall, inte utifrån individen, utan du har en mall som du ska gå efter. I det nya systemet ÅBIC – äldres behov i centrum – blir det lite annorlunda.

Man kan bestämma mycket kring förnyelsearbetet på varje boende, men det finns också stadsgemensamma direktiv att ta hänsyn till. Här antyds en irritation riktad mot stadens Utvecklingsenhet för äldreomsorgen. Petra Abrahamsson värjer sig mot ett manualstyrt arbetssätt:

Jag kan känna att det finns ett behov av att standardisera utvecklingsarbetet, och då tänker jag särskilt på utvecklingsavdelningen. Utvecklingsenheten vill gärna att ”rutin ska det bli”. Men, det ska *inte* vara rutin utan ett förhållningssätt. Det ska sitta i bemötandet och i attityd, i din inställning i varför personalen är på jobbet, för vem är jag här? Det kan man inte skriva ned som punkter i en checklista, ett, två, tre.

Den förändringskraft som Petra välkomnar hör ihop med att personalen blir kunnigare i att läsa vårdtagarnas behov och önskemål, och att uppfatta

vad vårdtagarna vill med sitt liv på äldreboendet. Personkännedom är den viktiga interna parametern i utveckling av ett personcentrerat arbetssätt, och inte att alla i hela organisationen fyller i blanketter på rätt sätt. Den interna parametern pekar in mot personalens förmåga att tänka, relatera och lära sig att få fram det unika hos varje människa bakom beteckningen vårdtagare eller brukare.

Från rum till relation – om matchning av SOA och vårdtagare

Ett stort kliv mot en personcentrerad omsorg var att man började ifrågasätta principen för fördelning av kontaktpersonskapet, eller SOA (socialt ansvarig) som man benämner funktionen i Borås. Man bestämde helt enkelt att göra avsteg från traditionen att SOA är ansvarig för en viss lägenhet (där det råkar bo en viss person under en viss tid) till att bli ansvarig för en viss vårdtagare: En förändring från rum till relation! På senare tid har man gjort några byten för att få en bättre matchning mellan SOA och vårdtagare. Man lägger vikt vid vad man kallar ”personkemin”. Alla vårdtagare och personal passar inte lika bra ihop. Variationer i personalens egenskaper och förmågor medräknas därför i fördelning av SOA-uppdrag. Det ”personliga boendet” börjar alltmer även innefatta personalens personlighet. Cheferna betecknar beslutet att börja matcha boende och personal som en stor förändring i riktning mot personcentrerat arbetssätt. Det uppvärderar relationen mellan personal och omsorgstagare, och relation och samarbetet mellan personal och vårdtagare är en förutsättning för att samla in och skriva vårdtagarens berättelser, vilket Lena beskrev i förra avsnittet. Med en genomtänkt matchning underlättas SOA:ns uppgift att erbjuda vårdtagaren att berätta sin historia och få den nedtecknad, och dokumenterad i genomförandeplanen. (Det är för övrigt på förslag att erbjuda vårdtagaren möjligheten att få sin berättelse nedtecknad som en värdegaranti i stadens äldreomsorg.)

Petra Abrahamsson understryker vikten av att personalens tänkande och känslor inbegrips i förändringsarbetet. Man kan säga att förändringsarbetet i äldreomsorgen beror på i vilken mån personalen kan förändra sitt tänkande, öva upp lyhördhet och nyfikenhet, liksom förmåga att vara i en relation med omsorgstagarna. Det relationella kunskapsområdet har ett företräde framför ett manualstyrt arbetssätt:

Det viktiga i det här förändringsarbetet är mer ett tankesätt, en attityd eller en inställning än en mall. Sedan är det redskap som är hjälp på vägen, men det hjälper inte att ha en intervju som saknar sammanhanget, det här mötet. Finns det inget möte så kan man inte använda arbetssättet, säger Petra.

Granskning av genomförandeplaner

På Kapplandsgatan 8 håller man nu på med aktgranskning av genomförandeplanerna. Man ställer sig frågan hur man på bästa sätt kan få genomförandeplanen att spegla individens situation och önskemål om sitt liv, hålla planen aktuell trots livets ibland snabba skiftningar och över tid ge vägledning till bästa omsorg för den enskilde. Det handlar om dokumentets kvalitet och tillförlitlighet, menar Petra. För att klara av att hålla dessa dokument levande krävs personalens förmåga att relatera till vårdtagarna och få tillgång till vad vårdtagaren känner och vill. Petra Abrahamsson betonar det ständigt pågående arbetet med kunskap om omsorgstagarens livssituation.

Det måste hela tiden leva. Det här att få kunskap om boende och tillsammans med brukare utforma vad man ska göra i omvårdnadsarbetet, är inte ett projekt som kan avslutas, eller att man kan säga: nu kör vi på detta, utan det ska hållas levande hela tiden. Och det är bara genom att alltid prata om det vi kan hålla det levande, säger Petra.

Konsekvent arbete med bemötandefrågor

Det pågår ett ständigt arbete kring bemötandefrågor på Kapplandsgatan 8. Enhetscheferna Maija och Petra talar om bemötandearbetet som sin huvuduppgift. Det har med arbetsledningen att göra och varje händelse av dåligt bemötande påtalas. Här gäller nolltolerans. Också när det gäller bemötandet av vårdtagarna är visionen en tillgång och ett redskap. Bemötandet går tillbaka till att ”du ska kunna vara den du är”. När vårdtagaren upplever sig inte respekterad, det är då det blir upplevelse av kränkning.

Det konsekventa arbetet med att nedbringa dåligt personalbeteende ska resultera i en förändrad kultur. Kulturen på boendet utvecklas i samma

mån som dåligt personalbeteende granskas och åtgärdas. Det räcker ofta med att påtala ett dåligt beteende, men i sista hand görs en Lex Sarah-rapport. På kommunen har man funderat kring vad som pågår på Kapplandsgatan 8, med tanke på alla anmälningar som har inkommit. Petra har skickat in fyra och Maija har skrivit många fler, men en del har varit fel och brister, som retts ut i personalgruppen.

Vi har varit tydliga mot personalen om att vi rapporterar vidare och varför vi rapporterar vidare, vad som är poängen med hela Lex Sarah-hantering: det handlar inte om personer utan det handlar om händelser och beteenden som vi inte accepterar och som vi måste komma tillrätta med, säger Maija.

Vanligtvis räcker det med tillsägelser, och att chefen konfronterar personalen i fråga, men vissa händelser leder alltså till Lex Sarah-rapportering, vilka medför långvariga och energislukande handläggningar. Det är flera lagstiftningar som möts i dessa frågor.

Anledningen till att man alltid anmäler dåligt bemötande hos personalen om man inte själv kommer tillrätta med det, är att man med anmälan vill visa allvaret kring personalens bemötande av vårdtagare. I skrivandet av en rapport får man verkligen tänka igenom vad som går utöver gränsen för det tillåtna och varför. Detta har en innebörd för den kultur man vill bygga runt omsorgsarbetet. Petra Abrahamsson:

Jag ser Lex Sarah som ett verktyg att verkligen göra något åt en felaktig kultur eller ett felaktigt beteende. Att man får fram att det här kan jag använda, det här är nedskrivet och tydligt, säger Maija. Och Petra fyller på:

Det blir konkret och genom att skriva anmälan belyser man hela situationen. Det hemska är ju att det ger tid att reflektera. Det är hemskt att det ska till en Lex Sarah för att ge tid att reflektera. [Petra skrattar åt det ironiska.]

Det aktiva arbetet med bemötande skapar pedagogiska tillfällen att arbetsleda. Man tar i olika sammanhang upp bemötandesituationer och sätter yrkesbeteendet under medveten granskning. Skrivandet ger cheferna möj-

lighet att tänka igenom den aktuella situationen och som Petra säger: det ger möjlighet till reflektion. Det här är kulturarbete i all enkelhet.

Maija och Petra berättar ett exempel på hur man som ledare ingriper vid dåligt personalbeteende. Det handlar om Ulla, en 90-årig kvinna.

Ulla hade tidigare varit rökare. En dag blev hon röksugen och fick ett paket cigaretter av sin dotter. Hon hade problem med slem, så när rehabpersonalen såg att kvinnan rökte sa hon: ”Men lilla vän inte ska väl du röka. Jag trodde du var en snäll flicka.” Hon sa det lite nedsättande som till ett barn. Ulla blev ledsen och kränkt och hon tog upp händelsen med enhetschefen: ”Jag är 90 år och får inte bestämma om jag ska ta ett bloss.” Chefen konfronterade personalen i fråga med händelsen, och hon blev först alldeles röd i ansiktet och sedan ledsen, för att det hon sagt skämtsamt hade uppfattats så nedsättande. Personalen sökte upp Ulla och bad om ursäkt.

Att vårdtagarna, som Ulla i det här fallet, själva berättar om missförhållanden ser Maija och Petra som tecken på att arbetet med bemötandefrågor går på djupet och når fram till vårdtagarna:

Det som gett oss lite bekräftelse på att vi är på rätt väg, är att de boende här har berättat för oss när de inte är nöjda, och att personalen säger ifrån på ett helt annat sätt än tidigare när det finns risk för missförhållande eller missförhållanden.

Ett gott bemötande är givetvis att man hör vad personen själv vill och behöver. En man som just flyttat in på boendet får illustrera denna aspekt. Maija berättar:

”Vad är det viktigaste för dig nu när du bor hos oss”, frågade vi en man som flyttat in. Han sa: ”Jo, när jag ska pinka så ska dom komma med en gång, och dom ska inte komma efter en kvart, för jag kan inte veta en kvart innan när jag måste pinka. Då vill jag att dom ska komma med en gång.” Jag tycker att exemplet säger så mycket. Det säger inte bara något om själva toalettbesöket utan det säger att det skulle vara en väldig kränkning för honom om han inte skulle hinna till toaletten.

Av alla saker som han kunde säga, så valde han att säga detta. Då är det viktigt. Troligen hade kontrollen över pinkeriet en större innebörd: kanske detta som höll honom värdig som individ, som upprätthöll självrespekten, föreslog Maija.

7.5.2 Brukarnas berättelser som ögonöppnare

På hösten 2012 skrev Lena, Cecilia och Khorsid vårdtagarnas berättelser och återkopplade dessa. Efter tillåtelse från vårdtagarna lästes berättelserna upp för kolleger i olika sammanhang. Den personal som dagligen arbetade med vårdtagaren fick lyssna till uppläsning av berättelsen. Tanken var givetvis att få fram vårdtagarens personlighet, behov, önskemål och vilja, och att dela denna kunskap i personalgruppen, så att vårdtagaren fick en mer adekvat omsorg. Det är att göra personligt bunden kunskap till gemensam kunskap. Det som medforskaren lärt sig kunde nu spridas till kollegorna. Så var det med Cecilia Johanssons berättelse som hon utformat tillsammans med Alma Landström. Den lästes upp på ett APT, där Maija lyssnade och hon reagerade väldigt starkt:

Redan när jag hörde de första berättelserna blev jag väldigt berörd, så kände jag. Jag fick jättemycket tankar kring det. När jag mötte personerna i berättelsen, t.ex. när Alma som Cecilia skrev om var här nere [på entréplanet där vi har våra kontor] och bakade och grejade, så kunde jag prata på ett annat sätt [med henne] när jag fått ta del av livsberättelsen. Vår relation blev också annorlunda när jag fick ta del av hennes liv. (...) Men just detta att berättelserna om Alma påverkade min och Almas relation. Jag hade mycket mer att prata om för jag visste mer om hennes liv.

Det berörande var alltså att relationen mellan enhetschefen Maija och vårdtagaren Alma blev annorlunda sedan Alma berättat om sitt liv och sina tankar. Det var ju glädjande på alla sätt och vis, men samtidigt säger det något sorgligt om bristen på gemenskap mellan människor på ett äldreboende.

Gemenskap förklaras i Svensk ordbok som ”(känsla av) positiv samhörighet i motsats till ensamhet”. Jag tror att det är känslan av gemenskap som kommer fram i Almas berättelse. Hon berättar om sig själv som en

kvinnor som vårdpersonalen känner igen och kan identifiera sig med. Men just i detta medmänskliga igenkännandet uppenbaras brist och torftighet i organisationens avpersonifierade vårdtagare. (Läs gärna Alma Landströms berättelse i kapitel 8.)

Gemenskap bygger på att en grupp människor har någonting gemensamt, något man sköter om eller pratar om eller något som på annat sätt skapar band mellan människor. På ett äldreboende har vårdtagarna inte valt varandras sällskap, inte personalens heller. Personalen, å andra sidan, har mycket gemensamt i kraft av gemensamma arbetsvillkor och arbetsuppgifter. När det gäller personalens gemenskap finns det i ord-boken ett särskilt ord för det, nämligen arbetsgemenskap. För personalen finns alltid frågor som bekräftar gemenskapen, och även häftiga konflikter kan bekräfta en gemenskap. När det gäller vårdtagarna är det svårare att beskriva vad för slags gemenskap de tillhör, vad de har gemensamt. Det faktum att de befinner sig i livet slutskede kanske är det förenande bandet, och att de är föremål för omsorg. Det är en gemenskap som hålls kortklippt, bland annat på grund av sekretessbestämmelser. Vårdtagaren faller under HSL, hälso- och sjukvårdslagen. Jag tänker på dikten *Det fördolda* av Ragnar Thoursie, om den självupplevda tystnaden som lägrar bakom en trivselyta av trivialt struntprat:

Det fördolda

Strängt förbjudet för personalen

tala om de gamlas sjukdomar.

Stor tystnad också bland de gamla

om vad de utträttat här i livet.

Sålunda förtigs allt som är mest väsentligt:

arbetet som utförts,

sjukdomen som plågar.

Tystnad. Sänkta huvuden i salen.

Ragnar Thoursie, *Sånger från äldreomsorgen 2009*

I berättelsen hörs plötsligt vårdtagarens röst, livets skiften, barndomen, kärleken, arbetet, och det berättade ingår i personens livssammanhang. Jag tror att det är det mänskliga i berättelsen som blir gripande, och insikten

att personalen i allmänhet inte lyssnar på vårdtagarna. Jag tror att Maija Jäppinen tänker i ungefär dessa banor när hon förklarar varför hon blev rörd av att ta del av Almas berättelse. Här nedan förklarar hon det vidare med att ”hela människan trädde fram” i berättelsen:

De här berättelserna var ju verkligen en ögonöppnare. Man ser ju var än man har hört berättelserna, att det berör folk att lyssna på berättelserna och att alla kände nog lite skam, ... i alla fall jag kände nog lite skam, ... över att liksom inte veta att, ... till exempel Alma, att inte veta allt det här som hon berättade. Sedan är det klart att jag inte kan veta allt, men jag tyckte att det var väldigt rörande.

Det var väl det här att hela människan trädde fram med alla tankar och erfarenheter och så. Här tänker man inte individen så. Och Alma var ju bara en berättelse. Alla som bor här har ju sin berättelse, säger Maija.

Att lyssna till vårdtagarnas personliga berättelser var för Maija en ögonöppnare. Det är starka formuleringar som Maija tar till här. Skam över att veta så lite om den människa man ska vårda så mycket. En insikt om hur lite vi vet om dem vi vårdar, och distansen som uppstår när man stereotypifierar vårdtagarna istället för att utgå ifrån varje människas liv och karaktär som hörs i livsberättelsen. Att höra hur vårdtagaren berättar om sig själv – inte institutionens berättelse om vårdtagaren.

Ett nytt perspektiv på vårdtagarna öppnar sig, och i det perspektivet blir bilden både av vårdtagare och personal annorlunda, och vad de kan göra tillsammans för att förbättra omsorgsarbetet. Maija Jäppinen ger här en god illustration av bokens undertitel: berättelser som livskraft på äldreboendet.

Enhetscheferna Petra och Maija önskar att boende skulle få möjlighet att skriva sina berättelser innan de flyttar in på boendet, att berättelsen inte formas av erfarenheterna från äldreboendet utan av livet innan. Anpassningen till boendenas rutiner går så snabbt: ”Fångar man det inte med en gång när personen kommer till oss, inom kanske 14 dagar, så är vi sent ute. På 14 dagar hinner man anpassa sig till rutinerna, veta när maten är och när de flesta går och lägger sig, och så vidare”, säger Petra.

7.6 Att uppfylla en önskan

Utflykten

I en passage i berättelsen berättar Elsie att hon känner sig vara till besvär när hon vill komma ut från boendet: ”Jag skulle vilja vara ute lite mer. När jag vill komma ut, känner jag att jag besväras. Jag är bara till besvär”, sa Elsie till Lena under ett av samtalen.

Vi ska avslutningsvis återvända till Elsie Holmström och Lena Larsson, och ta del av hur man i omsorgsarbetet kan realisera konkreta drömmar. Hos många gamla på våra boenden har drömmarna försvunnit och med dem också en drivkraft i vardagen (se Eriksson 2010). Vi ska ta del av ett exempel där drömmen är en drivkraft i omsorgsarbetet. Drömmen kan lockas fram och då lockar man också fram personens vilja och hennes strävanden. Det hände i Utflykten.

Elsie Holmström berättar om utflykten

Till sist skulle jag vilja berätta för er om min önskan som jag fått uppfyllt under tiden som jag varit med i Sista socialisationen och blev intervjuad av Lena. Tisdagen den 8 november 2011 fick jag mitt önskemål uppfyllt. Lena hade beställt färdtjänst åt mig till klockan 14:15 och hon följde med mig som ledsagare. Jag skulle antligen få åka ner till stan och gå på konditori, och om vi hann skulle vi handla lite grejer till mig.

Lena och Maria hjälpte mig upp från sängen till rullstolen, lade en filt under benen innan de satte mig i rullstolen. Jag fick hjälp med att ta på mig min sköna beige vinterjacka. Lena vek filtens ändar runt mina ben.

När vi var klara gick vi ner till entrén och ut. Vilken härlig dag! Solen lyste. Lena föreslog att vi skulle gå och ställa oss i solen medan vi väntade på att färdtjänstbussen skulle komma och hämta oss.

Lena blev lite irriterad när inte bussen kom på beställd tid. Klockan 14:25 ringde Lena och frågade vart vår bil tagit vägen. Samtidigt insåg Lena att nu kommer inte tiden att räcka till, så hon ändrade tid och beställde hemresan en halvtimme senare.

Jag satt där i solen och kände hur fräknarna kom på mina kinder och näsa. Det var härligt och hemskt skönt att sitta i solen.

Färdtjänsten kom och körde oss till Södra Torget. Vid Pressbyrån steg vi av. Vi gick mot Sandwalls plats. Den var ödslig. Vi tittade på den gula krumelurstatyn, som såg ut som en snäcka. Det stod på en skylt att man inte fick klättra på den, men det fanns ingen risk att jag skulle göra det.

Sedan gick vi vidare på Sandwalls plats och tittade i Viskan. Vi passerade Café Viskan, där några satt ute och fikade. Men där kunde jag inte gå in, för det var inte för rörelsehindrade. Det var trappsteg och väldigt trångt.

När vi rundade hörnet kom vi på gatan till Åhlénshuset. Där höll de på att gräva upp gatan och entrén in till huset. Det var svårt att ta sig fram. Vi vände och gick en liten tvärgata upp mot Stora Brogatan.

Vi gick till Åhlénshuset med ett litet café i markplan. Lena hjälpte mig fram till disken så att jag kunde se vad som fanns att fika. Det fanns morotskaka, äppelkaka, smörgåsar och så vidare, men inget som jag tyckte var gott. Jag kan inte hjälpa att jag inte tycker om morotskaka, trots att folk är så förtjusta i morotskaka. Så då gick vi ut igen.

Vi gick Stora Brogatan upp mot Akademibokhandeln på Österlånggatan. I bokhandeln finns ett café och där gick vi in och gjorde samma sak: vi tittade om det fanns något som jag tyckte såg gott ut. De hade bland annat cheesecake och morotskaka igen. Det var inget som såg gott ut, så då gick vi ut genom dörren.

Vi stannade till vid Stora Torget och tittade på stolstenarna som Solveig Kjörnsberg ville ha där. Jag sa till Lena att hon var så glad när stenarna var på plats. Vi tog backen upp förbi Rådhuset så vi kom upp på Allégatan och där höll Servicekontoret på att sätta julbelysningen över gatan till första advent. Sedan gick vi på Allégatan bort mot City Ahlins. På Bornevings så såg vi några riktigt häftiga nattlinnen som var svarta i botten med stora cirklar av lila och grönt på framsidan. De var klatschiga nattlinnen. Vi fortsatte att gå Allégatan fram tills vi kom till ett café som hette Tant Grön, fast jag döpte det till Gröna Anna som ligger mittemot Hötorget. Tänk att vi var ända därborta.

Vi fick hjälp med dörren, för det finns ingen elektrisk dörröppnare, utan en vänlig herre vid ett cafébord öppnade dörren. Det är tur det finns sådana vänliga människor som han. Där inne gick vi fram till disken för att titta vad de hade för gott: de hade prinsessbakelse, precis en sådan som jag längtat efter.

Vi beställde en prinsessbakelse, en wienertosca och två koppar kaffe. Sedan satte vi oss vid ett fönsterbord och tittade ut mot Allégatan. De hade väldigt gott kaffe faktiskt. Jag kände mig lite lyxig. Prinsessbakelsen den var väldigt god och fluffig med grön marsipan; jag som älskar marsipan.

Jag tittade mig omkring men såg inte en människa jag kände. Lena och jag pratade väldigt mycket. Vi satt där från ungefär tjugo i tre till kvart i fyra och pratade och jag sa flera gånger till Lena: Gud vad gott det var. Jag verkligen njöt när jag tog små bitar av bakelsen, och riktigt mmm... tryckte upp det i gommen, så att jag riktigt kände smaken. Ja, det var väldigt trevligt måste jag säga. Väldigt kul att komma ut och se något annat.

När vi var färdiga så hjälpte Lena mig på med min jacka och när vi skulle ut fick vi hjälp av en ung tjej att hålla upp dörren. Det är tur att det finns snälla och hjälpsamma människor. Vi gick över på andra sidan till Hötorget och försökte undvika kullerstenarna, för det skadade i rullstolen. Det läääää-t precis som när man var barn.

Vi gick ner Rådhusgatan och kom ner till Österlånggatan och till busstorget och just då kom färdtjänsten. Vi glömde köpa cigaretter men Lena lovade att köpa på hemvägen till mig. Vi åkte tillbaka till Solgläntan. Lena och Sofia hjälpte mig i säng. Jag var trött och somnade bums som en liten stock.

I efterhand har jag fått frågan om jag skulle vilja göra detta fler gånger och där är svaret: Jättegärna vill jag komma till stan och äta prinsessbakelse och dricka gott kaffe på Tant Grön.

Kapitel 8. Elva berättelser om livet och om tillvaron på äldreboendet

Den frågeguide som redovisades i kapitel 6 har varit ett stöd i intervjuarbetet och inte ett intervjuformulär vars frågor skulle ställas i särskild ordning under alla omständigheter. Istället fungerade intervjuguiden som checklista, så att man blev påmind om teman som kunde vara viktiga att täcka av. I intervjuerna användes en teknik med öppna frågor, som syftade till att öppna för personen att säga vad den hade på hjärtat och hur personen tänkte och resonerade om sig själv, sitt liv och sin aktuella livssituation. Sammantaget innebar denna öppna forskarintervju att medforskarna fick fram berättelser med stor variation, inte bara beroende på variationer i vårdtagarnas liv och upplevelse av sig själva och världen, utan också en variation beträffande vilka frågor och livsområden som medforskarna intresserat sig för. Det blev en upptäckt för medforskarna att berättelserna växte fram i samarbete mellan vårdtagaren och medforskaren. Omfattning och djup varierade också. En del vårdtagare berättade öppet om det mesta medan andra var mer restriktiva. Också här spelar kontakten och tilliten till medforskaren en stor roll, har vi förstått.

Trots denna variation hos berättelserna finns några gemensamma rubriker. Livsberättelse är en sådan, och med livsberättelse menar vi personens återgivning av förhållanden och händelser förr i tiden – där-och-då. Det är kring dessa minnen som intervjun börjar, och vårdtagarna har ofta blivit stimulerade av att berätta om livet förr i tiden. Också tankar och känslor kring flytten till äldreboendet finns med i alla berättelser, liksom beskrivning av hur vårdtagaren uppfattar tillvaron på boendet. En del berättelser har klippt in medforskarens observation om vad vårdtagaren gör en dag, och inte flätat in dessa iakttagelser i vårdtagarens berättelse.

Som läsaren kommer att märka är de flesta berättelser skrivna i jag-form. Detta har ett viktigt syfte, nämligen strävan att uppfatta vårdtagarens berättelse ur dennes perspektiv; att intervjuaren håller de egna föreställningarna och verklighetsuppfattningarna stången och försöka sätta sig in

i hur världen och jaget ser ut i vårdragarens perspektiv. Det är lättare sagt än gjort, det empatiska lyssnandet. Men jag-formen påminner just om att höra hur livet och tillvaron hänger ihop för vårdragaren och genom att stämma av berättelserna med vårdragaren, vidimeras att han eller hon uppfattat saker och ting såsom det skrivs i berättelsen.

Här följer nu elva berättelser som medforskarna samlat in och utformat tillsammans med vårdragarna. Berättelserna är anonymiserade. Namn på orter och personer och andra faktauppgifter har ändrats så att personerna inte kan kännas igen. Berättelserna ramas in av medforskarens inledning och avslutande reflektioner.

Jag heter Alma Landström

av Cecilia Johansson

Medforskarens inledning

Det är en ganska blåsig förmiddag i början på september 2011. På trädet utanför fönstret börjar löven skifta i rött, orange och gult. Alma Landström bor på Lilla torgets äldreboende. Hon tycker mycket om att sitta och titta ut genom köksfönstret, titta på hur barnen leker på skolgården, hur bilarna åker förbi. Eftersom lägenheten ligger i söderläge trivs hennes laxrosa Mårbackapelargonior mycket bra. De täcker nästan hela fönstret nu.

Jag har intervjut Alma vid några tillfällen om livshistorien och hur hon tänker om att bo på äldreboendet.

Vi har druckit kaffe tillsammans och ätit kaka samtidigt som vi har samtalat. Vi fick fin kontakt under dessa stunder. Genom samtalen fick jag lära känna Alma och hon framträdde som en spännande och klok människa. Det har syntts att Alma riktigt "livat upp" när hon har berättat om sin mamma och pappa, barndomen och olika episoder som hänt i livet.

Här ska jag återge vad våra samtal handlade om. Jag börjar med frågan "Hur vill du beskriva dig själv?".

Livsberättelse

– Jag heter Alma Landström och jag är en gammal, gaggig gumma! Så skulle jag nog beskriva mig själv. Nej, skämt åsido, hur ska man beskriva sig själv? Jag måste tänka en stund.

Ja, att jag är gammal, det är jag ju, och gaggig kanske också, men någon gumma, det känner jag mig inte som. (skrattar.) Jag försöker hålla mig i tiden. Jag är yngst i en barnaskara på tre. Född 1923 i en banvaktstuga i Marum utanför Falköping. För er som inte vet vad en banvaktstuga är, så var det nämligen så, att vid varje järnvägsstation brukade det finnas en banvaktstuga. Där bodde alltid banvakten.

Min pappa Axel arbetade just som banvakt. Han såg till växlarna på

järnvägsspåret, sopade rent från grus, löv och snö exempelvis. Pappa var anställd av Statens Järnvägar, så när jag var liten hade hela familjen fria resor mellan Skövde och Varberg. De stationerna kan jag.

Vi åkte tåg till Varberg och badade, jag och min syster och bror. Samtidigt hade min mamma Anna en syster i Varberg, som vi ofta hälsade på. Mamma hade kunnat åka dit oftare, men hon fick ju sällan göra det, för vare sig jag, mina syskon eller pappa kunde mjölka. Jag kan inte annat än att skratta när jag tänker på det.

Det var nämligen så, att kon inte släppte till mjölken om inte mamma mjölkade. Ingen av oss andra kunde lära oss det heller. Så när mamma skulle iväg någonstans, blev det alltid ett sådant ståhej. Då fick alltid grannfrun komma och mjölka, för hon var den enda som kunde få kon att slappna av och ge ifrån sig mjölken förutom mamma.

Uppväxt och skola

Annars är jag uppvuxen i en frireligiös familj. Mamma och pappa var med i Missionsförbundet. Hela familjen var ofta i Missionskyrkan. Det minns jag som en mycket glad och lycklig tid. Det var ofta sång och musik i kyrkan, och inte så strikt och högtidligt, som jag kan tycka att det är i Svenska kyrkan.

Mamma arbetade hemma med hushållet och djuren. Vi hade förutom två kor också gris och höns, och vi var på det viset självförsörjande på både mjölk och ägg.

Jag tänker tillbaka på skolåren. Jag gick mina sex år i folkskolan i Marum. När jag sedan skulle börja på realskolan i Falköping, var jag så otroligt rädd och kommer ihåg att jag tänkte: det klarar jag aldrig.

Mamma och pappa skulle betalat inackorderingen i Skövde, men jag hade så dåligt självförtroende att jag aldrig vågade. Jag minns att jag ångrade mig när en av flickorna från folkskolan, som jag tyckte var sämre än jag, klarade av realen.

Istället började jag mitt första jobb som sömmerska på Murbachs syfabrik i Marum. Jag vet inte om den finns kvar men den var ganska stor. Jag kan nog ha varit 15 år. Jag kommer ihåg att jag fick sy kragar, för jag var så petig. Jag var så stolt att tjäna egna pengar, som jag skulle spara till min utbildning.

Efter några år på syfabriken hade jag sparat ihop, så jag hade råd till skolan. Jag började på folkhögskolan i Ljungskile, för min sväger-

ska hade gått där och rekommenderade den. Vilken rolig tid det var! Många utav de som jag studerade med bodde i trakterna runt Göteborg. Där fick jag vänner för livet.

Jag kommer särskilt ihåg en flicka som jag delade rum med. Henne fick jag följa med hem på helgerna. Barbro hette hon. Hon bodde en bit utanför Ljungskile, minns jag, och att vi gick på dans. Hade mamma och pappa vetat det, hade jag nog fått åkt hem varenda helg! Visst hade jag en mycket bra barndom och mina föräldrar var väldigt snälla, men, tyckte jag då, stränga. Jag ler när jag tänker tillbaka på den tiden.

När jag gått ut skolan tyckte min bror, som var sex år äldre än jag och mycket faderlig av sig, att jag skulle söka jobb upp i Stockholm. Komma ifrån landsbygden och vidga vyerna. Han jobbade precis som vår far på järnvägen och for runt över allt. Så jag tog mig till Stockholm och fick jobb på postbanken där uppe. Och senare på Posten. Jag var uppfostrad till att spara slantarna jag tjänade, så jag vet att jag samlade pengar i olika kuvert. Ett kuvert var till hyran, ett annat till mat, och så vidare, för jag var så rädd att inte pengarna skulle räcka i slutet av månaden. De som fick stekta sparvar i munnen jämnt, de lärde sig inget! Jag bad aldrig om pengar hemifrån, det var jag för stolt för. Hade jag gett mig ut, så skulle jag inte...

Min man Peder

Jag träffade faktiskt min man Peder uppe i Stockholm. Det var den viktigaste händelsen i mitt liv. Han var bosatt där. Vi träffades genom familjen jag hyrde ett rum hos. Peder var en vän till familjens pojkar. Hans familj var också med i Missionsförbundet och därför träffades vi ganska ofta i kyrkan, och på olika arrangemang därigenom.

Han är det bästa som har hänt mig! Jag får tårar i ögonen när jag tänker på honom. Jag var runt tjugo och han sex år äldre. Vi tyckte mycket om att gå på bio och framförallt teater. Jag har varit på Dramaten en hel del. Jag tyckte om Stockholm.

September 1947 gifte vi oss i Mossebo kyrka. Det var en fin liten kyrka. Och varför det skulle bli just där, det var för att jag vägrade att gifta mig i kyrkan hemma. Där var alla så nyfikna och skulle titta på en. Men mamma tyckte att det skulle vara i en kyrka. Eftersom min syster då bodde i Ambjörnarp, så tog vi kyrkan i Mossebo. Festen hade vi på vinden i Ambjörnarp station.

Vi var lite av pionjärer på den tiden, för Peder läste till socionom på Socialhögskolan, och jag fick försörja honom under en del av tiden han läste. Det var inte vanligt. Man skulle väl egentligen inte gifta sig innan man hade en karl som försörjde sig. Och framförallt det där, att bli med barn och inte vara gift, det var något förskräckligt. Men det klarade vi oss utan. Ove, vår son, föddes 1950.

Apropå det kom jag att tänka på en rolig historia. Nu kommer jag inte riktigt ihåg den, men den var ungefär så här: De frågade en kille hur han hade klarat sig utan att få barn, när han hade så många flickbekanta. "Ja, men det vet du väl", sa han: "Där kommer mina tre pojkar springande. Här kommer Utdrags-Johan och här kommer Gummi-Kalle" (skrattar). "Och där kommer ..." (skrattar). Jag vet inte vad han kallade de där barnen som hade blivit till under den tiden. Oj, oj, nu måste jag snyta mig.

Tämligen nygifta flyttade vi till Härnösand. Peders arbete innebar tjänsteresor i hela landet. Han var då ombudsman för Socialstyrelsen. Han arbetade med nykterhetsvård och hjälpte assistenterna i kommunerna. Han var en länk mellan nämnderna och Socialstyrelsen.

Tillsammans har vi sett mycket av Sverige. Jag kommer framförallt ihåg Härnösand. Det var väldigt positivt. Där var människorna så fantastiska. Det var skillnad på stockholmare, som trodde att de visste bäst, mot norrlänningar som alltid var så trevliga, glada och tillmötesgående. Där blev vi hembjudna till folk, och de kunde inte förstå att vi flyttade från Stockholm för att bo där uppe.

I Härnösand är också vår dotter Gerd född 1954. Vi bodde där åtskilliga år. Men sedan ville jag gärna hemåt, och då sökte Peder tjänster här. Det är ju han som har försett oss med föda, även om jag tyckte det var väldigt roligt att arbeta och tjäna egna pengar.

På den tiden var det så att männen arbetade och kvinnorna var hemma med barnen. Och då var det inte alltid lätt att få arbete på Posten på samma ort Peder fick jobb. Men hans lön räckte ju till lite mer än min. Så nog har man fått vända på slantarna, men jag har aldrig varit utan pengar.

Till Borås flyttade vi 1961. Här har vi bott på fler ställen genom åren, både i lägenhet och hus. Här är barnen uppväxta.

Alma smakar på elvakaffet och tar en bit på kejsarkronan som jag har tagit med. Hon tittar ut genom fönstret igen. Det har börjat regna. Det tjuiter i ventilerna utav blåsten. Det känns som om höststormarna är på gång. En bukett blommor står i en vas på soffbordet: aster, fingerborgsblomma och ridarsporre i lila, rosa och vinrött: "Den här buketten har min son plockat på torget", säger hon och skrattar högt.

Flytten till äldreboendet

Jag trivs bra. Det är klart, det är inte roligt att bli gammal när man hela tiden har klarat sig på egen hand, och nu måste man ha hjälp med det mesta. Det är jobbigt. Jag har svårt för att komma ihåg sådant som hänt de sista åren, det är så dimmigt. Men jag kommer tydligt ihåg vårt radhus på Agnesborgsgatan i Brämhult. Där var så väldigt trevligt och lagom stort.

Sen har jag fått det berättat för mig att Peder fick flytta till ett äldreboende i februari 2010 och jag bodde kvar hemma. I början på januari 2011 fick jag själv en stroke. Jag hamnade på Borås lasarett och efter två veckor kom jag till korttidsboendet Hulta Ängar för rehabilitering. Där har jag tydligen haft vårdplanering, ihop med min dotter och en biståndsbedömare. Men det är inget jag själv minns.

Personalen säger att jag flyttade in här på äldreboendet i april 2011. Åhh, varför kommer jag inte ihåg. (lägger ansiktet i händerna). Här bor ju min man också, i rummet intill. När man inte klarar sig själv måste man kunna ta emot hjälp. Och det viktiga är att jag får vara nära Peder.

Lägenheten

Tur att jag haft min dotter som skött allt åt mig: pappersjobb, flytta möbler och alla grejer. Gerd, stackarn, hon har fått tänka för mig.

Det är ju det gamla vanliga jag har velat ha med mig hit. Hon känner mig så pass väl, så att jag har istället sagt ifrån vad jag *inte* velat ha. Men det ska jag säga att ingen har ordnat och bestämt över huvudet på mig inte! Jag kan inte påminna mig att flytten på något vis varit besvärlig. Man får ta det lite lätt. Det enda jag saknar är trädgården, att kunna komma ut lätt utan trappor. Vi hade det så fint på baksidan av radhuset på Brämhult.

Här bor jag i två rum och kök, eller vad är det? Nej, det är det väl

knappt. Det är så öppet så allt hänger ju ihop. Jag har min säng längst inne till höger i det innersta rummet; den är skön den. Därifrån kan jag titta på tv:n som min måg har satt upp på väggen till höger om fotändan. Det är en bra och trivsamt lägenhet. Den är ljus och det är lugnt och fint, aldrig något väsen här.

I samma rum har jag också en himmelsblå plyschsoffa, som jag och Peder haft i många år. Den fick vi köpa av bekanta uppe i Norrland, när de skulle flytta och inte fick plats med den.

Den stora tavlan som hänger ovanför soffan har följt oss jämt. Den föreställer ett fint, välbärgat hus med mark till, ser nästan ut som ett hus i österrikisk stil, ett högt timmerhus med halmtak och åkrar och landskap omkring. Den stora, pampiga guldramen, gör väl också sitt till. Jag kommer ihåg att just ramen blev förstörd i en av våra flyttar men det gick på försäkringen och det gick att laga.

Tavlan påminner mycket om min underbara svärmor. Jag kände alltid hur mycket hon tyckte om mig. Jag minns att hon hade tavlan ovanför sin soffa, precis som jag. Framför soffan har jag ett mörkbrunt, runt soffbord med en vit spetsduk, som min syster sytt. Hon var duktig på att sy. Där finns också min vinröda tv-fåtölj. Min furubyrå och hylla med många fotografier på. Jag har faktiskt ganska många tavlor och fotografier, som jag ofta tittar på och tänker tillbaka på.

Fotografiet på mamma och pappa till exempel. Hon står vid sidan av pappa, och han sitter ner med en cigarr i handen. Den tycker jag är så rolig. Mamma var lång, mörkhårig och hade fint uppsatt hår. Hon var så vacker. Där gjorde pappa ett riktigt kap. Till mig sa de alltid att jag var fet, finmig och ful. (skrattar högt)

Något kök har jag väl egentligen inte. Det här kallas väl för pentry. Där finns en diskbänk, två spisplattor, två överskåp, och kylskåp. Just kylskåpet är bra, för då kan min dotter köpa lite godsaker och frukt till mig. Annars använder jag inte det andra så mycket. Det är väl om det kommer någon och hälsar på, då kan de koka lite kaffe och så.

Jag har ett ganska stort badrum och dusch också. Det är bra eftersom jag måste gå med rullator och det tar ju lite plats.

Det finns garderober i hallen, mittemot badrummet. De sköter tjejerna här om, sådant orkar jag inte med. Tvätta, stryka och vika. Jag får rysningar bara jag tänker på det.

Minnessaker

Här har jag en hel del fotografier, både sedan barndomen men också på mina underbara fem barnbarn.

En rolig minnessak är den lilla vita, flätade porslinskålen på hyllan ovanför byrån. Den hade min mamma i salen på banvaksstugan i Marum. Hon var så rädd om den, minns jag. När mamma hade symöten hemma, försågs den med karameller, och så fick jag gå runt och bjuda tanterna. Man fick inte glömma att niga, det var viktigt på den tiden.

Det var populärt med det flätade mönstret på den tiden. Jag vet att mamma hade två blomkrukor i samma mönster, men de vet jag inte var de är nu. Jag är så glad att just den skålen blev min när vi delade upp sakerna efter mamma. Och nu lägger jag aldrig något i den för jag är rädd att den ska gå sönder.

I köksfönstret har jag också en minnessak. Det är en ganska stor tennvas som min mamma fick av syföreningstanterna när hon fyllde 50 år. Jag minns att tanterna kom och sjöng och hade den med sig. Jag kommer inte ihåg vad de sjöng, men det var säkert något allvarligt, som *Bred dina vida vingar* eller något sådant. Jag var elva år då. Det är ingraverat: Anna 50 år, och så datumet: 19/4 1934. Det betyder mycket att ha minnessaker med sig hemifrån.

Jag har fått frågan om jag har några goda råd till en medmänniska som ställs inför att flytta in på ett äldreboende. Då säger jag: acceptera! Ge bort det medan du får tack! Det har jag lärt mig. Så får de ju inte så mycket att slåss om heller (skrattar).

Tillvaron

Här på boendet gör jag väl annars ingenting. Jag äter, dricker och sover, jag vet inget annat.

Jag har väl lite för lätt för att lägga mig och vila, kanske lite för lätt. I sängen slappnar jag av och så känns inte kroppen och benen så tunga på mig. Det är befriande på något sätt. Jag känner mig tröttare nu, tror det har med åldern att göra. Jag är ju ändå snart 90, så då tycker jag att om man känner sig trött så får man lägga sig.

Ja, några dagar i veckan åker jag med färdtjänst till rehab och tränar. Jag har besvär med mina utslitna knän. Då tränar sjukgymnasten med

mig. Vi har kastat och sparkat boll. Jag sitter väl mest och gör gymnastik, det gamla vanliga, armar uppåt sträck.

Det roliga är att man träffar andra. Det ju lite socialt med. Jag vet inte själv om det har gjort nytta, men personalen har berättat att jag inte bett om en enda extra värktablett för knäna sedan jag började träna. Så lite nytta har det väl gjort.

Annars klarar jag väl det mesta själv. Jag känner mig lite fumlig, så med dusch och sådant är det skönt att få hjälp, så man inte ramlar. Och hjälp med på- och avklädning och toalettbesök förstås. Det är lite svårt. Och hjälp med matlagningen och tvätten och städningen.

De andra som bor här, kan jag väl inte säga att jag umgås med direkt. Jag träffar dem när vi sitter och äter. Vi går inte in till varandra precis. Jag tror att de flesta går in till sig och vilar. Men det har flyttat in en dam, som sitter bredvid mig i köket, hon verkar trevlig. Henne kan man prata med. De andra säger inte så mycket. De är inte så pigga. Och sedan har ju jag min man här också som jag kan träffa när jag vill. Min käre man.

Annars tycker jag om när det är underhållning och musik. Det livar upp. Korsord är roligt också, bara det inte är för svårt. Och så tycker jag om att komma ut i friska luften. Jag har alltid tyckt om att vara ute i skog och mark, men nu är jag inte ute så mycket. Jag behöver ju hjälp för att komma ut och det inte samma sak när man inte kan gå ut själv. Jag behöver hjälp från en personal när jag reser mig från sittande men sedan kan jag gå själv med rullator ut i korridoren.

Namnet

När jag går med min rullator förbi lägenheterna mot köket läser jag namnen på de som bor här: Kajsa! Linnea! Augusta! Stjärnström! Åhhh sådana vackra namn hon har. Jag läser alltid och beundrar de namnen. Själv har jag aldrig tyckt om mitt namn, mest för att ingen kunde säga mitt namn ordentligt i skolan eller senare i livet. De sa alltid namnet med fel ändelse, eller med fel betoning.

Jag blev döpt efter namnet på en affär som min mamma alltid gick förbi: Alma Lindbergs modeaffär. Det namnet tyckte hon var så vackert så det skulle hennes flicka heta. Ja lilla mamma, jag förlåter dig för det namnet.

Maten

Ute i köket finns det två ovala bord. Jag trivs på min plats. Det är ljus och fint och jag ser ut över de andra. Vid mitt bord sitter det tre damer och en herre.

Maten här är väl lite tjatig ibland, men det går. Jag äter ju. Det är inte så mycket smak på den, tycker jag. Men å andra sidan vet jag inte vad som skulle göras annorlunda eller göras bättre.

Något jag kan sakna är rårivna morötter. Det åt jag hemma ibland. Jag tycker att det är gott. Annars kan jag inte direkt säga att jag har någon älsklingsrätt men jag är nog mer "köttmänniska" än "fiskmänniska". Däremot tycker jag inte om filmjolk och har svårt för att bara dricka ren mjölk. Lingon och mjölk eller mjölk till efterrätt går bra, men inte att dricka ett glas med ren mjölk.

Mattiderna annars är bra. Skulle jag bli hungrig mellan målen, så har jag lite frukt jag kan ta inne på rummet. Jag försöker att inte äta för mycket godsaker. Det är ju inte bra för figuren. (skrattar)

Jag trivs med sällskapet runt bordet i köket. Ingen av oss är väl direkt öppenhjärtlig. Det blir mest det där ytliga, vänliga pratet om väder och vind och så. Och jag tror inte att alla är klara i huvudet heller.

Hälsa

När jag gått halva korridoren med rullatorn börjar benen kännas tunga och jag vill gå och vila. Jag går så dåligt nu, och kan inte själv gå ut i friska luften, utan jag måste ha hjälp och köras i rullstol.

Förr, när vi hade sommarstugan i Molla, gick jag ofta ute i trädgården och runt i markerna. Det var så fridfullt. Men nu är det inte ofta jag är ute. Jag skulle vilja gå ut oftare, om det är väder till det. Det blir ju så kallt om man bara sitter still.

Egentligen är jag full av värk hela jag. De säger att det heter ledgångsreumatism. Gallsten är jag också opererad för en gång, så jag får vara lite försiktig med äpplen bland annat, och absolut inte äpplen med skal. Det är något i skalet som gör att jag får ont i gallan.

Och sedan har jag opererat båda mina utslitna knän, så jag fick nya. Annars tror jag inte att det är något mera.

Min kropp fungerar väl som den ska. (ler) Jag äter ju och skiter, så då gör den väl det. Det som kommer in ska ju ut också. Jag har bra

mage. Däremot har jag det lite besvärligt med kisseriet men, jag går med binda på mig, och nu för tillfället tycker jag att det är skapligt. Annars när jag nyser och hostar är det besvärligt att hålla urinen. Men så har det ju varit länge, det är inget nytt. Det är väl kvar efter man fick barn, och sedan när man blir äldre, blir det ju förslappat.

Ja, en stroke, säger de att jag har haft. Det är så dimmigt, kommer inte ihåg riktigt. Det är väl därför som jag är lite förlamad i vänsterarmen och måste ha axelortos och handledsortos. Det kanske är därför som jag också är lite glömsk eller så är det väl åldern.

Annars vet jag inte, tror inte jag har så mycket mediciner heller. Jag är nog ganska frisk. Ont krut förgås inte så lätt.

Det finns en sjuksköterska att tillgå om det skulle behövas, men jag kan inte säga att jag har behövt vare sig sköterska eller läkare, inte vad jag kommer ihåg iallafall. Ja, det kanske var något med mina knän sist, men när det var, det minns jag inte.

Sömnen

Sover bra gör jag också. Jag ligger inte vaken så där länge på nätterna åtminstone. Jag brukar lägga mig när jag sett färdigt på nyheterna på tv, vid halvåtta, tror jag. Jag vet inte om jag har någon sömntablett, men jag tror inte det.

Jag stiger upp vid åtta, halvniot på morgonen. Om jag inte vill gå upp när de kommer in, säger jag till, och så kommer de tillbaka senare. Så man kan ha kvar sina gamla rutiner. På dagarna försöker jag att inte vila så mycket, man får ju tillbaka det på kvällarna sedan, att man inte kan somna.

Jag vet inget bestämt längre. (Alma lägger huvudet på sned, lutat i högerhanden och sluter ögonen, småskrattar.) Orsa kompani lovar ingenting bestämt! Det är ett gammalt talesätt.

Usch vad minnet är dåligt! Det går inte att rycka upp sig längre.

Vänner och familjen

Men jag känner mig inte ensam, för jag har ju de mina omkring mig. Min man Peder och min dotter Gerd betyder mycket för mig.

Visst har det funnits dagar då jag skulle vilja prata med min dotter eller son, och de inte har haft tid eller möjlighet. De har ju så mycket att göra och är så upptagna. Då kan man väl känna sig ensam. Sedan finns

det väl personal att prata med, men med dem vill jag inte ventilerat allt. Människor är ju olika.

Jag har sällan besök av vänner eller andra bekanta. Inte så många är kvar i livet. Och så har vi bott på många olika ställen, så de finns så långt bort som i Stockholm och i Norrland. Det finns visserligen telefon, men mina bekanta är också gamla, så nu orkar vi inte ringa till varandra heller. Sedan har jag aldrig varit någon "telefonmänniska". Jag ringer om det är något och svarar om det ringer, men jag ringer inte upp bara för att sitta och prata.

Annars betyder besöken *allt*. När Gerd kommer gör vi väl inget speciellt. Vi pratar, öppnar lite brev kanske, och så. Det skänker mig glädje.

Glömska och oro

Förr i tiden brukade jag läsa mycket skönlitteratur, men jag tappar tråden nu. Jag längtar efter en bra film. En riktigt bra kärlekshistoria. (leende)

Jag har märkt att jag blir mer och mer glömsk. Jag försöker skriva upp saker jag tycker är viktiga. Att minnet sviker känns jobbigt.

Jag är nog en ganska orolig själ i grund och botten. Jag har mycket oroliga tankar. Det är väl inget jag ligger och tänker på hela tiden, ligger och grubblar och känner ångest över, utan mer tänker tankar, oroliga tankar. Det är livet i stort och barnbarnen som jag tänker på. Jag tycker det känns oroligt att de ska växa upp i en så ond värld och det är så lite man kan göra för dem.

Jag tänker på döden ibland, på kvällarna. Det är ju något som vi alla ska komma till, men som vi inte vet något om.

Jag tror på Gud, även om jag inte har en så väldigt stark gudstro. Men jag knäpper mina händer varje kväll. När jag tänker på döden är det som ett töcken. Jag vill tro att man träffas efter döden, men jag är inte säker på vad jag tror. För det verkar så stort, så obegripligt, ovisst. Då är jag mycket tacksam att mamma och pappa uppfostrade mig att kunna knäppa händerna och känna trygghet i det. Vad har jag gett mina barn?

Det är väldigt svårt att prata med barnen om döden. Jag och Gerd har väl försökt men vi kommer inte så långt och det måste vara i rätt stund. Det är inget som man bara pratar om när som helst.

Det är också en väntan. Väntan är nog ett bra ord som beskriver tillvaron här. Väntan på mat, väntan på att Gerd ska komma. Men då menar jag positiv väntan, inte långtråkig väntan. För den som väntar på något gott väntar aldrig för länge. (leende)

Tankar

Det är fantastiskt att det finns yngre människor som ställer upp för oss gamla och tar hand om både den ena och det andra. Hur skulle det bli annars? Visst finns det personal som man tycker bättre om eller sämre om. Det finns någon som är så himla hurtfrisk. Det är lite jobbigt med hurtfriska människor när man inte är det själv!

Egentligen är jag slapp och likgiltig. Jag behöver ju inte tänka på att handla mat en gång. Det är ju underbart. Slippa tänka ut vad man ska ha till mat och om pengarna ska räcka och ...

Nu är man gammal och har levt sitt liv, så nu får man ta det lugnt. Jag började ju arbeta när jag var 14–15 år, så jag har gjort mitt.

Jag har fått så mycket kärlek med mig ut i livet så herregud. Kärlek kan man aldrig få för mycket av.

Jag är väl fortfarande lite snål, eller snarare *inte* slösaktig. Och det dåliga självförtroendet sitter kvar.

Här på äldreboendet är alla väldigt tillmötesgående och vänliga, men ändå så känns det, som att man är till besvär. Man måste ju be om hjälp till allting. Det känns jobbigt. Jag tänker ofta på det: tänk vad skönt det vore om jag kunde klara allting själv. Men det gör jag ju inte längre. Så därför menar jag att det är en konst att kunna ta emot hjälpen och inte bli bitter.

Sedan är det ju väldigt välordnat att vi får vara på samma ställe, jag och Peder. Det har jag alltid sagt till Gerd: De sista åren vi har kvar så hoppas jag att vi får vara så nära varandra som möjligt.

Nu skiner solen på mig genom fönstret, och på dig Cecilia.

Medforskarens reflektioner

Det har varit fantastiskt att få mer tid för att lära känna min brukare, och att ha fått ta del av hennes fantastiska historia och inte minst att få se hur glad och positiv hon blivit av att få berätta om sitt liv och sin tillvaro, och med vilken stark inlevelse som hon har berättat: det har varit helt fantastiskt att vara med om det.

Min brukare har verkligen uppskattat en pratstund med lite kaffe och kaka. Hon har blivit mycket piggare och gladare. Hon tycker att det varit roligt att någon vill lyssna på henne. Ibland har hon tyckt att det har varit stora och svåra frågor jag ställt, men efter förklaring har hon alltid berättat med glädje.

Jag har lärt mig att se människor på ett litet annat vis, till exempel hur viktigt det är att lyssna, att lyssna uppmärksamt på en person som har något att berätta. Jag har också upptäckt hur man själv kan vara aktiv i samtalet genom att ställa frågor och vara nyfiken på människan man samtalar med.

Genom att lära sig från brukarens berättelser lär man sig som personal mycket om hur brukaren tänker och vill ha det, vilket i sin tur leder till bättre omvårdnad och mer engagerad personal, hoppas jag.

Jag tror fullt och fast på att omvårdnadspersonalen behöver bli mycket bättre på att lyssna, och på att förstå hur viktigt det är för brukaren att få berätta sin historia för en engagerad och intresserad sköterska.

Jag heter Kajsa Olsson

av Markus Granroth

Medforskarens inledning

Under hela sitt liv har Kajsa Olsson bott i Burseryd och arbetat på ortens fabrik. Hon gifte sig med Elgars och fick två barn. I mer än 60 år var de gifta. Kajsa kom till oss på Lundhagen, som en medflyttande maka på grund av Elgars försämrande hälsa. Hon valde att flytta med honom till äldreboendet, eftersom paret varit tillsammans genom hela livet. Att Elgars och hon skulle bo på varsitt håll ville hon inte.

Paret blev erbjudna en lägenhet på ett serviceboende med hemtjänstinsatser. Det finns 20 lägenheter fördelade på två sidor, ett stort och öppet boende med närhet till natur och utevistelse. Kajsa kände till stället sedan innan då hennes syster bott här.

Våra pratstunder fördelas på olika teman; från uppväxten över till arbetslivet och fram till pensionen och sedan handlade det om livet på boendet. För att Kajsa inte skulle känna av min eventuella stress och störningar från arbetet, besökte jag henne vid en överenskommen tid, antingen före eller efter arbetstid eller på helger.

Levnadsbeskrivning

Ja du, hur skulle jag beskriva mig själv? Jag heter Kajsa Olsson och är född 1926 i Burseryds socken, på en gård som heter Bergatorp, bredvid det gamla ålderdomshemmet.

Pappa dog när jag var ett år, så jag har inget minne av honom. Man fick inte allt som alla andra hade. Min pappas bortgång gjorde det svårt för oss, pengarna räckte inte så långt. Min farmor bodde hos oss och det var tur, för annars hade vi nog inte överlevt. Mamma var hemmafru, men farmor lärarinna, så hon försörjde familjen. Jag har haft det bra, kanske inte alltid så bra men det får en glömma. Ibland tänker jag på det dåliga också, men i det stora hela har jag haft ett bra liv.

Min man

Min man Elgars hade jag i 62 år. Nu sitter jag här ensam. Efter så länge känns det inte bra, men det går bättre dag för dag. En kan ju inte gå och sörja i alla tider, men man är ju en mindre.

När en kommer upp på morgonen så är ingen här, men jag är inte ensam om det. Ensamma blir vi alla en gång förr eller senare. Jag hade i alla fall åldern inne. Min mamma var bara 37 år när hennes man dog. Det var inget vidare att växa upp utan en pappa.

Elgars var en bra far, och en bra vän. Min bästa man och bästa vän, ja, någon annan man har jag inte haft. Första gången jag såg honom var i skolköket. Jag hade hushållslära när han kom för att hämta sin systems cykel. Då såg jag honom genom fönstret. Vi dansade mycket, det var gôrskoj. På den tiden var det håll igång.

Nu är det ensamt igen. Vi var ju alltid ihop förutom när han var ute på sina resor, han var fackligt engagerad. Två barn fick vi, Helge och Tora. Sen kom barnbarnen och deras barn.

Vi la in om tillstånd för ett hus, men någon av oss blev sjuk, jag minns inte riktigt. Vi bodde nere på Björkeberg innan, i det vita huset alldeles intill det gamla konsumhuset i Burseryd, i tvåan där. Det var två rum och så ett litet rum, så vi klarade oss bra.

Vid Björkeberg fanns det en hage, och dit gick jag varje dag om det inte regnade. En lagom promenad att ta, tre kilometer ungefär. Jag har alltid varit rask i gången, som min farmor.

Nu sitter jag här i min lilla lägenhet. Psalmodikon, den som hänger på väggen vid hallen, spelade farmor när skolbarnen skulle sjunga. Fiolen där bredvid, fick jag av min farbror; det var hans gesällprov som möbelsnickare. Den har Sven Hanelius spelat på en gång på en fest för pensionärerna i Skeppshult. Den blå bringaren som står i bokhyllan fick jag efter pappa. Vi var alltid rädda om den. Den har också mest varit en dekoration.

Arbete

Jag hade nog siktat på läraryrket, som min farmor, om det hade funnits någon möjlighet. Tyvärr gick inte det ekonomiskt. Vid 14 års ålder hamnade jag på textilfabriken istället. I början var jag avtagare i rullsalen. Man tog de fyllda spolarna och bytte till tomma pipor. Det var sådant som vi yngre fick göra. När Gösta Torsson startade eget 1982

följde jag med. Först i spinneriets lokaler på våning tre i fabriken och sedan flyttade vi vidare till ett nytt ställe.

Det är lite annorlunda på mindre arbetsplatser. Chefen var mer som en kompis. Vi kunde skoja och skämta med varandra och jag kom bra överens med honom. Jag var rätt foglig. Däremot fanns andra som inte gjorde det, men man kan inte gilla alla.

Det var mycket ansvar som låg på en. Jag fick sy stora jädra båtdynor till Pelle Petterssons AB. Gösta litade på mig, fast tungt var det. Elgars jobbade också på fabrik. Det var skönt att gå i pension efter alla år.

Flytten till äldreboendet

I början skötte jag Elgars själv, men han blev tröttare och tröttare. Sedan fick hemtjänsten ta över tills vi flyttade in hit. Vi hade inga större förväntningar vid flytten, man får ta det som det kommer. Det var lite trångt i början men det gick. Jag trivs bra, det gjorde vi båda två.

Syster Siv var med vid mötet vi hade om flytten. Hela köket var fullt med människor, men henne kommer jag ihåg. Vi fick gott om tid att gå igenom allt. Saker vi ville behålla och resten som familjen ville ha. Allt kunde vi inte få med. Spinnrocken hade jag velat ha kvar, men det gick inte. Det är skönt att inte behöva ha så mycket saker med sig hit; en slipper allt dammande.

Efter femtio år i samma lägenhet har man bott in sig lite. Särskilt Elgars, som var så hemmakär, förutom när han var ute på sina resor. Men han protesterade inte. Det skulle ju bli lättare för mig om jag slapp ta hand om det mesta. Flytten gick bra.

Jag hade inte orkat sköta honom hemma. Han var inte svår och så, men man var inte fri riktigt. Han var dålig i många år. Även om jag inte var dålig, så följde jag med som medflyttande. Har man levt ett helt liv ihop, så vill man vara ihop till slutet också.

Livet på boendet

Detta är ett bra boende, jag tror inte många ställen är som här. Min syster Inga har bott här.

Min bror Hans bodde de sista åren på Ekhaga, där han dog tragiskt. Han gick vilse i skogen och försökte övernatta under en gran. De skickade flyg för att söka efter honom, men det kom snö under natten

och han hittades översnöad först dagen efter. Det är länge sedan, men man kommer ihåg det i alla fall. Jag blev så förbaskad på dem nere på hemmet. De borde ha sagt till honom att inte gå iväg. Han var här på hemmet ibland och predikade. Hans började nämligen läsa till präst en gång i tiden.

Mitt hem nu och i fortsättningen är här. Skulle jag flytta tillbaka skulle jag bli ensam, och jag hade inte orkat med allt annat heller. Jag kommer nog inte flytta på mig mer än några meter längre ner efter detta. Det känns ingenting. Det blir när det blir. Tänk om man visste när; det vore inte roligt. Vi pratar inte om det, barnen och jag. De verkar tro att jag ska leva alltid.

Jag trivs bra här. Jag trivs var jag än är. Man får ta det som det kommer. Är man ute och reser så får man se så mycket elände. Då blir man tacksam för det man har. Som kvinnan vi såg på Rhodos. Hon hade så lite kläder till sina barn att de fick turas om att gå ut. Rhodos var fint. Vi åkte dit några gånger genom åren.

Jag kan prata med vem som helst men har ingen jag anförtror mig till. Tjätig har jag alltid varit. Jag har min familj om det skulle vara något. Personalen kan man ju också prata med, men familjen är mig närmast. Här pratar jag mest med Lisa. Det finns inte så många vettiga att prata med; de är som de är.

Jag känner mig inte ensam. Jag är uppväxt rätt så ensam. Vi kom ju ingenstans som liten. Mina syskon var äldre. Lite grannbarn hade vi som jag lekte med ibland. Jag och negerdockan brukade leka en del under skrivbordet. Det var mitt lilla gömställe.

En vanlig dag

En typisk morgon brukar jag gå upp, göra i ordning mig och bädda sängen. Personalen kan ibland komma lite väl tidigt, och då står man där i nattsärken. Det kan vara lite irriterande, men jag vill inte klaga.

För det mesta brukar jag gå ner till matsalen och äta, men ibland är det skönt att få hit maten om man inte orkar gå ner till de andra. Efteråt går jag upp och lägger mig och läser BT fram till lunch. Det tar en stund att läsa igenom tidningen och jag slumrar till emellanåt. Efter maten fortsätter jag att läsa, löser korsord eller går ut om det är gott väder. Vid tretiden är det kaffe och då brukar det vara lagom att gå ner till de andra och ta sig en kopp.

Ibland blir det underhållning, så att vi själva inte alltid behöver stå för den. Lisa och jag brukar sitta och skoja en del. Henning är också lättsam. Är det riktigt kul kan vi sitta där ända fram till kvällsmaten.

Maten

Maten är bättre än under tiden vi hade hemtjänst. Den kom ju i lådor som man fick värma eller äta rätt ur lådan. Jag äter det jag får. Man ska inte klaga. Kräsen är jag inte heller.

Aptiten är inte bra. Man hinner aldrig bli hungrig här. Personalen lägger ibland upp för mycket mat, som man inte orkar äta upp. Jag brukar lämna det som blir över.

Det är roligt att laga mat, men inte här med de andra. Det var annat när Elgars och jag bodde vid Björkeberg. Nötstek med lök på, det brukade jag göra åt oss.

Vi brukar bli kvar ett gäng kärringar efter maten när de andra har gått. Lisa, Margit, Tora och jag har kommit överens om att vi i turas om att köpa vin som vi delar under en del kvällar. Det lättar upp stämningen och är gott, särskilt till helgen. Vi pratar om gamla minnen, och skrattar åt varandras upptåg.

Jag minns en gång när kyrkan i Burseryd höll på att byggas. Vi fick för oss att smyga upp på taket. Där ställde vi oss och dansade och vinkade åt förbipasserande, med den fina utsikten som bakgrund.

Tillvaron

Dagarna är så lika här. Det borde vara annorlunda till veckoslutet så det inte bara blir samma hela tiden.

Vid klockan sju brukar det bli lagom att bege sig hemåt, titta på lite tv och vid åtta kommer personalen med mediciner, och sedan en sömntablett av nattpersonalen. Det är bra att ta den, för annars ligger jag bara där och vänder och vrider på mig och somnar inte. Jag sover bra, för det mesta, men andra gånger kommer inte sömnen. Jag vet inte varför.

Jag brukar lägga mig på dagarna också, när det inte finns något att göra eller ingen att prata med. Elgars syster kommer ibland, men jag är ensam mycket.

Jag träffar de andra som bor här mest vid maten. Tur att det inte är hela dagen, man skulle inte orka med dem annars. Vi har en vid bordet

som alltid pratar om sin mage. Alla har vi en mage, men man behöver inte alltid höra om den.

Syster Lena, vår sjuksköterska är bra. Hon bryr sig om oss. Hon kommer och pratar, och visar att hon bryr sig. Syster Siv var bra hon med. Hon gjorde det som skulle göras. Lena kommer och pratar lite ändå, när hon hinner.

Ryggen är inte riktigt som den ska sedan fabrikstiden, när man sprang mellan vävmaskinerna varje dag. Det tar ut sin rätt. Jag rör på mig bra, lite stel är jag ju, men någon rullator vill jag inte ha. Man ska inte börja för tidigt, då blir man bara så beroende av den.

Jag har inte så mycket mediciner. Man ska inte äta mediciner i onödan. Det är bra att personalen delar ut den, så att jag inte glömmer.

Om somrarna är jag ute en del. Det är skönt att gå för sig själv lite. Jag brukar gå på gångvägen runt huset och sätta mig på någon bänk, och sitta där och tänka på apeln som växte strax utanför torpet i Burseryd. Dit brukade bofinken Knut komma varje sommar. Han hade rött bröst, och så hörde man ju på kvittret att det var Knut. Trasten och sparvarna kom också på besök, men de åt för mycket.

De som bodde på ålderdomshemmet bredvid vårt torp hade det bra. Jag sprang där ofta med posten, och satt ibland och pratade med Borsta Klara; hon var alltid så snäll och go. Och sjuksyster Helen minns jag. Hon tog alltid så bra hand om de gamla.

Livet flyter på och jag kan inte ändra på någonting. Personalen vet inte riktigt mina rutiner och jag vet inte riktigt vad jag ska anpassa mig efter här. Jag tror aldrig de har frågat om det är något jag ska bestämma. Någon uppmärksamhet, det behöver inte jag.

En vanlig dag: medforskarens observationer

08:30. Det knackar på dörren, jag går och öppnar. Personalen hälsar och kommer in. Det är två idag. Det brukar bara komma en. Jag sätter mig på sängen igen, gnuggar ögonen och försöker vakna till lite mer. Magnus kommer in med fotsalvan och frågar om han ska smörja benen. De är rätt torra idag, så det går bra. Undra vad ska jag ha på mig. Tröjan och byxorna på stolen där, tar jag. Jag tittar upp. Magnus står och lägger in tvätten som stod i hallen. Så var det medicinerna med ett glas vatten. De ligger i medicinskåpet, så personalen brukar dela ut dem.

09:02. Köket stänger om en stund. Jag går ner, hälsar på töserna som står vid spisen. Frågar vad det blir för frukost, och plockar till mig lite ägg och sill. Hämtar min bricka och går till min plats. Ines är kvar när jag kommer och jag sätter mig jämte henne. Hon ser och hör dåligt. Jag får tala riktigt högt för att hon ska höra. Lisa och jag pratar lite om väder och vind. Min tvätt är ren, och jag frågar om hennes är det också. Jag säger inte så mycket mer. Sitter och lyssnar på personalen bakom mig. Efter kaffet reser jag mig och ser Tora vara på väg i sin rullstol. Jag vet att hon är trött, så jag skjutsar hem henne. Vi ska åt samma håll. Efter att Tora är hemma går jag upp till rummet, tar tidningen på bordet i köket, går till sängen och lägger mig och slår upp tidningen.

10:31. Det knackar på min dörr. Nu vill personalen något igen. Kom in, ropar jag. Magnus och bredvidgångaren kommer in med brev. Han lägger det på bordet i hallen. Jag läser det senare.

11:24. Nu igen! Så här ofta brukar de inte vara här. Nu var det om influensavaccin. Jag tar det i år, det kan vara bra. Det är mycket att läsa i BT idag. Den är inte färdigläst än.

12:30. Då var det mat. Jag går ner och sätter mig vid bordet. Magnus kommer fram och frågar om jag ska vara med på aktiviteterna i veckan: "Jag får nog fundera lite på det", säger jag. "Så fin du är i håret idag", säger jag när jag ser Lisa. Hon har också läst dagens tidning. "Kan det vara möjligt, det de skriver", frågar hon. Det är ett sådant babbel. Hon hör inte vad jag svarar. Rolf kommer till sin plats. Han har tydligen inte hittat sitt brev än. "Det kommer nog fram snart", säger jag till honom.

Johanna kommer och frågar vad jag vill dricka. "Lite rött", säger jag skämtsamt. Ester har inte samma mat som jag. "Vad äter du", frågar jag henne. "Det är tydligen kalops. Lite grönsaker", säger Johanna. "Jo, några grönsaker kan väl inte skada", säger jag.

Det kommer ingen haklapp idag. Jag går och hämtar en själv istället. Grönsakerna står på bordet, och jag tackar för dem. Den varma maten ställs fram. Kanske lite tidigt, för jag har inte ätit salladen än. "Vill du ha mer grönsaker", undrar Johanna. "Nej tack", säger jag. "Vad mycket kärnor det är i melonen." Lisa håller med.

Nu kommer Marit också. Vad gör hon här? De brukar mest komma till mig på helgerna. "Smakade maten idag", frågar jag Rolf. Han nickar. "Skickar du mig en tandpetare, Lisa", ber jag. Hon ger hela hållaren. Vivian kommer och undrar om efterrätt. I så fall med kaffe också.

13:45. Magnus kommer för att ge mig medicinen. Det är tydligen högläsning i eftermiddag. Jag orkar inte med sådant idag, är fortfarande lite krasslig. Jag tar en kopp här hemma istället.

15:20. Nu kommer han med kaffet. "Kan du göra något åt den här förkylningen, Magnus." "Vila och drick mycket", var tipset innan han gick.

17:50. "Jag går inte ner till kvällsmaten idag. Vatten och honung är bra. Kom med det, när kvällsmaten är färdig", säger jag när han går igen.

18:30. "Honungsvatten, tack för det." Han håller mig sällskap en stund, men ursäktar sig sedan.

22:15. Petra var det som jobbar i natt, ser jag. Hon ger mig medicinerna, pratar om dagen och går sedan vidare till andra som behöver hjälp.

02:15. Nattisarna kom som de brukar. Jag sover om nätterna, men det är tryggt att de tittar in ändå.

06:45. Jag sover än, men Petra smyger in med morgontidningen och lägger den på bordet.

Medforskarens reflektioner

Kajsa kommer från ett hem med mindre goda förutsättningar, där familjen förlorade sin far och försörjare i Kajsas tidiga år. Saknaden efter sin far, och den ekonomiska situationen efter, var svår för henne.

Kajsa fick tidigt börja arbeta, istället för att utbilda sig, då familjen inte hade resurser för annat än det mest nödvändiga. Hon verkar ha känt en viss hopplöshet inför situationen, men har ändå anpassat sig efter omständigheterna. Hon träffade sin man Elgars, skaffade familj, och arbetade på fabriken i samhället. Hon har levt ett till synes lyckligt liv. Hon har kvar nära vänner från arbetstiden, och hon har även skapat nya bekanskap hos oss på boendet.

Jag upplever att Kajsa har en kravlös inställning på sin omsorg, vilket kan ha präglats av hennes barndom, men också av bristen på stöd, på ett djupare och personligt plan från personalens sida. Vid de första samtalen sa hon att hennes liv hade varit bra, men när vi kom längre in i intervjun så har även svårigheter och brister kommit fram. Det verkar som om tilliten till mig har ökat vartefter vi har samtalat och då har jag fått komma lite närmare in på henne.

Det har funnits en ömsesidighet i våra intervjusamtal. Jag har delat med mig en del av mitt liv och mina personliga tankar, vilket kan ha hjälpt henne att öppna upp sig mer. I våra samtal har vi båda varit aktiva deltagare. Det har inte bara handlat om Kajsa, vilket det kanske borde ha gjort, men det är så hon har velat ha det, genom sina frågor om mig.

Övergången mellan ordinärt boende till särskilt boende har i berättelsen sett ut att ha gått naturligt. Hennes man var dålig länge och Kajsa har under en längre tid sakta fått vänja sig till ett liv med stödinsatser. Hemtjänstinsatserna i början har inneburit ett större öppnande av privatlivet med personer utifrån som dagligen besökt paret, vilket kan ha hjälpt henne att komma till ro med ett liv med större beroende av andra.

Eftersom stödet i hemmet och på boendet i stor utsträckning har berott på makens hälsotillstånd, har Kajsa fått acceptera förändringarna kring honom, utan att egentligen behöva egna insatser. Detta kan ha förstärkt hennes känsla av maktlöshet kring hennes valmöjligheter, precis som de ekonomiska omständigheterna under hennes barndom gjorde. Hon har återigen fått anpassa sig till en situation som legat utanför hennes kontroll.

Paret verkar ha varit delaktiga i flyttprocessen. Hon berättade om biståndsbedömningen vid köksbordet hemma, om sakerna de inte fick med sig, och om syster Kerstin som var med vid mötet. Det utmärkande, vad jag har sett, har varit att paret givits tid att vänja sig vid tanken på en flytt till något nytt och okänt. Anhöriga har sedan ordnat med det praktiska, och de har flyttat in till en ny lägenhet, men från en liknande lägenhet som de bott i i över 50 år.

Kajsas goda hälsa vid flytten kan ha varit en fördel för henne. Den första tiden på ett äldreboende kan vara svår. Speciellt om man flyttar in hastigt som sjuk eller kommer från en isolerad miljö, eller om familjeförhållanden är bristande, och man saknar det stöd som en familj och bekanta kan stå för.

Kajsas liv verkar vara ett ständigt anpassande till tillsynes opåverkbara förutsättningar. Som hennes fars död i början av livet försämrade familjens

ekonomi, vilket ledde henne in på arbetslivets spår i unga år, trots att hon velat bli lärarinna som sin farmor. Hennes mans försämrade hälsa kan ha varit ytterligare en förstärkande del i Kajsas syn på sina valmöjligheter.

Det är intressant att se hur accepterande Kajsa är inför sin kommande bortgång medan hennes familj helst verkar skjuta bort det. Undra om många äldre drar sig för att tala om livets slut just för att närstående inte vill eller klarar av ett avsked. Gamlas samtal och tankar om döden får, vad jag ser, bristande stöd i vardagen. Vi talar inte om döden särskilt mycket inom personalen heller utan det handlar mest om smärt- och oroslindring i form av medicinska insatser, inte mycket reflektioner och samtal om sociala och existentiella frågor. "Ge dom en tablett så blir det nog bra." Det brukar vara den lättaste utvägen, men vi frågar oss inte ofta vad bakgrunden till oron är. Jag tror det kan bero på bristen på kunskap och bristande intresse att tänka kring vår egen död. Kan vi inte acceptera den egna döden, hur ska vi då kunna möta våra boende som står inför livets slutpunkt?

Jag tror att hennes omformuleringar kring frågan om döden kan bero på att personer i hennes omgivning lättare ska kunna ta in hennes tankar utan att det blir så direkt, att det inte blir för djupt och svårhanterligt för lyssnaren. Många gånger vill man hitta ett svar, lyssnar man bara och tar in personens tankar kan man ha svårt för att släppa funderingar som kan uppstå i efterhand. Om man åtminstone inom personalgruppen får vädra sig så är det ett förebyggande mot vad jag ser som ett dolt arbetsmiljöproblem, då man istället "tar hem jobbet".

Kajsa nämnde flera gånger för mig att hennes åsikter i berättelsen inte spelar någon roll. Ingen kommer vilja läsa detta ändå, vart ska detta leda? Hur får man personen att utveckla sig mer i ett samtalsämne? Vart är samtalet på väg och är informationen av vikt för omsorgsarbetet hos brukaren? Det är frågor som uppkommit hos mig under och efter samtalen med Kajsa.

Att intervjua med diktafon är ett ganska omfattande arbete. Inte nog med att undvara många timmar till intervjuer, så ska man även pussla ihop en sammanhängande jag-berättelse av svaren man fått. Man kan hitta ledtrådar i berättelsen som kan leda till förbättringar i arbetsutförandet. Man ser helheten, bilden som brukaren har av sig själv och hur denne ser på sin aktuella situation. Uppmärksamheten som en så här innehållsrik intervju kan ge är kanske den största fördelen. Att någon intresserar sig och lyssnar på ens historia och de tankar man bär på.

Kajsas livshistoria har fått mig att se hur en brukare kan komma från en oförmånlig bakgrund, men som ändå har skapat ett värdefullt liv och en lättisam personlighet, som är glad för det hon har.

Jag har lärt mig att, även om en brukare inte ber om hjälp och inte heller utåt visar tecken på nedstämdhet, kan det ändå vara i deras intresse att bli tillfrågad och lyssnad på. Det har bara inte funnits någon där som har tagit sig tid och efter många år har personen lärt sig genom sina erfarenheter att hantera situationen på egen hand.

Jag heter Eskil Isaksson

av Inga-Lill Torén

Mitt namn är Eskil Isaksson. Jag är född den 12 juni 1933 i Borås. Jag hade en syster som dog i lunginflammation när hon var nio år. Mina föräldrar heter Ingemar och Hedvig. Båda jobbade på regementet I15 i Borås. Far jobbade i tvätten och mor arbetade som sömmerska med att laga militärernas kläder som gått sönder.

Jag gifte mig med min stora kärlek Alma, som blev min hustru 1953. Några år därefter kom barnen, tre barn. Att få barn är de viktigaste händelserna i livet.

Jag hade en ungdomskamrat som jag tillbringade min ungdomstid väldigt mycket med. Vi umgicks även efter att jag gift mig. När barnen kom semestrade familjerna ihop i Varberg några år. Under sommarveckorna hyrde vi stuga i Apelviken.

På äldre dagar byggde vi en stuga vid Holsjön. När vi flyttade in tog ena sonen över det andra huset, som ligger granne med det nybyggda. Jag och min fru hjälpte till med passning av barnbarnen i emellanåt.

I mitt yrkesliv har jag haft flera olika arbeten. Jag har varit lastbilschaufför, arbetat på kommunens elbolag med att läsa av elmätare och så har jag varit brandman.

Mitt stora intresse i livet har varit jakten. Jag har många rådjurs-troféer hängande på väggen i mitt sovrum. Även fiske har varit ett stort intresse, fiske både i sjöar, vinter som sommar, och havsfiske. När vi bodde i Holsljunga hade vi en sjö precis nedanför huset, så det blev fiske ifrån bryggan och båten. Vi hade också fiskar inomhus, ett stort akvarium som jag skötte om, men det blev för jobbigt att sköta så jag la ner det. Vi flyttade in till samhället under 1974, till en villa i centrala byn. Anledningen var att hjälpa dottern att ta hand om barnbarnen efter skolan. Efter några år sålde vi villan och flyttade istället till en lägenhet. Vi orkade inte med trädgård och gräsklippning och min hustru blev sämre och jag orkade inte med båda delarna. Vi bodde i lägenheten några år innan vi flyttade till Alvgården i mars 2010.

Flytten

När vi inte klarade av lägenheten längre och behövde mer hjälp, kom tankarna om en flytt till äldreboendet. Det var jag själv som tog upp tanken med min hustru men hon var inte med på den. Hon tyckte det var bra som det var i lägenheten. Men det var ju jag som gjorde allt, det förstod hon inte riktigt. Jag pratade med mina barn om att jag inte längre klarade av att både ta hand om Alma och sköta hemmet. De förstod att jag inte klarade av det hela och hjälpte mig att prata med min hustru om flytten. Men det kändes ändå som att jag körde över min hustru men jag orkade inte längre.

Vi flyttade som sagt ifrån lägenheten i byn till Alvgården och det kändes helt rätt. På Alvgården får Alma den hjälp hon behöver utan att jag behöver göra allt.

Sedan sålde jag bilen och då kom jag ingenstans av egen maskin utan behövde hjälp med att komma iväg någonstans. Innan flytten blev jag hämtad av hemtjänstpersonalen för att äta middag på Alvgården. Därifrån fick jag också med mig middag hem till Alma, så jag kom ut lite grann varje dag. Det kändes tryggt att få bo på äldreboendet och få den hjälp vi behöver. Det var ett lätt beslut för min del men inte för hustrun, men jag tror att hon trivdes, för hon sa aldrig något om att hon inte gjorde det.

Barnen hjälpte oss att söka lägenheten via kommunens omsorgsutredare. Jag hade höga förväntningar på att få hjälp med frun när jag behövde. Jag hade mycket jobb med henne medan vi bodde hemma. Jag var med min dotter och tittade på servicelägenheten och fastnade direkt för den. Den var ljus och rymlig och hade även balkong som vi kunde sitta ute på vår och sommar. Jag kunde gå ut och ta mig ett bloss några gånger om dagen, och öppna en dörr för att få in frisk luft. Det är aldrig fel.

Vid ett senare tillfälle tittade även min fru på servicelägenheten innan vi flyttade. Hon tyckte den var stor och rymlig. Här ska jag nog få plats med det jag vill ha med mig, var hennes kommentar.

Den enda nackdelen är att det har varit många bostadsbedömare under tiden, men det har varit bra trots allt.

Barn och barnbarn hjälpte till med själva flytten. En del av våra möbler och saker tog vi med oss till lägenheten men allt fick inte plats

så det delades ut till barnen och även deras barn. Vi var delaktiga under hela flytten, och talade om vad vi ville ha med oss. Det som inte rymdes ställdes i förrådet som tillhör servicelägenheten. Några ärvda möbler ställdes in i lägenheten, till exempel en kommod som kommer från min mor, som ärvt den från sin mor. Och väggklockan som vi fick av Almas föräldrar som kommer från hennes mormor. Vi slängde en del möbler och prydnader som vi kände att det inte var värt någonting och ingen idé att spara för det kommer aldrig att ställas fram ändå.

Städningen av den gamla lägenheten skötte våra barn och även uppsägningen av den. Vi har känt oss delaktiga hela tiden. Barnen har frågat hur vi tyckte det var att flytta och jag har sagt att vinsten med flytten var att få mer hjälp, speciellt då med hustrun. Att känna trygghet; om något händer kan jag larma och få hjälp av personalen. Svårast var att jag kände mig orkeslös och behövde mycket hjälp med flytten, från barnen. Jag tycker allt fungerat bra med flytten. Vi trivs i servicelägenheten och får den hjälp vi behöver med städning, dusch och följ till matsal till middagen.

Mitt råd till andra gamla är: Flytta innan det är för sent så du kan njuta av den hjälp du kan få, och som du har rätt till. Man klarar flytten med hjälp av anhöriga, och har man inga anhöriga, kan man fråga goda vänner. Man ska inte vara rädd för att fråga om hjälp. Det finns alltid folk som kan och vill hjälpa andra, så var inte rädd för att fråga.

Den nya lägenheten

När vi flyttade hit blev vi väldigt väl bemötta av personalen som hälsade oss välkomna, och sa att de hoppas att vi ska trivas i denna lägenhet med balkong. Jag tyckte det var bra med balkong, för då kan jag gå ut på balkongen och ta mig ett bloss. Även vår kontaktperson kom och presenterade sig för oss och min hustru tog henne till sitt hjärta med en gång. De fick väldigt fin kontakt, även jag tycker bra om henne. Hon har ett gott hjärta och frågar hur vi mår och om vi trivs i lägenheten.

Här på Alvgården bor vi en tvårumslägenhet. I sovrummet sover jag och där har jag datorn. Jag sitter ofta vid datorn och lägger över fotografier på barn, barnbarn och bekanta på cd-skivor, som jag ger till de berörda när jag gjort färdigt dem. Min kära hustru ligger i vardagsrummet. Där har vi tv:n som är ett stort sällskap för oss.

Vi trivs i lägenheten, även hustrun som var skeptisk i början. Hon

hittade sin favoritplats i fåtöljen framför tv:n, och där sitter hon även med sina böcker som hon slukar som en bokmal. Det får gärna vara deckare, ju hemskare desto bättre.

Våra barn och barnbarn hjälpte till med flytten och de kommer och hälsar på även nu när vi bor på Alvgården. Vi var rädda för att de inte skulle hälsa på oss så ofta, men det har inte blivit så. Vi saknar inget stöd utan har fått det vi ville ha hjälp med. Kanske hade vi behövt hjälp för att bättre tänka ut vad det är man vill ha med sig till det nya hemmet. Oftast är det inte lika stort som det man bor i innan flytten.

Vad man vinner med att flytta till äldreboendet är att man slipper laga mat, om man inte känner för det. Det är bara att gå till matsalen och få maten serverad till bordet där du sitter. Man slipper städa och får även smutsvätten tvättad om man vill det, och hjälp att byta sängkläder. Detta är något som vi uppskattar att andra gör åt oss.

Minnen

Vi bor som sagt i en tvårumslägenhet med ett sovrum, vardagsrum, kök och ett badrum med dusch. Jag sover i sovrummet där jag spikat upp rådjurstroféer som jag själv skjutit. Där finns ett skrivbord med datorn och skrivaren på, en bokhylla och även en liten byrå. Tavlorna som jag har spikat upp ovanför sängen har betydelse för mig och en del av dem kommer från mitt föräldrahem. Från lägenheten har jag utsikt ner mot Ätran och nere vid åkanten finns en promenadstig och en grön äng. Vardagsrummet är möblerat med min hustrus säng och fåtöljen där hon sitter ifrån morgon till kväll. Den älskar hon att sitta i, eftersom den är ifrån hennes barndomshem. Hennes pappa satt i den med henne i knät, har hon berättat.

I vardagsrummet finns tv:n och en bokhylla med lite minnesaker från bådas föräldrahem, inget som har någon direkt historia eller något. Det står också ett litet bord med läderfåtölj och fotpall i vardagsrummet. På väggen har vi satt upp några tavlor. Tavlan med tre kvinnor betyder mycket för Alma. Hon ser sin mor, sig själv och sin dotter i den tavlan. Väggeklockan är av en modell som kallas Amerikaklocka. Den satt på köksväggen i Almas föräldrahem ovanför en gammal Ballebosoffa.

I köket har vi ett bord med fyra stolar, det får inte plats så mycket mer för köket är inte så stort. Badrummet är inte heller så stort med

en dusch och draperi. Det är en ljus och trevlig lägenhet. Även om vi har mycket möbler i vardagsrummet så är det gott om plats att röra sig på.

Tavlorna är viktiga minnesaker. Med tavlorna på väggarna känner vi oss hemma bägge två. De har funnits i vårt hem hela vårt gifta liv. En del har vi köpt själva och en del kommer från våra föräldrahem.

Fotografier är viktiga minnen. Jag har suttit och sorterat alla våra fotografier och skannat in dem på datorn i många timmar och dagar, till och med år. Jag delar upp dem i olika kataloger, ifrån pappersbilder till diabilder, och även kort från semestrar med vänner och arbetskamrater när vi har kalas. Bilder på barnen när de var små delas upp i tre olika kataloger. Även barnbarnen har fått egna kataloger och sen kopierar jag över till cd-skivor som jag delar ut när de kommer och hälsar på. De kommer med sina digitalkameror till mig och jag hjälper dem att föra över bilderna till cd-skivor, så att jag inte ska vara sysslolös. Där sitter jag framför datorn medan hustrun tittar på tv eller läser.

Minnessakerna påminner mycket om vad man har gjort under sin livstid, och vad man upplevt tillsammans med föräldrar, svärföräldrar och arbetskamrater, vänner och våra älskade barn och barnbarn.

En vanlig dag

På kvällen ligger jag en stund och funderar hur dagen har varit, och somnar fram mot klockan elva. Sedan sover jag gott om natten och vaknar runt sextiden på morgonen och känner mig utvilad och redo för en ny dag. Jag vilar omkring en timme efter middagen, och trivs bra med dags- och sömnrutmen på boendet. Jag har ingen insomningsmedicin. Rutinerna och dagsrytmen på boendet passar oss bra.

Jag stiger upp klockan sex och sätter på kaffe till mig och Alma. Jag tittar i tidningen, sätter på tv:n vid sjutiden och ser på Nyhetsmorgon. Sedan kommer personalen in halv åtta och hjälper Alma med sina eksem, smörjer dem och ger henne sina mediciner och så får jag hjälp att ta på mina stödstrumpor. Sedan runt klockan åtta går jag och tvättar och rakar mig. Sedan blir det frukost vid halv nio som jag lagar till mig och Alma. Frukosten består av ägg, smörgås och kaffe. Efter det gör jag ett besök på balkongen och röker en cigarett vid 9:15. Sedan tittar jag på tv:n eller arbetar med fotografierna på datorn en stund fram till kl 10:30, då jag dricker lite förmiddagskaffe. Jag går till matsalen

vid tolv-tiden och middagsmaten serveras runt kvart över tolv. Efter maten går jag hem och vi lägger oss att vila till halv tre. Klockan tre är det eftermiddagsfika med kaffe och något gott till. Fram till kvällsmaten kanske jag sitter en stund vid datorn eller ser på tv, kanske någon bra film. Kvällsmat blir det halv sex, oftast smörgås och en kopp te. Personalen kommer vid 18:30-19:00 och ger Alma sin kvällsmedicin och smörjer ännu en gång eksemen på hennes kropp. De sätter sig ner en stund och pratar med oss om hur dagen har varit. Sedan brukar vi gå och lägga oss vi tio-tiden. Jag sover oftast mycket gott på natten och har ingen tillsyn av nattpersonalen.

Jag klarar av det mesta själv och det jag inte klarar väntar jag med tills min dotter kommer eller så hjälper personalen oss. Det jag behöver hjälp med är mina stödstrumpor på morgonen, på kvällen får jag av mig dem själv.

Gemenskapen får vi genom att gå till matsalen varje middag. I matsalen sitter vi med två herrar som är från Svenljunga, och som berättar om hur det var i Svenljunga förr i tiden. Det tycker vi är intressant eftersom inte någon av oss är härifrån. Sedan har jag en bekant som hämtar mig ibland och vi åker till kyrkogården, samt hälsar på vänner och barn. Men jag blir fort trött, så det är skönt att komma hem till frugan, och hälsa från de som jag träffat.

Någon gång emellanåt har vi herrträff då Lions bjuder på kaffe. Jag tycker att det är trevligt att bara vi herrar träffas, men hustrun går bara ut till middagen och det är hon nöjd med.

Jag har ett dragspel som jag spelar på ibland. Det har jag köpt själv, men jag vet inte när.

Tankar kring tillvaron

Vi lagar frukost själva runt åtta-tiden på morgonen, och kaffe kokar vi under förmiddagen, sedan kommer personalen vid tolv-tiden för att följa Alma till matsalen. Kvällsmat lagar vi också själva vid halv sex, sex-tiden. Maten är det absolut inget fel på. Den är oftast god, kanske väl kryddad ibland. Det tycker inte min mage om. Det märks att det är duktiga kockar som lagar maten. Det talar vi om för personalen som vidarebefordrar det till kökspersonalen. Jag äter själv, men får maten serverad till bordet där vi sitter, och har bra sällskap vid bordet där olika diskussionsämnen brukar komma upp såsom

vädret, hur vi upplever vår vardag, världsproblem och vad vi har sett på tv.

Jag har ingen direkt älsklingsrätt utan är allätare. Om jag ska välja är det i så fall ärtsoppa. Det får vi kanske allt för sällan enligt mig. Frugan älskar kålpudding. Det skulle hon kunna äta oftare om det skulle finnas. Mattiderna är bra. Vi kan ju anpassa oss, eftersom vi lagar frukost och kvällsmat själva. Hungriga känner vi oss aldrig. Nej, vi tycker det är skönt att komma till matsalen och få maten serverad, eftersom vi lagar de andra målen själva under dagen.

Det är bra att det finns sjuksköterska på boendet och det är inte svårt att få kontakt med sköterskan om det skulle behövas. Om det inte går att få tag i sköterskan precis med en gång, söker de upp oss när de har tid.

Jag äter medicin för hjärtat och för mina svullna ben men inga fler mediciner för tillfället. Hustrun har medicin för hjärtat, blodförtunnande, svullna ben och smörjning av sina eksemer.

Man säger bara till sköterskan att man vill träffa läkaren, som sätter upp oss på rondan som går en gång i veckan på boendet. Det fungerar bra, tycker vi. Vi har aldrig upplevt några problem med detta.

Jag klarar av att gå ut själv men känner mig lite osäker, har lite dålig balans ibland, så jag vill gärna ha sällskap om jag ska gå ut och det får jag om jag ber om hjälp av personalen. Hustrun har hjälp med att komma ut. Hon åker i en elrullstol när hon ska ut. Hon klarar inte av att gå några längre sträckor. Någon gång i veckan kommer vår dotter eller barnbarn hem till oss, och tar med min hustru till biblioteket.

Frugan har bistånd på promenad en gång i veckan men antingen är det för kallt eller så har hon inte lust, så det är svårt att få till hennes promenader, trots påtryckningar från personalen och oss anhöriga. Vi säger att det är gott att komma ut i friska luften, men det är svårt att övertyga henne.

Det är bra att jag rör på mig för då känner jag mig piggare, mår bättre psykiskt och fysiskt. Jag använder rullator och känner mig säker med den för balansens skull. Rullatorn har jag med mig vart än jag går. Jag rör också på mig genom att gå omkring i lägenheten och inne på boendet på vägen till matsalen, och när jag går till affären eller barnen. Det är så jag håller igång.

Trivsel

Vi trivs bra på boendet. Även hustrun har börjat trivas och tycker det är skönt att ha folk runt sig, som kan hjälpa oss om det behövs.

Vi umgås med varandra min fru och jag, och med personerna vi har vid vårt bord vid måltiden och med personalen som jobbar på boendet. Vi pratar med alla i vår omgivning som vi träffar under dagen, pratar om vad som händer runt omkring oss, om väder och vind, om vad man ska göra under dagen. Ibland ringer jag någon bekant och pratar bort en stund och vi hör av oss till anhöriga om det är något vi vill ha hjälp med.

Kontaktpersonen tycker vi väldigt mycket om; har fått bra förtroende för henne. Hon hjälper oss om vi har några problem. Vi försöker först lösa det, men om det inte går tar hon kontakt med någon som kan hjälpa till att lösa problemet. Som till exempel när vi ska till tandläkaren eller lasarettet. Hon är väldigt glad och positiv, och om hon inte mår bra berättar hon det så att vi vet.

Ensamma känner vi oss aldrig. Vi har ju varandra och vi får kanske besök av anhöriga någon gång i veckan. Sitter oftast och pratar om vad som hänt, och de berättar vad de ska göra eller om vi ska göra något tillsammans. Besöken livar upp tillvaron. Det blir något annorlunda när någon kommer och hälsar på. Det är oftast jag och frugan som sitter och pratar om vad vi gjort tillsammans i livet, om barn och barnbarn. Det är skönt att veta att de är friska och att de har egna familjer.

Vi känner samhörighet med alla som vi träffar under dagarna, alla goa människor runt omkring oss. När alla omkring oss är på gott humör skrattar och berättar historier, då känns det bra.

Förluster

Jag tänker inte så mycket på förluster, vad jag kan komma på för tillfället. Vi känner oss trygga med personalen och tror att vi skulle få mycket hjälp vid en förlust. Fast, vi tänker nog på förluster varje dag, men det är nog inte något som vi pratar om dagligdags, jag tänker mer än jag pratar. Hustrun pratar mer om känslor än vad jag gör.

Jag kör inte längre bil, och är glad för att jag kom fram till insikten att jag inte var någon bra bilförare längre och slutade köra i tid innan det hände en olycka, som man kanske skulle ångra resten av sitt liv.

Nu när jag inte kör själv får jag hjälp av mina anhöriga och vänner om jag ska någonstans. Det är något som jag verkligen uppskattar.

Kärlek

Min kära hustru ger mig kärlek varje dag och hon säger ofta till mig att hon känner sig trygg i min tillvaro. Hustrun min, mina barn och barnbarn, vi har väldigt öppen kommunikation om känslor, och känner att vi kan prata om allt, både det som är svårt och det som är glädjande. Som till exempel när min syster gick bort i unga år, eller när mina föräldrar, svärföräldrar och arbetskompisar gick bort. Detta har jag bearbetat med hjälp av hustru och anhöriga.

Även vår kontaktperson känner vi tillit till och vi kan prata med henne om allt, och det känns underbart att ha så god kontakt med henne.

Man kan fundera vad som händer med en när man flyttar till ett äldreboende. Jag är nog samma person nu som jag var när vi bodde i lägenheten i byn, kanske tröttare, jag orkar inte lika mycket nu som innan. Åldern tar ut sin rätt, som sagt.

Jag heter Sigrid Blomdal

av Gudrun Hjälak

Medforskarens inledning

Det som jag nu skall skriva om handlar om hur det är att flytta från sin egna gamla bostad till sin nya och kanske sista bostad på äldreboendet.

Sigrid och hennes man Ragnar flyttade in till serviceboendet efter det att Ragnar fått en stroke, som tog talet och gjorde honom halvt förlamad. De hade en varm relation. Jag kommer ihåg att Sigrids syster sa: "De måste ha sina sängar intill varandra för så är de vana att ha det."

Ragnar gick bort efter några år på boendet. Nu är det fem år sedan. Jag tycker att Sigrid har anpassat sig bra till livet på äldreboendet. Även sedan hon blev änka har hon klarat sin situation väldigt bra. Jag tror att hon är ganska nöjd med sitt liv och sin tillvaro och det gör att hon trivs med hur dagarna går förbi. Hon har blivit äldre och med det tröttare, och med det så behöver hon inte arbeta och får en del hjälp.

Sigrid tyckte nog att det var ganska bra att bli intervjuad – man får lite uppmärksamhet – och det är ju aldrig fel.

Sigrid och Ragnar heter något annat i verkligheten. En del andra uppgifter har också ändrats för att oidentifiera berättelsen.

Livsberättelse

Jag heter Sigrid Blomdal och föddes 1923 på torpet Torestrand i Torsås 1,5 mil bortemot Morarp. Jag var tredje barnet av fyra systrar. Det skilde 14 år mellan mig och min yngsta syster. Pappan var skogsarbetare. Mamman var hemma och skötte om hushållet men hjälpte till med försörjningen genom hemarbete. Hon stickade ylletrojor, först för hand men senare skaffade hon sig en stickmaskin.

I sex år gick jag i skolan i Lilled och därefter i fortsättningsskola i Torsås, där jag även gick i skolkök. Jag minns att jag fick följa min näst

äldsta syster till skolan för hon var lite blyg. Detta var innan hon själv började skolan, vilket skedde när hon var åtta år eftersom man bara hade intagning vartannat år.

Det var inte ofta man fick nya kläder på den tiden. Man fick många gånger ärva efter sina syskon. Om man ville ha något nytt fick man sy själv eller gå till sömmerska. Som barn och ungdom hade jag aldrig långbyxor. Det var först som vuxen jag började klä mig i långbyxor. För att det fanns inga långbyxor till jäntor på den tiden.

Arbete och familj

Som så många andra började jag arbeta i unga år. När jag var 15 år flyttade jag hemifrån och fick jobb som hembiträde hos en lärarfamilj. Hushållsarbete lärde jag mig hemma av min mor. Jag såg ofta på hur mor lagade mat och bakade, och på detta sätt lärde jag mig av henne. Jag arbetade även hos en hårfrisörskan i Hovtofta, och skötte även hushållsarbetet där. Jag var även piga hos familjen Svensson i Hovtofta under en tid.

När jag var 15 år träffade jag Ragnar, min blivande man. Han var några år äldre. Vi var tillsammans tills jag fick jobbet i Hovtofta. Då tog det slut. Ragnar blev inkallad i samma veva. Jag var lycklig och 'dansade en sommar', precis som i filmen 'Hon dansade en sommar'. (Skrattar). Du förstår, Ragnar dansar inte.

Efter en tid så började vi brevväxla med varann, Ragnar och jag, och vi blev ihop igen. Och så har det varit livet ut. Först förlovade vi oss. Jag blev med barn och då gifte vi oss år 1946, i lärarbostaden var det, där folktandvården ligger idag.

Jag flyttade in hos Ragnar som hade en gård där även hans föräldrar bodde. Först arrenderade vi gården, sedan köpte vi den. Vi hade 13–14 kor plus en häst. I början handmjölkade vi, men efter ett tag så köpte vi en mjölkmaskin. Ragnar arbetade även i skogen och på slakteriet i byn.

Jag har hässjat mycket hö och mjölkat många kor; det var ganska tungt arbete många gånger. För att få det lite lättare så satte vi in rörmjölkning och då skötte ju den delen sig nästan själv. Året var 1965.

Barn fick vi i slutet av 1940-talet. Först en pojke. Sedan en flicka. Båda är födda hemma, vilket var vanligt på den tiden. Barnmorskan hette Ingrid Öman och allt gick bra båda gångerna. Sedan fick vi ett

barn till, en flicka till. Hon föddes år 1957 men då var det vanligt att man födde på BB.

Allt väl så långt, men när Ragnar var i 30-årsåldern fick han en tumör i huvudet, ofarlig visserligen, men det var lång konvalescens efter operationen.

Utmärkelsen

Jag vill visa dig en sak som jag har här i byrån. Denna guldmedalj fick vi av kungen 1988 för 23 års prickfri mjölk. Du förstår, när man har rörmjolk tas det prov på varje sändning och proven kontrolleras av mejeriet. Vi levererade alltid prickfri mjölk.

När vi fick motta medaljen fick vi åka upp till Stockholm och träffa kungen. Medaljen delades ut i Konserthuset, där även Nobelpriset delas ut. Drottning Silvia satt i salongen. Det var mycket festligt och ett mycket fint minne för livet. Vi blev också bjudna på en finare middag och övernattnings på hotell. Allt detta var lite extra, eftersom vi bönder nästan aldrig var lediga. Men detta var ju en helg uppe i Stockholm och det var en speciell känsla. Av 300 par per år i hela landet blev just vi utvalda, och detta var ett tecken på ett bra jobb. Det var även ett par ifrån Västansjö och ifrån Månstad där samtidigt. I samma sal som Nobelpriset utdelas fick vi motta vår medalj. Jag fick gå fram och niga för kungen. Drottningen satt i salen och vinkade.

Jag fick också ett dussin silverskedar från hembygdsföreningen som en liten uppmuntran för att jag hade klarat så mycket själv. Det är jag glad för.

Minnen

När jag tänker tillbaka på vad som har satt sig i minnet när det gäller den stora världen, så är det de båda världskrigen som först kommer fram. Det är inte så mycket att prata om. Det var som det var.

På det personliga planet minns jag tydligt när barnen flyttade hemifrån. Då blev det så tomt. När den sista flyttade var det värst. Men det är roligt när de blev vuxna också och kommer hem på besök.

Dottern fick barn som är 32 år i år. Jag har fyra barnbarn. Det kunde varit fler men en mycket tragisk sak hände min son. Han fick en svår sjukdom, ALS, och dog bara 47 år gammal. Min sonson, som bara var en ung pojke, tog sitt liv samma år som hans far gick bort.

Han orkade inte med sin fars död. Detta är ett mycket svårt och sorgligt minne. Jag har gråtit mycket under den tiden för det här. Det är ju inte så lätt att komma över. Vi i familjen stöttade varandra i sorgen.

Föreningar

Som ungdom var jag med i föreningar, bland annat för att träffa andra ungdomar. Som vuxen var jag med i Centerkvinnornas klubb. Då var jag med och bjöd på kaffe här på ett äldreboende någon gång om året. Nu är jag själv en av dem som bjuds på kaffe av Centerkvinnornas klubb eller när Lions kommer och bjuder på fest. Det är mycket roligt. Jag var inte så politisk intresserad, men gemenskapen med ungdomarna och andra i rörelsen gav en hel del.

Flytten till äldreboendet

I slutet på 1990-talet drabbades jag av en stroke. Jag fick små men av stroke, men på det hela gick det ganska bra. Ragnar fick även han en stroke, men för honom gick det tyvärr inte så bra. Det tog talet och ena sidan blev förlamad. I början gick han med rullator, men efter ett tag blev han sämre. Efter att ha haft det ganska jobbigt ett bra tag, trots hjälp från hemtjänst, så blev det ohållbart. Jag tog då kontakt med biståndsbedömare och det blev tal om flytt till äldreboendet. Det tog över ett år innan det blev klart att vi skulle få flytta dit. Någon måste väl dö först, tänkte jag.

När allt var klart så gick det fort med flytten. Det var många som hjälpte till: dotter och måg, sonhustrun och grannar. De ordnade allt i lägenheten, så när vi väl kom dit var allt klart. Själv var jag kvar i det gamla hemmet och plockade ihop allt, och jag stod för maten till alla som hjälpt till med flytten. Det var skönt att det var klart när vi kom till vår nya lägenhet på äldreboendet.

Vi sålde vårt hus. Det blev bra, för vi kände människorna som skulle ta över, och de kändes skönt. Det verkar som de trivs där. Jag har varit och sett hur de har det i huset. De hade gjort om en hel del men det är bara som det skall vara, tycker jag.

Det gick några år och sedan blev Ragnar sämre och för 4–5 år sedan gick han bort. Jag trodde inte att jag skulle klara av det, men det gick bättre än väntat. Jag fick ändå hjälp ifrån personal och barn.

Livet på äldreboendet

Jag trivs i min nya lägenhet och med det som händer runt omkring. Jag tycker att jag har det bra. Jag klarar mig mycket själv men jag har hjälp med tvätt och städning och även handling, för det är långt till affären.

Det händer ganska mycket här på äldreboendet och jag är med på allt som händer såsom bingo, tipspromenader, boulevards, underhållning och pyssel. Nu har de börjat med matlag. De som vill och kan får hjälpa till och laga mat till sig själva en dag i veckan.

Jag träffar mina vänner och mina barn och barnbarn. Det uppskattar jag mycket. Det blev bättre här på äldreboendet än jag kunde tro.

Efter Ragnars död har jag kunnat fira jul bland annat hos min dotter i Halland. Det kunde jag inte innan, eftersom jag inte ville lämna Ragnar. När man varit borta ett tag, då är det skönt att komma hem igen. Det tycker väl alla.

En vanlig dag

En dag på serviceboendet ser ut så här, ungefär. Jag går upp vid halv åtta-tiden och gör mig i ordning. Jag behöver ingen hjälp förutom att någon bäddar min säng och tar på strumpor för jag har ont i ryggen.

Klockan åtta går jag till matsalen, där får jag mat från någon som hjälper mig med det. Vid bordet sitter samma damer varje dag och vi samtalar om vad vi ska göra just den dagen eller vad som händer i huset för övrigt. Jag äter ganska snabbt och går sedan hem till mitt. Ibland tar jag en promenad eller vilar mig eller läser en bok.

Jag är med på de flesta förmiddagsaktiviteterna. På måndagar är det gymnastik och sång plus kaffe. På tisdagar är det *Må bra-dag* med massage, manikyr och annat.

Onsdagar har jag just börjat med matlaget. Torsdagar är det pyssel på förmiddagen och bingo på eftermiddagen. På fredagar är det inget på förmiddagen men gudstjänst på eftermiddagen. Men det är ändå mycket på fredagar för då har jag min städdag varannan vecka och då brukar jag duscha själv innan. Jag får också hjälp med tvätten och när den är klar viker jag den och lägger in den i skåpet. Om jag behöver få handlat så får jag personalens hjälp. Det är vad jag brukar göra på förmiddagarna, och sedan blir det lunch mellan halv ett och halv två. Jag tar mig till matsalen själv och jag sitter vid samma bord som vid fru-

kosten och delar bordet med samma damer. Efter lunchen går jag in till mig och lägger mig på sängen för att vila. På eftermiddagen kommer personalen med en kaffevagn och serverar kaffe till alla på sina rum.

Klockan fem serveras kvällsmat i matsalen och jag går till mitt bord och sätter mig. Personalen serverar kvällsmaten på bricka. Jag äter ganska snabbt och går sedan in till min lägenhet. Ibland tittar jag på tv på kvällen. Personalen tittar in till mig på kvällen och serverar kaffe eller någon saftsoppa och smörgås.

Jag lägger mig ganska tidigt, men ibland kan det hända att jag sitter uppe och tittar på tv lite längre om det är något bra. Jag gör min kvälls-toalett och jag klarar mig själv på natten.

Jag heter John Fransson

av Heidi Larsson

Medforskarens inledning

John Fransson bor på ett trygghetsboende i anslutning till Ljunggården. Jag har valt ut John till mitt arbete i Sista socialisationen av ren nyfikenhet och egentligen av en tillfällighet. Det började med att vi satt runt bordet jag och John och en del andra vårdragare, och John började prata om sitt liv. Jag märkte att han tyckte det var roligt att berätta och att de andra vårdragarna omkring tyckte det var intressant att lyssna när han berättade om sitt liv.

Många rycktes med i hans berättelse och berättade själva om sina livshistorier och gemensamma upplevelser. Detta var starten till min och Johns träffar som har varit ömsesidigt uppskattade. Jag har uppskattat att jag får ta del utav alla hans minnen och upplevelser, både roliga och tråkiga och lära känna honom bättre.

När jag frågar John hur han upplevt att jag kommit hem och interjuvat honom, utbrister han med förtjusning: "Det har bara varit positivt, ärligt. För att jag är en ärlig människa. Att mitt liv kan intressera någon är ju bara roligt."

Johan Fransson är ett fingerat namn. En del andra uppgifter har också fingerats.

Livsberättelse

Jag heter John Fransson och är född 1920 i Kullaberg, med mor och far och sex syskon. Jag är sist i syskonskaran. Vi bodde i ett hus med ett litet jordbruk. När jag var fem år flyttade vi till Svenljunga, till ett hus utan jordbruk.

Barndom

Jag var ett mycket ensamt barn. Mest såg jag upp till min mamma Hilma. Hon var så snäll mot oss, det var hon som gav oss ömhet och

närhet. Pappa hade man en fruktansvärd respekt för utan att ha fått stryk. Jag minns faktiskt inte om jag någonsin har suttit i hans knä. Men mamma hon var snäll.

Vi gjorde inte så mycket på fritiden, men efter mycket om och men så fick jag mig en gammal cykel, och det var någon gång på 30-talet. Vi hade en tidning som hette Wästgöten som kom varannan dag. Vi hade en radio, en som man behövde två olika batterier och en antenn för att ratta in program. Man lyssnade på klockspelet klockan tolv och sedan var det grammofonmusik mellan 12.10-12.30. Det var bra och ibland var det dansmusik eller någon pjäs på radioteatern. Jag lyssnar inte så mycket på radion längre för om den står på, så kan jag ju missa om det är någon som skulle komma och hälsa på. Jag låser om mig, så om det är någon som kommer så får de ringa på. Men cykeln var det som man roade sig mest med.

Det var ganska hårt ekonomiskt ibland så det fanns inte så mycket leksaker. Jag minns att jag beställde en liten plåtask med ett rörligt lock med hål i som man hade godis i. Den köpte jag från Åhlén & Holm, ett gammalt postorderföretag.

En dag när inte pappa var hemma och mamma var ute, stod sockerskålen och gräddkannen på bordet och då passade jag på att doppa fingret först i grädden och sedan i sockerskålen. Just i det ögonblicket hörde jag en knackning på fönstret och utanför stod mamma med höjt pekfinger. Det gjorde jag aldrig om igen.

Jag hade en fruktansvärd respekt för min pappa, men har aldrig fått stryk. En dag när pappa satt och läste bibeln och vi barn satt nedanför och lekte på golvet och blev för högljudda räckte det att han tittade på oss, för att vi skulle bli som förlamade. Så kunde han fortsätta att läsa.

Jag var väldigt snäll som barn men jag hade inga lekkamrater. Det har nog satt sina spår. När den nya banvakten flyttade in så hade han två barn, Folke och Astrid, och vi brukade leka. Och på Ekebacken var det två barn till, Emma och Gustav, som jag lekte med.

Skolan

Jag var sju år när jag började i skolan. Jag tyckte det var tråkigt med skolan men hade ett väldigt bra minne så jag hade det lätt för mig. Språklära var fruktansvärt, men jag hade lätt för att stava och var duktig på slöjd.

Jag fick gå femte klass två gånger utan att vara kvarsittare. I var skolan Önnered sjuårig och i Bäckevik var den sexårig. Jag gick fem år i Lunde skola i Önnered och skulle senare gå två år i folkskola men det var för långt att gå – det var cirka två och en halv kilometer till skolan – så jag fick gå i Holmsunda skola istället. Jag fick gå femte och sjätte klass där istället. Och vi gick till fots till skolan varannan dag. Vi fick ingen lunch i skolan, utan vi fick ta med oss egen mat; då blev det smörgås.

Mina lärarinnor var Eva Gustavsson och Signe Enarsson. Det var ett tiotal barn i klassen. Vi läste språklära, geografi, naturlära, välskrivning, uppsatsskrivning, räkning, historia, slöjd och sång. Vi fick betyg, och jag fick väl skapligt betyg. Jag var duktig i skolan och fick högsta betyg i uppförande. Jag var så fruktansvärt blyg när jag var yngre så jag vågade inte sjunga, så jag fick ett streck i sång.

Man läste kristendom och började med Fader vår och när skol-dagen var slut läste läraren välsignelsen över barnen. Bibeln var en viktig del av undervisningen. Jag hade ett bra minne och kunde återberätta berättelsen om "Livets väg". Man blev berörd av denna berättelse.

Jag tycker att det ska vara mer kristendom i skolan än i dag, och att alla barn ska lära sig de tio guds budord. Då skulle det nog se annorlunda ut i dag. Jag tror att det var Palme som tog bort detta.

Hemmet

Hemma skötte pappa inköpen, men när jag hade fått min cykel så fick jag göra det och då kunde man få en femöring till en strut karameller. Mamma städade hemma, det gjorde aldrig pappa. Mamma skötte även om all tvätt och lagade all mat. Jag minns att mamma lagade saltat kokt kött. Det minns jag starkt och kan känna smaken i munnen. Det vattnas riktigt. Något som jag också minns starkt är det vi kallade "pärrer stek". Man steker fläsk och fett ska vara kvar i pannan och så skivar man ner potatis i fett och hållar i lite mjölk och mjöl. Mmmm. Gott.

Barnen fick hjälpa till med allt, bära in ved, vatten på vintern, om det hade frusit till is fick man ha med sig något för att hacka sönder isen. Man fick inte pengar för att hjälpa till utan det var bara att göra det. Det var inte alltid som pengarna räckte till.

Först efter konfirmationen fick man börja med att använda lång-

byxor. Det var stort, då var man en karl. Innan fick man ju bara ha kortbyxor.

Arbete

Efter konfirmationen började jag arbeta på en fabrik i byn, en trikså-fabrik, med att rulla garn. Jag fick 20 öre per timma, och det var början på 30-talet. Det var så att man skulle jobba och att det fanns jobb att få. Man fick bidra till hushållet.

Strumpgarnet kom i härvar och man fick man knyta en vävknut och sätta upp dessa på rullar. Rulla garn det var ett speciellt jobb. Jag rådde mig själv. Det var ingen som kollade mitt jobb. De andra hade instruktörer. När jag gjort färdigt mitt arbete så gick de ut till andra stationer. Det var aldrig någon som kollade mina rullar och jag visste att jag hade gjort mitt jobb. Fick ju aldrig några returer heller.

Det var helautomatiska strumpstickmaskiner. Man hade skaffat en grej som skulle monteras på maskinen för att de skulle bli ett annat mönster. Maskinen var tjeckisk så det fanns bara tjeckisk bruksanvisning. Det var ju ingen på fabriken som kunde tjeckiska men jag fick ihop det ändå.

Men jag måste tala om att jag hade gjort en spole som skulle mätas och den skulle hålla ett visst värde. Sedan skulle det skruvas i en trimskruv. Så kom vaktmästaren både från min och den andra avdelningen och sa att det var fel på den. Så jag tog av den och tog trimskraven och mätte om den. Då visade den rätt värden och då förstod de att jag inte hade gjort fel. Men de trodde nog att de kunde sätta dit mig.

Föräldrahemmet

Jag köpte ut mina syskon så jag ägde föräldrahemmet själv. Jag satt uppe i Västerås och gjorde ritningar på huset. Det skulle in el, och jag satt och ritade var alla dosor skulle sitta och strömmen skulle dras. Jag ritade med olika färger: fas med svart, skyddsjord med gröngul och O-an med blå färg. Det var en elektriker, Wilhelm Hugoson, som satte upp strömskåpet. En behörig elektriker som hette Per Bengtsson kom till gården för att jag ville att han skulle godkänna mitt arbete. Han sa att inte alla elektriker är så noggranna som jag. Det var spännande när jag slog på strömmen och det fungerade.

Flytten till trygghetsboendet

Första tankarna på flytten kom när jag började besöka Ljunggården varje vecka för att spela bingo. Det var för ungefär tre år sedan. Då var det någon som frågade mig om inte jag ville flytta till Ljunggården. Det hade jag aldrig funderat på tidigare men jag åkte hem och funderade över detta ett tag. Sedan, när jag bestämde mig, så ringde jag till kommunen och sa att jag ville flytta till Ljunggården.

Det gjordes en utredning och jag fick beskedet att jag var för frisk och fick ingen lägenhet. Men efter ett tag så ringde biståndsbedömare och sa att jag skulle få en lägenhet om jag fick någon form utav insats, och då skulle jag få söka lägenhet. Det räckte med att jag hade fyllt 75 år och att jag hade ett larm, sa hon. Så jag ansökte om larm och lägenhet och fick flytta in 11 februari 2009. Det har jag inte ångrat en sekund.

Det var en som sa: "Ska du verkligen flytta till Ljunggården" och menade att det inte var så lyckat, men det brydde jag mig inte om, utan såg fram emot flytten. När beslutet kom gick det fort, för lägenheten stod ju tom, men det tog ändå tre månader i och med uppsägningen utav den andra lägenheten. Bara positiva känslor kommer upp när jag tänker på flytten till Ljunggården.

Det var en hel del personer som hjälpte mig under flytten men det var två vänner som körde. Men om jag hade vetat det jag vet nu, så hade dom inte kört, kan jag säga. Jag talade om för dom att det var en hel del saker som fattades, men då blev dom arga på mig. Men det var ju inte jag som hade gjort något fel utan jag frågade ju bara efter mina saker. Det jag saknar är en ny vinterjacka och en sommarjacka, men dom sa att jag bara skulle leta i förrådet, så skulle jag hitta det jag söker. Men jag vet ju att det inte ligger något i förrådet.

Den lägenhet jag har nu är tio kvm mindre än den lägenhet jag först fick när jag flyttade till Ljunggården. Jag har inte fått plats med riktigt allt i denna lägenhet, en del kom bara bort och en del gav jag bort. Jag fick hjälp med att flytta hit av ett par vänner till mig. Jag var delaktig i flytten och jag bestämde själv vilka saker som skulle med, och kände att jag hade tid på mig till det.

Jag hade inga speciella förväntningar när jag flyttade hit, utan jag sköter ju mig själv, är självgående. Tryggheten att bo här betyder mycket och jag är ju snart 91 år och har inte ångrat det alls. Trygg-

heten att ha personal i huset och framförallt sjuksköterskan som finns i huset. Det är tryggt och bra. Det jag sätter mest värde på här på Ljunggården är just att sjuksyster finns i samma hus, för jag tar ju Waranprov en gång i veckan. För det mesta kommer sjuksyster in till mig och tar provet. Hade jag bott kvar på Blomstervägen, så hade jag fått åka de två milen till Ranelid och jag har ju ingen bil, så då hade jag fått åka färdtjänst varje vecka.

Det är en sak jag har förlorat på att flytta till Ljunggården. Jag hade en katt som tyvärr inte finns längre. Den saknar jag, men jag vill inte prata om det.

Tillvaron

Min sambo gick bort 2003. Det var en stor förlust.

Lägenheten är bra och trivsamt, men antingen så har jag för mycket grejer eller så finns det för lite skåp. När jag och min sambo skulle flytta hit till Svenljunga från Nynäshamn, så hyrde vi en hyrbil som kom hit med alla saker. Det var våra gemensamma saker som vi hade införskaffat tillsammans. Hon hade ju fått tre gamla stolar men nu när hon gick bort så fick ju hennes barnbarn stolarna.

Här i lägenheten har jag några minnessaker. Väggeklockan var mammas. Den har jag där inne i stora rummet. Jag fick under årens lopp porslinsfigurer. Dom har jag inte kvar längre. Dom kom bort de också. Porslinsfigurer som jag hade fått för länge sedan. Det är tråkigt.

Jag har också en väggklocka som ser ut som en katt. Ögonen rör sig efter sekunderna. Det är en klocka som man får dra upp en gång per dag. Den har jag fått av min syster och svåger för länge sedan i ungdomen. Här finns också min gitarr, som jag fick när jag var elva år. 1938 var vi fem killar som var ute och spelade. Då var trummorna sönder och trummisen lånade min gitarr och spelade på den tills trummorna var okej.

Aktiviteter

Jag är med på det mesta vad som händer i terapin och på Ljunggården. Jag tycker om att prata med Rut och Stina; de är ju gamla ungdomsbekanta. Och tycker om att spela spel med Per-Åke och vi pratar om vardagliga saker. Vi spelar boule, curling, bingo, och vi spe-

lar tv-spelet Wii, och går tipspromenad, bakar, besöker gudstjänster och har samtal runt bordet med vår kyrkoherde. Jag är inte med på gymnastiken här på Ljunggården utan åker till Bäckevik och är med på gymnastiken där. Det är sittgymna. Då är det Majsan som har den.

Jag har inga insatser utav personalen här på Ljunggården utan klarar mig själv, lagar min mat själv och tvättar själv. Städhjälp har jag. Jag behöver den egentligen inte men tycker att jag gott kan kosta på mig det. *Städ & Fix* kommer och städar hos mig en gång i veckan. En tjej som heter Petronella kommer. Tidigare var det Mikaela som kom och städade. Det var hon som gjorde min flyttstädning och det gick bra, så då fick hon fortsätta med det.

En vanlig dag

En vanlig dag vaknar jag omkring klockan sju. Klockan åtta då är det badrummet som gäller, jag går på toaletten, tvättar mig, rakar mig och klär på mig. Sen vankas det morgonkaffe och det är det viktigaste. Då är klockan mellan 9 och 10. Efter det blir det frukost och då är klockan mellan 10 och 11.

Sedan är det någon aktivitet på terapin som gäller, till exempel bakning, boule eller något spel. Det är mellan 10 och 12. Kaffe dricker jag någon gång mellan tolv och ett. Efter tre så lagar jag middag och äter. Jag diskar och går och lägger mig efter maten och vilar. Sedan kan det hända att jag lägger lite patiens på datorn eller tittar på tv, men inte på något som är textat då synen inte håller. Och på kvällen så lägger jag lite mer patiens på datorn.

Jag går och lägger mig mellan tio och elva, men somnar inte förän vid tolv, ett. Jag gör inget under tiden utan ligger bara vaken. Dom har kommit fram till att det finns två olika sorters människor, en morgonmänniska och en kvällsmänniska. Jag tillhör kvällsmänniskorna. Ibland sover jag hela natten men ibland får jag gå på toaletten men sover rätt så bra ändå. Jag har sex olika tabletter på morgonen, och Waran på kvällen. Och jag får provtagning utav syster en gång i veckan.

Jag är som sagt självgående och har egen städhjälp. Jag lagar min egen mat. När jag steker ägg så svingar jag upp det i luften. För det mesta går det bra. Att börja laga mat när man är 90 år, det är väl inte illa? Jag bakar mitt bröd själv, bakar gaffelkakor, hallongrottor, kola-

kakor, mandelkubb, mjuk pepparkaka, hjortronsaltsringar. Jag lessnade på köpebrödet och började baka mitt egna. Skulle det bakas tårta, så var det jag som fick baka den. Petit choux bakar jag också och det blir bra. När jag bakar så är jag noga och lämnar inget åt slumpen.

Jag gör ganska mycket på dagarna. Jag har sånggruppen varannan tisdag här i Svenljunga. Bingo och gymnastik är i Halletorp. Jag har varit med i sånggruppen i Tollered men är inte med där längre. Det var mellan klockan två och fyra. På vintern var det mörkt när det slutade och då ville inte jag köra med min bil på landsvägen. Jag tyckte att det räckte med det jag hade här.

Här på Ljunggården brukar jag vara med på bingo, gudstjänster, bakning, boulen, luffarschack och samtal runt bordet. För det första så tycker jag att det är skoj att vara med och för det andra kan de här sakerna försvinna om vi inte kommer dit.

Symaskinen står framme för jag ska försöka lägga till litegrann på byxbenet. Synen är inte den bästa men om jag tar frystejp och sätter det på byxan och sen ritar på vad jag ska sy, så kan det gå. Det svåraste jag sytt på symaskinen är att sy fast en dragkedja. Man skall inte säga att det inte går innan man har försökt.

Jag har ett väldigt bra sifferminne. Jag kunde ungefär 150 bilnummer i ungdomen. Jag kan nästan alla telefonnummer här på Ljunggården och jag har lätt för att komma ihåg och lära mig nummer. En gång har jag fått nytta utav detta och det var när jag och min svägerska åkte ifrån Skövde och bytte i Herrljunga. Så stannade vi till och fikade på ett ställe. När vi skulle med tåget tillbaka, så kom svägerskan på att hon hade glömt en kasse på fiket. Då sa jag att då får vi ringa dit och fråga. Det kunde vi göra för jag hade sett telefonnummer på telefonen. Och svägerskan kunde hämta sin kasse när hon skulle tillbaka.

Jag trivs så bra här på Ljunggården, men skulle vilja byta matta här i köket och i hallen. Man tänker på hur dagen kommer att fortsätta, hur den kommer att bli, jag är varken glad eller lessen. Varje dag så grämer jag mig över den hemska mattan. Jag tycker att den är alldeles för mörk. Till och med Syncentralen tycker att den skall bytas mot någon ljusare.

Maten

Jag lagar all mat själv och äter i min lägenhet. Det viktigaste är morgonkaffet. Jag är väldigt noga med att det jag äter ska vara rent. Jag äter

med god aptit, och sitter själv runt bordet och trivs med det. Jag har väldigt ont utav att man inte sköter mathygien. Tycker inte om att man slafsar i sig maten. Jag har så ont av detta.

2004 åkte jag och en kompis i hans bil. Rätt som det var så fick vi stanna för att han skulle pinka ute i skogen. Sedan fortsatte vi hem till honom för att han skulle bjuda på våfflor. Smeten var färdig, så det skulle bara gräddas och han började grädda våfflorna. Inte nog med att han inte tvättade sina händer innan han började med maten. Han tog upp en fuktig näsduk och snöt sig, och sedan fortsatte han med att baka våfflorna. Jag kände ju mig tvungen att äta men känner än idag hur illamående jag blir av detta.

Min älsklingsrätt är karrékotlett. Den blir saftig och god. Jag steker den i smör, bryner först och sedan slår jag på vatten och sätter på lock så det får stå och koka i cirka 15 minuter. Potatis och morötter kokar tillsammans; det är ju lite sky kvar ifrån karrén. Sedan strör jag på lite mjöl och håller på lite gräddesås till en god sås.

Triösel och trygghet

Kan inte tänka mig ett bättre ställe, det är trevligt. Finns ingenting att klaga på vad det gäller personalen. Jag åker och handlar på Rolfs Ica med hemtjänsten varannan vecka. Jag är helt rörlig och klarar mig helt själv. Synen har ju blivit försämrad och därför kör jag inte bil längre.

Men jag trivs så bra här. Jag umgås mest med Rut, Stina och Per-Åke. Personkemin stämmer med dom och vi brukar prata om all-dagliga saker. Men man har ju inget stort umgänge längre, det försvinner liksom med åren. Jag tycker att all personal är bra här. Det finns ingen som jag tycker bättre om eller sämre om. Jag känner mig aldrig ensam. Skulle jag göra det så är det bara för mig att gå ut i korridoren så träffar jag alltid på någon.

Jag har en nära vän som brukar komma hit och hälsa på mig, det uppskattar jag. Har inget direkt umgänge, man har inte det vid 91 års ålder. Gerd brukar komma och hälsa på någon gång ibland. Hon är himla bra. Hon hjälper mig med mycket. När hon och Kalle kommer på besök så brukar jag låsa upp vid altandörren så att de kan gå den vägen.

Det betyder väldigt mycket att ha en sjuksköterska i huset, det är ett måste att ha henne här. Att doktorn kommer hit en gång i veckan är

också jätteviktigt. Det känns så tryggt att ha dessa nära. Jag tar Waranprov en gång i veckan på grund av att jag missade en tablett när jag var sjuk. Och sjuksköterskan kommer in till mig och tar prover.

Jag känner mig väldigt trygg här, känner ingen ångest, och jag tar dagen som den kommer. Jag har någon som jag kan prata med, men är lite försiktig med vad jag säger. Känner ingen oro inför att gå bort, det är något som alla gör. Jag har gjort klart allt och jag vet att jag kommer kremeras och efteråt ska det vara en minnesstund för de närmaste.

Jag känner glädje när jag lyckas med något, till exempel matlagning och spel. Mitt dragspel ger mig också glädje och mening i tillvaron.

Den 26 februari 2005 så startades sånggruppen här i Svenljunga. Vid halvfyra kommer Kalle ifrån Mossehult, så går vi igenom allt vad vi ska spela. Sedan åker vi bort till sånggruppen som är emellan halv sju och halv nio. Det finns de som tycker att jag spelar bra, men jag tycker inte själv att det liknar något. Tänker aldrig att jag tar mitt dragspel och går ut och spelar så blir de glada. Men det har varit många roliga stunder med mitt dragspel. Det hände ju att man satt uppe på scenen och fick lite ögonkontakt med en del tjejer.

Man ångrar lite i sitt liv, vad man gjort och kan tycka att dragspelet är orsaken till en del. Du förstår, den som spelade hade tur med det andra könet. Och det hände ju ibland att man hoppade över skaklarna. Man var ju lite mer än andra. Det fick man ju glädje av ibland. Det var nog inte så lockande med en som spelade gitarr.

Mitt hem är här på Ljunggården. Det är bara positivt att bo här. Jag skulle inte vilja flytta tillbaka till mitt hus. Tycker inte att jag har förändrat mig något än så länge, i och med att jag sköter mig själv och inte behöver någon hjälp. Min syn har försämrats avsevärt men än så länge så går det. Det får göra det. Det finns ingen maskin som går fel-fritt i 91 år utan reparationer. Jag är mycket tacksam över att må så bra som jag gör.

Medforskarens eftertankar:

Vem för den ensamme vårdtagarens talan?

Jag har intervjuat en man som är 91 år. Han har ingen fru, inga barn och inte stort umgänge. En ganska ensam man. Han är helt rörlig och sköter sig själv, han lagar sin mat själv, bakar bröd, bullar och kakor och tillbringar mycket tid i köket. Synen har dock en försämrats betydligt och han har svårt att

orientera sig i den mörka lägenheten. Han tycker att den mossgröna mattan som har legat inne sedan huset byggdes 1981 behöver bytas ut till en ljusare matta. Med hjälp av Syncentralen så har han försökt med bostadsbolaget att få en ljusare lägenhet som skulle underlätta hans vardag och livskvalitet oerhört mycket. Bostadsbolaget har svarat att inget görs med mattan förrän den går sönder och "det är vår policy".

Vi hade tidigare en dam här på trygghetsboendet som hade en liknande synnedsättning men hon hade många barn och barnbarn omkring sig som var väldigt aktiva till att hjälpa till. Hon fick hjälp till att anpassa sin lägenhet med annat ljus och en ljusare matta.

TVå personer på samma boende med samma behov av bostadsanpassning på grund av synnedsättning men ändå så olika. Den ena har stöd från stora och aktiva kontaktnät. John ska själv föra sin talan. Jag har försökt hjälpa honom med det.

Man kan tycka att det ska vara enkelt att flytta till ett äldreboende, att en bostadsanpassning ska vara en självklarhet, och att det sista brukaren ska behöva tänka på och oro sig över är att det inte är anpassat tillräckligt.

Mitt namn är Anders Melving

av Gun-Britt Larsson

Livsberättelse

Mitt namn är Anders Melving. Jag är född 1927 på en gård i Öxabäck. Jag har en syster som är nio år yngre än jag.

Barndom

Som barn fick jag lära mig att hjälpa till. Jag fick följa med far till skogen och hjälpa till på gården. Jag kommer inte ihåg så mycket från mina barndomsår. Det är först när jag började skolan som jag minns en del.

När jag var sju år började jag skolan i en liten byskola, som det hette på den tiden. Byn hette Haldared och låg i Öxabäcks socken. Vi var tolv elever som gick i skolan varannan dag. Efter endast tre månader i den lilla byskolan flyttades vi till Överlida skola. Där gick jag i sex år. På den tiden gick skolbarnen själva till skolan oavsett väderlek och årstid och några cyklade. Skoltiden avslutades med fortsättningsskola i Öxabäck på tolv veckor. Fortsättningsskolan fördelades på två perioder: sex veckor på sommaren mellan klass 5 och klass 6, och sex veckor på sommaren efter sjätte klass.

Jag kommer att tänka på en grej som hände när jag gick i fortsättningsskolan. Det var på sommaren efter jag gått ut folkskolan. Jag hade slutat skolan på eftermiddagen och gick hemåt. Vid vägkanten stod en liten farbror och ville prata. Han hade så underligt lysande ögon. Han hette Arnold och var son till Prekebogumman. Hon hette egentligen Kristina men på den tiden sa de "Krässtína". Hon var den tidens medicine doktor i Öxabäck. Hon hade ett hus dit folk fick komma när de var så sjuka att de inte kunde vårdas hemma. Hon lagade mediciner på örter och rötter som hon hittade i skogen. Vad jag har hört var hon på god väg att uppfinna penicillinet. Men historien förtäljer inte hur hon gjorde. Det förblir en hemlighet.

Att hennes son Arnold nu stod där vid väggkanten och ville prata med mig, tror jag berodde på att min far hade tagit hand om Arnold den dagen han brutit armen av en stock som träffat honom illa. Min far tog hand om hästen och såg till att den kom hem. Sedan fick han hjälpa Arnold att spjälka armen. Det var inte tal om att åka till en läkare för att gipsa armen. Det hade Arnold lärt sig hur han skulle göra.

Uppväxt

Jag var 13 år när jag började på sågverket i Strömmen som låg i Öxabäck. Det var tre karlar som jobbade där, så när jag började blev vi fyra. Jag arbetade på sågen tills jag blev 19 år. Då hörde jag att de sökte folk till möbelfabriken i Överlida, så jag sökte och fick börja där med en gång. Möbelfabriken samarbetade med en större firma i Göteborg som hette Lundqvist, som bland annat gjorde inredningar till båtar. Det var intressant arbete. På möbelfabriken gjorde jag en hel del möbler: stolar och bord.

Jag gjorde också många renoveringar på gården under åren jag bodde där med mor och far. Jag har fått lära mig att vara ordningsam. Det värsta jag vet är att göra om något som någon annan gjort.

Jag var på fest när jag var 17 år och det serverades sprit. Ja, så jag drack för det gjorde de andre som var med på festen. När vi skulle gå hem tog jag hele vägen för mig. Det blev ingen trevlig natt. Dagen därpå skulle jag och far min slå gräs med lie. Oj vilken jobbig dag. Jag bestämde mig för att aldrig mer dricka sprit. Och si, det löftet har jag hållit i hela mitt liv. Jag har inte ens tagit en lättöl.

Mor gick bort strax efter hon fyllt 67 år och min far och jag blev ensamma. Det kom att betyda att jag arbetade på möbelfabriken samtidigt som jag och min far fick hjälpas åt med gården. Gården var på 32 hektar. Efter ett tag började min far tala om att sälja gården. Jag bestämde mig för att överta gården 1964. Jag skötte arbetet på gården och min far skötte hushållsarbetet. Han var duktig på matlagning för han hade varit kock under sin militärtjänstgöring.

Familj

1967 träffade jag en kvinna som efter några år kom att bli min fru, Laura. Hon arbetade i köket på Borås lasarett. När det blev bestämt att Laura skulle flytta hem till mig på gården kom det 16 stycken fruntim-

mer för att se om de vågade släppa iväg henne. 1970 gifte vi oss i Kinna prästgård. Därefter hade vi en liten fest på *Tre Skyttlar* i Örby med de närmaste släktingarna. Laura arbetade kvar på lasarettet i Borås några år efter att vi gift oss. Men det var lite besvärligt för hon hade inget körkort. Jag körde henne till Borås när hon skulle arbeta. Laura slutade sin anställning på Borås lasarett och började på ett postorderföretag på orten som hette Göta Syindustri. Hon jobbade där tills hon var 65 år.

Laura var duktig på att laga mat, det smakade så bra.

Jag och min fru träffades på äldre dagar, så några egna barn fick vi inte, men Laura har en dotter.

Jag och min fru åkte till Bohuslän tre, fyra gånger per år för att hälsa på släktingar. Min fru kommer från ett litet samhälle som heter Sickum i Bohuslän. Vi åkte runt Bohuskusten och såg oss omkring. Vi passade alltid på att åka över till Norge och inhandla socker för det var så billigt med socker i Norge på den tiden. Vi köpte socker i 50-kilossäckar som vi använde till saft och sylt. Vi plockade mycket bär. Jag kommer ihåg en vinbärsbuske vi hade med stora röda bär; den gav 60 liter bär. Det blev mycket sylt och saft. Vi åkte alltid upp till Ulricehamn på sommaren och plockade jordgubbar, och när vi plockat färdigt passade vi på att hälsa på min frus dotter i Borås. Barnbarnen blev så glada när vi kom och de fick nyplockade jordgubbar.

Jag byggde en liten stuga nere vid sjön och vi hade många vänner på besök och trivsamma fester i vår lilla stuga.

1991 blev jag 65 år och gick i pension. Jag kände mig frisk. Då renoverade jag hela boningshuset och byggde om ladugården till snickerihall och köpte snickerimaskiner. Jag tillverkade profilerade altanräckan i olika modeller till ett byggföretag i Överlida. Ja, en kände sig frisker på den tiden och en hade inte tid att känna efter.

Livet vänder

1999 fick jag en stroke. Det kom att förändra hela mitt liv. Jag låg på lasarett i tre månader. Jag kunde inte vända mig i sängen och jag kunde inte gå. När jag kom hem fick min fru hjälpa mig, för jag kunde inte ens äta själv.

Vi ansökte på kommunen om hemtjänst. Hemtjänsten var hos mig fem, sex gånger på dagen, om jag inte minns fel. Efter ett tag fick jag åka till Rehab i Svenljunga och träna en dag i veckan. Jag är övertygad

om att det var bra och jag är glad för att jag hade ett jäklar anamma, att det här ska gå. Med tiden kunde jag släppa rullstol och gå med rullator. Det blev bättre och bättre. Jag fick en skena på högerbenet som stöd för annars skulle inte det benet hänga med.

Att jag fick åka till Rehab och träna blev en social vändning, för där fick jag träffa andra med olika funktionsnedsättningar. Det hjälpte mig mycket att gå vidare. Jag fick efter en tid en träningscykel, som jag tränar morgon och kväll på. Jag fick en permobil så att jag kunde förflytta mig ute. Den blev till stor hjälp för mig.

Jag var för sjuk för att själv ha kontakt med kommunen så min fru fick sköta det. Efter det att jag frisknade till har jag pratat med biståndsbedömare. Det är bra men jag förstår inte att det ska ta sådan tid att få beslutet godkänt. Det har nog blivit bättre nu för tiden än det var förr.

2001 bestämde jag och min fru oss för att sälja av gården, för jag blev inte så bra så att jag orkade fortsätta. En systerdotter till mig köpte gården. Kontraktet skrev jag och min fru under i maj 2002. Därefter hyrde vi huset.

Min fru blev sjuk 2007. Jag var i kontakt med biståndsbedömare på kommunen och vi fick beviljat hemtjänst till min fru. Hon återhämtade sig inte efter det. 2008 kom hon till Ljunggårdens äldreboende. Jag funderade på hur jag ville göra; om jag skulle bo kvar på gården och ha hjälp utav hemtjänst – hemtjänsten var här tre gånger om dagen. Jag åkte med permobilen varje dag ner till Ljunggården för att hälsa på min fru.

Jag bestämde mig för att ta kontakt med kommunen och söka att få en lägenhet tillsammans med min fru på Ljunggården, för jag ville vara där hon var. Det tog några månader för det var under ombyggnad men sedan fick vi en lägenhet och jag flyttade hit 2009.

När man flyttar till äldreboende är det mycket man får ändra på och saker man måste acceptera. Det blir inte som när man hade sitt egna hus och kunde göra som man själv ville. Men, det tycker jag man får acceptera. Det är inget jag funderar över.

Flytten till äldreboendet

2009 flyttade jag från gården till äldreboendet. Jag kunde inte längre sköta gården för orken efter stroke kom inte tillbaka och dessutom bodde min fru redan på Ljunggården och jag ville vara där min fru var.

Det blev en farlig röra när allt skulle röjas bort på gården där jag bott så många år. Jag åkte med min permobil varje dag upp till gården men det var lika bra att hålla sig ur vägen; det var så mycket bråte som skulle fraktas iväg.

Lägenheten på Ljunggården var inte så stor så jag kunde inte ta med så mycket. Jag tog med mig köksbordet och ett halvt dussin stolar som jag gjort själv för 50 år sedan. Jag tog också med ett litet ekeskåp utan spik som jag limmat ihop. Jag har gjort fler möbler men si, de är borta. Det är inget som jag reflekterar över vart de blev av, för det finns inga specifika minnesgrejer, för si, jag hade så mycket bråte, så jag vet inte vilka saker som var viktiga.

Jag tycker inte det man tar med sig till äldreboendet har något värde, det anser jag. Ja, ja, det blev köksbordet, stolarna och ekeskåpet. Soffgruppen, vitrinskåpet och bokhyllan som står i min lägenhet, det är min frus. Prydnadssaker och tavlor fick de plocka till som hjälpte till att flytta hit grejerna. När allt blev färdigt så blev det bra.

Det vart lite besvärligt med lägenheten vi fick, för det vart så långt till matsalen och min fru hade svårt för att gå. Jag sa till min fru: tänk om det hade blivit en lägenhet ledig längre fram i korridoren. Det hade varit en önskedröm. Men just då fanns det ingen ledig lägenhet men jag hade hört att det kanske skulle bli en lägenhet ledig framöver så jag gick till föreståndaren på Ljunggården och frågade om vi inte kunde få den lägenheten när den blev ledig. Men det var inte så lätt för det stod andra på kö för lägenhet, sa hon. Jag trodde inte mina öron när föreståndaren en dag frågade om vi ville ha lägenheten. Jag var tvungen att bestämma det fort. Jag sa: Det behövs ingen betänketid, det säger jag ja till med en gång. Det tog ett litet tag innan vi fick flytta in i lägenheten. Ja, det ska jag säga att det blev en riktig önskelägenhet för mig och min fru.

Här trivs jag bra och känner mig trygg, för det finns sjuksköterska och personal om man har några frågor som bekymrar en. Sedan beror det på vad man har för frågor att få svar på. Så länge man får ha huvudet i behåll kan man själv ringa kommunen och få ett svar. Det är värre för dem som inte kan ringa och ta reda på saker och fel som kan uppstå.

En vanlig dag

Det är en dag i början av november. Det har regnat mycket de senaste dagarna. Det regnar i dag också när jag tittar ut genom fönstret. Klockan är kvart i sju och jag sätter mig på träningscykeln och cyklar i 15 minuter. Därefter går jag till köket och tar min medicin. En kvar i åtta tar jag min rullator och går fram till fönstret och där står jag en lång stund och tittar ut på uteplatsen som håller på att göras om med nya plattor och planteringar, och jag undrar när Öxabäckabo ska komma tillbaka och fortsätta arbeta. Jag känner de som jobbar med uteplatsen och de bor i Öxabäck. Jag tycker det är intressant att följa arbetet.

En kvart över åtta tar jag min frus tvätt på rullatorn och går till tvättstugan. Där tvättar jag och pysslar i 20 minuter och sedan blir det lagom att gå ut i matsalen. Där äter jag frukost en timme och pratar med min bordsgranne om uteplatsen och hur det ska bli när den är färdig.

Sedan går jag tillbaka till min lägenhet och kokar kaffe. Klockan tio dricker jag kaffe tillsammans med min fru. Halv elva går jag tillbaka till tvättstugan för att hämta tvätt och är tillbaka i lägenheten efter 20 minuter för att hämta upp tvätten. En kvart över elva lägger jag mig för att vila en halvtimme. Sedan stiger jag upp och tar min rullator till matsalen för att äta middag. Middagen serveras mellan tolv och ett. Under middagen samtalar jag med min bordsgranne. Vi pratar om fisk, för idag serveras det fisk till middag och vi sa att det smakade bra. Min fru sa också att det smakade bra men hon är rädder för bena; tänk om en sätter dem i halsen.

Halv ett går jag tillbaka till lägenheten för att vila middag. Halv två viker jag ihop tvätt som är torr och lägger in det i skåpet. Därpå går jag en runda i korridoren, fram och tillbaka. Halv tre kokar jag kaffe i lägenheten och klockan tre dricker jag kaffe tillsammans med min fru.

Därpå går jag en liten runda i korridoren igen. Jag tycker att det är bra att röra på mig. Jag stannar till vid fönstret och ser ut. Det regnar. Jag tittar på arbetet ute på uteplatsen. Nu har arbetarna kommit tillbaka och det är mycket intressant att titta på när dom arbetar. Jag står och tittar på säkert i en halvtimme. Jag träffar en personal i korridoren och undrar vad det varit för teställning i matsalen tidigare, för där var så mycket folk som tittade på tv. Jaha, ett schemamöte. Konstigt att det ska det behöva ta så lång tid. Sådant fanns inte på min tid. Sedan går jag tillbaka till lägenheten och lägger mig och vilar en stund igen.

Det börjar bli tid för kvällsmat och jag går till matsalen vid sextiden. Där äter jag kvällsmat tillsammans med min fru och en annan boende. Vi pratar lite med varann om väder och vind. Det är då tur att inte allt regn hade kommit som snö för då hade det blett besvärligt.

En kvart i sju går jag tillbaka till min lägenhet och går in i sovrummet och tar av sängöverkast, slätar ut lakanen i min frus säng, tar fram saft till frun och ställer glaset på nattduksbordet. Sedan går jag på toaletten och tvättar mig. Jag får ögondroppar av kvällspersonalen vid halv åtta och jag lägger mig kvart över åtta.

Jag sover gott om natten. Min fru larmade klockan fem och jag vaknade och vände mig om i sängen. Min fru larmade igen vid halv sju och nattpersonalen kom. Då gick jag upp för jag har duschdag idag och plockade till kläder som jag ska ha när jag har duschat. En kvart över sju gick jag för att duscha och fick då hjälp av en personal.

Tankar kring tillvaron

Jag äter ute i matsalen tillsammans med min fru och en annan boende, en rolig prick. Han berättar roliga historier. Jag förstår inte vad han får allt ifrån. Vi umgås med folk vi träffar i matsalen. Det är socialt att komma ut och träffa andra.

Maten smakar bra för det mesta. Jag äter allt. Ibland kan det vara lite smaklöst men det är inget utan det går att äta. Till kaffet kan jag tycka att det kunde serveras någon mer sorts kaka. Det är en sort till förmiddagsfikan och till kvällsfikan är det en liten kaka. När jag flyttade hit till Ljunggården var det två sorters kakor men det har ändrats.

Jag tycker att det varit bättre om maten lagats här på boendet, då är den alltid varm och man känner att det luktar gott. Det finns ett kök, så det skulle kunna vara möjligt att laga maten här, tycker jag. Det blir väl för dyrt, antar jag. Det ska ju sparas överallt.

Jag är inte ute så mycket. Jag åker med hemtjänsten varje torsdag till affären och handlar. Då träffar man lite folk. Jag var ute mer när synen var bättre och jag tog permobilen och gav mig ut. Men jag slutade åka ut och permobilen stod still i ett år. Då bestämde jag mig för att lämna tillbaka den till Rehab.

Jag umgås med min fru och träffar folk ute i matsalen. Min syster brukar komma ett par gånger i månaden och hjälpa mig med räkningarna, för jag ser inte så bra.

Vi hade boendemöte förr. Det tycker jag var bra. Då kunde man ta upp sådant som man funderade över och alla fick prata. Jag hoppas det kommer tillbaka så man kan framföra sina åsikter.

Hälsan

Jag hoppas att min syn inte ska försämrats, så kan jag klara mig bra inomhus. Eftersom jag har besvär med min syn har jag svårt med belysningen i matsalen. Många pensionärer behöver stark belysning men jag ser inte så bra när det är för starkt ljus. Jag besväras över att belysningen oftast är för stark och att det drar kallt ifrån fläktarna.

Jag har en skena för högerbenet som stöd. Jag använder rullator. Jag har en trampcykel som jag använder morgon och kväll, jag trampar 500 trampsteg varje gång. Jag hoppas få behålla den rörligheten jag har i benen och kunna förflytta mig som jag gör, så ska jag inte klaga. Jag äter lite värktabletter för benet, och blodtrycksmedicin för att jag haft en stroke. Jag tycker att det är bra att det finns en sjuksköterska här. Det är trygghet att veta var man ska få tag i sjuksköterska om man behöver. Om jag och min fru skulle bli sjuka kan vi snabbt få hjälp, och om jag har några frågor kan jag gå dit själv och ta reda på det jag vill ha svar på.

Jag sover ganska bra på förnatten. Senare på efternatten kan det vara lite svårt att sova för det är lite stelt i benet. Jag vaknar sådär vid halv sju. Det tar en liten stund för jag ska ta på benskyddet på benet, sedan går jag upp och klär på mig. Jag brukar vila en stund på förmiddagen och en stund på eftermiddagen, det är inte alltid jag sover men jag sträcker ut benet.

Framtiden

Idag känner jag oro inför framtiden och att orken har börjat avta. Mina knän känns som gelé. Jag har varit hos sjuksköterskan och pratat med henne. Jag trodde att det kunde bero på att jag har minskat lite på min medicin, men det trodde hon inte. Jag vet inte vad det kan vara. Knäna känns darriga men jag måste försöka att röra på mig så att jag inte blir sängliggande. En får tro att det blir bättre för det är trevligt att kunna vara med ute i matsalen och träffa andra boende och få sig en pratstund.

Medforskarens reflektioner

Det här var något av det som kom fram när jag intervjuade Anders. Intervjun och bearbetningen av intervjun till en berättelse om en vårdtagare och hans hustru har gett mig så mycket tankar och kunskap framåt. Att komma så nära två människor kan vara både glädjande och vemodigt. Livet varar inte för evigt för någon och ingen vet när det tar slut. Det viktigaste för mig har varit att se helheten hos två makar som råkar vara brukare på boendet där jag arbetar. I intervjuerna har jag upptäckt nya sidor hos personerna och hos paret. Jag har också lärt mig mycket av att lyssna på andras intervjuer och höra deras livsberättelser. Det har varit helt fantastiskt.

Jag heter Roland Millström

av Semsä Trneie

Livsberättelse

Jag heter Roland Millström. Jag är född och uppvuxen i Hulta, en by i Brämhults socken öster om Borås. Där bodde jag tillsammans med mina föräldrar och mina två bröder tills jag blev vuxen.

Uppväxten

Vi hade tre kor och häst, vilket man behövde för att klara sig på landet. Så fort barnen kunde hålla i ett redskap på den tiden var de till stor hjälp. Och det gick bra, alla bidrog med det som de kunde.

På den tiden var inte skolan som idag. Vi gick i skolan varannan dag. Skolan var sjuårig och efteråt kunde man gå fortsättningsskola i några veckor. Jag bodde tre hundra meter från skolan och hade det bra på det viset. Jag trivdes i Brämhult och stannade där hela mitt liv.

Nu finns det en ny skola byggd 1952 men innan var det en stor byggnad. I byggnaden bodde lärare och lärarinnan på andra våningen. De hade nära till jobbet och jag bodde granne med dem. Lärarna hade även jordbruk, som jag minns, men det kom ju bort på 1930-talet.

Arbete

Jag började jobba redan när jag var 15 år och mitt första jobb var på en fabrik som låg en mil hemifrån. Varje dag fick jag cykla fram och tillbaka. Det var min kusin som hade startat företaget och vi var sammanlagt tio personer som jobbade där. Jag jobbade där från september till april.

Året därpå startade min bror och en kompanjon en textilfabrik och jag flyttade dit. Jobbet låg några meter hemifrån. Där stannade jag tills jag gjorde militärtjänst 1941 och var inkallad i fyra, fem år. Det tyckte inte jag var roligt, men nu är det nästan bortglömt.

Familj

I huset föddes vår dotter. Vi har bara ett barn men vi var lyckliga och hade ett bra liv tillsammans. Vi hade även fina stunder när man lyckats bra. Till exempel när vi byggde hus och gård. Det var roligt att se hur det växte fram, men det allra roligaste minnet var när vår dotter föddes.

Jag kan säga att Brämhult är ett trevligt ställe, där jag bott hela mitt liv. Jag byggde på min fars ägor och när jag gifte mig byggde jag ett hus som vi sedan bodde i. Där trivdes vi mycket bra.

Flyttberättelsen

Min fru dog för 19 år sedan och jag bodde själv i mitt hus. Min dotter hjälpte mig mycket och jag var frisk ända tills förra året.

Plötsligt en dag blev jag jättedålig och fick åka till lasarettet. Där fick jag syrgas, eftersom jag hade svårt att andas. Det tog en viss tid innan undersökningarna var klara, men sedan fick jag en diagnos som visade att jag hade drabbats av lungcancer.

Beskedet kom som en sten i magen och jag kunde inte göra annat än att försöka klara mig så gott det gick. Jag stannade ett bra tag på lasarettet för att jag hade syrebrist i lungorna. På lasarettet fick jag bra hjälp.

Jag mådde ändå lite bättre när jag blev bjuden att flytta till en återhämtningsplats, här i samma byggnad som äldreboendet, fast på den tiden kallades det för korttidsboende.

Jag började fundera på att söka en lägenhet inom äldreboendet och det blev stället där jag är idag, vilket jag är tacksam för.

Beslutet gick ganska fort. Jag hade ingen tid att bestämma mig med tanke på att jag hade fått sjukdomen och att jag har en försämrad syn. Det blev väldigt svårt att klara mig själv i min bostad. Det var svårt att gå med rullator med alla trösklar och dörrar.

Men, som jag nämnde tidigare, var det inte ett stort problem att få en plats eftersom jag är över 90 år och därmed har rätt till att få en plats på boendet. Det fanns en lägenhet tom så det gick fort.

Min dotter var väldigt snäll och hjälpsam och hon hjälpte till med allt. Hon tog hand om mitt hus och mina saker. Huset hade vi sålt och resten av sakerna tog hon hand om. De nödvändigaste grejerna fick jag

med mig, alltså sådant som jag behöver för att klara mig. Allt fick inte plats i den nya lägenheten.

Jag kan säga att den här platsen passade bra. Mina föräldrar bodde här i samma byggnad, men på den tiden var huset helt nytt. Pappa var 90 år när han flyttade hit, men han avled efter en kort period. Detta var år 1962. Även min mamma bodde här den sista tiden. Hon blev dement och hade det ganska svårt. Hon var sju år yngre än pappa och blev 88 år gammal.

Pappas äventyr

Jag minns att pappa jobbade i Amerika som snickare, vilket jag också gjorde ett tag. Pappa gifte sig med mamma. Därefter åkte han till Kuba med en person som höll på att bygga en svensk koloni. De odlade mycket djungelliknande tomater och han trivdes bra med klimatet och naturen. Han skrev en bok om det, men det är svårt att läsa eftersom det är på ett annat språk. Min dotter håller på att skriva rent det just nu.

Jag minns att pappa berättade att han ville bo kvar på Kuba och att han försökte övertala mamma att flytta dit men hon ville inte.

Hon jobbade på gummifabriken i Svaneholm och när han kom tillbaka jobbade han där en period. Men han slutade och köpte en bondgård i Brämhult, där han bodde resten av sitt liv med mamma och familjen, ända tills han flyttade hit till ålderdomshemmet.

Minnessaker

Ja, jag har lite att berätta om mina saker, och om saker som jag har gjort i mitt liv. Jag hade ett stort intresse för naturen och jag målade tavlor. Det var många fina morgnar uppe vid Finnekulla med kaffe och fika och målningar. Jag har tecknat och målat väldigt mycket för Agneta Fältskog och jag har även suttit med i Naturskyddsföreningen.

Jag hade även ett stort intresse för fåglar. Jag jobbade som fågelträsnidare och jag gjorde mycket fina träfåglar till olika föreningar, och till dagisskolor och många andra. Det var mitt stora intresse. Sedan blev jag pensionär och började se dåligt. Då var jag tvungen att lägga av.

Några av dessa träfåglar finns här på väggen som jag tagit med mig hemifrån. Här i byggnaden vid den stora entrén finns några av mina träfåglar som boende har köpt av mig. De påminner mig om mycket

fina stunder, om mina kunder. Jag gillade folk och var alltid mycket social.

Den andra minnessaken, som jag tycker mest om, är dessa tavlor som står på bokhyllan. Detta är min dotter och mina barnbarn. De betyder mycket för mig och de gör mig glad och tillfredsställd. Där på andra sidan är jag och min fru när vi gifte oss. Jag hade många fina tavlor, men detta är ingen stor lägenhet så alla andra tavlor har min dotter fått ta hand om.

Den tredje minnessaken är den här blomman som står på bordet. Den heter balsamin, och den har en av mina bekanta planterat. Hon har planterat om den i många år nu. Häromdagen var hon här och tog med sig blomman. Hon hade även med sig rulltårta och kaffe och vi satt här och pratade en bra stund. Det var väldigt trevligt. Jag har den här på bordet och ser på den, jag vattnar den även då och då.

Jag hade massor av böcker som jag gillade, men nu ser jag dåligt och kan inte läsa utan apparaten, som står där på bordet. Jag kan läsa tidningen men med böcker är det svårare. Jag hade en hel del natur- och konstböcker men jag har delat ut dem.

Klart att man måste ha någonting att göra på dagarna. Jag lyssnar väldigt mycket på radion och brukar titta på tv en stund på kvällen. Jag gillar att lyssna på gammal jazz och jag har spelat väldigt mycket piano.

Nu finns det inte lika mycket att göra men jag trivs bra här och är väldigt tacksam för det trevliga bemötandet av all personal, och de boende är också bra. Jag känner väl de flesta vid det här laget. De flesta som bor här är ganska dåliga och orkar inte prata mycket, men det blir ändå en liten pratstund vid kaffefikat på eftermiddagarna.

Medforskarens reflektion

Jag upplever Sista socialisationen som ett givande och intressant projekt. Jag fick lära känna brukarna bättre. Även om projektet slutar har jag fått inspiration för hur jag kan närma mig brukarna och hjälpa dem på ett bättre sätt.

Roland Millström var mycket intressant att intervjua. Han är en väldigt öppen person som verkar ha en stadig bild av sig själv och sina relationer.

Jag heter Greta Eriksson

av Britt-Marie Lyckhede

Medforskarens inledning

Detta är berättelsen om Greta, som flyttade in på boendet för ett år sedan tillsammans med sin make. Tyvärr fick maken inte leva så länge efter flytten, och det blev en stor sorg för Greta, som hade levt i ett långt och lyckligt äktenskap med honom.

Greta har berättat det som hon kommer ihåg. Minnet har börjat svikta och det har inte alltid varit så lätt att få fram svar på frågorna jag har ställt. När hon berättar om sitt liv återkommer hon ofta till hur lycklig hon var tillsammans med sin make. Det har jag också fått bekräftat av hennes ena måg, som en gång sa att de alltid var så goa och rara mot varandra, Greta och hennes man. "Om alla människor var som de, skulle världen vara underbar", sa han.

Greta heter något annat i verkligheten. En del andra uppgifter har också ändrats för att aidentifiera berättelsen.

Livsberättelse

Jag föddes 1923 i Tvååker i Halland. Jag var så liten när jag föddes så de trodde inte jag skulle överleva. Men jag växte upp och har nu blivit så här gammal.

Vi var fem barn. Mamma var hemma för det mesta, men ibland var hon och hjälpte till på kalas och lagade mat. Pappa jobbade hos bönderna i trakten. Jag började i småskolan. För att komma till skolan fick jag gå över en mosse. Jag gick varje dag. Jag kommer inte ihåg hur långt det var till skolan, men jag hade sällskap med en klasskamrat. Jag gick fyra år i högre klasser. Därefter gick jag en fortsättningskurs i sex månader. Det var en fördjupning i ämnena vi läst. Jag fick gå om ett år för de tyckte att jag var dum som inte kunde läsa ordentligt.

Jag var tillsammans med mina kamrater på fritiden. Jag hade en

väninna som hette Signe. Vi hade kontakt hela livet men nu är hon död.

När jag var 13 år var det dags att läsa för prästen. Samtidigt flyttade jag till en moster för att passa hennes barn.

När jag var konfirmerad flyttade jag till ett grannställe och jobbade som piga. Jag fick gå upp klockan sex på morgonen och då skulle jag mjölka fem, sex kor för hand. När det var klart hjälpte jag till inne i huset med att diska, bädda sängar och städa. Och tvätta kläder. Först skulle de ligga i blöt i ett dygn. Sedan fick jag gno tvätten för hand. Därefter skulle tvätten sköljas tre gånger och hängas på tork.

Under tiden som jag jobbade på grannstället mötte jag min blivande man, som jobbade där. Jag var ungefär 19 år när vi började sällskapa. Jag gick till dansbanan med min väninna på lördagarna, och där var också min fästman. Han tyckte inte om att dansa men han träffade sina kamrater där och mig förstas. Han följde mig hem till dörren när dansen var slut. Det kunde bli en liten puss när vi sa god natt.

Jag var på grannstället ett par år och hade det bra där. Därefter började jag hos en änke man med två vuxna söner. Jag skötte hushållet. Det var en lärotid för att jag skulle kunna lära mig så mycket som möjligt innan jag gifte mig.

Mina intressen när jag var ung var handarbete. Jag sydde på hemgiften: broderade lakan, örngott och dukar. Jag fick cirka 80 kronor i lön varje vecka. Jag cyklade till Falkenberg och köpte materialet för min lön. Jag stannade hos änke mannen tills jag gifte mig.

Familj

Vi gifte oss och flyttade till en arrendegård. När jag och min man skulle köpa möbler till vårt första hem var min mamma med och tittade på möblerna. Hon trodde nog att vi inte kunde välja själva. Vi hade lite djur och min man skötte gården. Jag hjälpte till också, innan barnen kom.

Först fick vi en dotter men hon var dödfödd. Det var en stor sorg. Jag fick inte se henne. Det var bara så på den tiden. Men sedan fick vi fem barn, tre döttrar och två söner. Jag var 36 år när jag fick mitt sista barn.

När mina barn var små hade jag dagbarn, två flickor var det. De tyckte om att vara hos oss, för vi hade djur på gården som de tyckte

om att titta på. När barnen blev äldre och började skolan, började jag jobba som hemsamarit hos kommunen. Jag städade och hjälpte till i hushållet hos de så kallade fina damerna. Jag tyckte om det arbetet och jag trivdes hos dem. Jag vet också att de tyckte om mig. Vi kom alltid bra överens.

Flytten till äldreboendet

Min man och jag talade om att flytta när vi inte längre orkade sköta trädgården och hemmet själva. Vi bestämde det tillsammans jag och min man.

Min man började även bli sjuk och han fick ligga på sjukhus i flera omgångar. Jag tyckte det var svårt att vara ensam när han var inlagd, så mina barn turades om att vara hos mig på nätterna. Sista gången han låg på sjukhuset sa han: "Nu orkar jag inte flytta till huset igen". Han sa bestämt ifrån att nu flyttar vi till ålderdomshemmet. Det var inte jobbigt att bestämma sig för vi hade ju pratat om det länge.

Barnen hjälpte oss att ansöka om lägenhet. Det tog bara två månader från ansökan tills vi fick denna lägenhet. Jag kände mig nöjd att få flytta, för vi fick det bättre: ingen städning, ingen trädgård att sköta. Huset fick vi sålt rätt fort. Det var skönt. Det som var viktigt att ta med vid flytten var möblerna som vi köpt när vi gifte oss, en väggklocka och två tavlor med kyrkorna från våra hembygder.

Minnessaker

Här finns mina minnessaker nu. Glasskålen fick jag ärva efter min mamma. Min syster ville inte ha den men jag blev glad av att få den. Jag har alltid tyckt om den. Jag brukar ha karameller eller frukt i den. Tavlorna på våra hembygdskyrkor har vi alltid haft uppe i vårt hem. Den ena fick jag av min mamma. Den andra hade min man med sig när vi gifte oss. Tavlorna har alltid hängt i finrummet. Där var vi bara när vi hade gäster eller vid högtider.

Linneskåpet, matbordet med stolarna och buffén köpte min man för sin dränglön när vi skulle gifta oss. Vi köpte möblerna i Varberg år 1951 och de kostade 1 100 kronor. I linneskåpet har jag lakan och dukar, i buffén har jag glas och porslin. Det är bara finporslinet som jag har där. Vi köpte porslinet för pengarna vi fick när vi gifte oss. När jag tittar på möblerna och tavlorna så tänker jag på hur lycklig och kär jag var.

Tillvaron på äldreboendet

Ungefär klockan kvart över sju stiger jag upp. Jag tvättar mig och klär mig; det klarar jag själv. Vid åttatiden kommer personalen och hämtar mig. De följer mig till matsalen där jag äter alla måltider. De följer med mig för att jag har lite svårt att hitta och jag vågar inte åka hissen själv.

Jag behöver hjälp med att duscha så att jag inte ramlar, för jag är lite surrig i benen. Jag har också hjälp med att tvätta och byta lakan. Jag klarar av att gå på toaletten själv. Jag har också hjälp med att städa lägenheten. Det orkar jag inte längre.

Jag är tacksam för att bo här och att min make också hann bo här en tid innan han dog. Jag får all hjälp jag behöver, och jag känner en trygghet att bo här. Det hade varit roligt om min make hade fått leva lite längre här tillsammans med mig, men jag har mina barn som ofta kommer och hälsar på.

Jag är med på alla aktiviteter på terapin. Där har vi bland annat gymnastik, och vi lyssnar på musik. Nu har jag gått med i ett matlag där vi hjälps åt att laga mat tillsammans med personalen. Ibland skalar jag potatis eller skär frukt till en sallad. Det är gott att äta maten som man lagat själv. Jag spelar även boule, och går tipspromenader. Vi har god gemenskap, inga sura miner. Vi brukar ha roligt.

Jag kan prata med alla. Jag kan nog prata med kungen också om han skulle komma på besök. Vi pratar om vardagliga saker, sådant som vi kanske läst i tidningen. Jag läser mest Hallands Nyheter, eftersom jag är född i Halland, men jag läser även Borås Tidning.

En vanlig dag i mitt liv

Personalen kommer in till mig klockan kvart över sju och säger god morgon. Jag går in i badrummet och börjar tvätta mig. Halv åtta går jag till sovrummet och tar på mig kläderna. Under tiden bäd-dar personalen sängen och ställer fram medicinen på köksbor-det. Strax innan åtta går jag ut i köket. Ur kylskåpet tar jag fram fil-mjök som jag dricker tillsammans med medicinerna. Strax efter åtta kommer personalen tillbaka och följer mig till hissen och åker en våning till matsalen. Jag sätter mig vid bordet, säger god morgon till de andra tre som sitter vid samma bord. Innan maten kommer fram småpratar vi lite om vädret och jag brukar frågar hur de mår idag.

Personal sätter fram en bricka med gröt, smörgås och kaffe, som jag bett om att få till frukost. Tjugo i nio är jag klar och då går jag och sätter mig i en liten sittgrupp som finns i korridoren utanför matsalen. Där småpratar jag lite med de andra som sitter där, och vi lyssnar på musik från en cd som står på bordet. Jag tar fram Hallands Nyheter, som ligger i korgen på min rollator, läser lite och berättar för de andra vad som står i tidningen.

Sedan börjar jag gå mot terapin för att vara med på gymnastiken som börjar klockan tio. Jag försöker hänga med på alla rörelser som jag kan göra när jag sitter ned. Det är armar uppåt och nedåt; fötterna ska lyftas upp och ned i takt med musiken. Jag skrattar till ibland när jag inte hänger med i takten.

Halv elva är det slut och nu blir det kaffe som vi dricker tillsammans. Jag sitter kvar till klockan tolv då jag går på toaletten. När jag kommer tillbaka till matsalen sätter jag mig bredvid min svägerska, som också bor i huset. Vi äter middag tillsammans varje dag. Vi har alltid mycket att tala om, och vi skrattar ofta och mycket tillsammans. Idag är det köttbullar till middag och det tycker jag om.

Sedan lämnar jag matsalen för att gå mot hiss, som tar mig upp ett plan till min lägenhet. Jag väntar på att få hjälp. När jag kommer in i lägenheten går jag på toaletten och sedan går jag till sängen för att vila en stund.

Klockan två kommer personal för att följa mig till bingon, som börjar klockan halv tre. Spela bingo tycker jag mycket om. Jag sätter mig vid ett av borden och väljer ut en spelbricka: "Det räcker med en", säger jag: "Jag kan inte hålla reda på mer än en." Denna dag hade jag tur och vann en krukväxt. Den kan jag ha i köksfönstret.

Klockan fyra är bingon slut och jag går till den lilla sittgruppen utanför matsalen igen och pratar lite med de andra, och frågar om de har vunnit något i dag.

Klockan halv fem går jag in till matsalen för att äta kvällsmat. Det blir potatisbullar med lingon i kväll. Det är också gott. Jag är inte kräsen; jag äter det mesta.

Klockan halv sex går jag från matsalen till dagrummet för att titta på tv med några andra som bor här. Klockan halv sju kommer en av sönerna på besök. Tillsammans går vi till min lägenhet. Vi tittar på tv tillsammans och äter lite frukt och godis. Min son ser om det finns

några räkningar som ska betalas, och så hjälper han mig med det. Min son stannar till klockan åtta.

En stund senare kommer personal in för att ta av överkastet på sängen. Samtidigt ringer en av mina döttrar och vi talar i tio minuter. Halv nio kommer personal in igen. Jag har börjat göra mig i ordning för natten, och tagit på mig nattlinnet och ska gå till sängen. Jag säger god natt och tackar för denna dag till personalen. Under natten sover jag gott och är uppe bara en gång för att gå på toaletten.

Medforskarens reflektioner

Jag har intervjuat en kvinna som tyvärr har blivit lite glömsk under året som gått. Jag har ändå fått veta lite om hennes liv och tankar. Detta kan kanske bli till hjälp i omsorgsarbetet. När minnet sviker kan jag ta upp saker som hon har upplevt, och kan knyta an till detta, och få henne att minnas det som varit en gång.

Jag heter Hans Bauer

av Leila Hajdarevic och Sofia Almgren

Välkommen till min lilla lägenhet!

Jag heter Hans Bauer. Välkommen till min lilla lägenhet! Här bor jag nu. Lägenheten är fin med vita väggar, liten men rymlig nog för mig. Jag behöver inte ha större lägenhet. Den är lagom stor för mig och tjejerna har tillräckligt med plats när de hjälper mig.

Jag har mina allra käraste ägodelar här, men det var vissa saker som jag ville ha här också, men de vet jag inte var de finns. De kanske har försvunnit under flytten eller kanske sålts. Till exempel: min kamera har kanske sålts. Jag tyckte mycket om att ta kort, kort ger minnen. Kameran saknar jag mycket. Jag hade mycket mer saker innan, men man kan ju inte ta med sig allt hit.

Tjejerna har ju fixat och möblerat på ett bra sätt ändå. På väggarna har de hjälpt mig att hänga upp några tavlor som min vän en gång i tiden målade till mig. Det finns också en tavla som min före detta fru har målat, ett porträtt på en kvinna, men denna kvinna är inte min fru.

Jag har ganska mycket tavlor. Jag gillar tavlor; de är levande på något sätt. Jag tycker speciellt om dem jag har köpt i Gambia. Jag köpte tre stycken tavlor där, två gav jag bort och en behöll jag själv. Den föreställer en mörkhyad man med ett barn; det är inget porträtt av någon utan det är bara en tavla jag fastande för. Jag köpte inte tavlan i någon affär, utan på gatan. Där i Gambia stod alltid folk och sålde saker var man än gick.

Jag har inte mycket möbler i lägenheten nu. Jag har en soffa, en säng, en kista av trä där jag brukar ha mina lp- och cd-skivor, några fotoalbum och mina juldekorationer.

Kistan tycker jag mycket om också. Nästan alla som kommer in i min lägenhet tycker att den är fin. Den fick jag av min före detta frus mamma, eller min före detta fru fick den av sin mamma, men hon ville inte ha den, så hon bad mig att sälja den, men den var inte så värdefull,

så det var svårt att sälja den. Så nu står den här hos mig, och jag tycker den gör sig bra här. I lägenheten har jag också en skivspelare och cd-spelare, tv och tv-bänk och två bokhyllor.

Längst upp på en av mina bokhyllor har jag en lampa som jag fick av min mamma. Den bar jag med mig vart jag än reste och jag reste mycket. Lampan är den viktigaste och den allra dyrbaraste ägodelen jag har. Den fick jag av min mamma, nittonhundra frost, som jag brukar säga, för jag kommer inte riktigt ihåg vilket år det var. Men det var någon gång på mitten av 1900-talet. Det är en kopparlampa med en vit glasskärm; små barn eller om det är små änglar dansar runt på koppardelen av lampan, där den står på tre små kopparben. Den är värdefull. För mig betyder den mycket och varje gång jag ser den eller tänker på den tåras mina ögon, för då tänker jag på min mamma.

Min mamma var en mycket vänlig själ. Jag fick den av henne efter att jag hade hittat den på hennes vind när jag var där och besökte henne. Då sa hon att jag fick den. Men nu ska jag börja om från början ...

Livsberättelse

Jag är ett krigsbarn. Född i en liten by nära Lübeck i Tyskland. Jag föddes år 1942. Som tur var blev min mamma evakuerad från Lübeck till en liten by, där vi bodde på en bondgård. Vem vet, jag skulle kanske inte ha levt idag om min mamma inte var evakuerad då.

Efter kriget återvände vi till Lübeck. Jag kommer ihåg att jag fick plocka sten tillsammans med mamma och pappa och min bror, som var fem år äldre än mig, när vi byggde huset, eftersom huset hade blivit sönderbombat i kriget. Detta var nog en av de viktigaste händelser i mitt liv. Fast jag var liten, kanske tio år gammal, så var jag en av dem som byggde upp Tyskland efter kriget. Jag var så stolt över mig själv.

Vi hade ett ganska bra liv. Min pappa var möbelsnickare och vi hade en möbelfabrik i Lübeck där vi bodde. Möbelfabriken var ganska stor, ett fyravåningshus och på varje våning fanns en avdelning där de byggde olika typer av möbler. Både min pappa och mamma jobbade i fabriken innan de gick skilda vägar.

Tyvärr skilde sig min pappa och mamma när jag var ganska liten.

Jag tror att jag blev 13 år gammal det året när de skilde sig. Min bror och jag fick stanna med mamma. Vi träffade inte pappa så ofta fast han bodde kvar i samma stad som vi.

Jag kommer ihåg min mamma, hon var lite mullig och väldigt snäll. Varje gång jag tänker på henne, så fylls mina ögon med tårar ... (paus).

Jag älskade min mor! Hon gjorde allt för att både min bror och jag skulle ha ett bra liv. Hon jobbade i köket i skolan och varje gång de hade pudding till efterrätt, så fick vi den också. Puddingen var jättegod och varje gång mamma kom hem med den så blev jag överlycklig.

Min mamma fick också jobba på en vykortsfabrik och jag fick hjälpa min mamma att sälja vykortet på gatan. Min mamma gifte aldrig om sig; hon uppoffrade sig helt för min bror och mig.

Som liten fick jag klippa ogräset. Detta var mitt första jobb. För pengarna fick jag gå på bio med mina kompisar. Pengarna räckte bara till att köpa biobiljetter. Det var roligt att gå på bio, så varje gång jag fick klippa ogräset eller fick pengar från min pappa blev jag glad, eftersom jag visste att efter det kommer jag att titta på Vilda Västern-filmer.

Studier

Både grundskolan och min utbildning till kock fick jag i Lübeck. I grundskolan gick jag i nio år och efter det började jag utbilda mig till kock. Jag var ungefär 15 år gammal när jag började min utbildning och fick min praktikplats på en känd restaurang i Lübeck. Där fick vi också lite pengar men det var lite och det räckte inte till mycket.

När jag var ungefär 19 år så blev jag inkallad till militären, till Bundeswehr. Jag låg i lumpen i ett och ett halvt år och utbildade mig till underofficer men jag fick jobba som kock också. Jag hälsade på min mamma väldigt ofta, ungefär en gång i månaden. Jag fick alltid ta med mig lite mat som var över. Mamma var glad varje gång jag kom för att hälsa på henne. Det var jobbigt att vara i militären.

Efter militären åkte jag till Hamburg. Jag ville studera språk, men detta gick inte så bra. Jag läste fem språk samtidigt, tänkte inte att det blir alldeles för mycket, trodde att jag kommer att klara det, men det gjorde jag tyvärr inte. Jag bodde i Hamburg i sex månader. Min pappa bodde där då. Han hade gift om sig med fru Marlene. Hon var snäll. Hon ägde en blomsteraffär. Jag bodde inte hos dem då utan jag bodde med en vän. Vi fick hyra en lägenhet i centrala Hamburg. Vi hade det trevligt då.

Yrkesliv

Jag jobbade på många fina restauranger. Jag var en väldigt bra kock, jag ler varje gång jag tänker på det. Jag tyckte väldigt mycket om mitt jobb. År 1965 flyttade jag till Sverige. Det var jättesvårt att hitta en lägenhet i Stockholm då. Jag fick dela en lägenhet med min vän.

Jag fick kontrakt på två fina restauranger, Plaza Gormé och Solbacken. Jag skickade mina betyg till dem, och så fick jag anställning där.

Det var väldigt många anställda på Plaza Gormé, jag tror att det var 57 kockar och många servitörer. En gång fick vi laga mat till kungen Gustaf VI Adolf. Vi lagade kalkon och lax. Jag tror att vi stekte hundra kalkoner. Detta var jobbigt. Vi fick gratinera 600 laxar först och därefter fick vi steka kalkon. Jag kommer inte ihåg vad det var för dag, om det var någon speciell dag, men vi fick laga väldigt mycket mat. Kungen var jättenöjd. Några dagar därefter kom kungen tillbaka, och var och en av oss fick en guldnål från honom. Jag har tyvärr tappat nålen.

Jag hade många kompisar i Stockholm. Jag kunde inte svenska på den tiden men mina kompisar kunde tyska. Vi hade roligt då. Fast jag jobbade mycket hade jag även tid att umgås med mina vänner och vi fick gå på disco också. Många tjejer fick jag träffa då också. Trevligt var det.

Jag bodde inte så länge i Stockholm för jag fick ett erbjudande om att jobba på ett hotell i Gambia. Det var något nytt för mig och eftersom jag tyckte om att resa fick jag tacka ja till erbjudandet. Det var min vän Franz som föreslog detta, han var köksmästare där.

Hotellet där vi skulle jobba var inte färdigbyggt men det var känt ändå. Dit kom väldigt många turister från Sverige och England. Nästan varje vecka kom nya turister. Jag fick lära känna många människor i Gambia. De var väldigt snälla, otroligt leende och öppna. Det konstigaste med dem, i alla fall de som jobbade med mig i köket, var att de aldrig åt med kniv och gaffel utan med händerna. Det var också mycket folk som stod på gator och sålde saker var man än gick. Jag tyckte om Gambia. Fint väder var där också och som tur var så fick vi tid för att sola och bada.

Efter sex månader i Gambia fick jag återvända till Sverige. Jag fick jobb på en bra restaurang. Det var bra att jobba där men jag jobbade

extra på några andra restauranger ibland. Jag tyckte väldigt mycket om mitt jobb. Varje gång jag skulle till jobbet, så fick jag ett leende på mina läppar. Tror inte att det finns så många som tyckte så mycket om sitt jobb som jag gjorde.

Giftermål

I Borås fick jag träffa min före detta fru Ethel. Henne träffade jag på en restaurang i Borås. Väldigt vacker och snäll var hon. Vi var inte tillsammans så länge innan vi bestämde oss för att flytta ihop. Vi bodde tillsammans i tio år innan vi bestämde att gifta oss. Det var inte någonting vi ville utan det var något som både hennes föräldrar och broder ville. Vi gifte oss i Stadshuset och efter det hade vi middag i en restaurang. Det var inte många som var på vårt bröllop. Vi hade kanske 18 gäster. Min familj var inte där, men jag fick många telegram ifrån dem.

Jag köpte ett hus i Sjömarken. Väldigt fint hus hade vi då.

Vi reste ganska mycket. Vi åkte ofta, i alla fall varje gång jag hade semester, till Tyskland för att hälsa på min mamma. Mamma var lycklig varje gång vi kom. Min fru och jag brukade tälta. Detta var någonting som vi båda upplevde som väldigt roligt.

Men med tiden kände vi oss inte lyckliga. Barn kunde vi inte få heller. Jag jobbade mycket. Just då jobbade jag på Viking Line, så jag var inte hemma mycket. Jag fick vara på båten minst åtta dagar i månaden och när jag var hemma jobbade jag på en restaurang i Borås. Vi skilde oss efter att vi hade varit gifta i fyra år. Ethel fick flytta ifrån mig och jag fick stanna ensam i detta stora hus.

Det gick inte så lång tid innan jag träffade en ny kvinna i mitt liv. Majvor hette hon. Snäll var hon också. Vi var tillsammans i några år.

I huset bodde jag i 15 år men när jag fick stanna själv kände jag att huset blev för stort för mig, så jag fick sälja huset och flytta in till centrala Borås.

Mamma dog

Mamma dog när hon var 67 år gammal. Det kändes väldigt tungt. Det är jobbigt att förlora en förälder. Efter hennes bortgång blev jag och min broder osams. Tänk vad mycket det kan förstöra mellan människor när det handlar om arv. Jag pratar inte längre med min bror. Han tog det mesta som min mamma lämnade efter sig; han ville inte

delas med sig. Men livet går vidare och man måste vänja sig vid alla svårigheter som det bär med sig.

Flytten till äldreboendet

Jag blev förtidspensionerad för att jag hade svårt att gå. Jag kommer ihåg, innan jag blev pensionerad fick de från restaurangen hämta mig för att jag skulle laga mat där.

Jag har haft problem med alkoholen. Det har nog påverkat att resan till ett äldreboende blev snabbare. För ärligt talat, jag är inte så gammal ändå.

Tung resa till äldreboendet

Resan från ett boende till det andra kändes för tung. Byte av miljö kändes ännu tyngre. Från en plats där man hade hela friheten kommer man på en annan plats där man inte känner sig fri längre.

Allt började med att jag hamnade på sjukhuset. Jag kommer fortfarande ihåg de kala väggarna, alla de oroliga patienterna och den tråkiga nyheten att jag inte kommer att kunna gå längre. Jag ryser i hela kroppen även nu när jag tänker på det. Jobbig början.

Eftersom jag bodde på tredje våning i ett hus utan hiss, fick jag flytta från lasarettet till ett korttidsboende. Att bo på ett korttidsboende var inte lätt. Personalen där var snälla men jag kände att där kunde jag inte få det jag behövde.

Till att börja med kunde jag inte komma på toaletten när jag ville. Personalen hade nog jättejobbigt, så de kunde inte hjälpa mig till toaletten. Vilket, som jag inser nu, var jättefel.

För det andra så fick personalen inte svara när jag ringde på klockan, en rondklocka som jag hade runt armen, ifall jag behöver hjälp. Larmet kallas det. Jag fick ropa ibland för att de skulle komma och hjälpa mig. Visst, jag är kanske lite krävande, eller vad vet jag, jag kanske inte är det, fastän jag inte fick den hjälpen jag behövde.

Det tredje och kanske mest vikiga för mig var att jag inte kom ut bland människor på stan så länge jag bodde där. Jag var inte ute på åtta månader.

Medan jag bodde på korttidsboendet fick jag prata både med min läkare och en advokat. De ville ordna en tid med biståndsbedömare, vilket jag inte ville då. Jag kan inte säga att jag insåg att jag var i behov

av att flytta till ett äldreboende. Jag trodde att jag skulle må bättre och att jag kommer tillbaka till min gamla lägenhet.

Min gamla lägenhet var en stor trea. Fin lägenhet hade jag då. Jag kommer inte ihåg att jag var uttråkad någon gång i min gamla lägenhet. Jag kunde bara gå omkring, sitta på min balkong, sitta i mitt stora vardagsrum, titta på tv, vara i lägenheten hela dagarna helt ensam och ändå vara lycklig på något sätt.

Från min balkong kunde jag se andra hus, och jag kunde se folk gå omkring. Många vänner hälsade på mig när jag bodde där. Jag tyckte om min gamla lägenhet.

Ju längre tiden gick på korttidsboendet desto mer insåg jag att jag inte kommer att flytta tillbaka till min gamla lägenhet. Därför fick jag boka en tid med läkaren, advokaten och biståndsbedömaren. Jag var inte så glad över detta men jag var tvungen nog. Vi pratade och de bestämde att jag ska flytta till ett äldreboende.

Jag fick champagne från min advokat då. Detta kändes nästan som en muta, för att jag äntligen tackade ja till någonting de ville, inte något som jag ville. Själv var jag inte så delaktig i processen. Min advokat fick ordna allt åt mig. Han hittade lägenhet åt mig och han tackade ja till den, fast jag fick aldrig se den. Min advokat fick säga upp min lägenhet där jag bodde innan. Han gjorde allt åt mig.

Inga förhoppningar

Själva flytten gick bra. Eftersom jag inte har några anhöriga här fick tjejrna från korttidsboendet hjälpa mig med flytten. De fick hjälpa mig att flytta de viktiga sakerna från min gamla lägenhet till den nya, fast de glömde några grejer som till exempel kläder, min kamera, min mat, osv. De fick också fria händer att göra vad de ville med grejerna som jag hade i min gamla lägenhet men som jag inte behöver längre.

När jag skulle flytta till ett äldreboende så hade jag inga förhoppningar alls. Jag ville inte ens tänka på det. Jag var tvungen att flytta, så för mig kändes det för tråkigt att tänka på det över huvud taget. Själva tanken att flytta var jobbig nog.

När jag kom på boendet fick jag verkligen ett varmt välkommande. Jag tror att tjejrna tyckte om mig från den första början.

Tjejrna som jobbar på äldreboendet fick hjälpa mig att möblera mitt rum. Detta gjorde de medan jag drack kaffe i stora matsalen som

vi har här på boendet. Jag var så rörd när jag fick komma tillbaka till rummet och såg vad de hade gjort för mig. Det gjorde det fint och detta betydde väldigt mycket för mig.

Det finns ju bra saker med att bo på ett äldreboende, men det finns de dåliga också.

En vanlig dag

Dagarna liknar varandra väldigt mycket. Det känns som "söndag varje dag". Allt börjar med att jag vaknar, ganska tidigt på morgonen. Jag brukar vakna mellan sju, halv åtta och då brukar jag larma till personalen. De har möte klockan sju så de kommer inte före halv åtta. Oftast är jag hungrig på morgonen, så det är den känslan jag vaknar med.

Även om jag inte känner mig sjuk så behöver jag hjälp med att komma upp på morgonen. Personalen brukar hjälpa mig i sängen med nedre hygien. Jag brukar hjälpa till mycket. Jag lyfter på rumpan, lyfter på mina ben. Jag hjälper så mycket att jag inte känner mig handikappad längre.

Handikappad, det blev jag nog på grund av mediciner. För många år sedan åkte jag till London och hamnade på psyket där. Hur jag hamnade där kommer jag inte ihåg. Jag kommer bara ihåg att några poliser hämtade mig och körde mig dit. Jag blev tvångsmedicinerad, jag blev nog en försökskanin för dem. Sjuk har jag aldrig varit men av någon konstig anledning blev jag flera gånger skickad till psyket där jag blev tvångsmedicinerad. Alla dessa mediciner gjorde att jag sitter i rullstolen nu.

När personalen har hjälpt mig med nedre hygien, tagit på mig stödstrumpor och byxor hjälper de mig till rullstolen med hjälp av lyften. Sedan kör de mig till toaletten där jag tvättar ansiktet, borstar tänderna och rakar mig. De hjälper mig med att ta på mig min tröja, sätter på min favorit-cd och går från rummet.

Jag sitter på mitt rum till klockan nio, då vi äter frukost i matsalen. Medan jag väntar på frukost så lyssnar jag på min favorit-cd, tittar på tv och skriver några vykort.

Innan 9 brukar en av tjejrna knacka på min dörr och säga att det är dags för frukost.

Tjejrna hjälper mig inte utan jag måste köra min rullstol själv. Jag tycker inte att det är så lätt att köra den, men tjejrna säger att jag måste

träna. Hm, tycker de att detta är roligt, arg kan jag vara på grund av detta. Men jag lyckas komma fram till bordet där jag brukar äta mina måltider.

Frukost är det bästa på hela dagen. Jag är ganska hungrig på morgonen och till frukost brukar jag äta ganska mycket. Jag äter själv och det jag brukar äta till frukost är yoghurt med flingor och lite sylt, en kopp välling, en smörgås, en kopp kaffe och ett smörgåsrån till det. Det är gott med frukost.

Det är några till som sitter vid bordet, men det är bara personalen och en nyinflyttad dam som jag kan prata med, eftersom de andra som sitter med mig inte är så mycket för samtal.

Efter frukost rullar jag tillbaka till mitt rum. Det är inte lätt att köra rullstolen själv. Jag blir ganska trött och brukar vila flera gånger innan jag väl har kommit till mitt rum.

Jag brukar alltid hitta på någonting när jag är på rummet. Jag lyssnar på Johnny Cash, tittar på tv, går igenom mina saker som jag har där, ibland städar jag, skriver, möblerar om och funderar hur jag ska lösa världsproblem. Om jag behöver hjälp larmar jag på min klocka. Irriterad kan jag vara om jag måste vänta på tjejerna.

Klockan 11 dricker vi kaffe och då brukar jag rulla till det andra köket där vi brukar fika. Där sitter jag med Olle och Rolf. Med dem kan jag prata också. De är roliga. Olle brukar hjälpa mig ibland. Han brukar köra mig runt på avdelningen och till vissa aktiviteter som vi har i huset. Snäll är han.

Klockan ett brukar vi äta lunch. Vi kan välja mellan två rätter. Det är inte den maten jag skulle laga till mig själv men den är ändå godare än den var innan.

När jag flyttade hit så tyckte jag inte alls om maten. Jag brukade säga att vi får "friterade raggsockar" till lunch. Lunch smakade inte alls bra och jag tror att sista gången jag mädde dåligt, kräktes och hade diarré var just på grund av maten som vi får från restaurang Fågeln.

En tjej som jobbar här har pratat med dem på Fågeln och därefter fick vi bättre mat. Men det är ändå inte mat som jag skulle vilja laga till mig själv. Jag skulle vilja äta oxfilé, potatiskaka eller bara kokt potatis, smörstekta kantareller och krämig sås. Jag har jobbat som gastronom och jag var köksmästare, så jag lagar jättegoda mat.

Efter maten brukar jag lyssna på musik igen, titta på tv, skriva

vykort till olika presidenter, och fundera hur jag ska lösa världsproblemet. Jag vilar inte på dagarna, jag sover tillräckligt på nätterna.

Klockan tre dricker vi kaffe igen. Då rullar jag igen till det andra köket, och dricker kaffe tillsammans med Olle och Rolf och några till. Jag brukar prata med andra, men personalen brukar säga att jag pratar för mycket. Jag skrattar för mig själv, jag kanske pratar mycket.

Klockan fem äter vi kvällsmat. Det är inte jättegott, tycker jag men det går ner ändå. Vid klockan sju brukar vi få smörgås och mjölk.

Även om vi har fika och måltider ganska ofta under dagen, så kan jag känna mig hungrig ändå. Jag brukar få smörgås av personalen när jag ber om det. Jag får också hjälp av personalen när jag behöver det.

Jag brukar lägga mig allt mellan åtta och tio. Klockan tio får jag en insomningstablett och jag brukar sova bra. Jag vaknar ibland mitt på natten, larmar på personalen för att jag ofta behöver lite hjälp. Jag brukar även få några smörgåsar då, och medan jag äter smörgåsarna läser jag på text-tv och skriver några vykort. Jag vet att jag kommer att stoppa krig. Jag vet att jag ska stoppa produktionen av atomvapen. Efter en liten stund somnar jag om igen. Det är ungefär så min dag ser ut.

Inlåst

Ibland känner jag mig inlåst här. Problemet är att jag sitter i rullstol och inte kan ta mig ut ofta. Jag är en person som gillar att vara ute, att umgås, att träffa mina vänner. Vänner har jag fortfarande. De kan jag träffa om jag är på ett kafé som heter Rödhaken.

Rödhaken är ett av mina smultronställen. Där var jag förr en av stamkunderna. Där åt jag min frukost, drack kaffe, någon gång drack jag öl också. Fint ställe. En jättestor matsal har de där med fina gröna väggar, och fina runda bord, och fin utsikt har de där också. Det är trivsamt att sitta där och titta ut genom fönster, njuta av den ljuvliga höstdagen och äta en väldigt god middag. Att sitta och titta på glada människor som kommer dit för att äta och umgås med andra.

Jag saknar det jätte mycket. Jag skulle vilja vara där oftare, men personalen har inte mycket tid över och de måste planera när de kan gå ut med mig. Det gör de ibland med, men inte så ofta som jag skulle vilja.

Det var svårt att inse att man inte orkar göra saker själv längre, att man är i behov av hjälp, att man blir äldre.

Jag heter Erik Widegren

av Khorshid Drost

Medforskarens inledning

Jag gick med en kopp kaffe och vaniljbullar och ringde på dörren till Eriks lägenhet. Han ropade: kom in! Han blev positivt överraskad av att jag hade fika med mig.

Erik bor i en lägenhet på tredje våning på Myntgatans äldreboende. Han har i sin lägenhet en sovrumsdel med en tv, en fåtölj med fotpall och två tavlor, som han har målat själv och en säng. I köket har han ett köksbord med stolar. Erik sitter i sin fåtölj när vi börjar samtalet. Jag ber honom presentera sig själv.

Livsberättelse

Jag heter Erik Widegren och är född 1921 i Bastebo i Lamsta och jag växte upp i Bastebo. Vi var sju syskon; en dog och sex blev kvar i livet. Jag var näst yngst i syskonskaran. Jag har fortfarande ett syskon kvar. Hon bor i Uppsala, är gift och har två söner.

Min pappa var jordbrukare. Efter folkskolan började jag hjälpa till och arbeta på min pappas gård. Jag var 14–15 år.

Min mamma var religiös och tillhörde Svenska missionsförbundet. Jag fick en religiös uppfostran av henne. Min mamma dog när hon bara var 50 år. Då var jag 12 år gammal. Vid mammas bortgång förändrades vår familj. Pappa hittade en ny fru och alla splittrades och flyttade hemifrån.

Jag gick på Hilldals lantmannaskola i en termin. Därefter gick jag en påbyggnadskurs som utbildade mig till kontrollassistent. Min arbetsuppgift var att undersöka mjölk och se till hur mjölkbönderna skötte sin produktion. Då var jag 20 år och jobbade med detta i tre år.

Sedan fick jag jobb på ett mejeri som mjölkbedömare. Man bedömde fetthalten, mängden och kvaliteten på mjölken. Jag ansvarade för tre mejerier och 30 bönder. Senare jobbade jag som laborant på Sempers

fabrik i Vara och sedan i Skövde. Jag minns inte riktigt när jag flyttade till Borås men jag hade släktingar här och jobbade på mejeriet.

Jag har också utbildat mig till reklamtecknare på en korrespondenskurs. Vi elever skickade in uppgifter, och de rättade och skickade tillbaka.

Min fru

Jag träffade min fru när jag jobbade på Sempers fabrik i Vara. Jag jobbade på laboratoriet och skulle köpa lite kemikalier på apoteket. Där stod hon och hon expedierade mig och det sa *klick*. Sedan träffades vi när hon gick och hämtade varor på busstationen. De hämtade och skickade varor till andra apotek.

Då var jag i 30-årsåldern. Vi träffades litegrann i smyg. Hennes far var bankdirektör på Sparbanken i Vara. Min far var bonde. Vi gifte oss 1951.

Vår bröllopsfest var inte så stor. Min frus farbror var kyrkoherde och han vigde oss. Festen var hemma hos mina svärföräldrar och hölls på bankens övervåning. Det var inte så många på bröllopet, endast den närmaste släkten på cirka 20-tal personer.

Min fru och jag kände varandra i över 52 år innan hon gick bort och vi var gifta i närmare 50 år. Vi hjälptes åt hemma eftersom min fru också jobbade.

Vi kunde inte få barn. Vi försökte men det gick inte. Vi var på undersökning i Lund. Det var inga fel på oss. Självklart har det påverkat livet. Man vill ju ha barn men det blev inte så. Jag var nöjd med min fru även om vi inga barn fick.

Intressen och gemenskap

Mina fritidsintressen var idrott. Jag har aldrig själv utövat någon idrott, kan man påstå, annat än att jag ridit litegrann. Men intresserad av att se på idrott har jag varit och att gå promenader.

Jag gjorde en massa reklamteckningar och målade tavlor. Det var för flera år sedan, i min ungdoms fagraste vår. Det var ett tidsfördriv och det gav mig lite inspiration. Jag tyckte det var roligt att måla men idag är nästan alla tavlor borta. En del har jag sålt förutom två som jag har kvar i min lägenhet.

Mina egenskaper är att jag inte är någon sällskapsmänniska men

ändå social person. Jag har inte haft några värderingar i livet och inte strävat efter någonting när det gäller livsmål men livet gick bra ändå. Mitt motto har varit att vara ärlig och uppriktig och det har jag lyckats att vara i hela mitt liv.

Min allra bästa vän var min hustru; hon betydde allra mest för mig. Jag hade vänner också men vi var inte jättenära varandra.

Den viktigaste händelsen i mitt liv var när min fru gick bort. Det var också den sorgligaste händelsen i mitt liv. Livet har inte förändrats värst mycket efter min frus bortgång. Jag försöker att se framåt hela tiden. Jag fick mycket hjälp av mina svägerskor och min granne.

Flytten till äldreboendet

Den andra viktiga händelsen var när jag sålde min villa och flyttade till äldreboendet 2009 och att jag fortfarande har pengar kvar i banken.

Det var jag själv som tog upp frågan om att flytta. Jag bodde tidigare i en villa på Havregatan. Jag hade inga tankar på att flytta från villan till ett äldreboende men 2009, när min fru gick bort och jag blev ensam, då flyttade jag in på äldreboendet.

Jag var på ett korttidsboende innan jag flyttade till Myntgatans äldreboende. Innan jag flyttade pratade jag med mina svägerskor, min frus syskonbarn och en granne och därefter fattade jag mitt beslut. Jag kommer inte ihåg hur det gick till när jag sökte platsen på äldreboende.

Det hade varit väldigt svårt för mig på många olika sätt, så det kändes väldigt bra att komma till Myntgatan och få hjälp. Jag visste att jag blir äldre och äldre, och jag hade ingen nära som kunde ta hand om mig. Det jag förväntade mig var att få hjälp och stöd och det fick jag. Mina förväntningar på äldreboendet stämde rätt bra.

Min frus syskonbarn hjälpte mig att fixa allt med boende. Det enda jag önskade var att få bo i Sandhult. Jag fick möjlighet att komma och titta på lägenheten innan jag bestämde mig för att flytta. Jag kommer inte ihåg vilka kontakter jag haft med socialtjänsten i kommunen kring äldreboendet.

Det var skönt att komma dit och få hjälp och stöd. Där får jag mat och har en lägenhet som jag betalar hyra för. I början var det lite svårt. Jag flyttade dit på grund av ensamhet och jag hade inga barn eller fru som kunde ta hand om mig och mitt hälsotillstånd var inte bra.

Men nu trivs jag. Här alla är snälla och trevliga. Jag är en gammal gubbe och jag har inga bekymmer. Jag känner mig hemma. Jag betalar hyra. Så länge jag betalar den så hoppas jag att jag får bo kvar. Jag känner mig trygg i tillvaron på boendet. Det känns tryggt att bo här.

Minnessaker

Min viktigaste minnessak är vårt bröllopskort. Det betyder väldigt mycket för mig. Det är allt som jag har kvar av min fru. Jag ser på kortet och pussar på det varje dag eftersom det ligger på bordet. Kortet från vårt bröllop gör mig glad och påminner mig om vårt umgänge tillsammans.

Min andra viktiga minnessak är mina tavlor som jag målat själv. Just därför betyder de mycket och påminner mig om tiden då jag satt uppe och ritade och målade tavlor. Jag hade en stor pärm med massa teckningar från den tiden men den pärmen har försvunnit.

På en av tavlorna är motivet en skogsdunge och bakom den fanns Vara idrottsplats. Jag och min svärfar brukade gå dit och kolla på fotbollsmatcher. Vi var båda väldigt intresserade av att titta på, men vi spelade inte själva. Min fru och jag brukade gå på skogspromenader i trakten som finns i motivet.

En annan kär minnessak är ett fotografi från då jag var 20 år. På bilden är jag med min grannes flickvän. Jag besökte dem i torpet som de hyrde på sommaren. Den vita bilen som syns på bilden tillhörde mig. I famnen håller jag deras katt. Den bilden ger mig en bra känsla.

Tillvaron

Jag har aldrig varit särskilt sällskaplig av mig så jag känner mig inte så ensam. En kvinna vore ju fint att ha lite sällskap med, men det går bra att vara ensam. Man har ju tv:n. Det är fantastiskt sällskap med tv:n. Jag hade inte ens radio innan, så det blev en väldigt sensation när jag köpte tv:n för ett år sedan.

Man är gammal och ska snart gå hädan. Den dagen den sorgen. Jag har ingen fru eller barn som saknar mig eller sörjer mig när jag dör eller försvinner på något sätt. Ingen släkting heller. Jag har bara en svägerska som också bor här och min andra svägerskas son Ulrik förstås.

Men Ulrik har sitt eget liv. Han kommer ibland och vi sitter och

pratar lite allmänt. Han går också i pension snart. Det är roligt när han kommer. Jag kommer ihåg när han var liten och lekte runt fötterna på en. Då var jag i 20-årsåldern.

Men i alla fall, jag känner ingen ångest. Jag kan prata med dig eller någon annan som kan lyssna. Jag kan prata med dig om allt, men jag har inte så mycket att prata om egentligen. De inre känslorna håller man för sig själv. Det behövs inte pratas med någon om till exempel tankar om livet efter detta. Jag tänker för mig själv.

Jag har kontroll över min livssituation. Jag kan förändra saker och ting om jag vill. Personalen gör sitt jobb. De har lärt sig att sköta de gamla. Jag är nöjd med det. Jag får den hjälp och stöd som jag behöver.

Det är meningsfullt för mig att gå upp på morgonen och dricka mitt kaffe. Det känns gott och väl.

Jag känner samhörighet med mina bordskamrater Alf och Bertil och med personalen här på avdelningen. Ni är min tillvaro, kan man säga. Jag känner mig harmonisk och tillfreds med tillvaron.

Jag brukar gå ut ibland på promenader med personalen eller på innergården när det är fint väder. Vi sitter och solar och dricker kaffe. Jag känner mig glad när jag har sällskap. Jag känner mig hemma här på boendet och här är mitt hem. Jag hyr ett inneboende här.

Min hustru är borta nu. Jag saknar väldigt mycket min hustru och livskamrat. Jag kan inte få henne tillbaka. Det är omöjligt. Man får lära sig att anpassa sig till omständigheterna. Man måste anpassa sig efter dit man kommer.

Hälsan

Jag har inte så mycket medicin men jag kan inte sköta mina mediciner själv. Flickorna hjälper mig med medicinering. Jag har medicin både på morgonen och på kvällen, och insulin bara på morgonen. Det är bra att det finns sjuksköterska här på boendet; man känner sig trygg och man kan vända sig till henne när man blir dålig. Jag hoppas att hon inte blir överbelastad bara.

Jag träffar läkare när jag behöver. Jag kommer inte ihåg när jag hade läkarbesök senast, det var för länge sedan.

Jag kan bestämma över mig själv och över mitt liv här. Personalen bestämmer bara över mat och husrummet. Jag hyr ju. Jag betalar avgift för att bo här. Personalen får väl betalt från kommunen för att sköta

mig. Jag kan klara mig nästan själv. De har inte så mycket att göra med mig. Jag väljer mina kläder själv och jag tar på mig mina kläder själv. Jag hoppas jag kan klara mig.

Min kropp fungerar ganska bra. Jag har inte så mycket problem med min hälsa med tanke på min ålder. Bara lite problem med mina ben. Jag går lite vingligt ibland. Jag försöker använda mina ben och träna dem så gott jag kan. Som hjälpmedel har jag bara rullator. Man är inte sjuk på något sätt. Det är ju annat om man inte kan ta sig upp själv.

Att sluta sina dagar

Om den dagen kommer då jag tappar mina förmågor, hoppas jag att jag dör fort, så slipper jag att få hjälp av någon annan. Jag vill inte att någon hjälper mig. Jag har klarat mig i alla dessa år och vill kunna klara mig själv så länge jag lever.

Man väntar bara på att sluta sina dagar. Så länge man är frisk så är tillvaron okej. Annars får man väl ta dagen som den kommer. Det är ingenting att göra åt, bara vänta och se. Jag har det så bra som jag någonsin kan ha. Jag är den jag är här. Jag har ingenstans att ta vägen.

När man blir så gammal som jag – jag är över 90 år – får man räkna med att det inte är så många dagar kvar att leva egentligen. Snart ligger jag där och du hittar mig kall och död. Jag är inte rädd för döden; jag är mest rädd för att pinas. Jag tänker inte springa ifrån den i alla fall. När jag går och lägger mig på kvällen vet jag inte om jag kommer att vakna i morgon.

Jag har förlorat den viktigaste personen i mitt liv, min hustru. Det var för fem år sedan. Efter det förlorade jag mina konstnärliga förmågor och jag kan inte gå utan rullator och käpp. Annars känner jag mig ganska bra. Jag känner mig inte så gammal heller.

En dag

Det är måndag morgon. Klockan är åtta. Personalen knackar på min dörr och säger godmorgon till mig. De frågar mig om jag är vaken och jag svarar: "Ja, jag är vaken." Personalen frågar mig om jag vill komma upp eller om jag vill ligga kvar en stund till, och jag svarar: "Jag vill ligga kvar en stund till och tänka på det förflutna."

Personalen kommer tillbaka 8.30 och knackar på min dörr och säger godmorgon igen. Idag är jag på ett väldigt bra humör och säger

välkommen tillbaka. Personalen ska hjälpa mig att linda mina ben. Under tiden pratar vi med varandra. Personalen hjälper mig med mina strumpor, tar fram kläder och skor och rullator och frågar om de ska bädda min säng. Jag svarar: nej tack. Jag brukar bädda min säng själv på morgonen.

Jenny lägger min tidning på bordet och tar fram medicin och insulin och går ut. Efter en kvart kommer hon tillbaka. Då är jag i badrummet och rakar mig, tvättar ansikte och händer och borstar tänder. Jenny ger mig insulin och går med mig till matsalen.

En gång i veckan brukar jag få hjälp av personalen att duscha och var tredje vecka får jag hjälp med städning. Jag får också hjälp att tvätta och stryka mina kläder.

När jag kommer till frukostbordet hälsar jag på dem som sitter runt bordet och de hälsar tillbaka. Personalen serverar mig dricka, fil och flingor, macka och kokt ägg med skal på, för jag gillar att skala ägget själv. Sedan får jag mina mediciner.

Jag brukar prata med personalen och mina medboenden. Jag pratar mycket med pojkarna som sitter vid matbordet. Vi brukar prata om nyheterna i världen när vi äter vår frukost. Sist dricker jag svart kaffe med två sockerbitar. Det brukar ta ungefär en timme att äta frukost. När jag går från bordet tackar jag personalen för maten och går sedan tillbaka till min lägenhet. I dag frågar personalen om jag vill gå på en promenad eller gå på symöte i samlingsalen. "Gärna symöte", svarar jag. På vägen dit träffar jag min svägerska som bor på en annan avdelning. Vi hälsar och går sedan tillsammans till symötet. Min svägerska säger att jag är väldigt duktig på att sy. Hon kommer ihåg att jag sydde en klänning till min fru. Det kommer många andra boende ner till samlingsalen och sätter sig runt bordet.

En personal som kallas aktivitetssamordnare tar fram symaskinen, lägger fram tyger med olika färger, sax och tråd. Vi skall sy dukar och kassar till julmarknaden i december som äldreboendet brukar ordna varje år. Det ger en julkänsla fastän det är långt till jul. Idag ska jag riva tygbitar och sy ihop dem med maskinen. Personalen hjälper mig med att trä tråden och få igång maskinen. Det var roligt när jag sydde förut. Jag kunde använda materialen på ett bra sätt men inte nu, det är lite svårt just nu. När vi jobbat en stund serverar personalen kaffe och kakor och då gör vi en paus och pratar tillsammans om jul och om att sy.

Mina dagar ser ganska enkla ut. Jag brukar äta och dricka gott och ibland går jag ner till samlingsalen på olika aktiviteter, till exempel bingo, gudstjänster, gruppgymnastik och musikunderhållningar och middagar som aktivitetssamordnaren bjuder in oss till. Jag tycker det är bra nu med aktiviteter; det räcker, annars blir det för mycket, man orkar inte mer.

Jag hade jättegärna velat gå och se någon fotbollsmatch. Annars går det bra att se på tv:n. Ibland läser jag min tidning och löser korsord. När klockan är 12 går vi upp till vår avdelning för vi skall äta lunch. När klockan är 12:40 kommer personalen in till mig och talar om att det är lunch och då vill jag byta om till en ny kavaj, för att göra mig elegant till måltiden. Jag går med min rullator ut till matsalen och hälsar goddag. Nu är det dags att äta igen. Jag parkerar min rullator och sätter mig på min vanliga plats och börjar prata med bordskamraterna. Personalen frågar mig vilken maträtt jag vill ha. Vi får välja på två sorters mat varje dag och då kan alla välja det som man gillar. Jag får också välja vad jag vill ha att dricka. Idag valde jag att äta fisk och potatis. Jag gillar potatis med fisk. Sedan får jag efterrätt och svart kaffe med sockerbitar. Sedan tackar jag för maten som jag brukar göra, och går in till min lägenhet. Jag brukar gå och lägga mig när jag är trött efter maten. Annars sitter jag och tittar på tv eller läser någon tidning. Ungefär klockan 15 får jag eftermiddagskaffe; ibland i mitt rum och ibland sitter jag med de andra.

Kvällsmat brukar vara vid 17-tiden. Då går jag ut till matsalen och äter tillsammans med de andra. Vi har inte flera alternativ på kvällen utan en maträtt men vi väljer vad vi vill ha att dricka. Jag brukar dricka mjölk till maten. När maten är över vid 18-tiden går jag in till mig och tittar på tv. Jag brukar titta på nyheterna.

På kvällarna är det två personal som jobbar och hjälper oss. Jag brukar få hjälp med kvällsfika och medicin. Att linda mina ben klarar jag själv. Vid klockan 21 byter jag om till nattkläder och lägger mig. Personalen brukar komma in och säga godnatt till mig innan de går hem och nattpersonalen kommer. Nattpersonalen börjar klockan 21 och får då rapport. Sedan brukar de gå runt och titta in till oss.

Jag sover gott på natten utan sömntablett. Ibland är jag tvungen att gå upp på toaletten men jag behöver ingen hjälp då. Men om jag har värk då larmar jag och får lite mediciner när jag behöver det.

Det som jag sätter mest värde på är friheten och tryggheten; att man kan stänga dörren om sig och ingen kan störa mig. Det är bra. Jag trivs gott. Man vet att man får den vård som man behöver. Jag känner mig hemma och vet hur avdelningen ser ut och har inte svårt att hitta.

Eriks ramsa

Gammal och grå
ändå kan jag stå
och äta min mat
på finfina fat.

Du är bra, tycker jag.
Jag får säga god dag, god dag.
Personalen är bra tycker jag,
Hurra, hurra, hurra.
Maten var bra som vi fått idag.

Medforskarens reflektioner

Det var väldigt intressant och lärorikt för mig att vara medforskare i Sista socialisationen. Jag måste medge att jag kände lite press på mig innan jag började utföra de olika uppgifterna. Efter att jag hade klarat av uppgifterna kände jag mig lättad.

Min metod i detta arbete var att först fråga brukaren om han ville träffas några gånger och bli intervjua. Det tyckte Erik var intressant och han skrev på för samtycke. Inför varje träff gjorde jag iordning fika på en bricka och vi drack kaffe tillsammans. Jag började ställa frågor utifrån intervjuguiden och spelade in intervjun på en diktafon. Jag antecknade samtidigt viktiga punkter som kom fram i intervjun. Därefter lyssnade jag många gånger på inspelningen och skrev till mer information till mina anteckningar. Till sist renskrev jag hela berättelsen i datorn.

Berättelserna skapas genom att vi frågar brukaren och låter honom eller henne sätta ord på sina upplevelser, tankar och känslor.

Frågeguiden var till stor hjälp vid intervjurna, därför att vi kunde förbereda oss på vilka frågor vi skulle ställa. Genom intervjurna och arbetet med att skriva berättelsen fick jag mer förståelse för Eriks livssituation, och hans tankar och känslor. Vi känner varandra lite mer och jag upplever honom mycket lugnare jämfört med när vi började.

När man lär känna brukaren genom att lyssna till hans berättelser tar man mer hänsyn till det som är unikt och personligt hos brukaren när man går och hjälper. På så sätt höjer vi deras livskvalité och välbefinnande.

Jag läste upp Eriks berättelse för den andra personalen för att de skulle få insyn i hans tankar och känslor kring de frågor vi pratade om i intervjurna. Personalen tyckte att det var bra att ta del av hans livssituation genom berättelserna.

Jag heter Elin Karlsson

av Gunilla Ström

Medforskarens inledning

Livet innehåller många olika skeden. Att flytta in på hemmet kan beskrivas som ett av de sista och upplevs därför med blandade känslor av många äldre. Syftet med denna berättelse är att skildra hur en av vårddagarna på Enegården, låt oss kalla henne för Elin, har upplevt livets resa där Enegården blev sista anhalt. Jag vill också beskriva hur jag som personal och kontaktperson upplevt kontakten med Elin.

Intervjuerna gjordes under tre eftermiddagar hösten 2011. Då hade Elin återhämtat sig en smula efter en period av skrämmande rädsla och ångest. Hennes biologiska klocka hade slutat att fungera och hon var starkt medicinerad med lugnade medel, utan att ångesten släppte sitt grepp. Genom ett biståndsbeslut sattes det in extrapersonal och detta gjorde genast skillnad. Det skrämmande tillståndet hävades. Ångesten lättade. Hon började åter prata och umgås. Intervjuerna gjordes samtidigt som vi drack en kopp kaffe i köket. Under intervjuens gång påpekade Elin vid ett flertal tillfällen att det var intressant och roligt att få berätta och minnas hur livet en gång såg ut och varför det blev som det blev.

Nedan redovisas intervjuerna med Elin. Jag har kursiverat mina frågor, reflektioner och iakttagelser under samtalen med Elin. Jag avslutar med en yrkesberättelse om mina iakttagelser, tankar och känslor kring omvårdnaden av Elin.

Livsberättelse

Det började 1924-04-14 då jag föddes på Skogaberg i Holsljunga församling. Vi var en syskonskara på elva stycken, varav fyra var pojkar och sju var flickor. Jag var näst sist i syskonskaran och jag älskade mitt hem. Hemmet var en plats fylld av kärlek och värme trots att det var

mycket trångbott. Eller kanske snarare på grund av att det var så trångbott. (skrattar)

Att ha ett eget rum var det inte tal om. Pojkarna delade ett rum och det gjorde vi flickor också. Vi fick tidigt lära oss att hjälpa varandra och i en syskonskara på elva stycken blev det tydligt att de äldre fick fostra de yngre.

Till skillnad från vissa andra gick vi barn i skolan varje dag. Någon skolskjuts fanns inte, istället fick vi till fots gå in till Holsljunga.

Det var ett traditionellt hem. Pappa jobbade som vakt på en trämassefabrik, och mamma skötte hemmet. Jag minns hur hon saftade, syltade och konserverade. Allt skulle tas vara på. Samma sak gällde skor och de kläder som mor sydde åt oss barn. Inget fick slängas, de yngre ärvde av de äldre. Jag minns särskilt lyckan då jag en dag fick ett par alldeles nya snörkängor. De var svarta och min lycka var total. Trots att det inte fanns så mycket pengar i vårt lilla hem var vi alltid "hela och rena". "Hel och ren", det var mammas motto. Det är något man inte får glömma.

Som 17-åring fick jag mitt första jobb, och jag hamnade på syfabriken. Till att börja med var det inte tal om någon egen bostad, utan det var hemmet som gällde. Efter något år träffade jag en "pojke", som jag senare gifte mig med. Det var lite roligt hur jag träffade min man. Ja, du förstår... (skrattar till). Gösta var nämligen hemma mycket i tonåren och umgicks med mina bröder. Han var alltid snygg och charmig på alla sätt. Det var spännande när han kom och jag försökte med allt, för att få titta på honom. Han låtsade som om han inte såg mig. Åren gick och Gösta blev sedermera sjöman i kriget, så han var inte hemma på några år. Men när han kom hem från kriget, så hade han inte glömt bort mig och jag hade verkligen inte glömt honom. Det sa klick från båda håll. Vi gifte oss 1946 och jag var då 22 år gammal. Min Gösta var fem år äldre.

Gunilla: Elin ler med hela ansiktet. Det är tydligt att minnena av Gösta och hur de träffades är något Elin minns med mycket kärlek. De fick tre barn. Jag frågar: Är det något annat som du vill berätta om din egen familj. Elin blir fundersam och säger i samma andetag: "Livet har inte alltid gått på räls." Vad menar du när du säger så, frågar jag. Orkar du berätta? Elin tar då min hand och berättar:

Jo, jag har mist en son mycket tragiskt. Hans två barn, mina barnbarn, är nu det enda som finns kvar av honom.

Sedan blev det tyst en lång stund och så kom det tårar.

Minnet gör ont. Det är inte så många år sedan detta hände, så jag brukar tänka att det inte är rättvist att en gammal mor ska behöva uppleva en sådan här tragisk olycka. Men visst, livet måste gå vidare. *(rycker uppgivet på axlarna)*

Vännerna betydde mycket vid den här tiden, och trots allt vad jag gått igenom känner jag mig idag ganska stark. Det kommer över mig ganska ofta och då gråter jag i min ensamhet.

Gunilla: *Jag lyssnar och blir väldigt berörd av Elins berättelse och jag känner tydligt hur svår sonens bortgång är för henne. Hon talar sakta, tar god tid på sig och gråten är aldrig långt borta. Jag bara lyssnar och låter henne tala fritt. Så småningom går samtalet vidare:*

Vi flyttade till Göteborg, eftersom Gösta fick jobb på Eriksberg. Själv fortsatte jag att jobba på en syfabrik, som låg strax intill där vi bodde. Men så kom barnen och då slutade jag på syfabriken för att ägna mig åt att sköta hemmet istället och allt vad det innebar. Ådran från min mamma fanns där: sticka, virka, sylta, safta, baka och laga mat. Maten skulle stå framme när Gösta kom hem från jobbet. Jag saknade inte syfabriken utan trivdes i hemmet med mina barn. Det var en lycklig tid och mitt äktenskap var bra.

Efter många år blev Gösta svårt hjärtsjuk. Hans ork sinade. Jag fick inte och ville inte vara ensam hemma. Detta var en jobbig tid. Ibland fick jag avlastning från mina barn, och då tog jag mig friheten att åka hem till mitt kära barndomshem, Skogaberg. Då kunde jag rensa mina tankar och ge mig ut i skogen.

Till slut orkade inte Gösta leva längre. Efter hans död flyttade jag hem till Skogaberg igen. Mina intressen kunde jag då återuppta. Jag fyllde dagarna med skogspromenader, svamp- och bärplockning. Det var en ljuvlig tid, men åldern gjorde att jag inte orkade med huset och trädgården. Till slut tvingades jag flytta till en lägenhet på Kärrvägen i Holsljunga: Jag trivdes i lägenheten, det gjorde jag.

Nu började en ny jobbig tid, fast på ett annat sätt. Efter alla år som storrökare, så började värken i benen. Dålig blodcirkulation.

Elin skakar på huvudet och ger ifrån sig en lång, tung suck.

Flytten till äldreboendet

Gunilla: *Jag frågar: Hur kom det sig att du kom till äldreboendet Enegården? Elin tar god tid på sig och funderar länge.*

Det var en lång process innan jag hamnade på Enegården. Det började med att jag ramlade hemma i lägenheten. Jag fick ett sår på ena benet och fick åka till lasarettet, där jag fick stanna någon dag. Sedan åkte jag tillbaka till lägenheten. Såret blev större och större och värken tilltog i benen. Jag fick anlita hemsjukvården och massor med olika människor kom hem för att lägga om såret. ...

(tystnad en lång stund).

Det var jättejobbigt! Det slutade med amputation. Operationen gick bra, och efter operationen hamnade jag på rehabiliteringsavdelning i Nolsvedja, där jag skulle träna att gå med ett ben. Redan då kom tankarna, att jag kommer nog inte att klara mig hemma i lägenheten längre. Under tiden på rehabiliteringen bestämdes det i samråd med barnen att jag skulle flytta till ett äldreboende. Allt gick så fort.

Gunilla: *Elin poängterade gång på gång att det skulle bli skönt att få ett eget hem igen.*

Under tiden på rehab funderade jag på vilka minnessaker som jag skulle ta med mig till lägenheten. Självklart värdefullt var ett gammalt skåp som jag hade ärvt från mitt föräldrahem. Och alla mina videoband. Tv:n är mycket viktig för mig. Mina stickade dockor som jag har gjort själv. Kort på mina barn och barnbarn.

Det var inte svårt att flytta. Det fanns ingen annan utväg.

Gunilla: *Jag frågar: Var du med på biståndsbedömningen?*

Det kommer jag inte ihåg. Efter någon månad fick jag gå och titta på lägenheten tillsammans med min dotter. Jag tyckte om lägenheten

med en gång. Det som var allra bäst var att det fanns en liten uteplats, som jag kunde rulla ut till själv med min rullstol.

Själva flytten gick smärtfritt. Mina barn ställde upp och hjälpte mig. Eftersom jag inte var med vid flytten själv, så var det svårt att hitta mina saker den första tiden.

Det som jag kommer ihåg var att jag kände mig mycket välkommen till Enegården. Bemötandet var fantastiskt!

Och maten är i stort sett bra. Ibland så längtar jag efter något speciellt att äta. Då ringer jag till min gode vän och ber henne att köpa till exempel en bit kött, och så steker jag detta själv och får känna lukten. Det luktar på hela avdelningen. Detta betyder mycket för mig och så vill jag gärna ta ett glas rött vin till.

Jag trivs i stort sett. Jag får den hjälp jag behöver.

Medforskarens reflektioner. En människa att prata med

Gunilla: Här byter berättelsen perspektiv, och det som nu följer skriver jag utifrån mitt perspektiv som personal och medmänniska. Som jag redan antytt blev Elin under en tid mycket ansatt av smärta och ångest. Hon svarade inte positivt på medicinering utan blev än mer instängd i sig själv och förlorade dygnsrytmen. När hon blev alltför störande för andra boende sattes det så småningom in en extra personal.

Smärta och ångest

Jag jobbade dagen innan resurspersonal sattes in och märker att Elin nu mår mycket dåligt. Hon har stora smärtor och svår ångest. Hon är genomsvett och har ett kroppsspråk, som visar svår ångest. Hon ropar på hjälp. Hjälpl! Hjälpl! Lyfter i sitt ben där hon ligger i sängen. Hon har svåra smärtor. Personalen från natten har rapporterat att andra vårdtagare på avdelningen har blivit störda på grund av att Elin bankat i väggarna. Elin kan inte komma till ro varken dag eller natt.

På morgonen sitter Elin i dörröppningen. Som vanligt ser man ångesten i ögonen och i hela hennes kroppsspråk. Hon höjer armarna och ropar: Hjälpl!!! Hjälpl!!! Elin har inte sovit på hela natten, eftersom hon har sådan svår ångest.

Jag sätter mig framför henne och försöker prata och lugna ner henne. Elin vill gå på toaletten. Magen är som vanligt orolig. Det blir inget resultat. Vill inte klä sig. Sitter i sin morgonrock hela dagen.

Jag hämtar frukost från köket. Välling, kaffe och smörgås. Under tiden som

jag hämtar frukosten, tar Elin sina inhalationer själv som hon har bland annat för sjukdomen KOL.

Elin blir missnöjd med vällingen: "Detta är ingen välling. Det är bara blask", säger hon. Hon tar koppen med vällingen och rullar själv ut till köket i sin rullstol tillsammans med mig. Hon är arg som ett bi: "Detta är för faan ingen välling", säger hon till Mikael i köket. "Jag betalar för maten!" Mikael ber om ursäkt och vispar ihop ny välling. Elin blir nöjd, men blir sedan ledsen över sin situation.

Elin får sina morgonmediciner, som omfattar både lugnande och smärtstillande. Jag tar mig tid och försöker att trösta och lugna Elin en stund. Tyvärr så räcker inte tiden till, utan jag måste skynda vidare. Det är många som behöver hjälp. Elin fortsätter att larma på hjälp. Hon vill inget särskilt, men är mycket orolig. Elin får extra lugnande medicin plus smärtstillande tablett före omläggning av såret. Jag lägger om såret efter en stund. Elin somnar under omläggningen i rullstolen. Jag smyger ut, när jag är färdig. Vi försöker att väcka Elin när det är dags för lunch. Elin vill inte ha någon mat, utan sover vidare. Jag sparar maten i kylan.

Elin vaknar på eftermiddagen. Hon börjar larma igen. Jag går till henne. Elin ropar på hjälp och är mycket ångestfylld. Jag stannar en stund och pratar. Elin tar min hand och säger: "Du får inte gå ifrån mig!". Jag känner mig otillräcklig och förstår att det är sällskap som Elin behöver. Kvällen och natten börjar närma sig. Under kvällen larmar Elin gång på gång. Hon är mycket orolig. Sjuksköterskan är tillkallad. Får en lugnande tablett före kvällsmaten. Elin äter och det är lugnt en stund. Nattpersonalen kommer. På morgon efter får vi rapport att det har varit samma sak med Elin. Hon har inte sovit. Oro och ångest.

Behöver någon som tar hand om oron

Jag känner att det måste göras något för Elin. Jag börjar själv må dåligt på grund av Elins situation. Jag pratar med sjuksköterskan, som i sin tur tar kontakt med omsorgsutredaren och informerar om Elin. Alla förstår att det är sällskap som fattas och att Elin behöver aktiveras dagtid, för att kunna få lugn och ro nattetid. Kontentan av detta blir att det blir ett möte med sjuksköterskan, omsorgsutredare, anhöriga, enhetschef och jag själv och naturligtvis vårdtagaren Elin.

Det tar cirka en vecka innan mötet blir av. Oron och ångesten fortsätter och Elin kan inte sova nattetid. Den dagen som alla är samlade är Elin

naturligtvis i centrum. Hon är idag lugnare på grund av mycket mediciner. Elin påpekar att hon tycker att allt är jättejobbigt. Vill inte vara ensam. Alla förstår att det är sällskap som Elin behöver för att tackla sin ångest.

Resultatet blir att det sociala behovet utökas med ett socialt stöd dagtid. Det blir ett biståndsbeslut på att Elin får sällskap hela dagarna, och hon blir då aktiverad med bland annat promenader och pratstunder. Hon får även laga en del mat, som hon gillar och kan själv vara delaktig. Vi försöker ordna det så att den ordinarie personalen är inne hos Elin i den mån det går. Jag själv ställer också naturligtvis upp och finns vid Elins sida.

Elin börjar sova bättre på nätterna; oron och ångesten börjar försvinna. Hon börjar till och med gå ut till stora matsalen för att äta tillsammans med andra vårdtagare. Detta är ett stort steg för Elin. Hon är väldigt noga med att se proper och fräsch ut när hon ska träffa folk, om det så bara är att gå ut i matsalen. Läppstift och öronclips på.

Jag känner mig tillfreds när jag märker att Elin mår bättre. Detta värdiga liv fortsätter en månad. Sedan händer det en förändring med Elin.

En morgon har hon fått hög feber och svårt med andningen. I detta läge sätts det även in personal nattetid. Jag går själv in extra på dagpasset för att få vara med Elin så mycket som möjligt. Till en början är hon vid medvetande. Jag minns särskilt en gång när jag är inne hos Elin. Jag tar hennes hand och säger att det är jag, Gunilla, och då ler hon ett leende som jag tror betyder: "Bra att du sitter här, då kan jag känna mig trygg."

Elin avlider

Elin blir allt sämre och sämre. Hörseln är det sista som försvinner hos en döende. Elin hör vad jag säger, för när jag pratar med henne, så svarar hon antingen med att nicka eller att hon trycker min hand. Elin repar sig inte denna gång. Hon ger upp. Anhöriga blir informerade. Det tar en vecka innan Elin somnar in.

Den dagen som Elin avlider var jag själv på utbildning. När utbildningen slutade tog jag svängen om jobbet och möttes av kamrater, som talade om att Elin var död. Jag tog med mig sjuksköterskan och gick in till Elin, så jag fick titta på henne och säga farväl. I dörröppningen möttes jag av anhöriga som kramade mig. Jag grät tillsammans med anhöriga och sjuksköterskan. Elin hade kämpat färdigt. Jag stannade en lång stund inne hos Elin.

Efteråt kändes det bra för mig att jag gjorde som jag gjorde, därför att jag hade följt Elin från första dagen när hon kom in till äldreboendet. Det var

skönt att se, att hon hade fått frid. Jag fick stöttning av mina arbetskamrater. Vi pratade mycket om att det var skönt att Elin slapp lida mera, när det inte fanns någon återvändo.

När man lär känna en vårdtagare så ser och förstår man bättre hennes behov och hur man kan bistå. Men samtidigt känns det som en förlust av en kär person när personen går bort.

Kapitel 9. Avslutning

I förra kapitlet redovisades medforskarnas berättelser. Om tiden medgivit hade jag önskat att FoU-cirkeln tagit nästa steg i story-dialogmetoden, och analyserat berättelserna utifrån olika teman. Det är ett intressant material att djupare gå in i, och det skulle säkert svinga in FoU-cirkeln i en ny läroprocess. Men nu ska den här rapporten avslutas, och jag har valt att avslutningsvis reflektera kring lärande, och speciellt medforskarnas lärande. Och i detta lärande finns insikten om vikten att ta brukarens perspektiv i omsorgsarbetet. Jag-berättelserna är ett uttryck för brukarperspektivet.

9.1 Reflektioner kring lärande i Sista socialisationen

Undersökningarna i Sista socialisationen har vägletts av en fenomenologisk ansats. Det har fått konsekvenser på projektets arbetsmetoder, där medforskarna på olika sätt försökt sätta sin förståelse inom parentes och istället noga höra vad de gamla själva tänker och känner om sin livssituation på äldreboendet och vägen dit. Det finns i denna ansats en provocerande tanke. Allt som oftast hör man hur personal legitimerar sitt arbetssätt i olika versioner av den gyllene regeln, ni vet: ”Allt vad ni vill att människorna skall göra för er, det skall ni också göra för dem” (Matt. 7:12).

Handlingsregeln är en problematisk vägvisare i äldreomsorgen, eftersom den legitimerar att personalen generaliserar sina egna föreställningar om hjälpbehov till brukarna. Att följa denna handlingsnorm leder till ett omsorgshandlande som utgår från personalens föreställningar om vad gamla behöver. Det är en hållning som brukar kallas paternalism. Visserligen kan det ligga både välvilja och klokskap från många års erfarenheter om vad gamla i allmänhet behöver för slags hjälp. Men det blir problematiskt som rättesnöre för yrkeshandlande, i synnerhet när vi tänker på den tilltagande olikheten hos människor under livsloppet (Eriksson 2010; Randall 2007).

De gamla är inte bara olika, de tänker också olika kring samma saker. Det är här som den fenomenologiska nyfikenheten kan vägleda sökandet efter svar på frågan: Vem är den här människan? Hur tänker hon? Vad

behöver hon? Vad vill hon? Självklart kan personalen utifrån kunskap om behov hos vårdtagare på gruppnivå se vissa behov hos en vårdtagare, till exempel ett elakt trycksår som behöver skötas om och hunger som behöver mättas. Men denna kunskap räcker inte för att svara an till den unika människan och ger inte kunskap om hur personen vill leva sitt liv.

Ett personcentrerat omsorgsarbete som uppkommer genom nyfikenhet på människornas personlighet och livshistoria, kan komma i konflikt med föreställningar om rättvisa och normen om vårdtagares likabehandling. En byråkratisk tolkning av detta är att alla vårdtagare ska få samma sak. Man följer en kollektiv version av gyllene regeln: ”Allt vad vi brukar ge till alla andra här på boendet, det ska vi också ge till dig.” Om en vårdtagare får någonting annat än alla andra, eller mer av någonting som alla får, väcker det diskussioner om vad som är rättvist. Diskussioner om otillbörlig särbehandling uppstod vid flera tillfällen på Kapplandsgatan 8 (jfr. kapitel 7) och personal påpekade risken för att inte klara av omsorgsarbetet om alla vårdtagare skulle ha det på sitt sätt. Jag har hört exempel på att det kan upplevas som ett orättvist särintresse att gå vårdtagaren till mötes, och det genererar förstås en konflikt i personalgruppen. Man kan se detta som en motsättning mellan att å ena sidan definiera vårdtagarnas behov på gruppnivå, och å andra sidan, ett personcentrerat arbetssätt, som riktar in sig på individens unika behov och önskemål.

Det fenomenologiska perspektivet bygger på närhet till det man studerar och att man är öppen för överraskningar och det unika hos studieobjektet. Tillämpat i omsorgsarbetet betyder det att man vill få kunskap om vårdtagarens biografi, kunskaper, personlighet, identitet, etc. Just dessa ideografiska fakta kommer fram i berättelserna som medforskarna sammanställt. Det finns liv och äkthet i de här berättelserna. De återger det mänskliga och personliga. Det finns en människa bakom vårdtagaren och genom berättelserna får vi höra henne. Det vetande som kommer fram i berättelserna ger kraft och vägledning till omsorgsarbetet. En av medforskarna skriver till exempel i en reflektion:

Genom intervjuerna och arbetet med att skriva fick jag mer förståelse för Eriks livssituation, och hans tankar och känslor. Vi känner varandra lite mer och jag upplever honom mycket lugnare mot när vi började.

Arbetet med berättelserna har givit liv och personlighet till vårdtagarna. De har genom livsberättelserna presenterat sig som personligheter med stor livserfarenhet. Det är stort nog. Via berättelsen har medforskaren fått del av vårdtagarens livshistoria, och därmed en bakgrundkunskap mot vilken flytt och tillvaro på boendet har blivit möjliga att förstå ur vårdtagarens perspektiv. Det är också stort att se konturer på ett arbetssätt som ger röst åt de gamlas behov och önskemål, inte bara som vårdtagare vid ett äldreboende, utan som människor som lever den allra sista delen av sina liv. Livsberättelser vidgar horisonten och synliggör människan. De manar personalen till ett holistiskt synsätt och spräcker därför både begränsning och ensidighet hos beteckningen ”vårdtagare”.

Ur det personliga materialet har det även tydligt framgått vad individen behöver, vilket torde ha ökat möjligheten att ge rätt vård och omsorg. Flödet av information har säkert att göra med att samarbetet kring berättelserna har skapat en relation mellan vårdtagaren och medforskaren, och i relationen har personkännedom vuxit fram. I kapitel 7 framgick att både medforskaren och enhetscheferna kunde se att arbetet med berättelserna gav fler beröringspunkter mellan personal och vårdtagare, och därmed en större repertoar för samtal och lärande.

De gamlas lärande på äldreboendet återstår att synliggöra

Trots dessa glädjande resultat tror jag emellertid att FoU-cirkeln inte har förmått att tänka runt kröken, att cirkelns tänkande har varit instängt i den givna institutionella ordningen som härskar på ett boende med dess rutiner och med fokus på kropp och sjukdomar. Man kan se det som en lucka i berättelserna.

Ingen av de intervjuade vårdtagarna talade om något nytt de hade lärt sig eller något som de utvecklat på boendet. När det gäller tillvaron på boendet frågade vi heller inte efter lärande och utveckling, men däremot om anpassning till den institutionella ordningen och vardagen. Flera av de intervjuade personerna var nöjda med tillvaron, men många klagade över tristess och enformighet.

Här på boendet gör jag väl annars ingenting. Jag äter, dricker och sover, jag vet inget annat. (Alma Landström)

Dagarna är så lika här. Det borde vara annorlunda till veckoslutet så det inte bara blir samma hela tiden. (...) Livet flyter på och jag kan inte ändra på någonting. (Kajsa Olsson).

Det förefaller som de ovan intervjuade personerna har gott om tid, men inget att göra av den. Men varför frågade vi dem inte: Vad drömmer du om att göra? Vad vill du lära dig? Här kommer man in på frågor av typen: Vad gör livet värt att leva för dig?

När frågan uteblev nådde vi heller inte fram till deras idéer och kunde följaktligen inte koppla dem till pedagogiska praktiker. Alla människor kan lära! Kanske inte just i livets slutskede, när tanke och kropp inte längre fungerar (Ziegler 2010). Men alla personer som intervjuades av medforskarna i denna studie, kan rimligen lära och utvecklas i något avseende. Lärande skapar dessutom mening och glädje i vardagen.

Det är ganska underligt att vi tappade lärande- och utvecklingsperspektiven när det gäller medverkande vårdtagare, eftersom lärande och utveckling varit så påtagligt positivt och uppmärksammat när det gäller medforskarnas resa.

Medforskarnas lärande

Enligt min mening är medforskarnas lärande det allra viktigaste resultatet i Sista socialisationen. Det är framför allt ett osedvanligt bra sätt för undersköterskor att reflektera över sin yrkespraktik och att tillföra kunskaper som uppstått i handling i det praktiska arbetet med vårdtagarnas berättelser.

Medforskarna i Svenljunga ombads vid en cirkelträff att under några minuter skriva ned ett svar på frågan: Vad har jag fått ut av att vara medforskare i Sista socialisationen? En medforskare uttryckte en gemensam erfarenhet bland medforskarna när hon skrev: ”Fantastiskt att få sätta sig ner och få ta del av en vårdtagares liv.” Deltagarna satte värde på att få tid och stöd för att lära känna vårdtagaren, och därmed få kunskaper om hur man kan hjälpa.

Man värderade också lärandet vid cirkelträffarna, där man fick tillfälle att reflektera kring berättelserna och sin yrkespraktik. Så här skrev en medforskare, som är i början av sitt yrkesliv:

- Tycker att jag har lärt mig jättemycket av detta.
- Jag har fått lära känna min vårdtagare och hans bakgrund, och jag har därigenom fått större förståelse för hur han ser saker och ting.
- Tidigare gjorde jag saker för att andra gjorde så, men nu tänker jag mer på hur vårdtagaren vill ha det, och varför han eller hon vill ha det så.
- Så många gånger har jag hört att ”vi är inte här för vår egen skull utan för vårdtagarens”. Orden har fått mer betydelse för mig nu. Det är ju så det ska vara, men många gånger har vi som vårdpersonal inte levt upp till detta.
- Att vara medforskare har stärkt mig jättemycket som person i mitt arbete.
- Jag tycker att alla våra vårdtagare skulle få chansen att berätta sin livshistoria, och det skulle underlätta mycket för oss i vården.
- Jag har fått ett annat perspektiv på mitt arbete.

En medforskare i Borås skrev: ”Jag upplever Sista socialisationen som ett givande och intressant projekt. Jag fick lära känna brukarna bättre. Även om projektet slutar har jag fått inspiration för hur jag kan närma mig brukarna och hjälpa dem på ett bättre sätt.”

Jag hade önskat att en följeforskare hade dokumenterat medforskarnas process i arbetet, eller åtminstone att någon utanförstående gjort en enkel utvärdering av effekter hos medverkande undersköterskor. Min känsla är att medforskarna har haft en mycket stark lärandeprocess. FoU-cirkeln träffar har gett medforskarna återkoppling på sina tankar och idéer liksom möjlighet att lära av varandra och reflektera över sin yrkespraktik. En mängd etiska frågeställningar har kommit upp och diskuterats i anslutning till arbetet kring vårdtagarnas berättelser. Också andra delar av yrkeskunskapen har aktiverats och medforskare har bidragit med sina tankar till den yrkespraktik som berättelserna har belyst. Dessa lärandeprocesser har bestående värde. Har man till exempel en gång kommit i relation med en vårdtagare och verkligen lyssnat, då kan man inte glömma bort kunskapen om vad det är att vara i relation.

Tiden som FoU-cirkeln erbjudit är en faktor som möjliggjort detta lärande i praktiken, eller kanske är *omlärande* ett bättre uttryck. Risken är förstås att kunskaper och insikter som tillkommit i projektorganisationens trygghet inte kan ges utrymme i vardagsarbetet. Risken med arbetsrutiner är att man bortser från den allra viktigaste kunskapsfaktorn i omsorgsarbetet – kunskapen om vårdtagarens personlighet, hans eller hennes behov och önskemål. Det är just denna kunskap som kan komma fram i berättelsearbetet, och om den används klokt kan den lämna avgörande bidrag till en personcentrerad omsorg.

Det har också skett ett kritiskt lärande kring organisationens förmåga och brister att möta vårdtagaren som ett subjekt, och lyssna på honom eller henne. Det har många gånger varit smärtsamt att ta till sig klyftan mellan hur arbetet med vård och omsorg faktiskt går till och hur det borde vara. I glappet här emellan uppstår kritik och ibland rapportering om missförhållanden. Cheferna har hanterat detta på olika sätt. Vi har sett hur enhetscheferna på Kapplandsgatan 8 tagit till sig erfarenheter från Sista socialisationen, och varit positiva till att medforskarna påpekat brister och tillkortakommanden i organisationen som ett led i ett förbättringsarbete. På ett annat boende var tonen den helt motsatta, och medforskarnas arbete med berättelser upplevdes snarast som en belastning på organisationen.

9.2 Berättelser som kunskapsförmedlare

Den grupp av medborgare vi talar här om är lågmäld i en omgivning där den som gapar högst får sin vilja fram. Den är tacksam och tålmodig. En grupp som inte kan organisera sig själv och hävda sina intressen. Det är en grupp medborgare som nedvärderas i en ungdomshyllande kultur, där föränderlighet är normgivande. Våra allra sköraste medmänniskor parkeras i sina lägenheter och på äldreboenden. Relationer som för dem håller upp identitet försvinner en efter en. Gamlas liv och identitet tunnas inte bara ut av demenssjukdomar utan också av ensamhet och kontaktlöshet (Andersson 2002). Mina internationella studenter, speciellt de som är uppfostrade i hövlighetskulturer och i kollektivistiska samhällen, tror inte sina ögon när de blickar in i en klinisk, rationell äldreomsorg i svenska kommuner: ”Ni verkar inte tycka om era gamla”, sade en student från Uganda.

De som får plats på ett boende är sjukare och mer kraftlösa än förr om

åren, eftersom antalet platser på särskilt boende i Sverige minskats år efter år. Det finns inga ålderdomshem längre, där förhållandevis friska gamla bar upp kulturen och samvaron. Ett särskilt boende liknar mer och mer det som förr kallades sjukhem. Jag vill påminna om Elsie Holmströms jämförelser mellan ålderdomshem och ett modernt äldreboende (se kapitel 7).

Jag hade velat bo som på de gamla ålderdomshemmen, när man tänker tillbaka. De gamla träffade varandra, de umgicks på de gamla ålderdomshemmen och så kände de varandra sedan lång tid tillbaka. De umgicks och då var det gamla minnen de pratade om och om gamla gemensamma bekanta som de kunde sitta och skvallra om.

Det moderna äldreboendet har blivit avskilt från hembygd och livsvärld. Det är format av en rad administrativa regler kring lägenhetsyta och livsmedelshantering, och hänsyn till personalens arbetsmiljö, sekretessbestämmelser, etc. Äldreboendet är en arbetsplats där arbetets organisering och strukturering kommer i första hand. Detta skapar en särskild kultur, en arbetsplatskultur, just av det enkla skälet att det är personalen som utgör kontinuitet och som är kulturbärare. Äldreomsorgen har följt den allmänna samhällsutvecklingen mot en mer instrumentell och rationell organisering av välfärdsverksamheter, och koppling till livsvärld, mening och historia har tonats ned. Jag kan förstå varför ordet *hem* inte längre används.

När social gemenskap och sociala nätverk upplöses för de gamla får den moderna äldreomsorgen ett större ansvar för att säkra personens identitet och bana väg för ett värdigt liv under den sista livsperioden. I arbetet med Sista socialisationen blev det uppenbart för mig att livsberättelsen kan ge ett bidrag till denna livsviktiga uppgift. Livsberättelsen har flera av de nycklar som behövs i ett personcentrerat arbete. Den har en livskraft som bistår den gamla människan med identitet och sammanhang. Men berättelsen är samtidigt föränderlig: ”The story of my life is a moving target. As such, it is a wonder we can know ourselves at all, let alone what knowing ourselves means” (Randall 2007, p. 376). Glömda delar av det levda livets erfarenheter och upplevelser kan plötsligt aktualiseras av händelser i nuet. Händelser i nuet vill ta livsberättelsens erfarenhetsförråd till hjälp för att bli tolkade på mening.

Tillämpat i omsorgsarbetet betyder det nyss sagda att kontaktpersonen (eller motsvarande) i sin yrkesutövning behöver uppgradera livsberättelsen allteftersom den gamla hamnar i nya livssituationer. Kontaktpersonen behöver löpande fånga upp de gamlas tankar och känslor i vardagen. En människas livsberättelse kan inte samlas in som ett slags narrativt blodprov och analyseras frikopplat från den gamla människans tolkningsramar och historia. Risken är uppenbar att berättelsen, som en del i en självbiografi, i ett institutionellt sammanhang som ett äldreboende, omvandlas till organisationens berättelse om den gamla som vårdtagare, och att berättelsen utformas för att passa det administrativa dokumentationsformatet. När berättelsen möter det administrativa systemet finns risken att den fragmenteras, vilket ofta blir fallet när en livsberättelse ska överföras till genomförandeplanens färdiga rubriker. Berättelsen behöver istället förlöpande de gamlas medverkan för att fungera som en resurs för tolkning och förståelse ur den gamla människans perspektiv. Berättelsen behöver om-berättas.

Det känns som om vi har inlett ett angeläget arbete, där äldreomsorgens personal på ett nytt sätt lär sig att lyssna till de gamla, ta del av deras livsberättelser och tankar om tillvaron, och utifrån denna kunskap möta de gamlas omsorgsbehov.

9.3 Sista dansen – nya steg

Jag beskrev i inledningen hur föreställningen av Sista dansen gav mig en kulturell knuff in i Sista socialisationen. Jag hade ju förväntat mig en berörande gestaltning av vad det är att vara människa i fjärde åldern och ny kunskap som uppstått i den konstnärliga gestaltningen. Jag blev besviken. Nu är det drygt fem år senare. Dagens datum är 20 januari 2014 och tidningarna recenserar Marie-Louise Ekmans nyskrivna pjäs Dödspatrullen, som just haft premiär på Kungliga Dramatiska Teatern i Stockholm. Dödspatrullen bearbetar samma tema som Carin Mannheimer spelade upp i Sista dansen. Pjäsen handlar om Märta, en demenssjuk kvinna som flyttar in på ett äldreboende. Där utvecklar hon en relation med en herre. Marie-Louise Ekmans mamma har modellerat rollkaraktären. Dödspatrullen var mammans benämning på hemtjänsten, och dottern beskriver sin mamma som en levande befrielsearmé. Det uttrycket gör mig väldigt nyfiken. Hur

ska den armén operera på äldreboendet? Jag kommer inom kort att vara en förväntansfull teaterbesökare.

Jag skrev också i textens inledning om min erfarenhet som förtvivlad anhörig. Idag, många år senare, är jag fortfarande missmodig över vart människovärdet tagit vägen i äldreomsorgsindustrin. Men jag har också sett konturer till ett humanistiskt alternativ, bland annat när jag på nära håll följt medforskarnas arbete i Sista socialisationen. Här har jag sett resultat i form av berättelser, bärande relationer med vårdtagarna och reflektioner kring synsätt och kategoriseringar i yrkespraktiken som pekar i en medmänsklig riktning. Jag tror att den fenomenologiska appellen är ett nytt steg i Sista dansen.

Den fenomenologiska inställningen manar forskaren att ”gå till sakerna själva och beskriva det du erfar som du erfar det!” Tanken är att inte låta erfarenheten styras av förutfattade meningar, som återfinns i språkbruk och kategoriseringar. Vi är så fyllda av förutfattade meningar, att vi inte ser vad vi ser, menar Edmund Husserl, fenomenologins grand old man.

I arbetet med berättelserna finns en motsvarighet till den fenomenologiska inställningen. Medforskarna har varit nyfikna på den unika personen och följt appellen att ”gå till den gamla själv, lära känna personen och ta reda på vad just den här gamla människan varit med om, vill och behöver!” Det är här fråga om en livgivande subjektivering av vårdtagaren. Personen träder fram i möten med medforskaren och en del av erfarenheten kan dokumenteras i berättelser. Subjektivering dämpar risken för att se och uppfatta gamla människor efter stereotyper och bemöta dem utifrån egenskaper hos gamla och sjuka på gruppnivå. Äldreomsorgen är marinerad av förutfattade meningar och klumpiga kategoriseringar om vad en gammal människa är och behöver.

Arbetet med Sista socialisationen lärde oss att livsberättelsen utformas i samarbetet mellan den gamla och medforskaren, och att berättelsen utvecklas över tid, i takt med att de gamlas livssituation och behovet av stöd, vård och omsorg förändras över den fjärde ålderns tidsspann. Personalen behöver ha en relation till vårdtagaren för att följa henne eller honom. I arbetet med Sista socialisationen blev livsberättelsen en slags kompass för den gamla människan att utforma sina önskemål, och för per-

sonalen en karta att förstå de gamlas livssituation och göra rätt saker i omsorgen. Berättelse och dialog är också två nyckelbegrepp i ett narrativt arbetssätt.

Om jag fick möjlighet att gå vidare med nya undersökningar och aktioner kring omsorgen om våra äldre, så skulle lärande vara en huvudrubrik. Jag skulle söka efter pedagogiska exempel, där man tar hand om och utvecklar gamlas kunskaper, och jag skulle leta efter sociala praktiker som förmår att nå fram till gamlas drömmar, formulera dem, och leva dem. Min tanke är att lärandet och skapandet är en bärande del i ett meningsfullt liv för alla människor, även för våra mest sköra och utsatta gamla.

Referenser

- Alftberg, Å. (2012). *Vad är det att åldras? En etnologisk studie av åldrandet, kropp och materialitet*. Akad. avhandling. Lunds universitet.
- Andersson, L. (2002). *Ensamhet och sociala relationer*. I L. Andersson (red.) *Socialgerontologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, L. (2006). Åldrandet. I M. Thorslund & S-E. Wånell (red.) *Åldrandet och äldreomsorgen*. Lund: Studentlitteratur.
- Baltes, P. B. & Mayer, K. U. (Eds.). (1999/1996 tysk utgåva). *The Berlin Aging Study: Aging from 70 to 100*. New York: Cambridge University Press.
- Bengtsson, J. (1988). *Sammanflätningar. Fenomenologi från Husserl till Merleau-Ponty*. Göteborg: Daidalos.
- Beresford, P., Fleming, J., Glynn, M., Beewley, C., Croft, S., Branfield, F. & Postle, K. (2011). *Supporting people. Towards a person-centred approach*. University of Bristol: The Policy Press.
- Beston, G., Borge, L., Eriksson, B., Holte, J.S., Ottosen, A. & Hummelwoll (2007). *Handlingsorientert forskningssamarbeid. Reflektioner fra forskningsprosjektet 'Helsefremmende og forebyggende psykisk helsearbeid i lokalsamfunnet'* (PHIL). Rapport 1, 2007. Høgskolen i Hedmark.
- Bruner, J. (1987/2004). Life as narrative. *Social research*. Reprinted Vol. 71, 3, 691–710.
- Bruner, J. (2002). *Making stories. Law, Litterature, Life*. New York: Farrar, Straus & Giroux.
- Chandler, C. (2011). *Animal Assisted Therapy in Counseling*. London: Routledge.
- Christensen, K., Dolbhammer, G., Rau, R. & Vaupl, R.W. (2009). Aging populations. The challenges ahead. *The Lancet*, 374, 1196–1208.

- Crafoord, C. (2005). *Människan är en berättelse*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Danermark, B. (2000). *Samverkan. Himmel eller helvete*. Stockholm: Gothia.
- Eriksson, B. (2007). *Handlingsorienteret forskningssamarbeid*. (PHIL) Rapport 1. Høgskolen i Hedmark.
- Eriksson, B.G. (2010). *Studying ageing: experiences, description, variation, prediction and explanation*. Akademisk avhandling. Göteborgs universitet.
- Eriksson, B.G. (2010). Interpretations of some aspects of conversations and their relations to health and longevity in ageing populations. Manuscript. Ingår i akademisk avhandling: *Studying ageing: experiences, description, variation, prediction and explanation*. Göteborgs universitet.
- Fant, M. (1988). *Att bli mamma till sin mamma*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Fant, M. (1992). *De sista åren*. Stockholm: MånpoCKET.
- Fine, A. (2010). *Handbook on Animal-Assisted Therapy. Theoretical Foundations and Guidelines for Practis*. London: Elsevier Academic Press.
- Giddens, A. (1998). *Sociologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Gilleard, C. & Higgs, P. (2010). Aging without agency. Theorizing the fourth age. *Ageing & Mental Health*, 14:2, 121–128
- Goffman, E. (2004). *Totala institutioner* (orig. Asylum 1973). Lund: Studentlitteratur.
- Gurt, S. (2012). *Så dödar vi en människa*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Götlind, A. & Kåks, H. (2004). *Handbok i konsten att skriva mikrohistoria*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Hejlskov, B. (2009). *Problemskapande beteende vid utvecklingsmässiga funktionshinder*. Lund: Studentlitteratur.
- Holmer, J. & Starrin, B. (1993). *Deltagarorienterad forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Hummelvoll, J.K. (2011). Handlingsorientert forskningssamarbeid: metodologi, metode og etikk. I L. Rönmark (red.) *Brukarens roll i välfärdsvetenskap och utvecklingsarbete*. Rapportserien: Vetenskap för profession, nr. 18, 35–54. Borås: Högskolan i Borås.
- Hummelvoll, J.K. (2006). Handlingsorienteret forskningssamarbeid. Teoretisk begrunnelse og praktiske implikationer. *Norsk Tidsskrift for Sykepleieforskning*, 8(1), 17–30.
- Hummelvoll, J.K. (2003) *Kunnskapsdannelse i praksis. Handlingsorientert forskningssamarbeid i akuttpsykiatrien*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hydén, L.C. & Hydén, M. (1997). *Att studera berättelser*. Stockholm: Liber.
- Hydén, M. (2000). Den berättarfokuserade intervjun. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 7, 137–158.
- Johansson, E. (1996). *Nästa Ändstation*. Göteborg: Lindelöws bokförlag.
- Johansson, L. (2013). Äldreomsorgen och äldrepolitiken. *Äldre i Centrum*, 4, 55–57.
- Karlsson, M. & Börjesson, M. *Brukarmakt i teori och praktik*. Stockholm: Natur och kultur.
- Karlsson, M. & Pérez Prieto, H. (red.) (2012). *Livsberättelser. Mening och identitet i tid och rum*. Karlstad University Studies 2012:8. Karlstads universitet.
- Labonte, R., Feather, J. & Hills, M. (1999). A story/dialogue method for health promotion knowledge development and evaluation. *Health Education Research*, 1, 39–50.
- Labonte, R. & Feather, J. (1996). *Handbook on using stories in health promotion practice*, University of Saskatchewan.
- Laslett, P. (1991). *A Fresh Map of Life: The Emergence of the Third Age*. Cambridge: Harvard University Press.

- Lave, J. & Wenger, E. (1991). *Situated learning. Legitimate, peripheral participation*. New York: Cambridge University Press.
- Lazarus, R. & Lazarus, B. (2006) *Coping with Ageing*. New York: Oxford University Press.
- Lieblich, A., Tuval-Mashiach, R. & Zilber, T. (1998). *Narrative Research. Reading, Analysis and Interpretation*. Thousand Oaks: Sage.
- Lindholm, C. (2010). *När orden fattas oss. Om demens, språk och kommunikation*. Stockholm: Liber.
- Lipsky, M. (1980). *Street-level bureaucracy*. New York: Russel Sage.
- Lysgaard, S. (1981/1961). *Arbeideskollektivet. En studie i de underordnedes sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Menzies-Lyth, I. (1984 [original 1960]). Det sociala systemets funktion som försvar mot ångest. I S. Jern, m.fl. (red.) *Grupprelationer. En antologi om förhållandet mellan individ, grupp och organization*. Natur och Kultur.
- Naidoo, J. & Willis, J. (2009). *Foundations for health promotion public health and health promotion practice*. London: Bailière Tindall.
- Pérez Prieto, H. (red.) (2006). *Erfarenhet, berättelse och identitet: Livsberättelsestudier*. Rapport 2006:20. Karlstads Universitet.
- Philips, Å. (1988). *Eldsjälar. En studie av aktörsskap i arbetsorganisatoriskt utvecklingsarbete*. Akademisk avhandling. Stockholm: Forskningsinstitutet vid Handelshögskolan.
- Phoeniz, C., Smich, B. & Sparkes, A.C. (2010). Narrative analysis in aging studies: A typology for consideration. *Journal of Aging Studies*, 24, 1–11.
- Randall, W. (2007). Narrative and Chaos. Acknowledging the novelty of lifes-in-time. *Interchange*, 38 (4), 367–389.
- Reason, P. (1994). Three approaches to participative inquiry. In N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (Eds.). *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage.
- Reason, P. (1998). Political, epistemological and spiritual dimensions of participation. *Studies in Cultures, Organization and Societies*, 4, 147–167.
- Reason, P. (2001). Learning and change through action research. In J. Henry (Eds.) *Creative Management*. London: Sage.
- Reason, P. & Heron (2006). *The practice of co-operative inquiry: Research 'with' rather than 'on' people*. In Peter Reason & Bradbury, H. (Eds.). *Handbook of action research*. London: Sage,
- Ricoeur, P. (1984). *Time and narrative*. Chicago: Chicago University Press.
- Rissman Kohler, C. (1993). *Narrative analysis*. Newbury park, Cal.: Sage.
- Rönmark, L. (2010). *Den sista socialisationen – om lärande och anpassning vid flyttning till äldreboende*. Idéskiss 4. 18 okt 2010. FoU Sjuhärad Vålfärd.
- Rönmark, L. (2010). *Fallna löv*. Om coping vid förlust av små barn. 3 uppl. Floda: Zenon.
- Rönmark, L. (red.) (2001). *Att möta det man möter*. Erfarenheter från Stödcentrum efter brandkatastrofen i Göteborg. Göteborg: GR/FoU i Väst.
- Rönmark, L. (red.) (2011). *Brukarens roll i forskning och utvecklingsarbete. Vetenskap för profession 18/2011*. Borås: Högskolan i Borås.
- Rönmark, L. (red.) (2011). *Enhetschefer undersöker sin roll. Ett FoU-projekt i Sjuhärad*. Borås: FoU Sjuhärad Vålfärd. Högskolan i Borås.
- Smith, J. (2000). *The fourth age. A period of psychological mortality*. Max Planck Forum. Paper presented at Harnack-Hause Forum.
- Socialstyrelsen (2011). *Äldre – vård och omsorg den 1 november 2010. Kommunala insatser enligt socialtjänstlagen samt hälso- och sjukvårdslagen*.
- Socialstyrelsen (2002). *Forskningscirkeln som redskap för kunskapsutveckling om kvinnor och missbruk*.

- Starrin, B., Dahlgren, L., Larsson, G. & Styrborn, S. (1991). *Från upptäckt till presentation. Om kvalitativ metod och teorigeniering på empirisk grund*. Lund: Studentlitteratur.
- Starrin, B. & Askheim, O.P. (2007). *Empowerment*. Lund: Glerups.
- Svanström, R. (2009). *När livsvärldens mönster brister. Erfarenheter av att leva med demenssjukdom*. Akademisk avhandling. Växjö Universitet: Växjö University Press.
- Tornstam, L. (2010). *Åldrandets socialpsykologi*. 8 uppl. Stockholm: Norstedts.
- Thoursie, R. (2009). *Sånger från äldreomsorgen*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Twigg, J. (2006). *The body in health and social care*. London: Palgrave.
- Wragg, T. (2005). *The art and science of teaching and learning. The selected works of Ted Wragg*. London: Ruthledge.
- Ziegler, A. (2010). *Högt begåvade barn*. Stockholm: Norstedts.
- Öberg, P. (1997). *Livet som berättelse. Om biografi och åldrande*. Akademisk avhandling. Sociologiska Institutionen, Uppsala universitet.

Bilaga 1. Frågeguide

Marie Elm, Marita Karlsson & Lars Rönmark
2011-08-26

Frågeguide. Sista socialisationen

Boendes berättelser om att flytta till äldreboende och att leva i äldreboendets livsform.

Syftet med undersökningarna är (1) att få kunskap om hur den gamla personen upplever flytten till äldreboendet, hur personen tänker kring att starta en ny livsperiod på äldreboendet och hur han eller hon reflekterar kring vad det innebär att leva i äldreboendets miljö och sammanhang. Undersökningens aktionsdel (2) syftar till att mot bakgrund av personkännedom och i dialog med den boende avpassa hjälp och service efter den boendes behov och önskemål. Hur kan organisation och personal vid äldreboendet medverka till utformning av en individanpassad äldreomsorg?

I vårens förberedelser av frågeområden till undersökningen har vi blivit alltmer medvetna om vilken dramatisk period detta kan vara i en människas liv. Även om det kan vara stora variationer mellan olika människor, så ställs alla personer som flyttar till ett äldreboende inför den dubbla uppgiften att separera från hemets välkändhet och sociala tillhörighet och att anknyta till äldreboendet och den livsform som människor och lära sig dess kultur, sociala mönster och förväntningar. Att flytta till och anpassa sig till regler och kultur på ett äldreboende ställer i normalfallet personen inför omfattande psykologiska och sociala påfrestningar och anpassningskrav, men också vinster. Men vad tänker de gamla själva kring den här livsperioden och hur hanterar de gamla förändringar, påfrestningar och nya möjligheter att leva: det är frågan.

Syftet i undersökningsdelen (1) är allmänt formulerat och behöver brytas ned i ett antal mer precisa livsområden som påverkats under den här perioden av avsked till det tidigare och anknytning i det nya livssammanhanget.

Hur gör vi – metodfrågor

Tanken är att medforskarna ska ge röst till de boendes tankar, erfarenheter och reflektioner kring att lämna sin tidigare livsform och inträda i äldreboendets livsform. Information inhämtas genom en serie intervjuer och observationer. Intervjudata bearbetas till en personlig livsberättelse om den aktuella perioden,

men också en historisk tillbakablick på viktiga livshändelser och annat som format den boendes livslopp och identitet. Berättelsen utformas i samspel med den boende. Arbetet sker i etapper där vissa frågeområden står i fokus. Den återkopplas fortlöpande till den boende för kontroll, korrigerande och godkännande av delar och till slut godkännande av hela berättelsen.

Vi behöver tänka och reflektera kring undersökningsmetoder:

- Hur gör man när man intervjuar?
- Hur skriver man en personlig livsberättelse utifrån den inspelade intervjun och andra källor?

Vi kan låta oss inspireras av historikern Anna Götlinds och etnologen Helena Kåks "Handbok i konsten att skriva mikrohistoria". Anna och Helena har skänkt oss var sitt exemplar av boken. Tack! Det är en bok som ni välkomnas att läsa och inspireras av. För oss är kapitlet om intervjuer, bilder och skrivande särskilt relevanta. Men även deras genomgående exempel – mikrohistorien om Bönhus-Anna – visar på ett tydligt sätt hur kunskapen om en person växer fram genom frågor man ställer och källor man kan leta i.

Till höger i intervjuguiden finns "att tänka på", anvisningar och kommentarer till frågorna

Etikprövningsnämndens villkor

Hur ska vi tänka kring och hantera beroenderelationer, de som uppstår när medforskarna också är personal som ger de boende omsorg? Hur påverkar detta intervjuerna och vad de boende berättar?

Regionala etikprövningsnämnden i Göteborg har i sitt beslut om etikprövning av Sista socialisationen oroat sig för beroendeförhållanden som uppstår när medforskarna också ger personen daglig omsorg. Beslutet att ge ett etiskt godkännande har av detta skäl förknippats med villkor "att särskild uppmärksamhet riktas mot undersökningens etiska aspekter; beroendeförhållandet mellan boende och omsorgspersonal och hur detta inverkar på intervjuer och de boendes berättelser. Nämnden rekommenderar därför att intervjuer utförs av oberoende och professionella forskare".

Jag har i ett mejl begärt att nämnden klargör innebörden av rekommendationen och förklarat varför medforskarna inte kan bytas ut mot professionella forskare med mindre än att projektets design, kunskapsintresse och kompetensutveckling raseras. Nämndens vetenskapliga sekreterare menar att en rekommendation inte är tvingande utan just en rekommendation. När det gäller hur beroendeförhållandet ska påverkas föreslår han att intervjuerna utförs av med-

forskare som inte har en daglig omsorgskontakt med den boende. Att medforskaren lär känna och samlar in berättelser från en boende på en annan avdelning eller på ett annat boende än där man själv arbetar.

Det här måste vi prata noga om.

1. Vem är personen?

PRESENTATION: Hur väljer personen att presentera sig själv?

SJÄLVBILD: Vilken självbild/identitet växer fram när personen berättar om sig själv och sitt liv?

LIVSHÄNDELSER/LIVSPERIODER: vilka är de tre viktigaste händelserna i personens liv? Milstolparna.

TEKNIK: Samarbeta i intervjusituationen: Uppmuntra personen att berätta utförligt, att ge fler detaljer och fördjupa och förklara vissa delar av berättelsen.

KONTROLL: Sammanfatta då och då det du uppfattat och kolla om det stämmer; fråga om det finns något att lägga till eller dra ifrån. Detta är ett sätt att kontrollera att du uppfattat det som den boende vill förmedla, en slags validering.

BILDSTÖD: Om personen väljer att identifiera sig med en tidigare livsperiod, så kanske det finns ett fotoalbum som stöd för berättelsen.

Berätta litegrann om dig själv! Hur vill du beskriva dig själv?

Ge hjälp på traven om det behövs: berätta om din uppväxt, om föräldrarna och din egen familj. Berätta om ditt arbetsliv, dina intressen, dina värderingar, dina livsmål.

Har du haft någon ledstjärna eller motto i livet? Berätta om det.

Berätta om din allra bästa vän och vad det betyder att ha en vän.

Hur ser du på dig själv: vilka egenskaper utmärker just dig?

Vilken är den viktigaste händelsen eller perioden i ditt liv? En milstolpe. Berätta om den.

Finns det någon annan händelse också varit en milstolpe?

Finns det ytterligare någon händelse eller period i ditt liv som varit en milstolpe.

När flyttade du till den här lägenheten?

Hur var det att komma till äldreboendet?

Vem är du här på äldreboendet? Vilka egenskaper utmärker dig här?

Berätta...

2. Flyttberättelsen

(A) Flyttprocessen: hur beslutet växte fram och hur personen uppfattade tanken på att flytta till ett äldreboende

När kom de första tankarna på att flytta till ett äldreboende? Berätta!

Vad det du själv som tog upp det eller någon annan?

Varför kom tankarna på att flytta? Hade det hänt något som gjorde att du inte kunde bo kvar?

ORSAKER: en händelse (olycka), sjukdom, förändrad situation, barnen som inte orkade/ville inte längre eller vad? Kombination av orsaker.

Var bodde du innan du flyttade till äldreboendet?

Hur kände du inför tanken på att flytta?

Kommer du ihåg när du fattade beslutet? Var det ett lätt beslut att fatta?

Vem eller vilka pratade du med om att söka plats på äldreboendet?

VEM: Vän, närstående, barn ...

Hur resonerade den personen eller de personer du pratade med?

TYP AV RESPONS: Gav dom råd, stöd, information eller tog dom över? Hur pass delaktig var du i processen?

Hur gick det till när du sökte om en plats på äldreboendet?

Hur var den här tiden innan du flyttade? Vilka känslor kom upp?

Vilka förväntningar hade du på äldreboendet innan du kom hit?

Hur stämde förväntningarna om äldreboendet in på att verkligen bo på äldreboendet?

(B) Kontakten med socialtjänsten och biståndsbedömning

Sammanfatta: Du sökte alltså hos kommunen om ett boende. För att få en plats på äldreboendet så måste kommunen göra en utredning och bedöma ditt behov av bistånd. Vad minns du av kontakten med biståndsbedömaren? Hur gick det till?

Teknik: återberätta vad du har uppfattat och kolla om du har uppfattat rätt

Förmodligen deltog du på ett möte där biståndsbedömningen gjordes?

Vilka deltog? Vad hände? Minns du något mer?

Visste du redan innan var du ville bo? Fick du som du ville? Fick du komma och titta innan flytten?

Berätta mer om vad du tänker kring kontakten med kommunen. Vem träffade du? Vad hände? Kunde något gjorts annorlunda?

(C) Den praktiska flytten

Sammanfatta: Du fick alltså en plats på XX-boendet. Var bodde du innan du flyttade till äldreboendet? Hur gick själva flytten till? Vem hjälpte dig att flytta?

Har flytten skett i etapper eller direkt från hemmet?
Samla upp svaret och återkoppla.

(D) Vad hände med ditt hem och dina saker?

Berätta om den bostad du flyttade ifrån.

Vad hände med din gamla bostad? Vad hände med dina saker? Vem tog hand om hemmet och sakerna? Berätta! Var du delaktig på något sätt? Hur?

Vad kunde gjorts annorlunda? Fick du tillräckligt med tid?

Har du något råd att ge till en medmänniska som ställs inför att flytta till ett äldreboende: vad ska personen tänka på? Hur kan flytten ske på bästa sätt?

(E) Sammanfattning av personens erfarenheter av att bryta upp och flytta till äldreboendet

Vilka förväntningar hade du på äldreboendet? Vad ville du vinna med flytten; vad skulle du förlora?

Vad var allra svårast i den här perioden att bryta upp från sitt boende och flytta till äldreboendet?

Vilken hjälp och stöd satte du mest värde på?

Vilken hjälp och stöd saknade du?

Vad ska man tänka på när man flyttar till ett äldreboende? Hur kan man förbereda sig på bästa sätt?

3. Personen berättar om sin bostad, tillvaron och samvaron på boendet

BESKRIVNING: Hur ser den boendes boendemiljö ut?
Beskriv den boendes lägenhet, möbler, tavlor, utsikt,
och beskriv utrymmen och miljö i övrigt. Hur ser den fysiska miljön ut.

(A) Personen visar och berättar om tre minnessaker i lägenheten

Frågor om minnessaker, minnen och minnens betydelser:

SAK 1. Vilken är den viktigaste minnessaken bland sakerna i lägenheten? Berätta om den. Vad betyder den? Vad gör du med den? Vad händer med dig när du visar och berättar om minnessaken? Minnesbilder som uppstår? Känslor som kopplas till minnet?

SAK 2. Finns det någon annan viktig minnessak? Vad betyder den? Vad kommer du att tänka på när du ser och tar på den här minnessaken? Vilken känsla uppkommer?

SAK 3. Finns det någon annan minnessak du vill berätta om? Vad kommer du att tänka på när du ser och tar på den här minnessaken? Kommer det också fram någon känsla?

Vad betyder det att ha minnessaker här i lägenheten?

(B) Personen berättar om tillvaro och samvaro på boendet

Tillvaron

Vad gör du på dagarna? Hur ser en dag ut?

Vad klarar du själv av det du vill göra?

Vad behöver du hjälp med?

Samvaro:

Hur är det med gemenskapen här på boendet?

Vem pratar du med? Om vad?

Vem gör du saker tillsammans med; vad gör ni?

Personen guidar medforskaren i boendemiljön

Vill du visa mig runt och berätta hur du tänker och gör med olika delar av boendet. Vad sätter du mest värde på här på boendet?

4. Vad gör den boende under en dag: Observation

(A) Verksamhetens aktiviteter:

Vad gör personalen med personen.

Registrera olika stationer (vad som görs, hur det görs, tiden) där omsorgspersonal utför ett dagligt arbete i relation till personen. Ska vi kalla det dagliga rutiner i omsorgsarbetet.

(B) Egna aktiviteter

Vad gör personen själv

(C) Gemensamma aktiviteter

Vad gör personen tillsammans med andra boende eller personer som inte tillhör personalen.

OBSERVATIONSSCHEMA: Till denna uppgift behöver vi ett observationsschema där vi kan registrera vad personen gör under en dag.

KATEGORISERA AKTIVITETER: skilj mellan

(1) verksamhetens (personalstyrda) aktiviteter och

(2) personens egna aktiviteter

(3) Aktiviteter ihop med andra som inte tillhör personalen (besökare, andra boenden)

Leta upp passande beskrivning på aktiviteten, alltså det beskrivande verbet och ange ungefär hur länge aktiviteten pågår: pratar med x om någonting 2 minuter, går i korridoren med sin rullator 1 minut, sitter på en stol försjunken i egna tankar, 12 minuter, tittar ut genom fönstret 2 minuter.

forts nästa sida, tabell Observationsschema

OBSERVATIONSSCHEMAT (KAN SE UT SÅ HÄR ...)

AKTIVITETER UNDER ETT DYGN:			TID
VERKSAMHETENS AKTIVITETER	EGEN AKTIVITET	AKTIVITETER TILLSAMMANS MED ANDRA	
	P. sover		07.00
Personal G hjälper P med morgon			07.43
Personal G och P kommer tillsammans ut i matsalen och P sätter sig på sin plats			08.20
	P äter sin frukost	P pratar med A en kort stund vid bordet	
Pratar med personal G om att hon vill gå till sitt rum och vila. Personal G och P går i armkrok till rummet.			08.50
	Sätter sig upp på sängkanten när personalen kommer med tvätten		9.40
Personal H pratar med P om ...			9.48
H går ut			9.52
	P står vid fönstret och tittar ut		9.52

Hur ska vi arbeta med detta?
Ska medforskaren ha en tröja på sig där det står:
Jag är ledig idag – stör mig ej.
Kan man tänka sig ett samarbete
för att notera hur en dag ser ut minut för minut.
Känns det för detaljerat. Vad kan man få kunskap om
i en sådan här detaljerad redovisning av ett dygn?

5. Personens berättelser om kropp, hälsa och fysisk miljö

Sömnberättelsen – dygnsrytmen

Hur sover du?

När vaknar du på morgonen? Vilken är känslan när du vaknar?

Hur är det med insomningen? Somnar du gott eller oroligt? När somnar du på kvällen/natten?

Sover du mitt på dagen?

Hur trivs du med dags- och sömnrutmen på boendet?

Har du insomningsmedicin?

Hur passar rutinerna och dagsrytmen på boendet just dig?

Matberättelsen

Hur tänker du kring maten du äter här? Frukosten, lunch, kaffe, middag, kvällsmat osv.

Hur smakar maten dig?

Hur är det med din aptit?

Kan du äta själv eller behöver du hjälp?

Trivs du med sällskapet du har vid ditt matbord? Berätta...

Vilken är din älsklingsrätt? När åt du den senast?

Hur passar mattiderna dig?

Händer det att du är hungrig?

Sköter du om några uppgifter i samband med att tillreda och servera måltiderna? Skulle du vilja göra något /hjälpa till i samband med mat och kaffe?

Finns det något som kan förbättras när det gäller förhållande kring maten här på boendet?

Medicinberättelsen

Vad betyder det att det finns sjuksköterska på boendet?

Vad har du för nytta av det?

Vilka mediciner äter du?

När träffade du senast en läkare och gick igenom medicinlistan?

Ute och innemiljö

Klarar du själv av att komma ut i friska luften?

Hur ofta går du ut?

Vart går du då?

Vad gör du ute?

BESKRIV UTEMILJÖN

Berättelse om hur den boende tänker kring sin kropp och olika kroppsliga funktioner

Berätta om hur du tänker kring din kropp.

Vilka hjälpmedel använder du?

Hur tänker du kring rörligheten?

6. Personens berättelser om det sociala livet på äldreboendet

Hur trivs du på boendet?

Följ upp svaret

Samvaro:

Vem umgås du med på dagarna?

Vem pratar du med; vad pratar ni om?

Finns det någon i personalen som är särskilt viktig för dig; vem och varför?

Någon mer?

Ensamhet/gemenskap

Känner du dig ensam? I vilka situationer?

Hur ofta kommer någon och hälsar på? Vem kommer? Vad gör ni? Vad betyder besöken?

Vem känner du samhörighet med?

Glädje

I vilka situationer upplever du glädje?

Sorg/Förluster

Vilka viktiga personer har du förlorat de senaste fem åren?

Vilka egna förmågor har du förlorat de senaste fem åren?

Hur bearbetar du dessa förluster? Hur ofta tänker du på förluster? Hur upptagen är du av dem?

Vilken hjälp får du från personal att hantera förluster?

Att avsluta sitt liv

Hur upptagen är du av att livet går mot sitt slut?

Vad gör du kring det? Tänker, gråter, skriver, pratar, glömmmer, tiger?

Är det något som ger mening i tillvaron?

Vem kan du prata med om det?

7. Berättelser om boendetillvarons psykologiska aspekter

Är du trygg eller ängslig i tillvaron på boendet?

Händer det att du känner ångest? Kring vad? Hur ofta? Vad gör du då?

Finns det någon du kan anförtro dig åt? Någon du känner lyssnar på dig?

Vad skänker dig mening i det dagliga livet? Berätta vad som är meningsfullt för dig idag.

Längtar du efter något eller någon? Berätta...

Är väntan ett ord som beskriver tillvaron?

Finns det andra ord som beskriver tillvaron här på boendet?

Hur har synen på dig själv påverkats av att flytta hit och leva här på boendet?

Hur tänker du om dig själv?

8. Hur förändrades ditt liv när du flyttade till äldreboendet

Var är ditt hem?

Hur förändrades ditt liv när du flyttade till äldreboendet?

Finns det något hos dig själv och ditt beteende du har förändrat för att anpassa dig till livet på äldreboendet? Berätta...

Finns det vanor och ritualer som du har gett upp för att anpassa dig till livet på boendet? Berätta...

Har du fått lära dig något nytt för att fungera här på boendet? Berätta...

Har du kontroll på din livssituation?

Har du kontroll över vad personalen gör för dig och med dig?

Kan du bestämma över dig själv och vad som händer i din vardag?

Är ditt inflytande över din livssituation ringa eller stort?

Vad kan du bestämma över och vad bestämmer personalen över?

Hur är det att tappa förmågor och behöva andras hjälp för att klara vardagen?

Tidigare utgivna rapporter från FoU Sjuhärad Vålfärd/ ÄldreVäst Sjuhärad

Rapporter:

- Höglund, E., Frändin, K., Hörder, H. & Karlsson, P-Å. (2014). *Utvärdering av TryggVE – ett projekt för anpassade insatser till de mest sjuka äldre*. Rapport från FoU Sjuhärad Vålfärd.
- Andersson, B. & Lebedinski, L. (red) (2013). ”... men ingen pratar om de fula sidorna ...” *Rapport från en FoU-cirkel för lokal mobilisering mot cannabis*. Rapport från FoU Sjuhärad Vålfärd och Länsstyrelsen Västra Götalands län.
- Rönmark, L. (2013). *Det måste få ta tid. Metoder och synsätt i patientarbetet vid Äldrepsykiatriska teamet, Södra Älvsborgs Sjukhus*. Rapport från FoU Sjuhärad Vålfärd.
- Esbjörnson, S., Hagqvist, A. (2013). *Individuell plan enligt SoL och HSL. Till nytta för brukarna?* Rapport från FoU Sjuhärad Vålfärd.
- Bjerke, U., Frändin, K. (2013). *Formkontroll för äldre. En randomiserad, kontrollerad studie*. Rapport från FoU Sjuhärad Vålfärd.
- Hörder, H., Frändin, K. (2012). *Betydelsen av en intervention med fysisk träning för inaktiva äldre. Delrapport från projektet Formkontroll för äldre*. Rapport från FoU Sjuhärad Vålfärd.
- Bångsbo, A., Lidén, E. (2012). *Tvärprofessionell samverkan för patienters/brukares delaktighet i vård- och omsorgsplanering*. Rapport från FoU Sjuhärad Vålfärd.
- Lebedinski, L. (2011). *KomBas-projektet Kompetensutveckling för baspersonal – slutrapport från utvärderingen av projektet*. Rapport från FoU Sjuhärad Vålfärd.
- Lebedinski, L. (2011). *Uppföljning av de lokala Psykiatriråden i Sjuhärad/ Södra Älvsborg 2011*. Rapport från FoU Sjuhärad Vålfärd.
- Beijer, E., Eriksson, B. G. (red), Greene C. J., Jess K., Karlsson Vestman, O., Karlsson, P-Å. (red) & Niklasson, L. (2011). *Verkstäder för utvärdering i välfärdsverksamheter – erfarenheter från några svenska FoU-enheter och högskolor*. Rapport från FoU Sjuhärad Vålfärd.
- Elm, M. (2010). *LÄR UT – Bättre läkemedelshantering för äldre*. Rapport från FoU Sjuhärad Vålfärd.
- Lönn Svensson, A. & Kokkonen, M. (2009). *Attitydförändring och nya arbetsformer för social dokumentation. En utvärdering av ett projekt inom äldreomsorgen i sju kommuner*. Rapport från FoU Sjuhärad Vålfärd.
- Rönmark, L. (2008). *Rollen som brukarsamordare i psykiatrin*. Rapport från ÄldreVäst Sjuhärad.
- Lebedinski, L. (2008). *Miltonprojektet: Integrerad Psykiatri Dubbeldiagnoser – en utvärdering*. Rapport från ÄldreVäst Sjuhärad.
- Lebedinski, L. (2008). *Miltonprojektet: SamKom – en utvärdering*. Rapport från ÄldreVäst Sjuhärad.
- Esbjörnson, S., Björkman, I., Henriksson, A., Lidskog, R., Sjören, M., Wessbo, G. & Karlsson, P-Å. (2008). *Så tycker brukarna om äldreomsorgen i Herrljunga, Svenljunga och Tranemo 2008 jämfört med 2004*. Rapport från ÄldreVäst Sjuhärad.
- Källman, U. (2008). *Virtuellt Sårcentrum – ett koncept för kunskapspridning. Slutrapport Virtuellt Sårcentrum*. Rapport från ÄldreVäst Sjuhärad.
- Nordström, M. & Redberg, P. (2007). *Livssituationen för personer med psykiskt funktionshinder i Sjuhärad*. Rapport från ÄldreVäst Sjuhärad.
- Hanson, E., Magnusson, L., Winqvist, I. & Sennemark, E. (2006). *Meningsfull vardag i särskilt boende i Sjuhärad*. Rapport från ÄldreVäst Sjuhärad.

Lönn Svensson, A. & Kokkonen, M. (2006). *Nulägesbeskrivning av projektet Social dokumentation. Våren 2006*. Rapport från ÄldreVäst Sjuhärad.

Höglund, E. (2006). *FoU-projektet Social dokumentation. Redogörelse för arbetet 2004–2005*. Rapport från ÄldreVäst Sjuhärad.

Karlsson, P-Å., Nordström, M., Niemi, M. & Redberg, P. (2005). *Vad gör de som hjälper gamla i hemmet? En studie om samverkan och kompetens inom äldreomsorgen*. Rapport från ÄldreVäst Sjuhärad.

Ehrnlund, L., Essedahl, L., Suvvari, K. & Karlsson, P-Å. (2005). *Nå, blir det bättre om vi samverkar? Slutrapport från utvärderingen av Samrehab i Mark-Svenljunga*. Rapport från ÄldreVäst Sjuhärad.

Karlsson, P-Å., Höglund, E. et al. (2005). *Brukare om sin äldreomsorg – i Herrljunga, Svenljunga och Tranemo*. Rapport från ÄldreVäst Sjuhärad.

Sennemark, E., Hanson, E. & Magnusson, L. (2005). *Jag har ju barnen som kommer... Äldres hälsa och levnadsvillkor; en intervjuundersökning med vård- och omsorgsberoende i Sjuhäradabygden*. Rapport från ÄldreVäst Sjuhärad.

Brovall, C., Hanson, E., Magnusson, L., et al. (2004). *Mål och policy vid palliativ vård och vård i livets slutskede för äldre och deras närstående i Tranemo – Ett gemensamt synsätt*. Rapport från ÄldreVäst Sjuhärad.

Johnsson, L. (2003). *Handledning av biståndsbedömare*. Rapport från ÄldreVäst Sjuhärad.

Nilsson, M. & Magnusson, L. (2002). Publ. 2003. *Hälsa och livssituation i relation till fallolyckor bland äldre personer i Sjuhärad*. Rapport från ÄldreVäst Sjuhärad.

Andersson, B-A., Hanson, E., Magnusson, L., Lidskog, R. & Holm, K. (2002). *Informationscentrum för äldre och närstående i Sjuhärad. Slutrapport till Socialdepartementet 2002-09-25*. Rapport från ÄldreVäst Sjuhärad.

Källman, U. & Andersson, B-A. (2002). *Virtuellt sårvårdscentrum i södra Älvsborg – Kartläggning av förutsättningarna för en etablering*. Rapport från ÄldreVäst Sjuhärad.

Ingemansson, M., Nilsson, M. & Sonn, U. (2002). *Rehabilitering för äldre – guide vid val av mätinstrument*. Rapport från ÄldreVäst Sjuhärad.

Arbetsrapporter och delrapporter:

Winqvist, M., Magnusson, L., Bergström, I., Beyhammar, K., Eriksson, B., Follin, A., Forsgren, A., Forsman Björkman, C., Göransson, M., Göransson, S., Höglund, E., Larsson, A-C., Lerman, B., Mannefred, C., Takter, M., Talman, L., Tomazic, D., Wesser, E. & Hanson E. (2013). *Stöd till anhöriga – erfarenheter från åtta kommuner 2010–2012*.

Andersson, E. & Hultin, M. (2013). *Forskning och utveckling i samverkan? En extern utvärdering av FoU Sjuhärad Vålfärd*.

Carlén, M., Esbjörnson, S. & Löfström, M. (2013). *Utvärdering av Närvårdssamverkan Södra Älvsborg – Delrapport 1*.

Lebedinski, L. (2013). *Dialektisk beteendeterapi som arbetsplatsverktyg. Utvärdering av DBT-färdighetsträning för ett team vid vårdavdelning 3 på Vuxenpsykiatriska kliniken, Södra Älvsborgs Sjukhus*.

Beijer, E., Eriksson, B. G., (red), Gustafsson, M., Hagqvist, A., Hansson, M., Karlsson, P-Å., (red), Käcker, P., Larsson K., Mensas L., Niklasson L. & Palm, L. (2012). *Handbok för utvärderingsverkstäder*.

Mannefred, C. (2012). *Utveckling av stödet till anhöriga i Borås Stad 2010–2011*.

Lebedinski, L. (2012). *Utvärdering av Närvårdskansliets geografiska lokalisering och organisatoriska placering*.

Lebedinski, L. (2012). *Utvärdering av projektet Vita villan i Tranemo kommun. Ett projekt finansierat av Europeiska socialfonden, programområde 2, ökat arbetskraftsutbud*.

- Aasmundsen, W., Flodman, H. (2012). *Bedömning av begåvningsmässigt funktionshinder i vuxen ålder – en studie av neuropsykologers metoder.*
- Ehlersson C., Hjort E., Karlsson M., Rönnmark L. (red) & Tenefors J-E. (2011). *Enhetschefer undersöker sin roll – ett FoU-projekt i Sjuhärad.*
- Craaford, J. Glemne, M., & Nygren, L. (2011). *Protesförsörjning av benamputerade i Sjuhäradsbygden. Studie 1 – Faktorer som påverkar den fysiska förmågan och protesförsörjning, samt resultaten av dessa faktorer hos benamputerade på Södra Älvsborgs Sjukhus, Borås*
- Borgvall, L. & Svegelius, E. (2010). *Möten över gränser – Trädgårdsrummet som en möjlig mötesplats.*
- Bångsbo, A. & Lidén, E. (2010). *Kommunikativa processer och upplevelser av delaktighet i vård- och omsorgsplaneringsmöten – Delrapport i projektet Samordnad vård- och omsorgsplanering med fokus på brukarperspektivet.*
- Esbjörnson, S. (2010). *LOV i Sjuhärad. En förstudie om kundval.*
- Lidén, E. (2009). *Vård- och omsorgsplaneringsmötet – erfarenheter ur ett tvärprofessionellt perspektiv. Social dokumentation inom äldreomsorgen (2009). Kortversion av två projektrapporter.*
- Höglund, E. & Hallberg, M. (2009) *FoU-projektet Social dokumentation – en redogörelse för arbetet 2006–2008.*
- Andersson, E-L. (2009). *Vad gör tidigare medarbetare vid ÄldreVäst Sjuhärad nu och vad betydde uppdraget för dem?*
- Andersson, E-L. & Alth, C. (2009). *Uppföljning av Informationsarbetet vid ÄldreVäst Sjuhärad.*
- Redberg, P. (2008) *Arbetsterapeuters och Sjukgymnasters syn på projekt HemRehabs inledningsskede.*
- Danung, C. & Salomonsson, S-B. – med forskarstöd av Rönnmark, L. (2008). *BRASS – BRukare och personliga ASSistenten i samverkan.*

FoU Sjuhärad Välfärd

FoU Sjuhärad Välfärd är ett kompetenscentrum för forskning och utveckling inom välfärdsområdet och behovsgrupperna äldre, funktionshindrade, barn och unga, människor med beroendeproblematik, familjer i utsatta situationer samt socioekonomiskt utsatta grupper. Huvudmålet för verksamheten är att bidra till ökad samverkan mellan huvudmännen och ökad vård- och omsorgskvalitet för behovsgrupperna genom att:

- genomföra utvecklings- och forskningsprojekt tillsammans med verksamheter, brukare och intresseorganisationer,
- stärka och utveckla samverkansformer mellan verksamheter, brukare och intresseorganisationer,
- förnya och utveckla arbetsmetoder och verksamhetsformer,
- sprida erfarenheter och resultat från forskning och utveckling samt
- medverka till kunskapsbaserat arbetssätt.

Ägarpartners är kommunerna i Sjuhäradsområdet, Västra Götalandsregionen och Högskolan i Borås. Flera frivilligorganisationer samt studieförbund stödjer även verksamheten.

FoU Sjuhärad Välfärd administreras av Högskolan i Borås och finns även lokaliserad i högskolans lokaler. Läs mer om FoU Sjuhärad Välfärd på webbplatsen www.fous.se – där finns även möjlighet att beställa tidigare utgivna rapporter.

BOLLEBYGDS
KOMMUN

BORÅS STAD

HERRLJUNGA KOMMUN

HÖGSKOLAN I BORÅS
VETENSKAP FÖR PROFESSION

Mark

SVENLJUNGA
KOMMUN

TRANEMO
KOMMUN

ULRICEHAMNS
KOMMUN

Vårgårda kommun

VÄSTRA
GÖTALANDSREGIONEN

Besöksadress: Högskolan i Borås, Allégatan 1

Postadress: Högskolan i Borås, FoU Sjuhärad Välfärd, 501 90 Borås

Telefon: 033-435 40 00

E-post: fous@hb.se

Webb: www.fous.se